

Cléophas Kamitatu

KOSSUTH

A MAGY SZEMFÉNYVESZTÉS

Cléophas Kamitatu

**A NAGY
SZEMFÉNYVESZTÉS**

A mű eredeti címe:

La grande mystification du Congo-Kinshasa

Les crimes de Mobutu

François Maspero, Paris 1971

Fordította: Gergely Pál

Csepel Művek Munkássóthona

1 7 6 8 1 1

Szakszervezeti üzemi Könyvtár

1986 JUN 11

ISBN 963 09 1311 9

© Cléophas Kamitatu, 1971

© Hungarian translation: Gergely Pál, 1978

A FRANCIA KIADÓ ELŐSZAVA

A kongói tragédia — először Lumumba halála, majd — miután Katangában is, Léopoldville-ban is kitombolta magát — Csombe eltűnése, végül Kaszavubu halála a saját ágyában — a kongói tragédia, amelyre 1960—1961 iszonyatos hónapjaiban lélegzet-visszafojtva figyelt az egész világ, elcsöndesedett. Immár 1965 novembere óta ugyanaz az ember uralkodik Kinshasában, Mobutu, pontosan az, aki Lumumba és társai haláláért az egyik legfőbb — ha ugyan nem a legfőbb felelős. Mi tagadás, nem könnyű a függetlenné vált Kongó e tíz esztendejéről az igazságot elmondani: a Mobutu-féle katonai államcsínyt megelőző egész időszak főszereplői vagy holtak, akik után esetleg némi megrázó szövegtöredék maradt csak, mint Lumumba után, vagy pedig semmi okuk megszólalni, mert hatalmon vannak, mint Mobutu, újabban Bomboko és Nendaka. Kasamurának, a volt tájékoztatási miniszternek — aki végül is 1962-ben elhagyta Kongót — az emlékezései kielégítetlenül hagyták kíváncsiságunkat. Ami a katonai államcsíny utáni időszakot illeti, egyetlen embernek jutott az a kettős szerencse, hogy — helyzeténél fogva — értesüléseket is szerezhethet, és el is tudott menekülni a hallgatásnak ebből a birodalmából, hogy megírhasssa és közzétehesse az igazság néhány morzsáját.

A véletlenek ilyen szerencsés összejátszása adja meg Cléophas Kamitatu elemző elbeszélésének érdekességét. Kamitatu 1931-ben született, a jezsuitáknál nevelkedett, és részt vett a kezdetben még gyarmati sorban levő Kongó politikai életében, amióta erre csak mód nyílt: Gizenga és Mulele mellett egyik megalapítója (1959 elején) az Afrikai Szolidaritás Pártjának (ASZP), mely miután egy darabig a Kaszavubu-féle *Abako* mozgalom szövet-

ségese, 1960-ban csatlakozott Lumumba Kongói Nemzeti Mozgalmának (KNM) fő nézeteihez.

Kamitatu a függetlenség kikiáltásakor Léopoldville tartományi kormányának elnökévé választják meg, az ASZP többi vezetői pedig a központi kormányban foglalnak helyet. Látni fogjuk, milyen szerepet játszott Kamitatu tartománya vezetőjeként Lumumba menekülésének, letartóztatásának és Csombe kezére való kiszolgáltatásának sorsdöntő időszakában.

A későbbiek folyamán Kamitatu — bizonyos okoknál fogva, amelyeket könyvében megmagyaráz — 1962-től 1964-ig miniszter Adula kormányában, majd 1965 októberében külügyminiszter Evariste Kimba kormányában, az utolsó kongói civil kormányban, mely azért alakult meg, mert 1964 júliusától 1965 októberéig tartó miniszterelnöksége idején Csombe olyan követelésekkel lépett föl, amelyek fölháborodást váltottak ki. Kimba azonban nem kapja meg a parlament bizalmát, és ez irányú második kísérletét már Mobutu 1965. november 25-én bekövetkezett hatalomátvétele hiúsítja meg.

Kamitatu visszautasítja a Mobutu kínálta miniszteri posztot. 1966-ban, a „pümkösi összeesküvés” után letartóztatják és öt-évi kényszermunkára ítélik. A sötét emlékezetű Bula-Mbembaszigeten tartják fogva tizennyolc hónapig. Mobutu szemében 1968 elején történt szabadulása után is gyanús marad, és 1970. november elején ismét le akarja tartóztatni.

Ezúttal azonban Kamitatusnak sikerül elmenekülnie Kongóból. Előbb Afrikában, majd Európában talál menedéket. Itt megírja ezt a könyvet, melyben elemezni próbálja Mobutu fölemelkedését és diktatúrájának — mely valójában a legmagasabb pénzügyi körök, s mindenekelőtt az amerikai pénzarisztokrácia diktatúrája — a lényegét.

Kamitatu, mind a függetlenség kikiáltása előtt, mind az azután betöltött funkciói és az általa képviselt álláspontok révén (ezen álláspontok némelyike vitatott, s mint látni fogjuk, itt-ott magyarázgatja is őket) első kézből nyújthat nekünk tájékoztatást, részint azokról a tekergős utakról, amelyeket Mobutu még mint diktátorjelölt bejárt, részint azokról a vérengző — s ugyanakkor komikus — módszerekről, amelyeket hatalomra jutása óta alkalmaz.

Tisztában vagyunk vele, hogy amit itt közrebocsátunk, szük-

ségszerűen részleges híradás csupán. Példának okáért a szerző teljesen figyelmen kívül hagyja elbeszélésében az 1964—1965-ben lezajlott népi fölkeléseket, s megelégszik annyival, hogy értesünkre adja: ezek a mai Kongó története szempontjából létfontosságú megmozdulások nem élvezték az ő támogatását, és fenntartja magának a jogot, hogy ezekről egy későbbi tanulmányában beszéljen. Ebben a vonatkozásban persze teljes joggal nem osztjuk az álláspontját, sőt azt is mondhatnók, hogy az ilyesfajta hiányosságok alkalmasak arra, hogy a kongói dráma megértését nehezítsék, vagy akár megakadályozzák. Joggal nehezményezhetjük továbbá, hogy a kongói tömegek más, valóságos véleménynyilvánításait, például a tanítók és a rézbányászok sztrájkjait, s általában a népi közvélemény tömeges reagálásait elhanyagolja, vagy éppen csak futólag említi.

Lehet, hogy az olvasó további, ezekhez hasonló hiányokat is fölfedez olvasás közben. Mi mégis úgy gondoltuk, hogy bármilyenek legyenek is az e téren fölhozható kifogások — melyek e tanúságtétel korlátaait jelzik —, hasznos és kötelező számunkra e tanúvallomás közzététele, megismertelése. Mint már említettük, óriási igény van az utóbbi évtized Kinshasa Kongójával kapcsolatos ismeretekre, egyszerűen a tények pusztá *megismerésére*; és minden hasznos, ami — akárcsak részlegesen is — hozzájárulhat ennek a jogos igénynek a kielégítéséhez. Hasznos ez is; és pedig nem abból a szempontból, hogy egyetemi szintű munkáknak szolgálhasson anyagául (jóllehet arra is alkalmas volna), hanem mindenekelőtt abból a szempontból, hogy levonhassuk belőle a tanulságot a percig sem szünetelő fölszabadító tevékenység javára.

Jelen dokumentum egy olyan ember tanúságtétele, akit senki sem óhajt a „politikai osztály” tagjának nevezni. Arról vall, amit Kinshasa más politikusaival és képviselőivel egyetemben közvetlenül átélt, s ezáltal bizonyos fényt vet ennek az uralkodó rétegnek a magatartására, habozásaira és gyűlölködéseire. Tűnhet ez a vezető réteg nekünk — a benne részt vevők egyénisége szerint — gyengének is, túlzottan törvénytisztelőnek is, vérengzőnek is, de akár tetszik, akár nem, létezik, és már csak a vele való szembeszállás miatt is föltétlenül meg kell ismernünk. Ez a réteg nem az egész Kongó, még csak nem is annak hivatott képviselője, egyszerűen csak a neo-imperialista járom alatt nyögő Kinshasa

Kongó egyik realitása, amelyik ma, Mobutu uralma alatt, a kongóiak fölszabadulásának egyik akadályja.

Okunk van föltételezni, s egyébként reméljük is, hogy Kamitatonak ez a mindenképpen bátor tanúsága okvetlenül szenvedélyes vitákat vált ki azok körében, akik az öntudatra ébredésért és a harc előbbreviteléért tevékenykednek. S az ilyen jellegű vitákra számítva, a kiadó helyesnek vélte tisztázni, hogy milyen szellemben fogott e könyv kiadásához.

1971. április

A Kongói Demokratikus Köztársaság szárazföld Afrika szívében. Ötször nagyobb Franciaországnál, nyolevenszor akkora, mint volt anyaországa, Belgium. Ezt a 2 345 409 négyzetkilométer kiterjedésű és 20 millió lakosú országot igen kevésbé ismerik, nemcsak a külföldiek, talán maguk a kongóiak is.

A Lovanium Egyetem társadalomtudományi tanszékének egyik professzora azt kérdezte tőlem egyszer, miért nem fordítanak gondot a kongói politikusok emlékirataik megírására, vagy miért nem tesznek legalább kísérletet hazájuk történetének felvázolására. Való igaz, feleltem, hogy ha legalább azok, akiknek szerepük volt a függetlenségért folytatott harcban, vagy akik a nemzeti politikai élet első esztendeitől fogva részt vettek a hatalom gyakorlásában — vallomást tennének, az utókor bizonyosan olyan értékes, ismeretlen adatok birtokába jutna, amelyek alapján hosszú időkre visszamenőleg rekonstruálni lehetne a Kongó politikai-történelmi elemzéséhez szükséges legfontosabb tényanyagot. De mikor volt ezeknek az első vezető embereknek valaha is idejük, vagy — hogy egy angolszász szót vegyünk kölcsön: opportunitásuk — írni? A kormányzási feladatoktól agyonterhelten, attól a kettős gondtól gyötörve, hogy egyrészt minden idejüket a közügynek szentelhessék, másrészt hogy maguk fogalmazzák meg írásaikat, nagyon nehéz volt egy ilyen könyv megszerkesztéséhez szükséges időt, nyugalmat és forrásanyagokat megteremteni.

Egy kiszolgáltatott országban, amelyik függetlensége elnyerésének napja óta súlyos belső megrázkódtatásokat, válságokat, váratlan viszályokat él át, egyetlen politikus sem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy kivonja magát a kötelezettségei alól, és nagy komolyan nekiüljön memoárokat írogatni.

Ma már sok mindenki elhagyott bennünket a kezdet kezdetének építői közül. A történelem meg fogja bocsátani és meg fogja érteni, miért nem tettek tanúvallomást. De a történelem azt is tudni fogja, hogy hallgatásuk legfőbb oka a félelem volt.

Annak, aki 1960 óta részt vett Kongó politikai életében, és meg akarja írni az emlékiratait, súlyos dilemmával kell szembenéznie: vagy ír és elmondja az igazságot, legyen az bármily mélyen sértő is, vagy bele sem fog az egészbe.

Az első esetben, vagyis ha vállalkozik a kongói politika kanyargós útjainak és útvesztőinek föltárására, a letartóztatás, az elrablás, a kivégzés fenyegető veszélye leselkedik rá. Tény és való, hogy a kongói politikai válság legfőbb okozói tartják ma is a kezükben a hatalom gyeplőszárát. Hogyne csukná az ember hétszer is vissza a tollát, mielőtt papírra vetné a nemzeti politika egyik-másik leleplező tényét, titkát? Ez a magasabb rendű megfontolás fékezte le az eddigi kisszámú kísérletet is.

Ami engem illet, elhatározásomhoz tíz évre volt szükségem: emellett nagyban segített az is, hogy — szálnalmas körülmények között — végül is elhagyhattam az országot.

Az olvasó természetesen ne várja ettől a munkától Kongó történelmi kézikönyvét, sem a kongói vezetők életrajzi krónikáját.

Ez a könyv azokhoz az olvasókhoz szól, akik arra kíváncsiak, hogy mik a valódi okai mindannak, amit a nemzetközi közvélemény — az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsán kezdve — egyöntetűen úgy nevez: „kongói válság”.

Kiváló szociológusok, tudományos kutatók, diplomaták és történészek tettek már kísérletet dicséretes szakavatottsággal arra, hogy a kongói válságot és annak okait tudományos, politikai és szociológiai elemzés segítségével rekonstruálják. Valahányszor szükség lesz rá, hivatkozni fogok munkáikra, az esetleg hiányzó adatok kiegészítése céljából.

Ami személy szerint engem illet, intenzíven átéltem a független Kongót megrázó eseményeket, a függetlenség megszületésétől egészen ama bizonyos 1970. eleji napig, amikor újabb kenyértörésre került a sor ennek a Kongónak nevezett országnak a sorsa ügyében. Az olvasó nem találja meg tehát ebben a könyvben az események kronológiáját, sem azok fontossági sorrend szerinti besorolását, és nem nyújtja a könyv az említett időszak vala-

menyi politikai eseményének elemzését. Nem arra vállalkoztam, hogy a történész munkáját végezzem el.

Amikor könyvemet írtam, körülhatároltabb, de mégis nagyobb feladatot tűztem ki magam elé: belehelyezni a kongói drámát a maga valódi kereteibe, leleplezni a kulisszák mögötti játékot, azokat az erőket és csoportokat, amelyek kezében az eltelt tíz esztendőben a szálak összefutottak. Kezdetben titkolt, később nyíltan bevallott céljuk az volt, hogy megkaparintsák a hatalmat.

— 1960. július 4. A rendfenntartó erők zendülése.

— 1960. szeptember 5. Lumumba visszahívása.

— 1960. szeptember 14. Mobutu első államcsínye.

— 1960. december 2. Lumumba letartóztatása.

— 1961. január 17. Lumumba meggyilkolása.

— 1964. június 30. A kéksapkások végérvényes kiűritése Kongóból.

— 1965. október 13. Kaszavubu elmozdítja Csombét.

E dátumok mindegyike a kongói politika egy-egy döntő fordulata; imígyen készült elő titokban, aprólékosan és ügyesen a híres 1965. november 24-i esemény, Mobutu végleges katonai államcsínye.

Így sikerült egy embernek a háttérből elbánnia az összes többiekkel. Ez az ember: Mobutu. Miután sikerült — előbb a belga, később az amerikai titkosszolgálat irányításával — beférkőznie Lumumba bizalmába, aki dicsőíti érdemeit („Joseph az én fiam”), 1960. szeptember 6-án elárulja, 1960. december 2-án letartóztatja, és mint valami csomagot elküldi hóhérainak Elisabethville-be, ahol 1961. január 17-én megölik.

Azután Csombén a sor, hogy hagyja magát törbe csalni: az ő sorsa 1965. október 13-án teljesedik be. Mobutunak nincs már más dolga, mint háziőrizetbe helyezni az elnököt, Kaszavubut, akit a kongói nép „a függetlenség atyjaként” tisztel.

Az itt következő lapokon csak arra szorítkozunk, hogy elemezzük és kibogozzuk azokat a szálakat, amelyek a hatalom gyakorlásának kezdeti nehézségei, és az ellenséges erők által a kongói vezetők számára állított kelepcek között húzódnak. Ha így vizsgálhatunk a forrásokig, az olvasó maga is észreveszi az összefüggést ilyen-olyan események és az őket háttérből mozgató személyek között.

Lumumba, akinek egyáltalán nem apologetikája ez a könyv,

helyesen látott, amikor 1960-ban kijelentette: „Ha engem megölnek, az úgy fog megtörténni, hogy egy idegen kéz ad fegyvert egy kongói kezébe az elpusztításomra.” Sejtette-e, milyen igaza lesz?

Nem volna sem objektív, sem logikus dolog a kongói válság minden felelősségét egyetlen ember nyakába varrni, ha ez mégoly könnyen elképzelhető is. A többi kongói vezető hibáit mindenestre magyarázza a gyakorlatlanság, a növekedés sokféle nehézsége, néha a nemzet érdekeivel homlokegyenest ellentétes elképzelés és nemegyszer a személyi rivalizálás is. S ezek az egészséges politikai cselekvés normális megnyilvánulásai egy demokratikus országban. Az ellenzék mindig azt a látszatot kelti, hogy jobban ismeri a problémákat, mint a hatalmon levők. Jogában áll háborogni és véleményt mondani egészen addig a napig, amíg többségre tesz szert és hatalomra jut, attól kezdve hallgathatja az ellenzékbe vonult, volt többség bírálatait.

Annál végzetesebb és pusztítóbb azonban a Mobutu—Nendaka—Bomboko-csoport fölforgató tevékenysége. Amikor 1960-ban a kongói nép győztesen kerül ki a függetlenségért vívott vörös harcból, nem bírja elviselni, hogy számára ismeretlen vagy általa utált emberek (Nendaka például éppen akkor jelentkezett jelöltként a választáson és szenvedett tökéletes vereséget) csak úgy megkaparinthassák a hatalmat. Az első Mobutu-féle puccskísérlet éppen ezzel a növekvő népi ellenállással szemben vall kudarcot. A trió azóta más megfontolásra jutott az alkalmazandó módszereket illetően, úgyhogy a fölforgatás és a terror politikájánál kötött ki. Míg Mobutu, aki akkor már beépült a belga titkosszolgálatba, avval foglalkozik, hogy lázít és gondosan előkészíti a rendfenntartó erők kebelén belül a zendülést, addig Nendaka egy Gestapo-szerű valamit hoz létre, amelynek az a feladata, hogy a kongóiak százait és százait rabolja el és semmisítse meg Binzában (Mobutu főhadiszállásán), elevenen megégetve vagy súlyos kővel a nyakukban a Kongó folyóba dobva őket. A gyászos mesterség gyakorlása komoly anyagi alapokat követel. Ezek kettős forrásból kerülnek elő: egyrészt a nemzetbiztonsági szolgálat titkos alapjaiból (kezelőjük: a cinikus Victor Nendaka), valamint a Kongói Nemzeti Hadsereg titkos alapjaiból, Mobutu ezredes közvetítésével. Másrészt az amerikaiak, akik attól félnek,

hogy a kongói nacionalisták fölülkerekednek ebben az egyenlőtlen harcban, megbízzák a CIA-t, hogy lássa el Mobutut és Nendakát a mesterkedéseikhez elengedhetetlenül szükséges anyagi eszközökkel.

Meglepő-e ez az amerikai állásfoglalás? Talán a dolgok normális logikáját nézve, igen. De egy valami bizonyos, és ma már vitathatatlan: Mobutu és Nendaka, azzal a pénzügyi támogatással, amelyben részesült, Kongó politikai erkölceiben a gyilkosság gyakorlatát honosította meg. Ez a szokás tökéletesen ismeretlen Kongó más tartományaiban: a régi Leopoldville tartományban, ahol az Abako mozgalom és az ASZP állt szemben egymással, soha egyetlen deportálás, elhurcolás, gyilkosság nem volt. Az Abako vezetője, Kaszavubu, mégis a legfelső hatalom birtokosa maradt.

Azóta, hogy mindennemű népi megnyilvánulásra a széles körű gyilkolás a felelet, a pánik és a terror lett úrrá. Innen már csak egy lépés a fasiszta diktatúra megvalósítása. Kongóban az ilyen jellegű diktatúra életbe léptetése az Egyesült Nemzetek bizonyos kezdeményezései következtében némi késedelmet szenvedett, ugyanis a ghanai Robert Gardner, az ENSZ-főtitkár különmegbízottja tisztánlátásának köszönhetően félreérthetetlenül közölte a Mobutu—Nendaka—Bomboko-klikkel, hogy semmiféle illegálisan kezdeményezett vállalkozást nem támogatnak. Módszert kellett tehát egyelőre változtatni: egyfelől az országot a mérsékelt demokrata Adulával kellett kormányoztatni, s ezzel a megfigyelőket hamis nyomra vezetni, másfelől erőteljesen meg kellett kezdeni a kongói ENSZ-erők befeketítését. A trió elképzelése az volt, hogy a nemzetközi erők visszavonása után könnyűszerrel meg lehet majd ragadni a hatalmat.

Ez azonban azt jelenti, hogy nem számoltak a lázadással és a haladó erőkkel. Ezeknek az erőknek az elszabadulása súlyos erőpróbának tette ki a Kongói Nemzeti Hadsereget, és Mobutunak, legalábbis átmenetileg, föl kellett adnia terveit, mert ebből az alkalomból kiderült róla, hogy a területi integritás, a személyi és vagyonbiztonság védelmezésében csődöt mondtak a képességei: a nem szervezett és nem klasszikus támadás visszaverésére képtelennek bizonyult. Vajon mi lett volna a helyzet egy klasszikus stílusú támadás esetében?

Mobutu brüsszeli agytrösztje alkudozásba bocsátkozott Csombéval, és sikerült megnyernie, hogy legyen a hajótöröttek segítségére. Csombe a személyes befolyását vetette latba; külföldi zsoldosok segítségével fojtotta el — Mobutu javára — az ország nyugati részén a lázadást, elnyerve Mobutu áhítatos és szemforgató magasztalását, ami nem volt egyéb, mint a zsoldosok — eljövendő akcióinak eszközei — közé való fokozatos beépülés álcázása.

Kaszavubu elnök végre, nagy későn észrevette, milyen veszedelmet rejtegetnek az efféle manőverek, elhatározta, hogy megszabadul a zsoldosoktól. Ekkor, öt év óta másodízben fordult elő, hogy Mobutu fenyegetőzött: „Ha az elnök illetéktelenül jogot formál arra, hogy eltávolítsa Kongóból a zsoldosokat, tudni fogom a kötelességemet.” A kötelességét? *Melyiket?* Hiszen a közvélemény szemében Mobutu az államnak engedelmeskedni köteles funkcionárius.

Ekkor történt tehát, hogy azt a Mobutut, aki ma az állam élén olyan szörszálhasogatóan tud másokra törvényt és fegyelmet kényszeríteni, láthattuk, amint botrányosan pökhendi és fegyelmezetlen magatartást tanúsít. Kaszavubu elnöknek azt az új elhatározását, hogy semlegesebb, Afrika felé nyitottabb, egyszóval függetlenebb politikát folytat, arra használta föl, hogy brutálisan magához ragadja az abszolút hatalmat. Eljött a nevezetes 1965. november 24., és Mobutu kilépett a szürke eminenciás, a körmönfont manőverező szerepéből, hogy öt évre államfővé léptesse elő magát.

Némely érdekeltek nem mulasztják el a szemünkre vetni, hogy szándékosan vádaskodunk Mobutu ellen anélkül, hogy kiemelnénk cselekedetének pozitív oldalát is. Erre a bírálatra nem nehez válaszolni. Mindenekelőtt ebben a könyvben bizonyítani fogjuk azt az előlegezett megállapításunkat, hogy Mobutu és vele együtt a klikkje volt és marad a kongói válság igazi okozója.

Mobutu, a titkosszolgálatoknak ez a specialistája, éveken át egyetlen percig sem szűnt meg csapdát állítani azoknak, akik a függetlenséggel együtt járó számos probléma megoldására törekedtek, és esetlegessé vagy éppenséggel lehetetlenné tette számukra feladatuk elvégzését.

A folyamat 1960 és 1965 között töretlen: Mobutu a maga aláaknázási akciói segítségével először eltávolítja Lumumbát, aki-

nek meggyilkolását gondosan előkészíti, azután Adula esik bele csapdájába, a sort Csombe követi; végül maga Kaszavubu, a saját vakságának áldozata is beleesik kedves „csikójának” csapdájába.

Mobutu öt éven át minden eszközt latba vetett, hogy a legfelső polcra följusson. Odajutott. Mit kezdett avval a hatalommal, amelyért föláldozta Kongó legderekebb fiait? Nem az én dolgom mérleget készíteni. A hozzáértő olvasó maga fogja levonni a szükséges következtetéseket, miután összehasonlította azokat a párhuzamos elemeket, amelyek a két rezsim— a régi és az új — között netán föllelhetők...

Futólag kiemelhetünk egy-két olyan jelenséget, mely esetleg megkönnyítheti a fölismerést: soha a kongói nép politikailag olyan kiszolgáltatott nem volt, mint Mobutu mai, fasiszta diktatúrája alatt; a hatalmat egyetlen ember gyakorolja, és kizárólag a saját érdekében; mindennemű javaslat, még a legbizalmasabb és legtitkosabb is, a felségsértéssel egyenlő; a politikai gyilkosság mindennapi dolog, és immár semmiféle reakciót nem vált ki. Mindez különös módon emlékeztet az 1933—1939-es évek hitleri Németországra. A kongói állampolgárnak Mobutu alatt három lehetősége van: elszenvedni, tapsolni, hallgatni.

Mobutu gazdasági vezetése katasztrofális: egyetlen korábbi kormány sem tett ennyi engedményt a külföldi gazdasági hatalmaknak; ezek a kedvezmények Kongó számára semmiféle ellenszolgáltatással nem járnak, viszont busás hasznot hoznak egy maroknyi haszonélvezőnek. Vajon kik ezek?

Szociális téren két példa elég lesz annak megmutatására, milyen mértékű a visszaesés Mobutu uralma alatt.

Amikor 1965 novemberében átvette a hatalmat, egy kongói munkás minimális törvényes bére 7500 frank volt. Ez a 7500 frank megfelel 2500 belga franknak vagy 50 dollárnak. Ez kétségtelenül nem sok, de mennyit keres ma? 1000 belga franknak vagy 20 dollárnak megfelelő összeget. Ehhez nem kell kommentár... Ugyanez a helyzet a kongói egyetemi hallgatóknál, akiknek az ösztöndíja pontosan a munkások bérének arányában csökkent.

Egyébként a Nemzetközi Valutaalap egy nemrégiben készült, 120 országra kiterjedő jelentése Kongót a világ négy legutolsó or-

szága közé sorolja, amelyikben az egy főre jutó nemzeti jövedelem nem haladja meg az évi 55 dollárt.¹

E poshadó nyomorúság közepette a kongói egyeduralkodó a legnagyobb személyes vagyont harácsolja össze, amit államférfi a XX. században valaha is szerzett. Az államkincstárt teljesen úgy kezeli, mint a saját vagyonát, esztelen és mértéktelen pazarlást folytat, állandó és fényűző személyi kiadásokat enged meg magának. Mindezt mint valami monarcha, a legkisebb gátlás nélkül teszi, olyan férfiú módjára, aki maga is megmondja: „Kongóban senki a kisujját sem meri megmozdítani”, hogy az ő kívánságával szembeszegüljön.

Íme, ez a mérleg várta a kongói népet ezen az 1970-es évvégén. Minden egyéb: demagógia, hazugság vagy propaganda. A népnek szüksége van fegyelmezésre, de mindenekelőtt jogai vannak: joga az élethez, vezetőinek megválasztásához, életkörülményeinek megjavításához, joga a szólásra és a szabadságra. Ma rettegés uralkodik, a férj fél a feleségétől, az anya attól remeg, hogy a leánya följelenti egy „csomag” zaire-ért.²

A barát fél a baráttól.

Emlékeztessünk arra, hogy azok a rendőri intézkedések, amelyeket az 1959. január 4-i zavargások váltottak ki³, csekélységek voltak a mai háborgatásokhoz és öldöklésekhez képest.

De nagy hiba volna, ha most itt abbahagynánk ezt a bevezetőt.

Kongó, a maga páratlan természeti kincseivel nagyszámú külföldi befektetőt vonzott, és ezek, valahányszor súlyos belpolitikai probléma merül föl, izgalomba jönnek és azt kérdezik: „És aztán? Mobutu után mi lesz?” Mondjuk meg emlékeztetőül, hogy 1960—1963-ban azt mondták: „De Kaszavubu után, az aztán végképp katasztrófa lesz!”

Alkalmam volt 1965-ben jó néhányval közülük személyesen beszélgetni, és akkor meggyőződéssel erősítették: „Óh, az a legfontosabb, hogy Csombéhoz ne nyúljanak, mert utána, az a vég!”

Ugyanezek a beszélgetőpartnerek ma fölteszik a kérdést: „De mi lesz Mobutu után?”

¹ Lásd *Congo* 66. CRISP kiadás, Brüsszel 107. old.

² „Mobutista” kifejezéssel 1 „csomag” = 50 zaire. (Ez a nemzeti pénznem.)

³ Lásd alább, II. fejezet, 2. pont.

Arra szeretnénk kérni őket, őrizzék meg a hidegvérüket, és nyomatékkal mondjuk nekik:

Mobutu után — ott van *a kongói nép*. Mobutu után, aki elárulta a hadsereget, a népet és annak érdekeit, a kongói nép új vezetőt fog magának választani. Őseink egyik közmondása azt tartja: „Azt, aki az apám halála után feleségül veszi az anyámat, papának fogom nevezni. Nem énrám tartozik választani, hanem az édesanyámra.” Egy másik azt tanítja: „Ha elmegy egy faluba, először figyelj. Ha a falubeliek bal lábbal kezdik a táncot, tégy úgy, mint ők, máskülönben esetleg elkergetnek, haszontalannak és szemtelennek tartanak.” Nyugati nyelven ez azt jelenti: „a vendéglátó állam belügyeibe való be nem avatkozás”.

Kongói nép! Élve a száműzetés nyújtotta szabadsággal, vállalom a felelősséget, amiért tudtára adom az egész világnak, hogy politikai rabszolgaságban, szociális nyomorban és gazdasági elnyomatásban poshadsz; hogy ha nem reagálsz, az azért van, mert egy vérengző zsarnok kezében vagy, aki el van szánva, hogy hatalma érdekében, ha kell, megtizedeli az egész népet.

Egy pillanatig sem kétséges, hogy Mobutu uralma a népi elégedetlenségek vulkánjára épül, a hadsereg, az értelmiségi elit, az ifjúság, a szakemberek és az egész nép elégedetlenségérc. Mennyi ideig marad még így ez a vulkán, anélkül hogy kitörne?

Nagyon emlékeztet ez az időszak ama bizonyos 1958-as, békét biztosító korszakra, amikor a gyarmati hatalom a hivatalos beszédekben fennén hirdette: „Kongó a béke oázisa, és ezt a békét semmi sem zavarhatja meg harminc éven belül.” Ez 1958. október 18-án hangzott el... Aztán 1959. január 4-én, vagyis két és fél hónappal később, Léopoldville-ban kitört a fölkelés, amely arra kényszerítette a gyarmati erőket, hogy szedjék a sátorfájukat azok elől, akiket nyolcvan éven át kordában tartottak.

Milyen kár, hogy a kongói történelem nem szakadatlan újrakezdés!

Testvér! Ha ezzel a könyvvvel igazságot szolgáltathattam neked, az lesz a legfőbb jutalmam, és arra kérlek: ha elolvastad, add tovább a szomszédodnak, meséld el a gyermekeidnek. Hálás leszek érte!

I

A FÜGGETLENSÉG KIKIÁLTÁSA ELŐTT

Kongó 1959. január 4. előtt

A független Kongó politikai története valójában 1959. január 4-én kezdődik. Ezen a napon Belgium, nyolcvanévi gyarmatosító politika után, heves, követelő ellenállási mozgalommal találja magát szemben. Népfölkelés tör ki, s ez rövidlátó politikai irányvonalat jelöl ki, mely még a gyarmati uralom maradványa, pedig a kongói vezetők olyan kibontakozást javasolnak, amelynek révén kezébe vehetné a nép a saját sorsa irányítását. Ettől kezdve, lévén a folyamat visszafordíthatatlan, egyes állomásait nem kívülről szabják meg, hanem belülről. A többit ismerjük.

Ha 1959. január 4. sorsdöntő dátum volt Kongó politikai fejlődésben, nem árt egy kis visszapillantás az előzményekre, hogy annál világosabban tehesük a helyére magát január 4-ét. Erre a fejezetre azonban csak utalásszerűen térünk ki, mivel kevés új tény van, amit érdemes volna föllelevenítenünk.

Ezen a belga gyarmaton, amelyet a turisták „a béke oázisának” tartottak — egy terv közzétételével kezdődik el minden. Egy belga jogászprofesszor, Jef van Bilsen, 1956-ban cikket publikál, amelyben a belga kormánynak és a két Háznak egy harmincéves emancipációs tervet javasol Kongó lépcsőzetes függetlenné tételére.

A terv általános rosszallást vált ki Belgiumban; de Kongóban sem fogadják kedvezőbben. Igaz persze, hogy az egyöntetű elutasítás okai homlokegyenest ellentétesek:

Belga részről nem rejtik véka alá azt a csalódást, amelyet van Bilsen „utópisztikus” terve kelt, tele is aggatják a tervet mindenféle kellemetlen jelzővel; előkerülnek a szokásos érvek: a né-

gerek nem érettek a függetlenségre, a gyarmatosításra még ötven év múlva is szükség lesz stb. Egy szó mint száz, mély megvetésükkel illetik ezt a rajongó férfit, akinek fogalma sincs a néger lélekről, sem Belga-Kongó problémáiról.

Kongói részről az értelmiség egy csoportja reagál — kissé megkésve; Joseph Ileo vezeti őket, és katolikus erők sugallatára (ez egyszer az egyház a *politikai emancipáció* élcsapatához tartozik) közzéteszik *Az afrikai öntudat kiáltványát*. Ez a kiáltvány — bármily mérsékelt is — a kongóiak első nyilvános állásfoglalása a politikai cselekvés irányában. Mindeddig a kongóiak csak a faji megkülönböztetés elleni intézkedéseket, a bérek és a lakásviszonyok megjavítását, a haladás folyamatának meggyorsítását stb. követelték. De a politikai dolgok vezetésében való részvételt illetőleg eddig még soha ilyen egyértelműen nem nyilvánították ki akarataikat. A *Kiáltvány* utal a harmincéves tervre, és mint túlhaladottat, elutasítja. Meg is van a szövegnek a nemzeti visszhangja. Az emberek azt mondják: lám, lehet már beszélni, érvényesíthetjük immár a jogainkat. S noha a *Kiáltványt* a régi gyarmati vezetők akadályozzák útjában, a korrupció támadja — a híre gyorsan szertefut, és terjed az emancipáció eszméje.

Mindenekelőtt belpolitikailag: 1954 óta az Abako (a Bakongók szövetsége) Joseph Kaszavubu vezetésével munkacsoportot alakít, mely szűkebb bizottság formájában rendszeresen összeül, és nem csupán a kikongóról beszélget (a kikongo a négy kongói nemzeti nyelv egyike, Kongó nyugati zónájában, az óceántól a Kasai folyóig több mint négymillió lakos beszéli, vagyis a kongói nép egyötöde), hanem azonkívül — és mindenekelőtt — az emancipációról is. Ellentétben *Az afrikai öntudat kiáltványa* csoporttal, az Abako csoport semmiféle nyilatkozattételbe nem bocsátkozik. Egyébként a jelmondata: „Dolgozni, titokban és csöndben.” Ennek illusztrálására az Abako a kagylót választja jelképéül. Ha az Abako kidolgoz egy elgondolást, titokban terjeszti, fülbesúgás útján, azzal a felsőbb jelszóparanccsal: „Bakongók között minden érintkezés kikongo nyelven történik.” Így a lehető legnagyobb mértékben kiküszöbölik a kompromittálódás veszélyét, szüntelenül szem előtt tartva a végső célt: egész Mukongót tájékoztatni a vezetők által az üléseken meghatározott orientációról. Miután tudott dolog, hogy abban az időben is, azután is, a hivatalos statisztikák szerint Léopoldville

lakosságának 80 százaléka bakongo, elképzelhető, milyen hatékony az ilyen módszer.

Más akciók is készülöben vannak, legfőljebb kisebb mértékben; az ország közvetlen politikai jövőjére nem lesz akkora hatásuk.

Azután külpolitikailag: 1957-ben Ghana — Kwamé Nkrumahnak, a független afrikai vezetők legidősebbjének vezetésével — függetlenné lesz. A kongói felsőbb köröket ösztökéli, hogy a fekete-afrikai államok egyike független, de 1958-ig semmi határozott lépés nem történik.

Ám az 1958-as év döntő Kongóra nézve. Belgium kérkedve ünnepli, hogy Kongót ötven esztendővel ezelőtt a királysághoz csatolták; a kongóiak, akik éppen akkor kaptak engedélyt politikai pártok alakítására, javasolják a belga gyarmatügyi minisztériumnak, hogy dolgozzon ki tervet, amely meghatározza az emancipáció lépcsőfokait. Miközben Belgium habozik és halogató politikát folytat, de Gaulle tábornok föl kínálja a volt francia gyarmatoknak a teljes függetlenséget, vagy a francia közösségen belüli fokozatos emancipációt. Valamennyi gyarmat a Franciaországgal való közösséget választja, kivéve a Sekou Touré elnök vezette Guineát, amelyik azonnali függetlenséget óhajt, s azt 1958 októberében meg is kapja. Guinea példája még erősebben ösztönzi Kongót az azonnali függetlenségre.

Ettől kezdve felgyorsulnak az események. Az indulatos Lumumba akkor szabadul egy stanleyville-i börtönből, ahol megaláztatásoknak és zaklatásoknak volt kitéve, rohamra indul és barátainak egy csoportjával megalapítja a Kongói Nemzeti Mozgalmat (KNM). Úgyszintén elérkezett a pillanat egy másik rájongó számára is, hogy politikailag döntésre jusson: Kaszavubu, aki közismerten igen körültekintő ember, az Abakót politikai párttá alakítja át. Ez a csoport az előző évben már kiállta a próbát. Szervezettsége és fegyelme révén fényes győzelmet aratott a községi választásokon, és tíz polgármesteri helyből nyolcat szerzett meg.

Ugyanebben az 1958-as esztendőben, amikor az újonnan alakított politikai pártok a programjaik vázlatain dolgoznak, konferencia ül össze Accrában. Gaston Diomi, Lumumba és Kaszavubu is odautazik. A gyarmati hatóság megtagadja Kaszavubutól a kiutazási vízumot, mert polgármesteri beiktatásakor mon-

dott politikai beszéde igen heves volt; ez az ember, akit addig mindenki a pacifizmus mintapéldányának tartott, erőteljesen bírálta a gyarmati rendszert, és szavaiból az csendült ki, hogy a nép támogatásának birtokában olyan harcot indít, amelyik elvezeti az országot a függetlenséghez. Accrából visszatérve Lumumba és Diomi zajos népgyűlést tart. Kaszavubu a maga részéről rálicitál, és kiadja a jelszót: „Hazánk számára azonnali és föltétel nélküli függetlenséget akarunk.” Ettől kezdve tizennégy hónapon át nem volt hallgatóság, amelyik el ne kötelezte volna magát ebben a szellemben: azonnali és föltétel nélküli függetlenséget! A jelmondat villámgyorsan terjed, és bizonyos fokig pánikot kelt a külföldiek s kiváltképp a gyarmati hatóságok körében.

És hogyan reagálnak? Negative. Sem a főkormányzó, sem a belga kormány nem fogja föl ennek a jelmondatnak, melyet Léopoldville tömegei magukénak éreztek, a jelentőségét. A gyarmati hatóság ahelyett, hogy segítséget nyújtana, mellébeszél; ahelyett, hogy közeledne a néphez, azt hiszi, hogy a régi taktikájához folyamodhat: megosztani, hogy uralkodhasson. Vezetőkörökben szorosabbra fűzik a kapcsolatot az úgynevezett bangala körökkel (a bangala a hadsereg nyelve, Kongónak körülbelül kétmillió lakosa beszéli az Egyenlítő vidékén). De láthattuk, Léopoldville-ban a lakosságnak legföljebb ha 10 százaléka bangala.

A politikai vezetők hiába követelik egyre erőteljesebben a lelkes tömegek előtt az azonnali és föltétel nélküli függetlenséget, a kormánykörök befogják a fülüket. Ettől kezdve az összezsapás elkerülhetetlenné válik.

Az összeütközés szembeállítja egymással az egyik oldalon a kongói népet, mely türelmetlenül várja, hogy elnyerje — de hogyan? — az azonnali és föltétlen függetlenséget, a másik oldalon a gyarmati adminisztrációt, mely minden eddiginél szilárdabban el van szánva, hogy útját állja ennek a demagógiának. A politikai történelemnek megváltoztathatatlan törvénye ez: ha egy nép ráébred, hogy közte és a kormányon levők között nincs lehetőség a párbeszédre, akkor erőszakosan föllázad, és az ilyen lázadásnak nincs más célja, mint a diktátort megölni, vagy elkergetni a hatalomból.

Ez történik 1959. január 4-én.

Az 1959. január 4-i felkelés

A gyarmati hatalom számára egy sarkalatos kérdés vetődött fel: kivel tárgyaljon? Az ő szemében Kongóban nincs jogerős tárgyalópartner. Még Kaszavubuval is az történt, hogy január első hetében engedélyt kért egy népgyűlés tartására, ám délután megvonták tőle a korábban megadott engedélyt. Ebből kétségtelenül arra lehetne következtetni, hogy besúgók fölhívták a városi hatóságok figyelmét a gyűléssel járó nagy veszélyre, de valószínűbbnek mégis az látszik, hogy miután Kaszavubut nem tartják elfogadható tárgyalópartnernek, nem akartak neki alkalmat adni a kongói nép képviselőjeként való föllépésre. Egyébként a kongóiak egy részének a január 4-i eseményeket követő viselkedése e felé a második föltevés felé billenti a mérleget.

Azon a napon déltől kezdve a nép ott van az YMCA-ban (Young Men's Christian Association — Keresztény Ifjak Szövetsége), hogy meghallgassa a belga gyarmatosítók elleni harci mozgalom vezetői által hozott legújabb határozatokat. A megbeszélte időpontban megjelenik Kaszavubu, de nem gyűlést tartani, hanem bejelenteni az egybegyűlteknak, hogy a város hatóságai visszavonták az engedélyt az itt elmondandó beszédre. Kaszavubu ezek után, mint a törvény gondos tiszteletben tartója, elvonul; ekkor történik, hogy a tömeg dühödten elszabadul. Ettől a perctől kezdve a fölkelés elkerülhetetlen.

A gyarmati adminisztráció, politikájához híven, véres választ ad a fölkelőknek. Riadóztatják a katonaságot és a (kongóiakból álló) rendőri erőket, és kiadják a parancsot, hogy tüzeljenek bárkire, akit az események színhelyén, beleértve a nyílt utcát is, ott találhatnak. 1959. január 4-éről 5-ére virradólag egész éjjel, kora hajnalig elkeseredett harc folyik: a gyarmati hatóság parancsnoksága alatt álló elnyomó erők hajtóvadászatot rendeznek a kongói hazafiak ellen, akiknek fölkelése nem egyéb, mint a gyarmati hatóságok kormányzása iránti olthatatlan gyűlölet kifakadása.

Ilyen perspektívából nézve az 1959. január 4-i események hatalmas nemzeti tüntetést jelentenek a gyarmati iga szorítása ellen. Ugyanakkor azonban egy új vetés kisarjadását is magukban hordozzák: a mártírok véréből merített harci erőt.

Az egész világ fölbolydult — ezúttal első ízben. A béke oázisa

egyszeribe csatatérré alakult át, folyt a vér, nemcsak a feketéké, hanem a fehéreké is. Közép-Afrika e kevéssé ismert földje, melynek rendkívül fegyelmezett erői vannak, megrázta magán az igát, és elindult az igazi forradalom felé vezető úton.

Kaszavubu letartóztatása és az ellene indított per csak megerősíti az uralom ellen megindult elszánt menetelést. A belga király január 13-án reformokat jelent be, és kijelöli a Kongó emancipálása felé vezető út szükséges állomásait, de már késő!

Kongó függetlenségének első éveiben számos fiatal, főképpen egyetemi hallgató, az országot gyötrő válsággal foglalkozván azt kérdezte tőlünk, vajon helyesen láttak-e a politikai vezetők, amikor 1959-ben azonnali és föltétel nélküli függetlenséget követeltek. Ezek a fiatalok helyesebbnek tartották volna előbb progresszív autonómiát követelni, amelyben a vezetők és a káderek fölkészülhettek volna a fokozatonként elérendő függetlenségre.

Amikor ezeket a sorokat papírra vetem, akkor beszélgetőpartnereim közül sokan vannak már funkcióban az országon belül; egyesek miniszterek, mások közhivatalnokok, bírák vagy tanárok, vagy akár az egyetlen kongói politikai párt politikai irodájának tanácsadói. Ma már bizonyosan maguk is választ tudnak adni erre a kérdésre. Ami engem illet, úgy gondolom, hogy nem lévén lehetőség a megegyezést kereső párbeszédre, az akkori politikai vezetőknek nem volt más választásuk, mint a radikalizmus. A helyi hatóságnak pedig nem volt érzéke, csak a kétségbeesés diktálta szélsőséges eszközök alkalmazásához, így hát más megoldás nem volt lehetséges. A Lovanium Egyetem diákjai, akkori beszélgetőtársaink ifjabb fivérei isszák meg a levét annak, hogy a hatóságok a jogaikban megsértett emberekkel való mindennemű párbeszédtiltás szemtelen módon elzárkóztak. S ha van bennük annyi becsület, hogy megemlékeznek az övéikről, akiket Mobutu bérgyilkosainak golyói galád módon leterítettek — az egész világ diákságának legélénkebb tiltakozása közepette —, emlékezzenek meg ezekről az első kongói mártirokról, akik kilenc és fél évvel ezelőtt — január 4. — június 4.! ó! micsoda hasonlatosság! — a vérüket ontották meggyalázott emberi szabadságuk visszaszerzéséért.

Külföldön az 1959. január 4-i események nyomán minden szem Kongó felé fordul. Magában az országban is óriási az események hatása. Mindenki tudatára ébred annak, hogy szét kell

zúzni a gyarmati uralomhoz kapcsolódó kötelekeket. Annak ellenére, hogy Baudouin király kötelezettséget vállalt, hogy Kongót elvezeti a függetlenséghez, és pedig mindenféle „végzetes” halogatás nélkül; de a megfontolatlan kapkodásokat is elkerülve, annak ellenére, hogy a belga miniszterek és parlamenti képviselők rajzanak az országban a függetlenítés legjobb módozatait ki-fürkészendő, a helyi adminisztráció éjt nappallá téve dolgozik azon, hogy az országos vezetőkkel olyan gondosan megválogatott kongóiakat állítson szembe, akiknek minden anyagi lehetőség megad egy bábpart megalakítására, melynek semmiféle népi gyökere nincs, de amelyet a helybeli gyarmati hatalom irányít: ez a párt volt a Haladás Nemzeti Pártja (HNP), vezetője hazánkfia, Bolya lett, főtitkára pedig Albert Delvaux. Delvaux, jóllehet mulatt, az egyetlen, aki túlélte ezt a pártot, mivel sikerült magát a bayakákkal, a bakongók e közeli rokonaival elfogadtatnia.

Ezalatt Kaszavubu, társaival egyetemben, még mindig a börtönben sínylődik; nagy garral induló perének nagy hirtelen vége szakad. Kaszavubut két társával, Kanzával és Nzezával Belgiumba kísérik.

Nem sokáig vannak távol. Kaszavubu, igaz, hogy szigorú megfigyelés alatt, megundorodva attól a tisztességtelen és szégyenletes játéktól, amelyet az azonnali és föltétel nélküli függetlenség ellenzői folytatnak, továbbra is kagylójába bújva, új stratégiát dolgoz ki: a föderális államét.

Ugyanebben az időben, 1959. május elején egy Kwango Kivilu-beli csoport megalakítja az Afrikai Szolidaritás Pártját, melynek elnöke Gizenga; a párt keresi a kibontakozás útját, igyekszik kapcsolatot találni a Kongói Nemzeti Mozgalommal, de Lumumba megközelíthetetlen és a léopoldville-i körök befolyása alatt áll; politikai barátai kérdésessé teszik a Kongói Nemzeti Mozgalmon belüli tekintélyét, és meg akarják alakítani a KNM mérsékelt szárnyát.

Kaszavubu távol van, azonban Diomi, noha a végrehajtó bizottságban nincs funkciója, döntő, kiváltképp a felső vezetők távollétében döntő, befolyással rendelkezik. Létrejön a kapcsolat, és három hónappal később megszületik az Abako—ASZP pártközi megegyezés, majd egy tervezet a függetlenség kivívására — föderális állami keretek között.

Honnan származik ez az új, föderalisztikus függetlenségi koncepció? Ez megint csak Kaszavubu realitásérzékét dicséri; az vezérli Léopoldville tartomány két nagy pártját a föderalista terv közzétételére. A Kongói Nemzeti Mozgalom ahelyett, hogy mindent beleadna a harc folytatásába, a Lumumba elleni gyarmatosító nyomás hatására széthullik; a többi vezető csatlakozik a Haladás Nemzeti Pártjához; a bangalák, élükön Bolikangóval, kategorikusan elutasítanak mindenfajta függetlenségi gondolatot, s arra hivatkoznak, hogy náluk a lakosság még nem eléggé fejlett; végül Kaszavubu és az Abako ellen egy mind jobban növekedő ellenzék jellegű mozgalom körvonalai rajzolódnak ki; ezt a gyarmati hatóság szövögeti és támogatja.

Egy 1959 júliusában megtartott gyűlésen Kaszavubu kijelenti: „Az ember nem ad inni egy olyan szárnak, amelyik nem szomjas. Mivelhogy nem eléggé érettek arra, hogy magukat kormányozzák, ne kényszerítsünk rájuk semmit; hadd várjanak, és majd akkor csatlakoznak szabadon a függetlenséghez, amikor elérkezettnek látják az időt.” Ez a javaslat helyeslésre talál Gizengánál és pártjánál. Így született meg a föderális keretek közötti függetlenség terve. Elsőnek a régi Léopoldville tartománynak kell függetlenné válnia, kivéve a II. Léopoldville tó körzetét, amelynek politikai vezetői nem nyilatkoztak. Szükséges-e megemlíteni, hogy a belga kormány erre a javaslatra is nemmel válaszolt? Az indoklás: Egységes Kongó — erős ország. A föderális Kongó terve ezzel újfent megbukott.

Nyissunk zárójelet: ugyanazok a bangalák, akik nem voltak „eléggé fejlettek”, immár öt esztendeje vezetik az országot és ellenőrzik a kongói állam összes kulcsszerveit. Erre még visszatérnek a Mobutu-rendszer intézkedéseinek szentelt fejezetben.

Az ezután következő hónapok lényegében a pártok kongresszusaira való fölkészüléssel teltek, mert közeledett az 1959. január 13-i királyi nyilatkozatban megjelölt első határidő; e határidő a megtartandó területi választásokra vonatkozik, amelyeknek eredményeképpen létre kell hozni a területi tanácskozó testületeket, s ezeknek 1960. január 1-től meg kell kezdeni működésüket. Az Abako—ASZP szövetség a maga részéről úgy határoz, hogy bojkottálja a választásokat. Kiadják és elterjesztik a lakosság körében a jelszót, a nép pedig egyebet sem vár, mint a gyarmati manővereknek ezt az újabb kudarcát. A kongói vezetők ál-

laspontjának ezt a megmerevedését az is alátámasztja, hogy Lumumbát, amikor Stanleyville-ben pártja kongresszusán elnökölt, a város gyarmati hatósága brutálisan letartóztatta és börtönbe vetette. Mindenfelől özönlenek a tiltakozások, ám az erősebb törvénye jut érvényre, és Lumumbát átszállítják a katangai Jadotville börtönébe. A legmostohább körülmények között internálják, és ott tartják az 1960. január első felében kezdődő kerekasztalkonferencia megnyitásáig.

Schryver miniszter látogatása és az első kongói delegáció elindulása Belgiumba

Az 1958-as év végéhez hasonlóan 1959 vége felé is igen feszültté válik a helyzet. Az Abako—ASZP szövetség ellenőrzése alatt tartja a fővárosban a politikai tevékenységet, a legélesebben ellenzi a választás minden formáját, és párbeszédet akar.

A gyarmati adminisztráció elmaradhatatlan válasza: „Uraim, önök nem tárgyalóképes partnerok.”

Másfelől, Stanleyville-ben számottevően súlyosbodott a helyzet Lumumba letartóztatása óta, olyannyira, hogy Maniémában rendkívüli állapotot kell kihirdetni.

Katangában a gyarmatosítók attól való félelmükben, hogy az adminisztráció megadja a függetlenséget, azzal fenyegetőznek, hogy Katanga mint önálló állam, elszakad. Schryver gyarmatügyi miniszter, aki nyilvánvalóan elébe akar vágni az eseményeknek, látogatásra érkezik Kongóba, és úgy határoz, hogy fogadja az összes kongói politikai csoportok képviselőit.

December elsején a pártszövetség van soron, amelyhez november folyamán csatlakozott a KNM—Kalondzsi csoport is. A miniszter arra az elhatározásra jut, hogy a pártszövetségnek egy delegációja utazzon Brüsszelbe, ahol nyugodt körülmények között megtárgyalhatják Kongó függetlenné válásának pontos menetrendjét. Már december 2-án elindul a hattagú küldöttség Brüsszelbe. Tagjai: az Abako részéről Kaszavubu és Nzeza-Landu; az ASZP részéről Gizenga és Kamitatu; a Kalondzsi-féle KNM részéről Kalondzsi és Kimbimbi. Adula is csatlakozik a

csoporthoz, mert egy szakszervezeti ügyben járván éppen ott tartózkodik.

A küldöttség 1959. december 3-tól 15-ig konkrét javaslatokat tesz a gyarmatügyi miniszternek és a belga pártok vezetőinek, olyan javaslatokat, amelyek érdembeni tárgyalás alapjául szolgálhatnának, de a miniszter minden ajánlatot elvet. December 15-én a belga politikai körök obstrukciójától elkedvetlenedett küldöttség elkészíti a megbeszélések mérlegét, és sajnálattal állapítja meg, hogy a tárgyalások — a megértés teljes hiánya miatt — csődöt mondtak. Világosan kifejti álláspontját és kijelenti, hogy a kongói nép valós törekvéseivel egyetértésben cselekszik.

Ott-tartózkodásunk folyamán határozta el Gizenga, hogy a saját szakállára, és közeli munkatársai tudta nélkül — e sorok írója kivételével — elutazik néhány országba, és megpróbál nyomást gyakorolni a belga gyarmatosító körökre.¹ Alig érnek haza a többiek Léopoldville-ba, már a repülőgépük leszállásakor megtudják, hogy a belga király másnap Kongóba érkezik.

¹ Az én Brüsszelből való távozásom a legkülönbözőbb, a legszemérmetlenebb és diszkriminatorikusabb kommentárokat váltotta ki. Valóban, elmentem először Nyugat-, majd Kelet-Németországba, azután Moszkvába, Párizsba és Guineába. Szabad akaratomból és tudatosan vállalkoztam erre az utazásra. Miután megbeszéléseink természetlenek voltak, minden útonmódon mozgósítani szerettem volna a világ közvéleményét, minthogy Belgium makacsul megtagadja a saját ügyeink intézését illető jogainkat.

Örülök, hogy erre a kezdeményezésre vállalkoztam, mert Brüsszelből való távozásom végül is arra bírta a belga kormányt, hogy tiszteletben tartsa a kongóiak azon megmásíthatatlan elhatározását, hogy elnyerik a függetlenségüket.

El kellett mennem a keleti országokba, hogy utazásomban veszélyt szimatoljanak és a legfurább bírálatokkal illessék.

Akkoriban minden létező jelzőt rám aggattak, sőt, még embereket is küldtek utánam, hogy akadályozzanak a cselekvésben. *Kommunistaság*. Nyugatnak ez a mumusa, ez az a jelző, amellyel bennünket, az Afrikai Szolidaritás Pártja tagjait megisztelték, mert határozott álláspontunk van a gyarmatosítás és az imperializmus kérdésében, és mert pártunk elnöke elment az úgynevezett kommunista országokba; remélem, Nyugat-Németországot és Franciaországot nem kell odasorolnom...

Ami a bennünket ért nemzetközi bírálatokat illeti, joggal föltehetjük a kérdést: vajon Nyugaton, vajon a többi földrészen, és jelesül magában Belgiumban nincsenek kommunisták? Paradox dolog volna attól nyugtalankodni, hogy éppen a mi eszméink nyomán fognak Nyugaton a kommunizmus eszméi tért hódítani.

Az Abako—ASZP szövetség, amelyet a brüsszeli megbeszélések kudarcra kihozott a sodrából, elhatározza, hogy Kaszavubu és Gizenga távollétében nagy dolgot visz végbe. Valóban nagy volt a meglepetésünk, amikor megérkeztünk Léopoldville-ba. A szövetség főbb vezetőinek sikerült a főhadiszállásukat Brazzaville-ba áttenniük. Már másnap, december 17-én csatlakoztunk hozzájuk, s aznap este már Kaszavubu is ott volt.

Célunk ez volt: Brazzaville-ból mint központból ideiglenes (száműzött) kormányt alakítunk és hirdetünk ki, s egyelőre onnan dolgozunk. Egész nap ezt a kérdést vitattuk. Este mindannyiunkat fogadta Fulbert Youlou, Brazzaville-Kongó Köztársaság elnöke. Este fél kilenc volt, Youlou társaságában ott volt Csicselle alelnök is. Miután Kaszavubu röviden előadta mondanivalóját, Youlou abbé a maga világos, tiszta, szószerű hangján azt felelte: „Nem! Barátaim! A legsúlyosabb taktikai hibát követnétek el; térjetez vissza a hazátokba és használjátok ki a király ottlétét a függetlenség kikövetelésére. Sokáig már nem tagadhatják meg tőletek a függetlenséget. Így a legalitáson belül maradtok. Ha három hónap leforgása alatt a várakozás ellenére semmi sem történne, hát visszajöttök ide, és megalakítjátok az ellenkormányotokat.” Ez tehát visszautasítás volt, és másnap Kaszavubuval együtt visszatértünk Léopoldville-ba, néhány megbízottat hagyva hátra Brazzaville-ban, hogy onnan kísérik figyelemmel a helyzet alakulását. De mielőtt elváltunk volna, fontos határozatot hoztunk: december 24-én Kisantuban kongresszust tartunk, amelyen jelentést szerkesztünk a brüsszeli tárgyalások sikertelenségéről, és meghatározzuk a közvetlen jövő akcióinak új céljait.

Ezen a kongresszuson született meg a föderális Kongó alap-gondolata. Az egyik legfontosabb határozat a belga kormánynak adandó végső ultimátum volt. Ebben világosan leszögeztük, hogy amennyiben az újabb megbeszélések semmiféle pozitív eredményt nem hoznának, az erőszak eszközhöz folyamodunk, hogy végre elnyerjük függetlenségünket.

Ebben a súlyos és feszült légkörben ért véget a király látogatása. Hivatalosan bejelentették, hogy Brüsszelben kerekasztal-konferenciát hívtak össze, amelyen a kongóiak és a belgák tárgyalás útján fogják megállapítani Kongó függetlenné válásának állomásait és módzatait.

Így született meg a kongóiak első nagy politikai győzelme a gyarmati uralom fölött. Meggyőződésünk, hogy ha nem jön kapóra Baudouin király látogatása, az 1959. év végi feszültség egy újabb január 4-re vezetett volna. Szerencsére nem így történt.

Az 1960. januári politikai kerekasztal-konferencia Brüsszelben

Kongó történelmének ezt a pillanatát jól ismeri minden kongói; nem is sokat foglalkoztatna bennünket, ha az az ember, aki ma hatalmon van, nem próbálna alattomos és tisztességtelen propagandával holmi vezető szerepet tulajdonítani önmagának a kerekasztal munkájában. Ezért van tehát a legmesszebbmenőkig szükség arra, hogy a történelmi igazságot evvel a kérdéssel kapcsolatban helyreállítsuk. Mobutu tábornok, aki akkor Brüsszelben gyakorlaton volt, soha a politikai kerekasztal semmiféle munkabizottságának tagja nem volt. Itt formálisan csak ennyit szögezek le, majd ennek a fejezetnek a végén részletesebben is bizonyítok.¹ Erről ennyit, most térjünk át magának a kerekasztal-konferenciának a munkájára.

A két előző fejezetben igyekeztünk bemutatni azt a hosszú és kimerítő harcot, amelyet a kongói vezetők folytattak a belga kormánnyal a párbeszédhez való jogukért. Miután 1959-ben kongóiak és külföldiek vére folyt, miután mindenféle nyomás hiábavalónak bizonyult, most Baudouin király elhatározta ennek a kerekasztal-értekezletnek az összehívását. Egyébként ez a kisebbik rossz volt, mivel — a király maga is láthatta látogatásakor — az 1959. január 13-i üzenetében foglaltak hatás nélkül maradtak. A tervezett községi és területi tanácsválasztásokat a kongóiak bojkottálták; a lakosság tehát vezetőinek jelszavaira hallgat, és ugyanez történik a királyi látogatás idején is.

Belgium számára tehát maradék, kevéske hitelének elvesztését jelentené, ha az új politikát a kongói vezetők bevonása nélkül akarná meghatározni; elfogadja tehát a realitásokat. Amikor

¹ Lásd a 35. oldalon annak az incidensnek az elbeszélését, amelyik engem Joseph Mobutuval, az akkor Brüsszelben időző gyakornokkal szembeállított.

a kongói vezetők Belgiumba érkeznek, a gyarmati problémák szakértői politikai irányvonalaik szerint osztják el őket: a párt-szövetség az egyik szállodában száll meg, a KNM a másikban, megint másban a Haladás Nemzeti Pártja, ugyanígy a Conacat, az Assoreco. Minden úgy volt előkészítve, hogy a megosztás légkörét biztosítsa.

A kongói vezetők belga barátai az egész brüsszeli tartózkodás ideje alatt szüntelenül azt ismételgetik: „Ha nem vagytok egységesek, nem értek el semmit a belga kormánynál. Az a fontos, hogy valamennyi megvitatásra váró probléma tekintetében meg-egyezzetek, és közös álláspontot foglaljatok el a legfontosabb kérdésekben, egységes javaslatotok legyen minden részletproblémára.” Így született meg egy szuperpárt gondolata, mely a „Közös Front” nevet kapta. Alighogy ez a Front létrejött, elkészítettük a belső rendtartás minimális szabályzatát.

Elsorolok néhányat a szabályzat pontjaiból:

— Minden olyan ülés előtt, amelyen valamilyen alapvető fontosságú kérdés kerül megvizsgálásra, valamennyi küldött, de legalábbis valamennyi delegáció vezetője összeül, kicseréli nézeteit, és kijelöl egy szóvivőt, aki a konferencián a Front álláspontját előadja.

— A Közös Front összejövetelein sorrendben mindig más küldöttség vezetője elnököl. Az összejövetelek zárt ajtók mögött zajlanak le.

— Semmiféle külföldi tanácsadó nem vehet részt a Front összejövetelein. Amikor már a közös álláspont tisztázódott, az aznapi szóvivő előadhatja a problémát valamely tanácsadónak, egyszerű formai és előterjesztési kérdés gyanánt.

— Végül semmiféle Belgiumban tartózkodó diák vagy gyakorlatos nem vehet részt a Front ülésein, és nem lehet tagja semelyik kerekasztal-küldöttségnek.

Ez utóbbi pont magyarázata egyszerű: a küldöttek attól tartottak, hogy esetleg a diákok kiszolgáltatják a közös állásfoglalást a belga köröknek, ami rendkívüli módon bonyolítaná a helyzetet; márpedig egyre többen susogták, hogy a diákok és gyakorlatosok nagy része a belga biztonsági szervezethez tartozik.

Néhány kivételtől eltekintve a kongói küldöttségek tiszteletben tartották az ilyenformán meghozott rendszabályokat. Ennek a fegyelemnek köszönhető, hogy megvalósult az első kongói cso-

da. Ki merte volna hinni, hogy Kaszavubu és Bolya, Lumumba és Kalondzsi, Csombe és Sendwé közös álláspontra jutnak az ország jövőjét illető nagy kérdésekben? Amikor a teljes megegyezés nem volt lehetséges, a kompromisszumba mindenki beleegyezett. Mindez bizonyítékul szolgálhatott a belga közvélemény szemében, hogy a kongói vezetők, amikor a közös érdekek forognak kockán, meg tudnak egyezni az általános érdek érvényesülése kedvéért.

A kongói vezetőknek alkalmuk volt a Közös Front erejét első ízben kipróbálni. Mint említettük, Lumumba 1959 októbere óta internálva volt Katanga föld alatti börtönében, a Kasapában. Amikor a kerekasztal-konferencia 1960. január 20-án megnyílik, Lumumba nincs jelen. A Közös Front összeül és megvizsgálja ezt a kérdést: amennyiben a Front nem követeli Lumumba jelenlétét a kerekasztal munkájában, szabadulása után Lumumba esetleg kérdésessé tehet mindent, és megvádolhatja a delegációt, hogy eladta az országot az imperialistáknak. A nép esetleg neki ad majd igazat, és a legnagyobb nehézségekkel leszünk kénytelenek szembenézni. Lumumbának tehát mindenképpen jelen kell lennie. Az indok nyilvánvaló. Amint az ülés megnyílik, a Front egyik tagja napirendi javaslatképpen kijelenti: „Az egységes kongói delegáció azt kívánja, hogy Patrice Lumumba részt vegyen a kerekasztal munkájában és a munka folytatását ettől teszi függővé.” Nagy megrökönyödés a teremben belga részről, mivel e kívánság teljesen váratlanul éri őket. A miniszter kibúvót keres: „Ez a kérdés — mondja — a kongói igazságszolgáltatásra tartozik.” Általános fölháborodás a kongói delegáció részéről... Aztán, a kongói küldöttekkel folytatott meglehetősen kemény párbeszéd után, a miniszter megígéri, hogy telefonál Léopoldville-ba. A délutáni ülésen közli a döntést: „Minden intézkedés megtörtént, és Lumumba hamarosan Brüsszelben lesz, hogy részt vegyen a kerekasztal-értekezleten.” Szemmel látható, hogy a Közös Front nagy ütőkártya a tárgyalások előbbrevitelében. Ugyancsak a Frontnak köszönhető, hogy létrejött a kompromisszum a függetlenség időpontjának megállapításában. A pártszövetség 1960. április 30-at kívánja, a KNM július 15-ét, a Haladás Nemzeti Pártja megint mást, és csak a delegációvezetők szembeállításának eredményeképpen sikerül *egyhangúlag* megegyezni a

június 30-i történelmi dátumban, amelyet tapsok közepette hirdetnek ki, s amelyet végül is elfogad a belga küldöttség is.

Könyvem bevezetőjében jeleztem, hogy mindent megteszek a dolgok objektív elmondása érdekében. Kötelességem, hogy — a kongói ifjúság számára — megvilágítsak egy súlyos incidenst, amelyik majdnem a januári kerekasztal megszakítására vezetett.

Kaszavubu pálfordulása

A függetlenség kikiáltásának időpontját megállapítván, a Front nekifogott a napirenden levő kérdések megvitatásának, elsőül a kongói állam struktúrája kérdésének.

Pontosan ekkor Kaszavubu javaslatot intéz a konferencia elnökéhez, melyben azt követeli, hogy a kerekasztal alakuljon át alkotmányozó gyűléssé, és alakítsa meg az ideiglenes kormányt. Hogy nyomatékot adjon szavainak, kijelenti, addig nem vesz részt a kerekasztal munkájában, amíg eleget nem tesznek kívánságának. Nem nehéz elképzelni a jelenlevők lelkiállapotát: zavarodottság és düh lesz úrrá mindenkin.

Belga körök részéről nagy a nyugtalanság, mert sehogy sem értik ezt a nagy fölényességet. Düh önti el a kongói köröket, kiváltképp a nacionalistákat, akiknek már amúgy is annyi fáradtságot okozott téziseik elfogadtatása a Haladás Nemzeti Pártjával. A HNP fölmentve érzi magát a Fronttal szembeni kötelezettsége alól, és ezzel egyszeriben minden kérdésessé válik.

Később sokat töprengtek azon, vajon nem Kaszavubunak volt-e igaza. Végső soron ilyen vélemény is elképzelhető, de mit szóljunk az eljárásról? Két év óta folytatunk közelharcot a belga gyarmati adminisztrációval, hogy bennünket, a kongói nép jogerős képviselőiként, tárgyalópartner gyanánt elfogadjon. Nemcsak képviselőtünket ismerték el, hanem már a függetlenség kikiáltásának dátuma is meg van állapítva; nincs más hátra, mint a módoszatok meghatározása. Ha Kaszavubunak az a véleménye, hogy az ország függetlenné válásának előkészítésében a legjobban járható út az ideiglenes kormány megalakítása, akkor föl kellene használnia a Közös Frontot, és ott kellene kifejeznie nézeteit. Ha ezeket a Front elvetné, cselekvési szabadsága birtokában nyilvánosságra hozhatná álláspontját.

Ez volt a pártszövetség és a Közös Front őszinte álláspontja. Belgium így kihasználhatta ezt a nézetkülönbséget arra, hogy mindent megkérdőjelezzen; ebben támogatta volna a Haladás Nemzeti Pártja is; másrészt ezzel pontot tettek az egész Front végére, ami valamennyi további probléma megoldását késleltette.

Összeül tehát a pártszövetség. Nem lévén más értesülése mint amit a sajtóból szerzett, megcáfolja Kaszavubu személyes állásfoglalását, és új elnököt jelöl ki a távollevő helyébe. Daniel Kanza és jómagam, akiknél puhatolóztak, visszautasítjuk az elnökséget, majd Nguvulu kerül kijelölésre a nép pártja részéről. Mellékesen megjegyezve, innen számítható a Kaszavubu—Kanza konfliktus keletkezése. A két ember homlokegyenest ellenkező vérmérséklete hosszú idők óta több ízben elvi ellentétbe hozta már őket. Kanza, az erőszak embere, kartéziánus logikával rendelkezik. Nem szíveli ezt a kerekasztal és párbeszéd formát, de minthogy a többség elfogadta, nemcsak belenyugszik, hanem csatlakozik is.

Nagy azután a csalódása és a háragja Kaszavubu színjátéka láttán, melynek nyomában fölvetődik a gondolat, hogy nem lehet számítani az Abako adott szavára. Hamis tehát az a beállítást, hogy a két férfiút valamiféle hatalmi vetélkedés vitte konfliktusba. Én magam bizalmasa voltam az öreg Daniel Kanzának, és tanúsíthatom, hogy az idős harcosnak sohasem volt szándékában kétségbe vonni Kaszavubu, mint az Abako általános elnöke illetékességét.

A pártszövetség új állásfoglalása többé-kevésbé helyreállította a dolgokat, és a kerekasztal-konferencia összejövetelei folytatódtak, míg egyszer egy szép napon Kaszavubu, akit nem tudni, miféle szúnyog csípett meg, visszatért a plenáris ülésre.

Ha a konferencia alkotmányozó gyűléssé alakításának terve megbukott is, el kell ismerni, hogy ennek a kezdeményezésnek a nyomán alakul ki — előbb csak körvonalaiban, később egyre pontosabban — a végrehajtó kollégiumok gondolata, az országos, a tartományi, a körzeti és a területi végrehajtó kollégiumoké. Ez egyfajta vegyes belga—kongói ideiglenes kormányzásmód.

A kerekasztal-konferencia már a vége felé jár, de két lényeges kérdés még függőben van: a gazdasági és pénzügyi problémák, valamint a katonai problémák.

Tisztelet adassék mindenkinek, akit illet: ha a végrehajtó bizottságok kezdeménye Kaszavubu érdeme, akkor Lumumbának a karhatalmi szervek kádereinek radikális afrikanizálása köszönhető. A belga miniszter megzavarta a küldötteket — mivel pontosan tudta Belgium tervét — azzal, hogy kijelentette, ezt a kérdést nem lehet a szakemberek (értsd: belga katonatisztek) távollétében megvitatni. Márpedig Kongónak abban a pillanatban nem voltak saját nemzeti tisztjei. A kérdést tehát félretették, és a karhatalom 1960. június 30. utánig a belga kormány szabad vadászterülete maradt a kongói államon belül.

Ami a gazdasági és pénzügyi kérdéseket illeti, ezek a kerekasztal-konferencia egy újabb értekezletének tárgyát képezték, ezt úgy is nevezték: gazdasági és pénzügyi kerekasztal, s határozathozatalainak időpontja pedig egybeesett az 1960-as májusi választásokkal, úgyhogy a pártok fiatal diákokat voltak kénytelenek delegálni a konferenciára, ők azonban a belga pénzügyi körök nyomására teljesen elszabotálták a munkát, és végül is semmiféle eredményre nem jutottak. Nem volna igazságos dolog, ha nem emelnénk kalapot a belga parlamenti képviselők és miniszterek előtt, akik ezen a kerekasztal-konferencián részt vettek. Nyíltságukkal és őszinteségükkel számos olyan probléma megoldásában segítettek, mely Kongó függetlenné válásának előkészítésében fontos szerepet játszott.

Egyébként a kongói vezetők által szabadon választott politikai és jogi tanácsadóknak is — jóllehet nem vettek részt a Front öszszejevetelein — igen számottevő szerepük volt a kongói delegáció által előterjesztett szövegek megfogalmazásában és megszerkesztésében, ezt el kell ismerni. Ők is megérdemlik hálánkat, és ez a megemlékezés egyben tiszteletadás is végzett munkájuknak.

E fejezet elején jeleztem, hogy elmondom azt az incidenst, ami szembeállított az akkor Brüsszelben gyakorlaton levő Mobutuval.

A Közös Front létrehozásának másnapja van. A Hotel Piazza egyik termében ülésezünk, én elnökölök. Az ülés 15 órakor kezdődik. Valamennyi párt küldöttei jelen vannak, a Kongói Nemzeti Mozgalmat addig is, míg Lumumba megérkezik, Nendaka és Mpolo képviseli. 15 óra 30 felé nyílik az ajtó és belép egy jóképű, magas fiatalember; néhány szót szól Nendakához, majd széket

húz maga alá és letelepszik. Én már a jelenet eleje óta csendben figyelek; az összes jelenlevők némák. Néhány másodperc múltán megkérdezem a jövevénytől, hogy van-e valaki számára valamiféle üzenete, mert nekünk folytatni kell a megbeszélésünket. Az illető meglepetten azt feleli: „A Kongói Nemzeti Mozgalom küldötte vagyok.”

— De ön itt Belgiumban diák vagy gyakorlatos, nem?

— Igen.

— Akkor elnézését kérem, de önnek nem itt van a helye. A megbeszélés kizárólag azokra tartozik, akik e célból jöttek ide Kongóból.

— Nem! Én a KNM küldöttségéhez tartozom, és részt kell vennem ezen az összejövetelen.

— Sajnálom, de ha erősködik, kénytelen leszek fölfüggeszteni az ülést.

Kacsint egyet Nendaka felé, az azonban nem avatkozik bele. Mpolo pedig így szól hozzá: „Nem, Joseph, el kell menned. Ez a Közös Front egyik rendszabálya.”

Joseph Mobutu, mert ő volt az, büszkeségében mélyen megbántva becsapja maga mögött az ajtót, és ingerülten távozik. Meggyőződésem, hogy sohasem bocsátotta meg nekem ezt a fel ség sértést. Természetesen, ami a jelenlétét illeti, azon a helyen és abban az időpontban, az nem véletlen. Vagy a szemtelen Victor Nendaka hozta oda, vagy pedig a belga biztonsági szervek tájékoztatták a megbeszélésről. Ugyanis később meg kellett tudnunk, hogy a gyakorlatos Mobutu már abban az időben a belga titkosszolgálat besúgója volt. Lumumba, aki nem tudott kedvenc gyermekének erről a szerepéről, megosztotta vele politikai tevékenysége titkait. Ezek után mi meglepő van abban, hogy a belgák Lumumbát a kezdet kezdetétől fogva olyan hevesen támadták, míg Kaszavubu, akinek az állásfoglalásai nemegyszer sokkal szélsőségesebbek voltak, elkerülte a belgáknak a nacionalista vezetők elleni irtóhadjáratát?

KONGÓ A FÜGGETLENSÉG ÚTJÁN. 1960. JÚNIUS 30.

A törvényhozói választásoktól 1960. június 30-ig

Mihelyt a kerekasztal-konferencia végetér, a vezetők sietve visszatérnek Kongóba, hogy az 1960. május 11—19-re kiírt választások kampányát kézbevegyék. A pártoknak mindössze két hónap áll rendelkezésükre a választási kampányra, mely a valóságban nagyon könnyű dolog lesz. A programja minden pártnak ugyanaz. Az eredmények előre láthatók: Léopoldville tartomány az Abako—ASZP szövetségre fog szavazni; az Egyenlítő a Jean Bolikango-féle PUNA-ra és a Léon Engulu-féle UNIMO-ra, amelyik Bombokót fogadta el jelöltjéül; a keleti tartomány Lumumba Kongói Nemzeti Mozgalmára, Katanga a Balubakat—Conacat-ra; Kivu a Lumumba-féle KNM-ra és a Kasamura-féle CEREÁ-ra; Kasai a KNM—Lumumbára és a KNM—Kalandzsira. Ezek a főbb tendenciák érvényesülnek az 1960-as szavazásokon.¹

Megfigyelhető a szavazás egyik alapvető vonása: a győzelem nagy általánosságban a nacionalista pártoké lett: KNM—Lumumba — Abako — ASZP — KNM—Kalandzsi — CEREÁ — Balubakat és szövetségesei. A választások vereséget és végleges szétbomlást hoztak a Haladás Nemzeti Pártja és szövetségesei számára. Ha az ember a választási eredményeket vizsgálja, nehezen érti meg, hogy miféle nehézségek késleltették az első kongói kormány megalakítását.

¹ A képviselőház 136 mandátumából a KNM 41-et szerzett meg. Az ASZP 13-at, a CEREÁ 10-et, a Balubakat 7-et, az Abako 12-t, a Csombe-féle Conacat 8-at, Kalandzsi pártja 8-at, a Haladás Nemzeti Pártja 15-öt.

Ennek több okát már fentebb elmondtuk, szükségtelen tehát náluk időzni. A mi véleményünk szerint a nehézkes tárgyalásokat egy olyan alapvető jelenségre kell visszavezetni, amelyik később magyarázattal szolgál majd az 1960. szeptember 5-i eseményekre is.

Kaszavubu és Lumumba, mindketten az országos végrehajtó bizottság tagjai, a maguk tartományának képviselőitében, ezúttal először lévén alkalmuk közeledni egymáshoz és együtt dolgozni — igen bizalmatlanok egymással szemben. Amikor közeledik június 30-a, és érzik a hatalmas felelősséget, amelyet ez az időpont magában hordoz, lesni, figyelni kezdik egymást. Kaszavubu az idősebb: szeretné, ha Lumumba átengedné neki az elsőséget; Lumumba, a demokrata, akit egyetlen gondolat vezérel: ha a nép a szavazatok többségével tiszteli meg, ő ezt senkinek át nem engedheti. Amikor a választási eredmények ismeretessé válnak, Lumumba diadalt ül; és a relatív többség birtokában kijelenti, hogy kormányt akar alakítani. Kellett-e ennél több régi munkatársainak, hogy minden haragjukkal ellene forduljanak? Sem a bizonyos körök nyomása alatt álló Kalondzsi-féle KNM, sem a Bolikango-féle PUNA, sem a HNP maradványai nem ismerik be vereségüket. Unszolni kezdik az Abako vezérét, hogy lépjen velük szövetségre Lumumba, „a kommunista” ellen, aki képes az országot a szocialista táborba vezérelni. És ekkor, 1960-ban a kommunizmust rabló, istentelen rendszernek festik, amelyik a kongói nép, a kongói emancipáció és haladás ellensége. Ugyanakkor a másik oldalon, Antoine Gizengának a keleti országokból és Conakryból való visszatérése után, az ASZP afelé veszi az irányt, hogy együttműködjön Lumumbával. Az Abako vezére nem számíthat tehát az Afrikai Szolidaritás Pártjára, amelyik a szerzett szavazatok tekintetében a második helyen áll. Innen ered a szövetségek fölbomlása.

A szenvedélyek elszabadulnak. Belgium időközben egy miniszter-rezidenst jelölt ki, akinek az a feladata, hogy a kongói alaptörvényben meghatározott intézményeket talpraállítsa. Ganshof van der Meersch mind több konzultációt folytat, és végül is tanácsadói feladattal bízza meg Lumumbát. Lumumba munkához lát. Ám a miniszternek határozott parancsa van: nem többségi kormány kell, hanem nemzeti egység. Belgium, mely elkötelezte magát, hogy meghajol a nacionalista pártok győzelme előtt, nem

rejtí véka alá nyugtalanságát a Lumumba és a nacionalisták által ellenőrzött ország intézményei láttán. Ragaszkodik az egység-kormány létrehozásához. Így biztosíthatja, hogy az egészen belül néhány kulcspozíció a kezében maradjon. Ezalatt pedig a belga és az amerikai ügynökök összeesküvést összeesküvés után szöhetnek a nacionalisták ellen.

Két tábor alakul ki. Kaszavubu, a harcos, beáll a mérsékeltek soraiba, ami teljesen lecsökkenti annak a lehetőségét, hogy a közeli jövőben akcióképes legyen, de számításai tévesek. Lumumba, a tanácsadó, bizonyos pártoknak és magának Kaszavubunak az obstrukciójával kell hogy szembenézzen. Egyes vezetők, akiknek már van érzékük a politikai manővrírozáshoz, fölkeresik a tanácsadót és jelzik, hogy elvben hajlandók részt venni a kormányban. Amint elbúcsúznak Lumumbától, a miniszter-rezidensnél beadványt helyeznek el, amelyben a tanácsadó tevékenységét denunciólják. Lumumba megbízatása már a vége felé közeledik, és ő — megint teljesen jóhiszeműen — 24 órás haladékot kér. Tájékoztató jelentése készen van már, s ekkor váratlan drámai fordulat következik be. A miniszter megbízást ad Kaszavubunak, hogy alakítson kormányt. Ha nem Kongóról volna szó, ha még nem elemeztük volna a belga vezetők magatartását, megdöbben-ten állnánk ilyen botrányos politikai szituáció láttán, de — ahogy azt e könyv első fejezeteiben megállapíthattuk — a belga adminisztráció számára a pillanatnyi érdek mindennél fontosabb, és egy drámai fordulattal több vagy kevesebb nem számít, ha az ő ügyét szolgálja, és lehetővé teszi, hogy a nacionalista táboron belüli ellentétek még jobban kiéleződjenek. Kaszavubun a sor, hogy nekilásson a feladatnak, ám a Lumumbával szemben-álló pártok támogatásával a háta mögött is hiába próbálkozik a nemzeti egység kormányának létrehozásával. Egyébként is, nincs sok választása, hiszen a nacionalista pártok hallani sem akarnak a párbeszédéről avval a személlyel, akit Lumumba immár hatalombitorlónak nevez.

A feszültség napról napra nő. Lumumba azzal fenyegetőzik, hogy a belga beavatkozást figyelmen kívül hagyva, népi kormányt alakít; Kaszavubu, akit a heveskedő Kalondzsi támogat, kézzel-lábbal kapálózik némi parlamenti támogatás után. Ám ebben az időszakban a pártok fegyelme még igen szigorú, és hamarosan világossá válik, hogy zsákutcába került. Egy politikai

akció rövidesen véget vet a viszálynak, amelyet van der Meersch miniszter szított föl. Mialatt Kaszavubu és Lumumba a kormányalakításért csap össze, a képviselőház meghozza a maga döntését. Első titkos szavazása folyamán a nacionalisták jelöltje 76 szavazatos abszolút többséggel megbízást kap a képviselőház irodájának elnökségére. Ez a szavazás, mely hosszú alkudozás eredménye, megadja a kegyelemdőfést a haldokló kolonializmusnak. A kocka immár el van vetve, végig kell játszani a nacionalisták játékát. Megpróbálják mérsékelni a győzelmet, mondván, hogy ez csak részleges, mivelhogy néhány nappal később a mérsékelt csoport jelöltje nyeri el a szenátus irodájának elnökségét. Ez, véleményünk szerint, sommás ítélet. Valóban, ha Joseph Ileo lesz a szenátus elnöke, akkor azt nem kizárólag a csoportja támogatásának, hanem elsősorban a nevének köszönheti: Ileo az atyja az *Afrikai öntudat kiáltványának*, és a kezdet kezdetének harcos-társai megérdemlik a megbecsülést és a jutalmat.

Egyébként ez a tény nem egyedülálló Kongó történelmének krónikájában. Kaszavubu maga is személyes érdemeinek, és nem a csoportja többségének köszönheti köztársasági elnökké választását: őt tekintik a függetlenség atyjának. Van valakinek eziránt kétsége? Nincs! Lumumba viszont effektíve a parlamenti többség bizalmát élvezi. Az ő joga, hogy törvényesen megalkotssa Kongó első kormányát.

Azok a kongóiak, akik a Lumumba elleni ellenzékét alkották, most nyilvánvalóan tanácsstalanok; le vannak sújtva. A belga kormány a maga részéről ugyancsak nem tudja elrejteni nyugtalanságát és zavarát. Minthogy még mindig módjában van bojkottálni Lumumba akcióját, vagy vétót emelni ellene, a miniszter amellet, hogy kijelöli őt kormányfővé, a következő föltételeket szabja Lumumbának: a kormánynak magában kell foglalnia valamennyi fontos politikai csoport elemcít, továbbá: előzetes megegyezésnek kell létrejönnie Kaszavubuval a legmagasabb állami méltóságra vonatkozólag.

Lumumba a győzelem fölötti örömeiben könnyen elfogadja a belga kormánytól kapott föltételeket, és alighanem ez a legnagyobb politikai baklövése: beleegyezett, hogy megosztja a kongói nép által őrá bízott hatalom szuverenitását. De — mondhatná valaki — volt-e más választása? Nyilvánvaló, hogy bármilyen

nagy is Lumumba ereje, Kaszavubu és csoportja támogatásáról nem mondhat le. Azonban, ha valamivel tapasztaltabb lett volna, tisztában lett volna avval, hogy a hatalom nem lehet alku tárgya. Mentségére azt is el kell ismerni, hogy az alaptörvényt a vezetők olyan kétértelműséggel fogalmazták meg, hogy az szinte kínálta a zűrzavart. Először is az államfő, úgy, ahogy ezt az alaptörvény megszabja, a belga királyhoz hasonlóan egyeduralkodó (monarcha), aki csak uralkodik, de nem kormányoz. A tettvágytól majd szétfeszülő Lumumba képtelen lett volna ilyen megbízatásra törekedni.

Másodszor: a tapasztalat hiánya és a régebbi államok politikai gyakorlatának nem ismerete következtében Lumumba abban az illúzióban ringatózott, hogy egy kapitalista gazdasággal rendelkező országban a demokrácia hatalmon tud tartani egy nacionalista kormányt.

Ma már, tíz esztendővel Lumumba halála után, nyugodtan megállapíthatjuk, hogy — bármit hozzon is fel bárki — Lumumba vezetése alatt az országban *elkerülhetetlen* volt a válság. A kérdés messze túlhaladja Kongó kereteit: a kapitalista köröknek le kellett választaniuk Lumumbát az ország testéről. Mindamellettt joggal föltételezhetjük, hogy ha a szerepek fölcserélődtek volna, és Lumumba kezében lett volna az alkotmányos hatalom, s elismerték volna ebben a minőségében, a hatalmat csak katonai államcsíny útján lehetett volna megdönteni: ez az államcsíny akkor még nem érett meg.

Ilyen körülmények között kerül folyamatosan az előtérbe a kormányalakítás problémája, és Kaszavubu megválasztása a független Kongó első államfőjévé. A belgák, érdekeik megvédése céljából, egyoldalú megállapodást kényszerítenek Lumumbára; két hónappal később arra fogják kényszeríteni Kaszavubut, hogy ennek a megállapodásnak a leglényegesebb pontját sértse meg: az ifjú kongói állam intézményein belüli egyensúly biztosítását.

Mondottuk már, de szeretnénk megismételni: Kaszavubu három tényező szerencsés egybeesésének köszönheti megválasztását: kongói részről őt tekintik a nemzet atyjának, aki a függetlenség valódi tartalmát a leginkább képes cselekedetekre váltani; belga részről mérsékeltnek tekintik őt; ami Lumumbát illeti, ő nacionalistaként a legkevésbé állított akadályt irányában.

Egyelőre a játék lezajlott, és a kongói nép 1960. június 30-án örömmámorban ünnepel.

Baudouin király, akit Kaszavubu meghívott a függetlenségi ünnepekre, beszédet mond, mely a kongói államfő és kormánya irányában enyhén szólva udvariatlan.¹ Kaszavubu föl sem figyel rá, de Lumumba élesen válaszol.²

A belga közvélemény fölbolydul, botrányt kiált, és azt követeli Lumumbától, hogy kérjen bocsánatot, amit az a legcsekélyebb zavarodottság nélkül meg is tesz a 13 órakor rendezett hivatalos banketton. Sokat elmélkedtek már Lumumba udvariatlanságáról Baudouin belga királlyal. Mi csak egy közmondásra hivatkozunk, amelyet egyik honfitársunk, a gitáros-zeneszerző Luamba megzenésített: „Ha két ember között ellentét van, az első lépés, amelyet tisztázni kell az, hogy melyik hívta ki a másikat.” Ez az elv egyébként a nyugati jogban is létezik, sőt, szentesítve van: „Jogos önvédelemből mindenki ölhet.”

Itt keletkezik az első kongói kormány és a belga kormány közötti első konfliktus. Ezt követően a belga kormány minden addiginál jobban el van szánva Patrice Lumumba kormányfői akcióinak sabotálására. Gondosan megválogatott emberek férkőznek Lumumba környezetébe, akiknek az a feladata, hogy tájékoztassák Brüsszelt Lumumba terveiről, és pontos utasításokat kapnak a kormányprogram végrehajtásának akadályozására.

Lumumba a későbbiekben a legmesszebbmenő bizalmat előlegezi az árulóknak.

Láttuk már Mobutut munkában, a belga titkosszolgálat besúgójaként; ám Lumumba a minisztertanács elnöki hivatalának államtitkárává fogja őt kinevezni.

Justin Bomboko, a brüsszeli Solvay-csoport megbízottja, nyíltan a legfőbb védőpajzsa Kongóban a belga érdekeknek, ahogyan azt Lumumba később maga is fölismerheti majd.

Damien Kandolo, a képviselőház elnöki kabinetirodájának igazgatója, főszerepet játszik a kongói miniszterelnök munkájának elszabotálását célzó dokumentum csereberében.

Jacques Lumbala, aki Mobutuval együtt elnökségi államtitkár, áruló.

¹ Lásd alább az I. dokumentumot.

² Lásd alább a II. dokumentumot.

Hogyan vergődhet zöldágra egy kormányfő ilyen körülmények között?

Azonban még ennél is nehezebbé válik a dolga a karhatalmi szervek 1960. július 4-én bekövetkező lázadásával.

I. Dokumentum

Nem lesz haszontalan, ha az olvasó előtt föltárjuk Baudouin király 1960. június 30-án mondott beszédének legfontosabb részletét, hogy megvilágítsuk udvariatlanságát.

Ebben a történelmi percben gondolatban mindannyian az afrikai emancipáció úttörői felé fordulunk, és azok felé, akik az ő nyomdokain haladva azzá tették Kongót, amivé ma lett. Csodálatunkat és hálánkat érdemelték ki, mert minden erejüket, nemegyszer életüket is egy nagy eszményért áldozták föl, és meghozták önöknek a békét, gazdagítva az önök erkölcsi és anyagi örökségét. Sem Belgiumnak, sem Kongónak nem szabad soha elfeledni őket. Az önök feladata óriási, és ezt önök tudják a legjobban. Az önöket fenyegető legnagyobb veszély: a nép tapasztalatlansága önmaga kormányzásában, a törzsi ellentétek, amelyek hajdan annyi bajt okoztak, s amelyeknek semmi körülmények között nem szabad kiújulniuk, mert ez olyan vonzerő, amelyet a legcsekélyebb gyöngeség láttán a külföldi hatalmak némelyike bármikor kész kihasználni.

Az önök vezetői meg fogják ismerni a kormányzás nehéz feladatát. Bármelyik párthoz tartoznak is, mindenkor a nép általános érdekeit kell munkájukban szem előtt tartaniok. Meg kell tanítaniok a kongói népet arra, hogy a függetlenség nem a birtoklás örömeinek azonnali, könnyű kielégítésében valósul meg, hanem a munka által, a többiek és a kisebbség jogainak tiszteltben tartása révén, a türelem és a rend révén, amely nélkül egyetlen demokratikus uralom sem maradhat fenn.

Ne veszélyeztessék a jövőt elsietett reformokkal, és ne cseréljék föl a Belgium által önökre hagyott intézményeket addig, amíg nem bizonyosok abban, hogy jobbat tudnak helyette.

Éberén tartsák fenn az egészségügyi szolgálatot, amelynek hiánya vészes következménnyel járna, és visszahozná azokat a

betegségeket, amelyeket sikerült megszüntetnünk. Örökdjenek a tudományos munka fölött is, mely fölbecsülhetetlen szellemi örökséget jelent az önök számára. Ne felejtsek el, hogy a derűs és független igazságosság a társadalmi béke egyik tényezője. A törvénytisztelet biztosítéka hatalmas erkölcsi garanciát jelent egy állam számára a nemzetközi közvélemény szemében.

Ne féljenek hozzánk fordulni. Készek vagyunk arra, hogy az önök oldalán maradjunk, segítsük önöket tanácsainkkal, segítsünk kiképezni azokat a technikusokat és tisztviselőket, akikre önöknek szükségük van.

Afrika és Európa kölcsönösen kiegészítik egymást, és ha együttműködnek, a legfényesebb kibontakozás elé néznek. Kongó és Belgium elsőrendű szerepet játszhat ebben, építő és termékeny együttműködéssel, kölcsönös bizalommal.

II. Dokumentum

Elegendő, ha Lumumba válaszbeszédének legfontosabb részletét iktatjuk ide. (A beszéd teljes szövege megtalálható a *Patrice Lumumba politikai eszméi* című francia kiadványban, Párizs, *Présence africaine* kiadása, 1963. 197—201. oldal.)

[...] Amikor ma Kongó függetlenségének kikiáltását ünnepeljük, egyetértésben Belgiummal, e baráti országgal, amelyikkel egyenlő felekként tárgyalunk, egyetlen kongói, aki méltó erre a névre, soha, egy percre se felejtse el, hogy ez a függetlenség harcban született meg, mindennapos harcban, lángoló és idealista harcban, amelyben nem takarékoskodtunk erőinkkel, részünk volt nélkülözésben, szenvedésben, és vérünket ontottuk. Ez a küzdelem, mely könnyekkel, tűzzel és vérrel volt tele, lelkiünk mélyéig büszkeséggel tölt el bennünket, mert nemes és igazságos harc volt, elkerülhetetlen ahhoz, hogy véget vessünk annak a megalázó rabszolgaságnak, amelyet erővel kényszerítettek ránk.

A karhatalom lázadása

A brüsszeli politikai kerekasztal-konferencia ülései során Patrice Lumumba fölvetette a karhatalmi káderek afrikanizálásának fontos kérdését; fentebb már elmeséltem, mi volt a belga kormány válasza. A túl naiv kongói küldöttek, a kelletténél jobban bízva a népi demokrácia csodatévő erejében, végül is elejtették a kérdést. Márpedig a káderek afrikanizálása kulcskérdés volt a belgák szemében, az egész új kongói társadalmi építmény szempontjából. Következésképpen számítani lehetett a kongói katona természetes reagálására, hiszen joggal merül föl benne a kérdés, hogyha már a kormány és a közhivatali adminisztráció vezetői kongóiak, miért kell őneki továbbra is a fehér emberek igáját nyögnie, akik holmi „ronda pofaként” kezelik? Kizárólag őneki kell a gyarmatosítók parancsait teljesítenie, zokszó nélkül?

A katona azonnal fölfogja, hogy a függetlenség áldásai csak a civilekre vonatkoznak. És elhatározza, hogy — lévén fegyver a kezében — kész helyzet elé állítja a kormányt.

Alighogy a hivatalos ünnepségek 1960. július 3-án este véget értek, július 4-én Thysville helyőrség katonái föllázadnak, belga parancsnokaikat letartóztatják és sötétzárkákba csukják, a parancsnokságot pedig a legidősebb kongói katonára, Louis Bobozo tiszthelyettesre bízzák.

Ebben az első zendülésben egy tény máig is homályban maradt. Vajon saját elhatározásukból cselekedtek-e a katonák? Nem kaptak-e parancsot Lumumbától vagy valaki mástól?

Egyvalaki tudna erre a kérdésre választ adni: Louis Bobozo tábornok. A lázadást követő napokban Bobozo, akit kineveztek a thysville-i helyőrség parancsnokának, meglátogatott engem, aki akkor Léopoldville tartomány miniszterelnöke voltam. A lázadással kapcsolatos helyzetről beszélgettünk, meg arról a repülőgépről, amelyet az Inkisi folyó fölött lőttek le, s amelynek fedélzetén M. Ryckmans, Belga-Kongó korábbi kormányzójának fia utazott.

Megkérdeztem tőle: „Tulajdonképpen miért nem akadályozta meg a lázadás kitörését, hiszen tudott róla, mi készül?” A jó öreg végigmér és kijelenti: „Nem az én dolgom volt. Mihelyt megtudtam a katonák terveit, magam is csak az események után kullogva telefonáltam a hadügyminiszternek, de az nem volt ott.

Mobutu jött a telefonhoz és neki mondtam el, hogy Thysvilleben a katonák akcióba akarnak lépni. Azt felelte: »Nohát, hagyj csak őket! Te nem akarsz előlépni? Minthogy holnaptól fogva téged neveztek ki parancsnoknak, hagyjad őket. Egyébként magam is visszatérek a hadseregbe, mert képtelen vagyok evvel az átkozott Jacques Lumbalával együtt dolgozni.«»

Ez a beszélgetés hiteles. Nem tudom, Kaszavubu és Lumumba sejtették-e, hogy az államtitkár, aki a lázadás után följánlotta szolgálatait a föllázadt katonák kézbe vételére, bűnrészes volt a thysville-i eseményeknek.

A politikai hatóság cinkossága folytán a lázadás gyorsan áttérjed a többi helyőrségekre is, mígnem végül is 1960. július 30-án eléri Léopoldville-t. Lumumba tesz néhány intézkedést, de ezek bátortalanok, elégtelenek és demagógok.

Bátortalanok, mert megerősítik a belga tiszteket parancsnoki funkcióikban.

Elégtelenek, mert minden katonának előléptetést ígérnek a ranglétrán.

Demagógok, mert amikor Lumumba ráébred, hogy az első rendszabályok már túlhaladottak, fölhatalmazza a katonákat, hogy *megválasszák* azokat a kongói katonai vezetőket, akiket elfogadnak parancsnokuknak.

Ezúttal Lumumba fegyvert ad az őt amúgy is becsmérlők kezébe. Mialatt az államfő a miniszterelnök társaságában végigjárja a tartományi székhelyeket, hogy nyugalmat prédikáljon, a gyarmatosító front új összeesküvést sző: a belga ejtőernyősök intervencióját Matadinál, Léopoldville-nál és végül Kongó valamennyi nagyobb városában.

Miközben ez az agresszió, s Kongó területi sértetlenségének ez a megsértése zajlik, bizonyos országos jelentőségű dolgok történnek, amelyekben közelről vagy távolabbról nekem is alkalmam volt részt venni.

Először is a belgáknak sikerül Mobutut minden további nélkül visszavétni a hadsereg kebelébe — mint vezérkari főnököt, s kinevezik ezredesnek.

Július 11-én, hajnali 5 órakor: Bobozo őrnagy telefonál Thysville-ből, és közli, hogy egy Matadiból érkezett közlés szerint hajó érkezett a kongói partra, a fedélzetén olyan emberekkel, akik a jelek szerint belga zsoldosok. A kongói katonák, nem lévén

előzetes jelzésük e szokatlan jelenlétről, elhatározták, hogy megtámadják őket. Azt felelem neki, hogy én nem értesültem semmiről, de minthogy a felső vezetők mind távol vannak a fővárostól, a hadseregnek kötelessége, hogy megvédje területünket. Azt javasolom Bobozo őrnagynak, akit Kashama kapitány segít munkájában, hogy irányítson erősítést Matadiba. Fölhívom a figyelmét a tengerpart, a repülőtér és a laktanyák megvédésének fontosságára. Mialatt Matadi összes garnizonjai mozgósításra kerülnek és fölveszik a kemény harcot a belga agressziós erőkel szemben, addig Thysville útnak indít egy oszlopot Matadi csapatainak erősítésére. Ám a légi támogatás segítségével a belgák is figyelemmel kísérik a Thysville körüli csapatmozdulatokat. Ryckmans, a volt Inkisi területi főtisztviselő, egy vadászrepülőgép fedélzetéről figyeli a katonai hadoszlopok mozdulatait. Mielőtt a csapatok elérnék a Thysville és Matadi között fekvő Tumbát, bombákat szórnak rájuk és tökéletesen megtizedelik őket. A katonák ennek ellenére tartják a kapcsolatot Thysville-lel, és így értesíthetik a helyőrséget, hogy egy gyanús vadászgép figyeli a hadmozdulataikat.

Miután első megbízatását teljesítette, Ryckmans Thysville felé veszi az irányt, hogy az erődöt bombázza. Ám a kongóiak már lesben állnak, és C 40-eseikből tüzet nyitnak, eltalálják a gépet, amelynek roncsai a Léopoldville-től 190 kilométernyire folyó Inkisi partjaitól nem messze szóródnak széjjel. A belga gép fölött első győzelmüket aratott kongói katonák most már bátran harcolnak, elsüllyesztik azt a hajót, amelyik az ejtőernyősöket hozta, megölik mindazokat, akiket a repülőtérre dobtak le, és már aznap este — a második győzelemre is büszkén — szigorúan átfésülhetik a várost. Én reggel nyolcig telefonösszeköttetésben maradok Thysville-lel. Sajnos! A központi kormány részéről teljes a hanyagság. Egyetlen felelőst sem lehet találni. Mindenki hivatalos úton van, az ország pedig veszedelmes szakadék szélén áll. A belgák, akiket leköt ez az agresszió, kézzel-lábbal kapálózna, hogy valamelyik kongói hatósággal eltussoltassák az ügyet. Elmennek a miniszterelnöki kabinetirodába, de ott senki sem tudja fogadni őket.

Július 11., 11 óra: Ganshoff van der Meersch belga miniszter van den Bossche nagykövet kíséretében megjelenik az irodám-

ban. Szemmel láthatóan izgatottak és nyugtalanok. Megkérde-
m őket, mi jó hírt hoztak.

„— Hamis hírek keringenek — mondja a miniszter — egy ál-
lítólagos belga agresszióról, Matadi mellett. A leghatározottab-
ban cáfoljuk ezt a mendemondát. Semmiféle beavatkozás belga
csapatok részéről egyáltalán nem történt. Nyilván egy szállító-
gőzös érkezéséről van szó. A kongói katonák idegesek, még meg
is próbálták a hajót elsüllyeszteni. De ez a helyzet pánikot oko-
zott mindenfelé, és így mindenütt hitelt adnak a rémhírnek, hogy
belga csapatok támadásáról van szó. Ez abszolúte nem igaz.
Hiába próbáltunk a központi hatalom valamelyik felelősével
érintkezésbe lépni, hogy cáfolja meg hivatalosan ezeket a vak-
híreket, senki sem fogadott minket. Azért jöttünk, hogy meg-
kérjük, intézzen még ma rádióbeszédet a lakossághoz, intse nyu-
galomra, és határozottan cáfolja meg a matadi belga agresszióról
szóló rémhíreket.

— Miniszter úr, tud ön valamit arról a vadászgépről, amelyet
fegyveres erőink az Inkisi folyónál lelőttek?

— Nem! Hozzánk semmiféle értesítés nem érkezett . . .

— Tudja, hogy egy kongói hadoszlop tartott Matadi felé, és ez
a vadászgép bombázta s tökéletesen megsemmisítette?

— Nem!

— Akkor miniszter úr, rám ne számítsen. Először is: reggel
5 óra óta pontos értesüléseim vannak mindarról, ami Matadinál,
Thysville-ben, Inkisiben, Tumbában történt, mindezek a helysé-
gek az én tartományomhoz tartoznak. Éppen az előbb hívtam
össze a tartományi minisztertanácsot, hogy a kialakult nehéz
helyzetet megvizsgáljuk. Délben elhatároztam, hogy Gaston
Diomi, a tartományi kormány alelnöke Matadiba utazik, hogy
ott vizsgálatot indítson, és természetesen nyugalomra intse a la-
kosságot. Azután: a belga ejtőernyős kommandók agressziója
nemzeti ügy, és Kongó területi integritásának súlyos megsértése.
Egyetlen kongói, aki erre a névre méltó, nem takargathatja ezt,
és még kevésbé álcázhatja holmi hamis rádióüzenetekkel. Önök
egyet tehetnek, és pedig azt, hogy személyesen elmennek Mata-
diba, és felszólítják csapataikat, hogy tegyék le a fegyvert azon-
nal, és mielőbb vonuljanak vissza Kongóból.”

A két belga személyiség zavartan elvonul. Egy órával később
ismét találkozom velük a repülőtéren, ezúttal Marliére belga ez-

redes, volt vezérkari főnök társaságában vannak, aki tökéletesen tisztában van a helyzettel. Szerzünk egy katonai repülőgépet. Előzőleg telefonon kapcsolatba lépünk Matadival, hogy jelezzük a tartományi miniszterelnök-helyettes érkezését, a vele utazó belga személyiségek társaságában. A leszállás előtt kibontandó fehér zászló lesz a gép ismertetőjele. Csak Diomi alelnök tudja a parancsot, amelyet végre is hajt, mielőtt megérkezik Matadiba, ahol egyébként — harcolók hiányában — véget ért a csata. A kongóiaknak sikerült a belga hadihajót elsüllyeszteni a rajta-levőkkel együtt, és ismét a kezükbe vették a repülőter ellenőrzését.

A miniszterelnök-helyettes Matadiból utasítást kér az európaiak biztonságba helyezésére. Azt mondjuk neki, hogy amennyiben nem érzik magukat biztonságban, eljöhetnek Léopoldville-ba, de zárt oszlopban, és csakis az ő felelőssége alatt. Azonnal kapcsolatba lépek Thysville-lel és Inkisivel, és figyelmeztetem a katonáinkat, hogy arra vonul el azoknak a külföldi civileknek az oszlopa, akik a belgák parancsára Léopoldville felé tartanak. A miniszterelnök-helyettes — nem kis fáradsággal — néhány óra alatt útnak indít egy csomó férfit, nőt, gyereket. Nem egészen negyvennyolc órával a belga miniszterrel történt beszélgetésem után, július 13-án, reggel 6 órakor értesülök arról, hogy a belga ejtőernyős kommandók elfoglalták Ndjili repülőterét, és lefegyverezték az ott őrködő kongói szakaszt.

A tartományi kormány egyik tagja, J. B. Ntété társaságában azonnal a helyszínre indulok. Útközben szembetalálkozunk Albert Nyembóval, a nemzetvédelem elnökhelyettesével. Ő közli velünk, hogy a belga ejtőernyősök nem akarnak semmiféle kongói hatósággal tárgyalni; sőt, avval fenyegetőznek, hogy minden közeledő hivatalos kocsira tüzet nyitnak. Ennek ellenére elhatározzuk, hogy folytatjuk utunkat. A repülőtertől 1 kilométerre, olyan tizenhét-húsz év körüli kölykök, ejtőernyősök, durván megállítanak: „Állj! Kezeket föl!”

Azt feleljük nekik, hogy a tartomány vezetői vagyunk, és semmi körülmények között nem fogadhatunk el parancsot idegen katonáktól, mert nem állunk hadiállapotban. Nehéz párbeszéd következik ezután: a fiatal katonák flamandok, és egy-két szót ha értenek franciául. Azt kérjük, hívják oda a parancsnokukat.

Tíz percen belül megérkezik egy jeep; egy belga kapitány száll ki belőle:

„— Mit kívánnak?

— Én ennek a tartománynak a miniszterelnöke vagyok, és most értesültem róla, hogy mi történik Ndjiliben; mind a hadsereg, mind a népriadókészültségben van, a dolgok tehát könnyen rosszra fordulhatnak. Ideérkezésünkkor az önök fiatal ejtőernyősei ránk parancsoltak, hogy térdeljünk le föltartott kezekkel! Ezt megtagadtuk és azt kértük, hozzanak össze bennünket valaki felelős személlyel.”

Beszállunk vele a jeepbe, és elvezet bennünket Ghysen tábornokhoz, a kongói belga erők parancsnokához.

Miközben ez utóbbival tárgyalunk, megérkezik M. Delvaux (akkoriban a belga kapcsolatokkal foglalkozó minisztérium vezetője), és körülbelül egy óra hosszat velünk marad. Mindenekelőtt azt követeljük, hogy találkozhassunk a letartóztatott és lefegyverzett kongói katonákkal. Aztán kijelentjük, hogy addig nem hagyjuk el a tábornok irodáját, ameddig nem jön létre formális megegyezés, amelyben ő garantálja, hogy az ejtőernyősök nem intéznek támadást a kongói katonák és a civil lakosság ellen. Hosszú és nehéz alkudozás kezdődik, elképesztő légkörben: mindenünnen belgák özönlenek oda, akik Brüsszelbe készülnek visszatérni. Végül is két megegyezés születik, azzal a fenntartással, hogy a kérdést államközi szinten kell megvitatni:

— A lefegyverzett kongói katonákat nemcsak meglátogathatom, hanem elvihetem őket a táborukba; a fegyvereik a belga erők tulajdonában maradnak.

— A belgák nem intéznek meglepetésszerű támadást. Ezzel szemben a városi belga civilek biztonsága érdekében az ejtőernyősök őrzőjáratokat alakíthatnak, és járhatják a várost a folyóval párhuzamos körüttől jobbra, az Albert körüttől kezdve.

Zárójelben megjegyzem: egyes nagy elmék bíráltak engem, amiért megtettem ezt az engedményt a belgáknak. Elvi szempontból kétségtelenül igazuk is van, de a realitás más volt. A belgák el voltak szánva, hogy aznap éjjel megszállják Léopold-tábort (azóta Kokolo-tábor lett a neve). A kongói lakosság ki volt tehát téve egy olyan háború viszonyosságainak, amelyeknek az árát ő fizeti meg. Minthogy a központi hatalom semmi nemű felelőse nem volt határozatképes, tudtára adtam a belga

katonai hatóságnak, hogy a velük kötött részleges megállapodásomnak kizárólag az összeütközés elkerülése volt a célja, s mindez nem érinti azokat az intézkedéseket, amelyeket a központi kormány a továbbiakban tenni fog. Már másnap megjelentem a képviselőházban, s beszámoltam a helyzetről, nem hagyva szó nélkül a kormánysszervek mulasztásait olyan időben, amikor az agresszió kiterjed az ország valamennyi városára.

Térjünk át annak elemzésére, milyen is volt a helyzet a belga agresszió pillanatában.

A belga kormány, a belga nép és közvélemény egyhangúlag avval az ürüggyel igazolta ezt az agressziót, hogy erősíteni és garantálni kellett a Kongóban tartózkodó belgák biztonságát.

Egyáltalán fölmerült-e abban az időben a Kongóban tartózkodó belgák biztonságának problémája? Jóllehet nyugati körökben — egészen az Egyesült Nemzetek New York-i székhelyéig bezárólag — szüntelenül ott lebegett a biztonság hiánya, az erőszak, a fosztogatás stb. kísértete — állíthatjuk, hogy a belga civileket, legalábbis túlnyomó részüket, soha, semmiféle reális veszedelem nem fenyegette. Mi történt tehát akkor?

Igaz az, hogy a hadsereg kebelén belül, azokban a helyőrségekben, ahol az európai tisztek még parancsnoki beosztásokban voltak, előfordultak zendülések. Igyekeztem erről a kérdéstről ésszerű magyarázattal szolgálni. Kizárólag a belga tisztek voltak kénytelenek előbb a feleségeiket és gyermekeiket hazajuttatni, majd maguk is elmenni.

A belga kormány politikája homlokegyenest ellentétes volt a józan ésszel. Nemcsak arra bátorította a belga tiszteket, hogy tartsanak ki, hanem még ejtőernyős-kommandót is küldött nekik erősítésképpen.

Ám ugyanakkor azt az utasítást adták a belga civileknek, hogy ürítsék ki Kongót a legrövidebb időn belül, a belga fegyveres erők majd védelmet nyújtanak nekik. A pánik tehát maguknak a belga vezetőknek a műve volt. Egyébként le kell szögezni, hogy a kongói kormánynak a nyugalom megőrzése érdekében tett felhívásait mind a karhatalom katonái, mind a kongói polgárok nagyon jól megértették. Kongó semelyik vidékén a külföldieket semmiféle támadás nem érte. Az akkori belga vezetők, akiknek rövidlátó politikáját még mindig az a szándék vezérelte,

hogy amit az egyik kezükkel adtak, a másikkal visszavegyék, kizárólag saját maguknak köszönhették azokat a reális nehézségeket, amelyek Kongó fölött összegyülemlettek, és amelyeknek Belgium közel kilenc évig érezhette többé-kevésbé heves visszahatását.

Az igazság kedvéért meg kell mondani, hogy alig néhány évvel ezelőttig az irányelv ez volt: „Az európai személyek és javak számára fekete csapatok semmiféle biztonságot nem nyújthatnak. A fehér ember biztonságát csak fehér fegyveres erők védhetik meg.”

Íme, ezért volt szükség ejtőernyősökre, ezért hintették el a pánikot, íme, ezért kötelezték a belga állampolgárokat fenyegetések közepette Kongó elhagyására. Azokat, akik fittyet hánytak a kormányuktól kapott kifejezett utasításra, és Kongóban maradtak, a kongói nép és vezetői jóindulatú figyelmeztetésükben részesítették. Fölszólítom a belga kormányt, nevezzen meg akár csak egyetlen belgát is, aki Kongóban maradt, és a kongói nép hatásai bántalmazták volna!

Ugyanazon a július 11-én, mialatt a belgák Matadiban, Elisabethville-ben támadást intéztek Kongó ellen, Csombe tartományi elnök kihirdeti Katanga tartomány elszakadását. Innen már csak egy lépés az a következtetés, hogy Matadi megtámadása csak felforgató cselekmény volt . . .

Lumumba felhívása az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez

Július első felétől kezdve a fiatal Kongói Köztársaság beleütközik az összes ellene szövetkező szemben álló erőkbe. A fővárosba visszatérő államfő és miniszterelnök három súlyos problémával találja szemben magát:

A lázadás még mindig figyelmet igényel: számos helyőrség követeli, hogy a csapatok parancsnoki tisztjeit betöltő személyeket választás útján jelöljék ki;

A július 11-én Matadiban megkezdett belga agresszió tovább-

terjed, és — egyébként különös módon — egybeesik egy még nagyobb jelentőségű másik eseménnyel;

A Moise Csombe vezetése alatt álló Katanga tartomány kihirdeti a függetlenségét. Végrehajtja tehát azt az elszakadást, amelyet a gyarmatosítók 1959 óta terveztek.

A kongói köztársaság katonai, politikai, pénzügyi és diplomáciai erőforrásai elégségesek lesznek-e vajon e függetlenségébe és területi integritásába vágó problémák egész együttesének kielégítő megoldására? A kormánynak erős ellenféllel van dolga: a tőkés érdekek olyan szövetségével, amelyet egy külső erő, a belga hadsereg támogat. Ehhez hasonló helyzetben még jobban ellátott és jobban összeszokott kormányok sem tudnak egyebet tenni, mint valamilyen harmadik erőhöz fordulni, amelyik segít a nehézségek legyőzésében. Mit tegyen a kongói kormány? Három lehetőség kínálkozik:

Felhívást intézni a független afrikai országokhoz;¹ a Szovjetunióhoz és keleti szövetségeseihez fordulni; az Egyesült Nemzetek Szervzetéhez fordulni.²

Mialatt Lumumba a barátaival együtt egy szűkebb bizottságban vizsgálgatta, melyik akció milyen következményekkel járhat, egyik túlbuzgó munkatárs sietve megfogalmazott egy hosszú távirati üzenetet a Szovjetunió kormányához, amelyben gyors és hatékony katonai beavatkozást kér a belga agresszív csapatoknak az országból való kiűzésére.

A kormányra — és mindenekelőtt Lumumbára — nézve saj-

¹ Talán nem lesz haszontalan emlékeztetni arra, hogy 1958-ban az Accrában megtartott konferencián Lumumba határozott ígéretet kapott Sekou Touré és Kwamé Nkrumah elnököktől, hogy amennyiben szükség lesz rá, hatékony katonai támogatásban részesítik Kongót. Ezt az ígéretet megismételték Antoine Gizengának is, a Sekou Touréval lezajlott titkos tárgyaláson, 1960-ban. De vajon megtartják-e az ígéreteiket ezek a vezetők?

² A harmadik hipotézisnek kellett győzedelmeskednie. Valóban, mielőtt az első nehézségek híre elterjedt, az ENSZ főtitkára a helyszínre küldte Ralph Bunche-ot, ezt az amerikai négert, akit a CIA sikeresen szokott fölhasználni afrikai államfők mellett. Energikus akciója Thomas Kanzánál, az ENSZ mellé delegált miniszternél, döntő hatású volt a nemzetközi szervezethez fordulás szempontjából. Kongó ezáltal kísérleti területe lett az ENSZ szerepéről Dag Hammarskjöld által kialakított új koncepciónak, s emellett erősítette Amerika lehetőségeit a győzelemre mind afrikai politikájában, mind a hidegháborúban.

nálatos módon, az ő tudta nélkül fogalmazott és a Szovjetunió-
nak címzett, de át nem adott üzenet szövegét Damien Kandolo,
Lumumba kabinetirodájának vezetője ellopta. Kandolo, Mobutu
és Bomboko ekkor elhatározza, hogy a szöveget azonnal átadja
az amerikaiaknak, akik csak erre várnak. Az amerikai nagykövet
az egész világot telckürtöli, hogy Kongót a szovjet fegyveres
erők beavatkozásának veszélye fenyegeti.

Attól a perctől kezdve Lumumbán az összes nyugatiak szemé-
ben rajta a bélyeg: *kommunista*. Ez az üzenet-tervezet attól fog-
va ürügyül szolgál, és Washington, a kommunistaellenes harcnak
ez az alappillére, minden külképviseleti szervének kiadja az uta-
sítást, hogy Lumumbát és kormányát — bármilyen eszközzel —
likvidálni kell. Lumumba tehát kommunista, szándéka ellenére
és tudtán kívül... Hogyan is boldogulhatna egy politikus, aki-
nek a közvetlen munkatársai között idegen államok titkosszolgá-
latai által fizetett emberek vannak, akiknek az érdekei homlok-
egyenest ellentétesek a saját hazájukéval?

Így esett, hogy Lumumbát először hivatalos síkon hagyta el a
jó sorsa, s ezután, minthogy egyik baj hozza a másikat, az ese-
mények fölgyorsulva rontanak a szédítő vég felé; nyugati poli-
tikai körök ettől a perctől kezdve tudják, hogy Lumumba likvi-
dálása napok kérdése.

Végül is a Dag Hammarskjöld ENSZ-főtitkár javasolta utat
választják. Minden tisztelet és megbecsülés ellenére, amelyben a
világ és a szervezet ennek az egyébként kiváló embernek az em-
lékét részesíti, meg kell állapítanunk, hogy Kongóval kapcsolatos
szerepe teljesen negatív volt. Miután a Biztonsági Tanács hatá-
rozatban leszögezte, hogy Kongóba ENSZ-csapatokat kell kül-
deni a belga megszálló erők eltávolítására és „Kongó területi in-
tegritásának védelmére”, a főtitkár egyszer sem volt hajlandó a
kongói központi kormány rendelkezésére állni, hogy a belgák ke-
zére jutott helyőrségek visszafoglalásának tervét ki lehessen
dolgozni.

A Biztonsági Tanács és a kongói kormány kívánságára a fő-
titkár elhatározza, hogy személyesen Kongóba megy, találkozik
a felelős kongói vezetőkkel és megbeszéli velük a Biztonsági Ta-
nács határozatából következő teendőket. Ekkor történik — akar-
va vagy akaratlanul — az első súlyos hiba. Jóllehet a főtitkár
tökéletesen tisztában van azzal, hogy milyen mérvű feszültség

van Kongó és Belgium között, először Brüsszelbe megy el, ebben fogadtatja magát a belga uralkodóval, és még nyilatkozatokat is tesz. Ez a fekete ember teljes nem ismeréséről árulkodik. Kongó egész lakossága egyhangúlag fölháborodik, és úgy ítéli meg, hogy a főtitkár azért ment Belgiumba, hogy ott útmutatást kapjon. Tudjuk, hogy a diplomáciai szokások értelmében talán azt szerették volna, ha Belgium, mint az Egyesült Nemzetek alapító tagja, maga segít megkönnyíteni a szervezet missziójának munkáját, de minthogy Belgium az agresszor, és Kongó az áldozat, Kongót kellett volna előbb megkérdezni a belga kormány és állam irányában kezdeményezett akció tárgyában. Nem nehéz megérteni, hogy ilyen körülmények között Lumumba, mint Kongó miniszterelnöke, a legnagyobb mértékben fölháborodott, és a történetek után gyakorlatilag megtagadta a párbeszédet Dag Hammarskjölldel. A későbbiekben egyébként más, súlyos kérdések is szembeállították egymással a két embert. Míg „Monsieur H.”, ahogy akkoriban nevezték, mint afféle kiérdemesült közbenjáró, diplomáciai támaszt keresett az Egyesült Nemzetek kongói megbízatásával járó problémák megoldására, addig Lumumba politikai és katonai megoldást követelt.

Minthogy Katanga elszakadásának kérdése is a misszió megbízatásának keretébe tartozik, Lumumba azonnali intézkedéseket kíván a főtitkártól az elszakadás megszüntetésére. Dag Hammarskjöld azonban helyesebbnek látja elmenni Katangába, találkozni Csombéval és tanácsadóival, s megpróbálni tárgyalások útján visszatéríteni a szakadár tartományt. Ekkor Lumumba azt követeli, hogy a főtitkár vigye magával Katangába a kongói kormány néhány tagját, és személyesen biztosítsa a védelmüket.

Amint az várható volt, Csombe gyorsan reagál: szóvivője, Godefroid Munongo világosan közli, hogy amennyiben a főtitkár a kongói kormány bármelyik tagját magával viszi, a repülőgépét lelövik.

A főtitkár minden különösebb nehézség nélkül visszautasíthatja Lumumbának azt a javaslatát, hogy mondja le a katangai utazást, annál is inkább, mivel a komédiát Brüsszelből irányítják. Szó se lehet róla! A főtitkár nemcsak hogy elmegy Katangába, de részt vesz a Csombe kormánya által az ő tiszteletére rendezett nagy banketten, s értékes ajándékot fogad el Csombétól. Mi kellett még ahhoz, hogy a két ember közötti ellentét a

végletekig kiéleződjék? Lumumba — nem ismerve a szervezet felelőseinek cinkosságát — panasszal fordul az ENSZ Biztonsági Tanácsához a főtitkár váratlan pálfordulása miatt. Soha nem fogom elfelejteni ezt az incidenst, amelyet Thomas Kanza barátom, az akkori kongói ENSZ-megbízott mesélt el nekem.

Dag Hammarskjöld visszatér Katangából. Fölkeresi Kaszavubu elnököt, és beszámol neki a helyzetről. Ezután megkéri Thomas Kanzát, hozzon létre egy randevút Lumumbával, de Lumumba nem hajlandó fogadni őt.

Amikor már a főtitkár Ndjilibe készül, ahol a repülőgépe várja, Kanza unszolására Lumumba meggondolja magát, és találkoztót kér. Ezúttal ő nem hajlandó elmenni Lumumbához. A két ember közötti szakítás evvel beteljesült.

Thomas Kanza a kongói kormány képviselőjében elkíséri Dag Hammarskjöldöt a repülőtérre. Útközben ez a hideg és gőgös északi, szemmel látható idegességgel fakad ki az összevissza mentegetőző Kanzának, mondván: „A maguk miniszterelnöke nemcsak azzal sértett meg, hogy nem fogadott, hanem megvádolt az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsánál is. Remélem, hogy megfontolta és mérlegelte cselekedetének következményeit.” Nem, Lumumba természetesen nem mérlegelte cselekedetének következményeit, ezzel szemben Hammarskjöld nagyon is jól tudta, hova akar kilyukadni: a Biztonsági Tanács össze fog ülni és minden bizonnyal a főtitkárnak fog igazat adni. Ezt a támogatást pedig Hammarskjöld alaposan ki fogja használni Lumumba ellen, mint azt alább látni fogjuk.

Az Egyesült Nemzetek kongói politikája — véleményem szerint — történelmileg páratlan a maga nemében. Minthogy elmentmondásokkal és anakronizmusokkal van tele, képtelen volnék megmagyarázni anélkül, hogy a keretet, amelyben lezajlott, részletesen leírnám.

Vajon igazolódott-e az a bizalom, amelyet a kongóiak az Egyesült Nemzetek Szervezetébe, mint a kongói területi integritás megőrzéséért közbelépő szervbe helyeztek?

Erre csak a legkíméletlenebb nemmel válaszolhatunk. Ha az ENSZ javára kell is írunk, hogy kétévi megbocsáthatatlan halogatás után segített létrehozni Adula kormányát, és erőszakkal fölszámolni Katanga elszakadását, föl kell rónunk politikai téve-

déseit, amelyek olyan szörnyűek, hogy az már a botrányval határos.

A kongóiak, és kiváltképp Lumumba sohasem vették a fáradságot, hogy megtudják, pontosan kinek a kezében futnak is össze az Egyesült Nemzetek száalai. Márpedig azok, akiknek a kezében összefutottak a szálak, a vesztükre törtek, mint azt bemutattuk.

Lumumba konfliktusa az ENSZ főtitkárával személyes jelleget öltött; egyikük olyan erős diplomáciai ütőkártyákat tartott a kezében, amelyek segítségével bármikor likvidálni tudta a másikat.

Az Egyesült Nemzetek felelős tisztviselői kongói küldetésük teljesítése közben a főtitkár utasításai alapján súlyos hibákat követtek el:

— Katanga ügyében: mi sem lett volna egyszerűbb (és emberéleteket lehetett volna megmenteni), mint kéksisakosokat szállásolni Katangába avval a megbízatással, hogy még akkor tehát 1960 augusztusában vagy szeptemberében elejét vegyék a szerveződőben levő elszakadásnak. Ehelyett a kéksisakosok haszontalanul állomásoztak a nagy központokban.

— Amikor Albert Kalondzsi — Csombe példáját követve — kikiáltja „Dél-Kasai bányaállam” függetlenségét, Lumumba csapatokat indít útnak az újabb elszakadás megszüntetésére. Néhány nappal a győzelem után a főtitkár, akinek Lumumbával szembeni ellenszenve már a megszállottságig megy, habozás nélkül népirtásnak nevezi a kormány lépését. Azt kéri léopoldville-i képviselőjétől, lépjen közbe Kaszavubu köztársasági elnöknél, hogy a kongói csapatok azonnal szüntessék be előrenyomulásaikat; a kérésnek Kaszavubu azonnal eleget tesz. De amikor néhány nappal később Lumumba azt kéri, hogy az ENSZ-erők vonuljanak oda a Dél-Kasai elszakadás megszüntetésére, azt a választ kapja, hogy ez belügy.¹

— A Kongó ügyeibe való be nem avatkozást oly nagyon tiszteletben tartó főtitkár mintegy tizenöt nappal később illetéktelenül jogot formál arra, hogy — annak a konfliktusnak a követ-

¹ Barátaim Dél-Kasaiban jól ismerik irányukban táplált testvéri érzelmeimet, de a politikai tények elemzésekor kénytelen vagyok rámutatni a főtitkár intézkedéseinek objektív anakronizmusaira.

keztében, amelyik Kaszavubut és Lumumbát szembeállította — a kéksisasokkal elfoglaltassa a repülőteret, a rádiót és a főpostát.

— Végezetül a főtitkár — csak hogy evvel is pofont adjon Lumumbának — különmegbízottat jelöl ki Csombe mellé, akit ez megerősít abban az elhatározásában, hogy konszolidálja az elszakadást.

Annak, hogy ilyen hosszasan elidőztem ennél a kérdéscsoportnál, az az oka, hogy megítélésem szerint — majd az olvasó eldönti, igazam van-e — ezeknek a problémáknak oroszlánrészük volt abban, amit kongói válságnak kereszteltek. A válság igazi előidézői külföldön voltak, és külföldön vannak ma is. Minthogy az egész akciót egy bölcsen kidolgozott stratégia alapján vitték végig, magán a kongói vezetésen belül kellett megtalálniok azokat a bábfigurákat, akikkel a tervet végre lehet hajtatni. Ez sikerült is.

A főtitkár léopoldville-i képviselője az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Belgium nagyköveteivel együtt agyafűrt játékkal finom, de hatásos kampányba kezd Kaszavubunál, hogy szembeállítsa Lumumbával. A kongói miniszterelnök minden szavának, kijelentésének valamilyen szándékot tulajdonítanak. Az államfőt fokról fokra, apránként megnyerik az ügynek. Kaszavubu kezd a miniszterelnöke jószándékában kételkedni; gyanakszik rá, igyekszik őt „rövidre zárni”, konzultációs megbeszéléseket tart Ileóval, a szenátus elnökével, aki a konzervatív katolikus körök befolyása alatt áll.

Az amerikaiak katonai téren — játszmájukat minél jobban fedezendő — Kettani tábornok, marokkói magas rangú parancsnok közvetítésével dolgoznak, akit súlyos felelősség terhel a kongói válságért. Kettanit jelölik ki a hadseregbe visszatért Mobutu ezredes mellé tanácsadónak. Kettani első tanácsa Mobutunak: tegyen villámlátogatásokat a helyőrségekben. Mobutu munkához lát, és ahol csak megfordul, megrágalmazza a kormányt, olyannyira, hogy Mbandakában, szülőföldje székhelyén csak úgy sikerül megmentenie az életét, hogy egy barátja a háza ablakán át szökteti meg. A belga agresszorral és az imperialista erőkkal kapcsolatos kijelentéseitől felizgatott katonák elhatározzák, hogy amikor egy barátjánál az asztalnál ül, letartóztatják, s kivégzik.

Mobutunak is, az amerikaiaknak is érdeke a lázadás hangulatát ébren tartani a katonai táborokban, ugyanis ez teszi lehetővé és igazolja Mobutu beavatkozását. A kevésbé jólétesült olvasó bizonyosan azzal vádol majd, hogy fölöslegesen eltúlozom a tényeket. Elbeszélésemben előforduló anekdoták hitelessége igazolására tanúvallomásra szólítom mindazokat, akik túléltek ezt a tragédiát.

Így például ama bizonyos 1960. augusztus végén Lumumba, aki ellen a háta mögött már aktívan folyt a visszahívására szőtt összeesküvés, és akinek tájékoztatási szolgálata vagy nulla, vagy beépített ellenségből áll, Léopoldville-ban akarja megrendezni a pán-afrikai konferenciát. Ez kudarcra végződik. A konferencia megnyitásakor, külföldi küldöttségek jelenlétében Lumumba, a kormány feje és a konferencia elnöke, az Abako (Kaszavubu pártja) ifjúsága részéről szidalmak és gyalázkodások özönét szenved el. Ez augusztus 25-én történik. Lumumba másnap egyenesen az államfőhöz megy, hogy erélyes tiltakozását bejelentse. Az elnök elbűvölő hangon, mindvégig mosolyogva kijelenti, hogy semmit sem tud az incidensről, és arra kéri Lumumbát, találkozzék az Abako politikai vezetőivel, s velük beszélje meg a dolgot. Két nappal később, augusztus 27-én az Abako fontos megbeszélést tart a Mont Stanley-i elnöki palotában. A politikai helyzet több órás elemzése és vizsgálata után súlyos döntés születik: Kaszavubunak vissza kell hívnia Lumumbát, és valaki mással kell felváltania.

Az Abako politikai köreinek szigorú titoktartása ellenére én már augusztus 28-án tudomást szerzek a hozott határozatról. Augusztus 29-én reggel, mielőtt a vezetésem alatt álló tartományba hivatalos látogatásra indulnék, elmegyek Lumumbához, hogy értesítsem a helyzetről és figyelmeztessem a reá leselkedő veszélyekre. Két óra hosszat kell várnom a miniszterelnök előszobájában, míg ő meghallgatja áruló munkatársainak jelentéseit.

Tíz óra van, amikor végre bemehetek:

„— Miniszterelnök úr, az ön kormányzásának napjai meg vannak számlálva. Az államfő, pártjának fontos összejövele eredményeképpen úgy határozott, hogy visszahívja önt a kormányával együtt. Minthogy ez a döntés még nincs közzétéve, azt tanácsolnám önnek, forduljon egyenesen az államfőhöz és értsen szót

vele, mert az ország nem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy most, amikor amúgy is éppen elég baja van, válság törjön ki. A magam részéről, én figyelmeztettem önt.”

Lumumba nem hisz a pusztá szónak. Felháborodik:

„— Bolond vagy! Kaszavubu nem engedhet meg magának ilyen szeszélyeket. Mi a nép kormánya vagyunk és élvezzük a parlament bizalmát; Kaszavubu nem hívhat vissza engem.

— Rosszul ismeri az államfőt. Az, amit most elmondtam önnek, az Abako bizottságának határozata, és Kaszavubu engedelmeskedni fog. De még nem késő. Föl kell fakasztani a kelést, találkoznia kell az elnökkel, megbeszélni vele a kérdést és megnyugtató megoldást találni; ha nem hisz nekem, sajnálni fogja...”

Ekkor Lumumba megígéri, hogy elmegy Kaszavubuhoz.

Miután búcsút vettem, találkozom Norbert Leta tartományi pénzügyminiszterrel. Mindkettőnket megdöbbsent Lumumba naivsága.

Augusztus 30-án Lumumba találkozik Kaszavubuval. Még mindig nem akar tudomást venni az értekezletről és a visszahívására hozott határozatról, az egészet kacsának tartja. A találkozást követően a miniszterelnök — továbbra is ugyanolyan naiv módon — bemondatja a rádióban a következő szövegű kommunikét:

„Gonosz nyelvek azt a mendemondát terjesztették el, hogy valamiféle ellentét van köztem és az államfő között. A ma délelőtt az elnök irodájában lezajlott találkozásunk alapján kijelenthetem, hogy az elnök és köztem egy tűfoknyi differencia sincs, amelybe egy szál cérnát lehetne fűzni.”

Kongó politikai életének menetében legalább öt esztendőbe telik, amíg egy őhöz foghatóan naiv miniszterelnököt találni: Léonard Mulanbát.

Véleményem szerint Lumumba kizárólag a naivságának köszönheti a visszahívását. A naivsága okozta, hogy kabinetje minden kulcspozíciójában árulókkal vette magát körül; a naivsága tette, hogy bizonyos népszerűségi mámorban élt, ez hitette el vele, hogy súlyos baj esetén antiimperialista barátai a segítségére fognak sietni; naivságból képzelte azt, hogy Kaszavubu gyöngé. A népbe, a többségbe, a demokráciába vetett túlzott bizalom akadályozza meg abban, hogy bizonyos intézkedéseket

megtegyen, még ha a saját személyes biztonságának védelméről lett légyen is szó. Kaszavubu pedig, miután fontolóra vette és mérlegelte saját ellenálló erejét, amely majdnem a nullával egyenlő, számítva az ENSZ-csapatokra, mivel a Kongói Nemzeti Hadseregben egyáltalán nincs bizalma — Lumumba a nemzetvédelmi miniszter! — Dag Hammarskjöld és az amerikaiak támogatásával, elérkezettnek látja az időt a cselekvésre. Szeptember 5-én, este 20 órakor maga megy át a rádió stúdiójába és megkezdí a nyílt ellenségeskedést, megadva a gyilkos indítólökést egy olyan eseménysorozatnak, amelyben tragikusnál tragikusabb események követik egymást, s amelynek kimenetele a vezetőkre csakúgy, mint magára az államra nézve, végzetes lesz.

AZ 1960. SZEPTEMBER 5-I DRÁMAI FORDULAT

Lumumba visszahívása és Kaszavubu elmozdítása

Az egész előző fejezetben Lumumba visszahívásának logikus eseménysorát igyekeztünk bemutatni. Azt az ellenséges érzületet, amelyet az Egyesült Nemzetek főtitkára táplált vele szemben, azt a hangos kampányt, amelyet a belga és a nyugati sajtó folytatott ellene, Csombe követelését, aki — persze megtévesztő szándékkal — azt állítja, hogy véget vet az elszakadásnak, ha Lumumbát leváltják, a belga—amerikai politikai körök nyomását, Lumumba túlzott bizakodását és végtelen naivságát, az afrikai államok bűnös habozását, holott elkötelezték magukat, hogy támogatják Lumumba tevékenységét, de amikor a pillanat elérkezett, letettek róla, és a megígért csapatokat az ENSZ rendelkezésére bocsátották: bemutattuk azt az egész apparátust, mely gonddal készítette elő „a belgák királya által kinevezett első főpolgármester” [sic] visszahívásához szükséges kedvező légkört.

Az államfő — a nagy sietség miatt is, de félelmében is — kijelenti, hogy az 1960. május 19-i alaptörvény 22. cikkelye értelmében visszahívja az „első főpolgármestert”.

Ez a rövid és tömör elnöki üzenet is sejteti, hogy súlyos eseményeknek nézünk elébe, mert villámcsapásként éri és megbénítja az ország minden tevékenységét. Nem sokkal később Lumumba bemegy a rádióstúdióba, hogy megtámadja az államfő

döntését, amit semmisnek tekint, majd kijelenti, hogy Kaszavubu a nép ügyének elárulásáért elvesztette jogát a hatalomra.¹

Ettől kezdve teljes a zűrzavar. Ki győz ebben a háborúságban? A nép, az örök áldozat, lesben áll, és nem avatkozik a nagyok küzdelmébe. Lumumba, kinek egész filozófiája „a népben gyökeredzik”, nagy erőpróbának teszi ki magát, melyben a nép nem tényezője a sikeres megoldásnak. Elképzelhető, hogy ha Lumumba, akinek nagy még a tekintélye a kongói katonák között, még azon az éjszakán megkísérelte volna a hadsereget teljesen kézbe venni, megnyerte volna a másnapi csatát, és így döntésének megmásítására kényszeríthette volna az államfőt. De — sajnos! — ehelyett megbeszélésekkel és beszédekkel fecserli el idejét. Márpedig ez a szeptember 5-i éjszaka életének sorsdöntő éjjele. Egyébként igénybe vehette volna Lundula tábornok és Maurice Mpolo segítségét, akik Léopoldville és Thysville csapatainak mozgósításával elejét vehették volna annak, hogy az ENSZ-csapatok szeptember 6-án reggel birtokba vegyék a repülőteret, a rádiót és a főpostát.

Valójában, amikor 1960. szeptember 6-án fölébred, tulajdonképpen már Kaszavubu foglya, mert az ő rendelkezése értelmében el van vágva a néppel és a külvilággal való mindennemű érintkezéstől. E naptól kezdve Lumumba — végső erőfeszítései ellenére — egyszer s mindenkorra megszűnt Kongó miniszterelnöke lenni.

Egyesek szerették volna elhíttetni azt a legendát, hogy Kaszavubu Lumumba visszahívásakor semmiféle külső kényszer alatt nem állt. Ennek az állításnak a hiábavalósága és gyermeksége főntebb kimerítő cáfolatban részesült. A magam részéről semmi érdekem az eseményeket kiforgatni, eléggé beszélnek azok önmaguktól is. Azonban nem bocsátanám meg magamnak, ha a Lumumba elleni összeesküvésre fölhozott bizonyítékokhoz nem tenném hozzá e kongói tragédia egyik főszereplőjének, Justin Bombokónak (akit az új rezsimben Justin-Mariennek hívnak) a tanúvallomását. Az az igazság, hogy Bomboko beismerte, hogy a belga királyság léopoldville-i nagykövetétől, van den Bossché-

¹ A rádióüzenet szövege megtalálható a *La pensée politique de Patrice Lumumba* című kötetben. *Présence africaine* kiadás. Párizs 1963. 325—329. old.

tól 3 millió belga frankot, azaz 60 ezer dollárt kapott Patrice Lumumba és kormánya visszahívásának előkészítésére.

Az Egyesült Nemzetek politikai és katonai állásfoglalása ellenére a helyzet egy álló hétig a lehető legzűrzavarosabb. Kint a nagyvilágban — csakúgy, mint Kongóban — megütköznek Kaszavubu és Lumumba hívei. A legszenvedélyesebb pillanatok talán a Nemzeti Palota félkör alakú épületében zajlanak, ahol a kialakult helyzet súlyosságával és a polgárháború veszélyével tisztában levő képviselők és szenátorok elhatározzák, hogy békítő bizottságot hoznak létre az államfő és miniszterelnöke kibékítésére. Ők sem kevésbé naivak, mert azt hiszik, hogy abban a pillanatban a hatalom még a nép vagy a demokrácia kérdése. Arról is meg vannak győződve a szegény ártatlanok, hogy itt a konfliktus két kongói szintjén, Kaszavubu és Lumumba között játszódik le, pedig erről szó sincs. A konfliktus már régen túllépett Kongó keretein. Kongó a Washington és Moszkva között folyó hidegháború tétje. A Szovjetunió Lumumba kormányának törvényességét és népi jellegét hangoztatja, amit az Egyesült Államok avval utasít vissza, hogy fennen lobogtatja a Damien Kandolo által Lumumba dolgozószobájában lemásolt, s a szovjet csapatokhoz intézett felszólító üzenet másolatát. Nincs egyéb hátra, mint Lumumba fizikai livkidálásának megrendezése és brutális végrehajtása. Kár, hogy erre Lumumba ilyen későn ébredt rá.

Kongóban is, a nagyvilágban is, de különösen az Egyesült Nemzetekben sokat taglalták, hogy törvényes volt-e, vagy törvénytelen a Lumumba ellen 1960. szeptember 5-én Kaszavubu által meghozott visszahívási döntés.

Ami engem illet, az a véleményem — és már a konfliktus kezdetekor is az volt —, hogy a törvényesség-törvénytelenység kérdésföltevés hamis. Az igazi kérdés — kongói síkon — másként vetődik föl: helyes volt-e politikailag Lumumba visszahívása, ami az országban olyan válságot indított el, hogy annak súlyos kárát még tíz esztendő múltán is érezzük? Íme, ez a helyes kérdésföltevés. Már 1960. szeptember 6-a óta az a meggyőződésem — jöllehet Lumumbával az államügyek vitelének módja tekintetében állandóan ellentét volt köztünk —, hogy az ország és a nép érdekei ellen volt egy fölmérhetetlen kiterjedésű válság ki-robbantása, kiváltképp amikor mindenki tudta, és mindannyian

tapasztalhattuk, mekkora népszerűségnek — Kaszavubu államfőnél jóval nagyobb népszerűségnek — örvend Lumumba.

Egyesek azzal a szellemes mondással fognak felelni, amelyet Cyrille Adula, akkori miniszterelnök szegezett velem szembe, amikor a hozzájárulásomat kérte Norbert Leta, Kwilu tartomány kormányzója visszahívásához, egy olyan időpontban, amikor az ő tartományában Pierre Mulele lázadása kitört: azt mondtam Adulának, nem tudnám ezt a lépést védelmezni, mert nem értem az okát. Adula azt felelte: „Elültetsz egy facsemetét. Néhány hónap múltán azt látod, hogy ahelyett, hogy egyenesen nőne, erősen bal felé hajlik. Mit teszel vele?”

Azt válaszolom Adulának és másoknak: mindenekelőtt az kell, hogy aki a fát elültette, megállapítsa a hibáját és maga döntse el, kiegyenesíti vagy kitépi a földből. Megengedhető az, hogy egy idegen állapítsa meg a hibát, és a fát elültető személy beleegyezése nélkül kitépje? Ki mondja meg, hogy az a görbülés, amit megállapítottak, nem valamiféle titkolt érdeket takar? Azt meg kell adni, Lumumba hibákat követett el, de ő legalább a kongói nép akaratából állt a kormány élén. Amióta fölládozták, a nagyvilág, különösen a Nyugat szabja meg a törvényeket Kongóban. Tíz év óta nem volt népi kormányunk; és a népnek jobb most? Erre ki-ki maga válaszolhat. A függetlenség nem azonos a kommunizmussal; az első kongói törvényhozás képviselőinek — ha nem rendelkeztek is kellő parlamenti gyakorlattal és nem tudták fölmérni annak határait — legalább világos fogalmaik voltak arról, hogy felelősségteljes a szerepük és a népet képviselik. A függetlenség — s ezt nagyon hajlamosak vagyunk elfelejteni — az ő művük, az ő munkájuk és harcuk gyümölcse. A függetlenség kivívása nem katonáknak, nem egyetemi kádereknek, hanem a középkádereknek köszönhető, akik vállalva a veszélyeket, a letartóztatásokat, az állásvesztést, eltökélten kiálltak érte.

Nem telik bele két hónap, és az országot olyan válság rázza meg, amelyhez hasonlóan súlyos válság még egyetlen afrikai országot nem ért. Képviselők és szenátorok minden rendelkezésükre álló eszközt mozgósítanak, hogy megbékélést szerezzenek; egyeztető bizottságot alakítanak, s megerősítik Kaszavubut államfői és Lumumbát kormányfői minőségében. A parlamenti békítő kísérletek azonban csődöt mondanak. Ez azonban egyáltalán nem bátorítalanítja el Joseph Kasongo képviselőházi elnököt,

hogy az Egyesült Nemzetek küldöttségének tagjaihoz forduljon, ők azonban a főtitkártól kapják az utasításokat, aki eltökélte, hogy megsemmisíti Lumumbát.

E küldöttek egyikének azonban sikerül — kötelességét a személyes érzelmek fölébe helyezve — megszervezni egy Kaszavubu—Lumumba találkozót az elnöki rezidencián. Hosszú és küzdelmes vita után a haiti David megszerzi a két párt beleegyezését abba, hogy közös nyilatkozatot tesznek a szeptember 5. előtti helyzet visszaállításáról. Lumumba örömtől ragyogva tüstént összehívja a nemzetközi sajtót, és bejelenti a közötte és az államfő között létrejött megegyezés tartalmát. Ezúttal azonban ismét nem számol az ellenséges erőkkel. A fölriasztott amerikai nagykövet Kaszavubuhoz siet, és megfenyegeti, hogy megvonja tőle a támogatást, amennyiben a közleményt meg nem cáfolja. Most Kaszavubun a sor, hogy összehívja a sajtót, amelynek kijelenti, hogy semmiféle egyezményt nem írt alá Lumumbával. Néhány nappal később jut tudomásunkra, hogy a Kaszavubu és Lumumba kézjegyét viselő dokumentum példányait Eisenhower nagykövetének jelenlétében elégették. Davidot, az ENSZ delegátusát fölmentették funkciója alól. Így enyészett el az utolsó remény is a válság elkerülésére, s ez a megbeszélés volt a két ember utolsó találkozása.

Az államelnök már a következő napokban egész egyszerűen bezáratja a parlamentet, ismerve azt a rokonszenvet, amelyet az Patrice Lumumba iránt táplál. Ettől fogva semmi lehetőség a kongói válság politikai rendezésére. Egyedül a katonai megoldás látszik még lehetségesnek. Elemezzük hát a hadsereg és vezetője magatartását 1960. szeptember 5. és 14. között.

E fejezet elején fölállítottunk egy hipotézist: ha Lumumba a zűrzavart kihasználva s az 1960. szeptember 5-i éjszakai holt idővel élve, aktívan a kezébe vette volna a hadsereget, Kongó történelme talán egész másként alakul. Ám Lumumba, az örök balszerencsés, nem használja ki ezeket a kivételes lehetőségeket.

A lehetőséget más ragadja meg, nem várva a legcsekélyebb utasítást sem: Mobutu. Ő, mint Kettani tábornok tanácsadója a kongói ENSZ-haderő mellett, kihasználva az események alakulását, elhatározza, hogy létrehoz egy harmadik erőt. Amikor Lumumba és Mpolo szeptember 7-én délelőtt bátortalanul el-

megy a katonai táborba, Mobutu megelőzi és letartóztatja őket anélkül, hogy előzőleg feljebbvalóját, a higgadt Lundula tábornokot semlegesítette volna. A Lumumbához hű csapatok beavatkozására van szükség, hogy néhány óra múltával kiszabaduljon. Miután Mpolo megsértődik Mobutu magatartásán, ez ismét hűségéről biztosítja Lumumbát, s elhiteti vele, hogy az egész akció csak az ő érdekében történt, Lumumba tehát bízzék benne továbbra is. Az ilyen mézes-mázos nyilatkozatok képesek megnyugtatni Patrice-t, aki kétségkívül semmiféle tanulságot nem vont le a közelmúlt tapasztalataiból.

Két nappal később, szeptember 9-én leleplező incidens zajlik le Lumumba és Mobutu között, amelynek mint érdekelt megfigyelő, magam is tanúja vagyok.

Lumumba irodájában van Gizenga, Mpolo, Mahamba, Okito, Kasamura és még néhány személy. Utazásomról visszatérve emlékeztetem Lumumbát, mit mondtam neki augusztus 29-én, az ország belsejébe való elutazásom előtt. Ő beismeri közléseim helyességét. A helyzet komoly és elmélyült elemzése után a következő konklúzióra jutunk: a válság túlhaladta az egyszerű politikai konfliktus szintjét és katonai realitássá lett. Nincs választási lehetőség. Minthogy Lumumba még mindig azt állítja, hogy Mobutu hűséges szövetségese, arra kérjük, hívja Mobutut az irodájába, és vele együtt beszéljük meg a helyzet rendbehozását célzó intézkedéseket. Lumumba belemegy, telefonál „Joseph”-nek és kínos beszélgetés kezdődik.

„— Joseph, te azt ígérted, hogy eljössz hozzám, és ennek már két napja, mi történt hát?

— Nyakig vagyok a munkában, nem tudok menni.

— Hogyhogy? Hát a munkához előbb ide kell jönnöd, hogy itt dolgozzuk ki az irányelveket. A nemzetvédelmi miniszter én vagyok, mit dolgozol te az én tudtomon kívül?

— El fogok menni, de nem ma.

— Akkor hát, ha nem jössz, küldd el az utazótáskámat, amelyet a katonáid elvettek tőlem, benne 500 ezer frankkal!

— Jó, utánanézek!

— Mindenképpen látni akarlak holnap, és az utazótáskát még ma küldd!”

Lumumba leteszi a kagylót. Gizenga gonosz örömmel köt bele azonnal:

„— Nos, mit mond a kedvenc gyermek?

— Ez egy áruló. Elárult bennünket. Le fogom váltani.”

Gunyoros sóhaj a jelenlevők között. Már késő, a gyermek túl-
járt az apja eszén.

Másnap Lumumba kinevezi Mpolót főparancsnoknak. Mpolo Antoine Gizenga társaságában Léopold-táborba megy, ahol Mobutu, akit fölízgatott Lumumba telefonközleménye, kiadta a parancsot, hogy bárki politikus megjelenik a tábor területén, le kell tartóztatni. Minthogy a katonák nem merik letartóztatni a tábornoki egyenruhát viselő Mpolót, Mobutu elrendeli Mpolo és Gizenga azonnali letartóztatását, ugyanakkor a saját törzsbeli-
jeivel lefogatja azokat a katonákat, akik vonakodtak a letartóztatást végrehajtani. A két politikust azonnal útnak indítja a luzumubeli börtönbe, a Matedi felé vezető úton. Néhány nappal később, amikor elrendelik Katangába való „átszállításukat”, az ENSZ-csapatok marokkói katonáinak köszönhetik szabadulásukat; ezeknek az embereknek egész kongói tartózkodásuk alatti magatartása szöges ellentétben áll vezetőjük és honfitársuk, Ketani tábornok imperialista üzelmeivel.

Minden híd föl van égetve, Kaszavubu felé is, Mobutu felé is. Mindkettő megmakacsolja magát a saját álláspontjában, és igyekszik azt megszilárdítani. Nyugati körök nem titkolják nyugtalanságukat ennyi bizonytalankodás láttán, amelyből nemigen látni kiutat. Az amerikaiak — ahhoz a politikához folyamodva, amelyik Latin-Amerikában annyiszor bevált már — ráveszik Mobutut, hogy vegye a kezébe az ország vezetését és tartóztassa le Lumumbát. Mobutu azonban tisztában van egy ilyen akció veszélyességével, nem vállalja Lumumba letartóztatását, és inkább azt javasolja, semlegesítsék két ellenfelét, ami lehetővé teszi, hogy tévútra vezesse őket és kihasználja Lumumbát. A tervet mind Washington, mind Brüsszel jóváhagyja, és Mobutu — akkor már mint vezérkari főnök — szeptember 14-én 20 órakor bejelenti államcsínyét: „A nemzeti hadsereg a kezébe vette az ország ügyét, semlegessé tette az államfőt és a miniszterelnököt, s most a politikusoknak van idejük megegyezni egymással.” Az ország vezetését pedig egy fiatal diákokból álló klikk veszi át; olyan diákok ezek, akiknek még nem volt idejük a tanulmányai-
kat befejezni. Szegény Kongó!

Mobutu első államcsínye

1960. szeptember 14-én

Valahányszor ellenséges erők támadták Kongót, a kapitalista sajtó által befolyásolt külföldi közvélemény mindig ezek mellé állt. Az országban még mindig mély gyökerekkel rendelkező gyarmati erők tevékenyen készítik elő Mobutu hatalomátvételét. Fentebb rámutattunk már, hogy az 1960. szeptember 14-i államcsíny a Lumumba ellen 1960. június 30-a óta folyó mesterkedéseknek és az ellene szőtt agyafúrt összeesküvéseknek logikus folyománya. Mobutu néhány nap leforgása alatt immár másodszor árulja el azt a férfit, aki fiának tekinti őt. Már az államcsíny másnapján háziőrizetbe helyezi és parancsot ad az őröknek, hogy a legcsekélyebb szökési kísérletre tüzeljenek. Ugyanez a rendelkezés Kaszavubura vonatkozólag, akinek a biztonságát már szeptember 6-a óta az Egyesült Nemzetek Kongóban állomásozó kéksisakosai őrzik. Elkezdődik a főbiztosok uralmának hosszú és kínos epizódja. Vajon kik ezek az emberek? Majdnem kivétel nélkül Belgiumból jött diákok és gyakorlatosok. Emlékezzünk csak, milyen aggodalommal tiltották meg a kerekasztal-konferencia kongói delegátusai, hogy a diákok részt vegyenek munkájukban. Sajnos azonban — éppen a vezetők hibájából — egyes delegációk bevettek ilyen diákokat a soraikba a gazdasági és pénzügyi kerekasztal-tárgyalásoknál, amelyeknek határozatait, mint láthattuk, *elszabotálták*. A diákok és gyakornokok éppen e kerekasztal-tárgyalások során kerültek szoros kapcsolatba egymással is, és a hatalmas belga érdekekkel is. Ugyanezek a tárgyalásokon sikerült a belga csoportoknak a diákokat meggyőzniük arról, hogy szükség van egy diákokból álló kongói műszaki káder-akcióra, továbbá hogy harcolni kell annak minden formája ellen, amit a belgák „a politikusok demagóg propagandájának” neveznek. Ám ugyanezek a belgák nyolcvan esztendei gyarmati uralmuk alatt — s a közvélemény, sajnos, gyakran elfelejti ezt — *összesen tíz kongói tanárt se képeztek ki*. Álszent módon lamentálnak a technikai káderek hiánya miatt, ami baj az országnak, s közben Kongó néhány ifjú reménységét aktívan arra készítik föl, hogy szembeállítsák véreivel.

Elég sajnálatos, hogy a „pénz beszél” törvénye a legerősebb

törvény. Néhány kivételtől eltekintve — ilyen például Henri Takizala, aki jelenleg a Mobutu-féle rezsim alatt tartományi kormányzó — a túlnyomó többség vállalkozik arra, hogy Kongóban gazdáinak érdekeit védelmezze, biztosítsa. Az a függőségi és alárendeltségi viszony, amelybe mint belga ösztöndíjasok kerültek, az ígéretek, amelyeket nekik tettek, az a reménység, hogy a „kezdeti” politikai vezetőket végérvényesen félreállíthatják, a nyereszkesedési vágy, valamint azon katolikus körök nyomása, amelyek — mint mindig — most is a humanitárius érzésekre apellálnak a fehér emberek kongói mészárlásának megszüntetése érdekében, mindez együttvéve arra készíti a diákokat, hogy engedelmeskedjenek Mobutu felszólításának. Ezek a fiatal kongóiak, akik még semmiféle politikai szervezetben nem harcoltak, csak egyetlen célt látnak, azt, amelyik a gazdáik szemében igazolta Mobutu beavatkozását: „megszabadítani Kongót a kommunista Lumumbától, bármilyen eszközzel”. Kongóba érkezésüktől fogva ezzel a kampánnyal akarnak jeleskedni, pedig ennek semmi köze sincs a nemzeti valósághoz.

Annak ellenére, hogy e téren teljes köztük az egyetértés, a ciklus és züllött Justin Bomboko elnöksége alatt megalkuvó kollégiumon belül elég erős feszültségek keletkeznek. Valójában az egy Bombokót leszámítva — akire a belgák és az amerikaiak kényszerítették rá Kaszavubu elismerését a törvényesség látszatának megőrzése érdekében — a kollégium többi „erős” embere mind Joseph Kaszavubu föltétlen híve. Albert Ndele, a pénzügyek felelőse, Kaszavubu lányának vőlegénye; Mbeka, végzett közgazdász, rokona Kaszavubunak. Rendkívül ügyesen azt követelik Mobututól, hogy a főbiztosok kollégiumának tevékenységét valamiféle hivatalos államfői okirat szentesítse, mivel ennek a törvényességét senki sem vonhatja kétségbe. Ügyüknek megnyerik Marcel Lihaut, a csoport jogászát is. Így aztán Mobutu, fölfedve valódi szándékait, hivatalos beiktatási ceremóniát rendeztet az államfővel a főbiztosok kollégiumának tagjai számára. Ez ismét megbontotta az ingatag egyensúlyt, hiszen rehabilitálja Kaszavubut, miközben Lumumba háziőrizetben van. A lakosság rögtön megérti, hogy rászedték. És valóban, a biztosok hivatalba lépését követő első napokban támadásba lendülnek a nacionalista mozgalmak. Ndelét, amikor egy heves sajtókonferenciáról a Hotel Memlingből kijön, késsel súlyosan megsebesítik.

A biztosok csoportjának két mulattja, Joseph Nussbaumer és Mario Cardoso, különösen ki szeretne tenni magáért a haladó erők elleni harcban, ugyancsak megkapja a magáét. Irodáikat rendszeresen földülják, őket magukat megverik és súlyosan megsebesítik. Csak fegyveres őrök védelme alatt tudják ismét birtokba venni irodáikat.

Soha az egész harmadik világ országainak történetében a diákok ennyi megvetést és szégyenkezést nem váltottak ki a lakoságból, mint az 1960-as egyetemisták. Egyébként — s ezt maguk a diákok is elismerik — a lovaniumi diákok minden erőfeszítése ellenére, hogy rehabilitálják magukat a kongói nép előtt, nyilvánvalóan az egyetemi kaszt a legkorruptabb, és egyáltalán nem élvezzi a kongói nép bizalmát. Az is igaz, hogy nagy részük szemében a nép bizalma nem egyéb demagógiánál, hisztériánál, és egyáltalán nem számít a társadalmi előmenetel tényezői közé. A politikai vagy hivatali karrier biztosításához elég a diploma, a protekció, a hadsereg, és mindennek fölött az árulás!

Főntebb láthattuk, milyen szerepet játszott Mobutu mellett az amerikai nagykövet és Kettani tábornok. Térjünk csak vissza erre a kérdésre, bizonyítékokra támaszkodva, részletesebben.

Szeptember vége felé, amikor Mobutu átvette már a hatalmat, Lumumba, akivel sikerült André Mandi, volt államtitkár, Kongó jelenlegi párizsi nagykövete társaságában találkoznom, azt kéri tőlem, próbálkozzam meg egy utolsó közbenjárással Mobutunál, hátha megoldást lehetne találni a válság igazságos rendezésére. Találkozót kérek, és egy rendkívül ideges Mobutuvall találom szemben magamat. Ennek ellenére a beszélgetés szívélyes. A szemére vetem Lumumbával szembeni, megmagyarázhatatlan viselkedését; ő kijelenti, hogy az elmúlt hetek incidensei ellenére a legjobb szívvvel viseltetik Lumumba irányában; s hogy mihelyt a kedélyek megnyugszanak, véget vet a dolgok illetén állásának. Aggodalmamat fejezem ki, hogy a belga—amerikai akció, továbbá az ENSZ-főtitkár nyomása következtében a helyzet tovább fog romlani.

Ekkor Mobutu a következő bizalmas közlést teszi:

„— Valóban, igaza van. Két nappal ezelőtt fölkeresett az amerikai és a brit nagykövet. Azért jöttek, hogy az ország politikai helyzetéről beszélgessenek velem, és közölték, hogy teljes mér-

tékben egyetértének a Lumumba kikapcsolására tett intézkedésekkel, de arra szeretnének kérni, hogy a Kaszavubuval kapcsolatos hasonló intézkedést azonnal oldjam föl, mert megítélésük szerint Kaszavubu az alkotmányos törvényesség megtestesítője. Amikor elmagyaráztam nekik intézkedésem okait és céljait, kijelentették, hogy a hónap végén a katonák lázadásával kell számolnom, mert a Kongói Nemzeti Bank nem tudja rendelkezésemre bocsátani a zsoldok kifizetéséhez szükséges 390 millió frankot. Megundorodtam ettől a fenyegetéstől, s nem voltam hajlandó a beszélgetést folytatni, őket pedig arra kértem, távozzanak. Elmentek, de egyáltalán nem csüggedtek el. Még aznap este elküldték hozzám Kettani tábornokot. Kettani afelől tudakozódik, mi módon akarom a zsoldot kifizetni, mivel a Nemzeti Banknak nincs készpénze. Kijelenti, hogy pillanatnyilag csakis az amerikaiak tudnák »előlegezni a 390 milliót« a zsoldfizetésre. Vállalat vonok és azt mondom, beszéljünk más témáról . . . »

Egyet azonban Mobutu nem mondott el, azt tudniillik, hogy néhány nappal később a Nemzeti Bank nélkül is, Kettani tábornok közbenjárására kifizették a zsoldokat. A pénzt két kongói és két marokkói tiszt az ENSZ egyik repülőgépén hozta meg.

Lumumbához visszatérve közlöm vele, hogy a helyzet teljesen reménytelen, és hogy Mobutura már semmiképp sem lehet számítani.

Lumumba számára már csak egy megoldás létezik: kiszabadulni Mobutu karmai közül, visszaszerezni a szabadságát. Kétségkívül ezt a lépést diktálta Lumumbának a véletlenek újabb igen szerencsétlen összejátszása is . . .

Tény és való, hogy a szeptember végét követő két hónapban mind jobban és jobban megbénítják Lumumba tevékenységét. A biztosok kollégiuma hangos és heves kampányt folytat ellene. Az Egyesült Nemzetek Szervezetében, New Yorkban, októbertől fogva két kongói küldöttség tartózkodik, az egyik Lumumba kormányát képviseli, a másikat Kaszavubu elnök küldi, aki személyesen is odautazik az ENSZ székhelyére, hogy nagyobb nyomtatékot adjon delegációjának. Másfelől ugyanakkor Lumumba, aki számíthatott a szocialista tábor támogatására, magára marad, mert abban az 1960-as esztendőben a Szovjetuniót sokkal jobban foglalkoztatja a békés egymás mellett élés, semhogy segítséget tudna nyújtani egy bajba jutott fekete vezetőnek. Igaz

ugyan, hogy a helybeli ghanaiak és guineaiak bámulatos bátorságról és kitartásról tesznek tanúságot, ám ők, a tisztjeiket is beleértve, egy indiai tábornok alá vannak beosztva, aki maga is az ENSZ főtitkárától kapja a parancsokat és irányelveket, márpedig a főtitkár Lumumba iránti személyes gyűlöletét nem lehet elégszer hangsúlyozni. Mobutu fenyegetési politikát folytat az afrikai diplomáciai missziókkal szemben, és kiutasítja két szocialista ország, a Szovjetunió és Csehszlovákia követségének személyzetét. A kétség árnyéka sem fér immár ahhoz — ha ugyan valakinek még kétségei lettek volna — hogy Mobutu csupán engedelmesebb eszköz az amerikaiak és a belgák kezében.

Ez alatt az idő alatt a Léopoldville tartományi hatóságok akciója jóvoltából egyre jelentősebb számú nacionalista képviselő hagyja el a fővárost és veszi Kisangani felé az útirányt, ahol titokban összejövetelre készülnek, s várják Lumumba odaérkezését. Az indulásra Gizenga adta meg a jelet, aki, miután világossá vált előtte, hogy teljes lehetetlenség Léopoldville-ban bármit is cselekedni, októberben úgy határozott, hogy szülőföldje, Kwilu tartomány érintésével Stanleyville-be utazik.

1960. november 27., reggel kilenc óra: általános riadalom. Fölkeres két guineai tiszt az ENSZ-erőktől, és azt mondja:

„— Elnök elvtárs, a miniszterelnök kéri a kocsidat, hogy elhagyhassa a várost.

— Oh! A miniszterelnöknek el kell hagynia a várost? És hová megy?

— Stanleyville-be.

— És azt csak úgy lehet? Elő van készítve az utazás? És ki készítette elő? Fegyveres kíséret utazik-e vele, mert ki van téve mindenféle incidensnek?”

És anélkül, hogy a kocsit megtagadnám, visszaküldöm a tisztet a miniszterelnökhöz, megkérem őket, hozzák tudomására: nem értek egyet evvel az elstetett utazással.

Egy órával később fölhívom Lumumbát. Élénk vita kezdődik. Én, mint mindig, az elővigyázatosságot tanácsolom. Nem tudom elfogadni, hogy komoly előkészületek nélkül akar elutazni. Ő felidegesedik, és mindjárt azzal vádol, hogy én is eladtam magamat az imperialistáknak és a halálát akarom. A kocsimat egoizmusból nem akarom kölcsönadni, mert a saját érdekemet a lakosság érdeke elébe helyezem.

E támadásoktól elképedten azt mondom neki, küldje el hozzám ismét a guineai tiszteket, majd azokkal együtt kidolgozunk egy haditervet az én tartományom területén végrehajtott szökésre. Ugyanakkor összehívom a kabinet tagjait, és kiosztom a feladatokat. Délben érintkezésbe lépek azzal a két körzeti előljáróval, akiknek a területén Lumumbának át kell haladnia.

Az instrukciók nagyjából a következők:

— Ettől az órától kezdve a tartomány és a körzetek közötti telefon-összeköttetés állandóan szabad legyen. A körzetek ugyanígy rendelkezzenek a saját területüket illetően.

— A Léopoldville-t Kasaitól elválasztó folyók átkelőhelyeinél valamennyi komp este 20 órától kezdve a bal parton álljon. A felelősök maradjanak a helyükön az általam küldendő „csomag” továbbjutásáig, s ügyeljenek épségére.

— A területi adminisztrátorok személyesen felelősek az embereik által okozott mindennemű hiányosságért vagy késedelemért.

— Minden közigazgatási posztnál a területi vezető köteles rendőröket biztosítani az utazás zavartalan folytatására, a következő posztig.

— Minden területi pártszerv bocsásson a „csomag” rendelkezésére annyi pénzt, amennyi a kasszájában van, nyugta ellenében, a nyugtát pedig haladéktalanul küldjék el nekem.

— Végül, minden szükséges intézkedést meg kell tenni a „csomag”-akció sikeres lebonyolításáért, egészen a tartomány határáig.

Miután ezeket az intézkedéseket kiadjuk, nekifogunk, hogy elkészítsük Lumumba úttervét. Elkészítünk egy följegyzést, amelyet eljuttatunk neki, s amelyben nyomatékosan fölhívjuk a figyelmét, tartózkodjék a bonyolult vállalkozásoktól:

— Semmiféle gyűlés, semmiféle kapcsolat a hadsereggel vagy a lakossággal. Ne feledje, hogy szökésben van, és tartson egyenesen a cél felé.

— Masi-Manomba állomás után változtasson irányt, haladjon a felföld jól karbantartott útjain, amelyen külföldi nemigen jár. A helybeli lakosság és hatóság megtesz minden szükségeset.

— Nem szabad időt vesztegetni, és ha egyik-másik veszélyes helyen szükség van rá, álruhát kell ölteni habozás nélkül. (Az

esetleges álruhába öltözéshez eljuttatott két öltözet rendőrgyengruhát.)

Utoljára 17 órakor fogadom a guineaiakat, akik közlik, hogy minden rendben van, és Lumumba 20 órakor indul. Ők addig kísérik, amíg meg nem bizonyosodnak, hogy túl van a veszélyen. Sajnos azonban nem tartják meg a szavukat, mert csak a Léopoldville—Kenge útvonal első ötven kilométeres szakaszán, a Nsele folyóig kísérik el.

Este nyolckor, amikor a város egy része az ENSZ közgyűléséről hazatért Kaszavubu tiszteletére rendezett ünneplésen vesz részt, felhőszakadásszerű eső zúdul a városra.

A kéksisakosok cinkos segítségével, és kijátszva a Kongói Nemzeti Hadsereg katonáit, a guineai elvtársak sikeresen végrehajtják Lumumba otthonról való kicsempészésének bravúros tettét.

20 óra 30 perc. Föltárcsázom Lumumba lakásának telefonszámát. Senki sem veszi föl a kagylót. Megkönnyebbülten sóhajtok: akkor hát elment.

Egész éjjel figyelemmel kísérem ennek a baljóslatú, s a biztos sikerhez túl kevésse előkészített utazásnak a viszontagságait.

Éjfélig nem érkezik semmiféle tájékoztatás. Reggel már elterjed a hír: Lumumba kereket oldott, nincs otthon. Thomas Kanza, miután velem röviden konzultált, olyan közleményt bocsát ki, amelyik a kutatást tévútra tereli, Brazzaville felé. Lumumba bizonyosan átkelt a folyón, inkognitóban repülőgépre szállt, és ismeretlen végcél felé távozott. A fővárosban nagy a nyugtalan-ság. Közzéteszek hát egy nyílt levelet, amelyben az Egyesült Nemzetek főtitkárának megbízottját teszem felelőssé a helyzet alakulásáért.

Közben az idő múlik, és még mindig nincs hír a megfigyelőim-től a „csomag” sorsáról. Most rajtam a sor, hogy egyre növekvő nyugtalan-ság fogjon el. Csak november 28-án 14 órakor jelent-kezik az első poszt: „A »csomag« abban a pillanatban érkezett, minden intézkedést megteszünk, hogy a kapott utasításnak meg-felelően folytassa útját.”

Lumumba tehát 14 órakor ért arra a helyre, ahova az én elő-zetes számításom szerint reggel 6 órakor kellett volna érkeznie. Mit csinálhatott előző nap 20 óra óta? Erre a kérdésre sohasem derült fény...

Nem fogunk e szökés minden apró állomásánál elidőzni, ez nem célunk; de kénytelenek vagyunk ismételten kiemelni Lumumba naivságának következményeit.

Én az ügy teljes ismeretében szerveztem meg a szökést. Ha Lumumba szót fogad nekem, lehet, hogy a dolgok egészen más-ként alakulnak számára.

Mindenekelőtt: az ember nem „lép olajra” egész kocsisor kíséretében, asszonnyal és gyerekekkel. Továbbá: olyan vidéken, amelyet nem ismer jól, Lumumbának követnie kellett volna azokat a bölcs tanácsokat, amelyekkel elhalmoztam, hogy némiképp garantálva legyen a biztonsága. Ő másképp cselekszik, ellentmondásba kerül a megbízottaimmal, akik tartják magukat a kapott utasításokhoz. Ám minthogy Lumumba mégiscsak a törvényes miniszterelnök a szemükben, engedelmeskednek neki, megengedik, hogy Bernardin Mungul-Diaka kísérje, aki propaganda-meg gondolásokból nemcsak arra kényszeríti Lumumbát, hogy a legveszedelmesebb útvonalon haladjon, hanem arra is, hogy Bulunguban, Kikwittől 120 kilométerre töltsen az éjszakát, és másnap délelőtt népgyűlést tartson.

Lumumba tehát — a kíséretében levő körzeti megbízott erő-feszítései ellenére — népgyűlést tart Bulunguban. November 29-én, 14 órakor, vagyis alig 42 órával a szökevény elutazása után, az Unilever területi képviselője, aki látta Lumumbát, tá-jékoztatja a társaság igazgatóságát arról, hogy Lumumba a kör-zetben tartózkodik.¹

Az Unilever vezetői, nyilvánvalóan az általunk jól ismert in-dítékoktól vezettetve, sietve tájékoztatják Mobutu ezredet, aki eddig sikertelenül kerestette Lumumbát. Attól a perctől fogva Mobutu — az ENSZ egy helikopterének részvételével, ugyanis az ENSZ ezúttal megfeledkezett a Kongó belügyeibe való be nem avatkozásról! — megindítja az embervadászatot. Pongo, ez a ko-rábban gyöngelméjűnek számító, akit most az Ügy érdekében őrnaggyá léptetnek elő, önként jelentkezik a kutatás irányításá-ra. Amikor Lumumba észreveszi, hogy a nyomában vannak, már késő. Azonban a helyi hatóságok, szidásaimtól való félelmükben minden lehetőt megtesznek az üldözők tévútra vezetésére. Sike-rül egy mesterfogás révén a november 30. és december 1. közötti

¹ Lásd *Heinz et Donnay: Patrice Lumumba*. Párizs CRISP és Le Seuil kiadás, 1966. 20. old.

éjjel átjuttatni Lumumbát Léopoldville tartomány határán, egészen a Loange folyón túlig. Az útvonal azonban föl van már derítve; lehetetlen immár illúziókban ringatózni. Mobutu egyébként már diadalt ül a rádión keresztül. Nyomra jutottak, és nem kétséges, hogy Lumumbát — élve vagy holtan — haladéktalanul Léopoldville-ba szállítják.

Ezzel a nacionalisták végképp elvesztették a csatát.

Lumumba letartóztatása, elszállítása és halála

Kongó történelmének olyan fejezetéhez érkeztünk el, amelyik igen nagy megindultságot váltott ki világszerte. Az elbeszélés szorítkozzék csak annyira, amennyit magam és politikai barátaim közvetlen átéltünk Lumumba életének utolsó negyvenöt napjából. Végtelenül kényes dolog erről az időszakról ítéletet alkotni. Annyit azonban bizonyossággal állíthatunk, hogy ha Lumumba olyan módon, annyi titok közepette, olyan gyorsan és annyira finom szimattal cselekedett volna, mint Gizenga, elérkezett volna Stanleyville-be anélkül, hogy útközben elpusztíttatta volna magát.

Lumumba, optimizmusától megcsalatra, Bernardin Mungul-Diaka irányában érzett indokolatlan, szélsőséges bizalmában, Mobutu erőinek gyűrűjében — így meséli el az ügy egyik túlélője — éppen Mweka katonai táborából távozott, ahol beszédet intézett a csapatokhoz, s most folytatta útját a Sankuru folyó felé, amelyen át akart kelni. Az őrség megoszlik: parancsa úgy szól, hogy le kell tartóztatni Lumumbát, neki azonban akkora tekintélye van, hogy az őrség nem tudja rászánni magát. Hagyja továbbmenni őt. Lumumba végre megérti, hogy veszélyben van, és sietni kezd, hogy mielőbb a folyó túlsó oldalán legyen a komppal. Azon a mwekai őrhelyen Mulelével találkozik, aki addig a maga külön útjait járta, s aki azonnal arra kéri, hogy gyorsítsa a tempót és minél előbb keljen át a folyón. A Sankuru túlsó partján a hadsereg már nem olyan akcióképes, mert a lakosság nagyon jól szervezett, és a Kongói Nemzeti Mozgalom híve. Lumumba — feleségét, Pauline-t és gyermekeit a folyóparton

hagyva — Mulelével együtt átkel a folyón. Alighogy a két menekülő vízre száll, megérkeznek Mobutu emberei. Minthogy Lumumbának sikerül átjutnia, a katonák rávetik magukat útitársaira, különösen Lumumba asszonyra. Ugyanabban a pillanatban érkezik Pongo helikoptere. Lumumba nem bírja nézni, hogy a katonák bántalmazzák a feleségét. Követeli, hogy menjenek vissza a folyón át, és ő kiszabadítja a feleségét. Mulele dühödten magyarázza, hogy a nép elárulása volna ilyen hibát elkövetni. Vita kezdődik, amelyben egyik fél sem akarja megérteni a másikat. Mulele megtiltja a komposoknak, hogy Lumumbát visszavigyék a túlsó partra. Azonban Lumumba annyira megmakacsolja magát, hogy Mulele végül is elcsügged és magára hagyja őt, társaival együtt útnak ered, mert senki sem hajlandó tanúja lenni annak a tragikus jelenetnek, amikor Lumumba viaskodni kezd Mobutu katonáival, akiknek Pongo a parancsnoka.

Lumumba tehát ismét átkel a folyón. Alighogy partra teszi a lábát, úgy fogadják, ahogyan az előre várható volt egy neki-vadult szoldateszkától és egy örült parancsnoktól, aki ráadásul holmi isteni sugallattól megszállt embernek tartja magát. Micsoda kegyetlen jelenet! Lumumbát megverve, megkötözve, Pongo köpéseit törölgetve az arcáról, beledobják a helikopterba és azonnal — december 2-án kora délután — Léopoldville-ba szállítják. A sajtó elég kimerítően leírta ezt a jelenetet.¹ Mulele és társai csak annak köszönhetik szerencsésüket, hogy a katonákat teljesen lefoglalja Lumumba bántalmazása, és hogy a komposok nem tudják őket átvinni a jobb partra. Míg Lumumbát Léopoldville felé irányítják, a többi fogoly, köztük Pauline, a helyi csendőrség őrizete alatt Luluabourg felé indul útnak. (Ma

¹ A sajtó és a rádió jelezte, hogy P. Lumumbát a letartóztatásakor súlyosan bántalmazták, puskatussal ütlegelték a Kongói Nemzeti Hadsereg katonái. Az ENSZ megfigyelői jelentették, hogy amikor Ndzsiliben a repülőtéren kiszállt a gépből „nem volt rajta a szemüvege és az inge vérfoltos volt; a haja zilált; arcán vérrögök, a keze hátra kötve. Brutális módon, puskatusütésekkel szállították föl a KNH egy teherautójára, amelyik azonnal elindult vele. A sajtó szerint Lumumbát a hadsereg vezérkari főnöke, J. Mobutu ezredes szállására vitték, ahol kongói katonák vették körül és rászegezték géppisztolyaikat. Mobutu ezredes nem akarta látni, és kiadta a parancsot, hogy bőrtönözzék be Binza táborban. Az éjszakát ott töltötte a fogdába zárva.” (Dayal jelentése az ENSZ főtitkárának 1960. december 3-án, lásd *Congo 60*, II. köt. CRISP kiadás.)

ugyanaz a Pauline — milyen gyorsan felejtének az emberek — Mobutuval táncol.)

Lumumba, akit a binzai ejtőernyős táborba visznek, egyenesen Mobutu ezredes rezidenciájára kerül, keze-lába összekötve. Honfitársa, Tsatsi fogadja őt elsőnek, egy pofonnal.

Mobutu elé vezetik, aki gonoszul méregeti, az arcába köp, majd azt mondja: „— No hát! Te megesküdtél, hogy tönkretesz engem, most viszont te vagy az én kezemben. Mit szólsz hozzá!” És elrendelte, hogy zárják Lumumbát sötétzárkába amíg dönt a sorsa felől.¹ Még december 2-án éjszaka, márcsak azért is, hogy véget vessen a Lumumba érdekében érkező kegyelemkérési áradatnak, Mobutu parancsot ad, hogy szállítsák át Thysville helyőrségbe, ahol nagybátyja, Louis Bobozo a parancsnok, akinek szerepét az 1960. júliusi lázadásban már ismerjük.

Lumumba egy levélben, amelyet a Kongón átutazó ENSZ-főtitkárhoz intézett 1961. január 4-én, előadja Tysville-ben való fogvatartásának körülményeit.² Levelére és a főtitkár látogatására még visszatérünk.

¹ Ezt egyébként *Francis Monheim* is elismeri *Mobutu, az egyedüli ember* című könyvében (179. old.): „Mobutu úgy határoz, hogy átmenetileg zárkába dugja Lumumbát.”

² Íme egy szemelvény, amelyet *Heinz és Donnay* tett közzé *Patrice Lumumba* című, fentebb már idézett könyvében (75. old.): „Helyzetem röviden a következő: kilenc másik képviselővel együtt vagyok itt — többek között a szenátus elnökével, M. Okítóval, egy tisztviselővel és egy sofőrrel. Mindent összevéve tízen vagyunk tehát. 1960. december 2-a óta egy nedves cellába vagyunk zárva, és még eddig egyetlen egyszer nem mehettünk ki. Az élelem, amit naponta kétszer behoznak, rendkívül rossz; gyakran 3—4 napig nem eszem semmit, s beérem egy banánnal. Tájékoztattam erről a Vöröskereszt orvosát, akit ideküldtek hozzám, s méghozzá Thysville ezredesének jelenlétében. Kértem, hogy a saját költségemre vegyenek nekem gyümölcsöt, mert az itt kapott táplálék rossz. Jóllehet az orvos engedélyt adott erre, fogvatartóim, a katonai hatóságok megtagadták, mondván, hogy ebben Kaszavubu és Mobutu ezredes parancsait teljesítik. Thysville orvosa minden estére kis sétát rendelt, hogy egy kicsit kikerüljek a zárkából, de az ezredes és a körzeti biztos ezt megtagadta. A ruhákat, amelyeket 35 napja viselek, egyszer sem mosták ki. Tilos cipőt viselnem.

Egyszóval teljesen megengedhetetlen és a szabályzatnak ellentmondó körülmények között élünk.

Mi több, nem kapok semmiféle hírt a feleségemről, s azt sem tudom, hol van. Normális körülmények között meg kellene hogy látogasson, ahogyan ezt a kongói büntetőintézeti rendtartás előírja.”

Thysville katonái, akiket fölháborítanak a Lumumbára kényszerített körülmények, 1961. január végén föllázadnak. Elöljáróikat letartóztatják, kiszabadítják Lumumbát, és följajnlják neki, hogy biztos kísérettel Léopoldville-ba vezetik, ahol — úgy döntöttek — letartóztatják Kaszavubut és Mobutut, őt pedig hatalomba iktatják. Lumumba, aki még mindig meg van győződve, hogy a demokratikus út egy napon diadalmaskodni fog, visszatásítja a katonák ajánlatát, s azt tanácsolja nekik, hívassák Kaszavubut és Mobutut Thysville-be, a szabadulásáról tárgyalni. Ezenkívül igazolást kíván arról, hogy milyen okokból tartották fogva, mikortól meddig!

Ezenközben megérkezik Kaszavubu és Mobutu, miután előzőleg minden óvintézkedést megtettek. A katonák az első szóra engedelmeskednek Kaszavubunak, a hadsereg legfelső parancsnokának és Mobutu vezérkari főnöknek. Kiszabadítják tisztjeiket, és mindenki elfoglalja a helyét a rangsorban. Lumumbát durván visszateszik a zárkájába anélkül, hogy alkalma volna egyetlen szót is váltani hóhéraival.

Ez a thysville-i forradalom volt Lumumba számára a kegyelemdöfés. Mobutu és Kaszavubu ettől fogva a cinikus Victor Nendakát bízza meg, hogy foglalkozzék Lumumbával.

Nendaka szerepe a Lumumba-ügyben, ha máig sincs egészen tisztázva, nem kevésbé jelentős.

A politikai kerekasztal-konferenciáról való visszatérése óta Nendaka, aki konfliktusba keveredett Lumumbával, megalakította a KNM harmadik szárnyát. Indult a választáson és csúfosan megbukott.

Lumumba visszahívása után, 1960 szeptemberében Kaszavubu Nendakát nevezte ki a belbiztonsági szervezet főfelügyelőjévé. Ez az ember, a maga diszkrét modorával, Afrika legnagyobb pribékje. Az emberi élet semmi az ő számára. Az amerikaiak hamar fölismerték ezt, és ő lett a binzai csoport stratégája. Ő készíti elő aprólékos pontossággal az emberek elrablását és a hírhedt binzai krematóriumban történő kivégzését. Lumumbával szemben személyes gyűlölettel viseltetik, mert vereséget szenvedett tőle az 1960-as választáson. Most végre alkalma van bebizonyítani, hogy ő az erősebb. Érintkezésbe lép Kalondzsival — aki elszakadt — és Csombéval, azt javasolva nekik, hogy fogadják be magukhoz „a csomagot”.

Lumumba letartóztatása vitákat vált ki a Biztonsági Tanácsban. A legviharosabb ülések után, amelyeket a Biztonsági Tanács valaha is látott, megállapodás születik: 17 afrikai—ázsiai tagból álló békítő bizottság alakul, amelynek az a feladata, hogy mindkét tábor valamennyi kongói vezetője meghallgassa, és konkrét békítő intézkedéseket javasoljon a kongói válság megszüntetésére. A misszió elnökségét Nigéria ENSZ-képviselőjére, a nyugatpárti Jaja Wachukura bízták. Kell-e ennél több, hogy megjósoljuk a misszió kudarcát?

Lumumba 1961. január 4-én, értesülve arról, hogy Dag Hammarskjöld Léopoldville-ban tartózkodik, megírja neki azt a levelet, amelyből fentebb közöltünk egy részletet. Nekem elküldi a levelet egy jegyzet kíséretében, amelyben arra kér, hogy csináltassak a levélről fotókópiát, s aztán juttassam el a főtitkárhoz. A főtitkár szállása szomszédos az enyémmel. Már aznap délben fölveszem a kapcsolatot a protokoll-szolgálattal, hogy találkoztó kérjek a főtitkártól. Hosszas huzavona után Hammarskjöld fogad — nem egészen öt percre —, és amikor átnyújtom neki a levelet, mondván, hogy Lumumbától származik, elvörösödik és arra kér, adjam át a kabinetfőnökének. Ez január 4-én történt; azonnal értesítem Lumumbát.

Amit a mai napig sem értek, az Dag Hammarskjöld 1961. januári léopoldville-i látogatásának oka. Csak annyit tudok, hogy azon a napon látogatást tett Kaszavubunál, fogadta Mobutut és Bombokót, továbbá az amerikai, a belga és a brit nagykövetet.

Ha az ember meggondolja, milyen fesztelenséggel hallgatta Lumumba börlőnbeli szenvedéseit, joggal fölmerül a kérdés, nincs-e Dag Hammarskjöldnek alapvető köze az ő elutazása után néhány nappal Lumumba és társai ellen megindult bűncselekményekhez. Ebben sohasem voltam teljesen bizonyos, de minden jel erre mutat.

Egyébként az egyik tényező, amelyik az én föltevésemet támasztja alá, Jaja Wachukunak, a békítő bizottság elnökének szerepe. Wachuku, amikor New Yorkból elindult, világos parancsot kapott az amerikaiaktól: akadályozzon meg minden békülési lehetőséget Kaszavubu és Lumumba között. (Jutalma nigériai külügyminiszterré történt kinevezése volt.) A bizottság súlyos incidensek színtere volt. Minthogy a bizottság a nemzetközi szervezet égisze alatt állt, amelynek megvoltak a saját kéksisa-

kosai Kongóban, úgy kellett volna meghatároznia a programját, hogy mindenekelőtt a válság két fő felelősével találkozzék; ehelyett az elnök és a főtitkár képviselője nyomására föltétel nélkül és teljes mértékben a főbiztosok — vagyis az őket saját kénye-kedvére manipuláló Mobutu és Bomboko — rendelkezésére állt. A fölhívások, sajtókommunikék és a nacionalista csoport levelei ellenére, amelyekben fölhívják a bizottság figyelmét arra, hogy legalábbis minimális objektivitás érvényesüljön küldetésében, Jaja Wachuku arcátlanul viselkedik a Lumumba-pártiakkal, és teljesen negatív módon magával Lumumbával szemben.

Minden úgy megy, mintha Lumumba máris halott volna, hívei pedig törvényen kívüliek lennének. Léopoldville-i tartományi miniszterelnöki minőségemben 1961. január 19-én fogadom a bizottságot az irodámban. Figyelmeztetem a bizottságot küldetése következetlenségére, és kijelentem, hogy nem létezik megoldás a Kaszavubu és Lumumba közti egyetértés nélkül. A beszélgetés még folyik, amikor telefonhívást kapok, melyben arról értesítenek, hogy előző nap, vagyis január 17-én Lumumbát, Mpolót és Okitót Kaszavubu és Mobutu parancsára átszállították Elisabethville-be.

Rendkívül nyugtalanul megkérdezem a bizottság tagjait, tudomásuk van-e erről az átszállításról. Tagadólag válaszolnak. Azonnal azt tanácsolom nekik, tegyenek meg mindent, hogy Elisabethville-be jussanak, mert aggódom Lumumba életéért. Jóllehet számos küldöttnek is ez a véleménye, Wachuku elnök megítélése szerint a bizottság nem módosíthatja a programját és el kell utaznia Stanleyville-be, ahol Gizengával találkozik. Tudjuk, hogy Gizenga másnap nem volt hajlandó fogadni őket, és azt kérte, előbb menjenek és szabadítsák ki Lumumbát. Ám ez teljesen hiábavaló volt, mert 1961. január 17-én már minden bevégeztetett.

Ha pontosabb képet akarunk adni a Lumumba Elisabethville-be szállítását megelőző eseménysorról, egy kicsit vissza kell kanyarodnunk. Tudjuk, hogy Victor Nendaka, akit csoportja Lumumba elszállításának előkészítésével bízott meg, azonnal munkához látott. A Csombe és Kalondzsi közötti megegyezés iránt nem volt semmi kétség. Egyet kellett már csak biztosítani: a foglyok titokban történő átszállítását.

Először azt kell tisztázni, hogyan találkozott Mpolo és Okito Thysville-ben Lumumbával. Okito az első kongói szenátus első elnökhelyettese volt; ő elnökölt a szenátus legutolsó, 1960. szeptember 8-i ülésén, amikor is bizalmat szavaztatott a Kaszavubu által három nappal azelőtt visszahívott Lumumba-kormánynak. Tetőtől talpig tipikus nacionalista volt. Az 1960-as kongói szenátus korelnökeként mindenkinek a megbecsülését élvezte, még az ellenfeleiét is. A parlament bezárásának másnapján ő is úgy határozott, hogy Stanleyville felé menekül, mert Léopoldville-ben Nendaka nacionalistaellenes boszorkányüldözésbe kezdett. Néhány nappal Lumumba előtt indult, de eltévedt és Banningville-ben lyukadt ki, ahol Nendaka parancsára letartóztatták, és két másik képviselőtársával együtt útnak indították Léopoldville-ba. Onnan őket is Thysville-be irányították.

Már könyvünk elején megmutattuk, milyen rivalizálás állította szembe a KNM, valamint a hadsereg kebelén belül Mpolót és Mobutut. November folyamán a Stanleyville felé igyekvő Mpolo elmegy Inongóba, választási körzetébe, hogy családjától és választóitól elbúcsúzzék. Miután a helyi csendőrség háziőrizet alá helyezi, arra kéri az egyik felelőst, hogy közvetítsen egy üzenetet Mobutunak, aki engedélyezte számára ezt a II. Léopold-tóhoz való utazást. Mobutu elrendeli, hogy vigyék fegyveres kísérettel Léopoldville-ba, és Mpolót is meghallgatás nélkül Thysville-be internálják, ahol azonban Lumumbával nem tud érintkezni.

Az egyik menekült, aki 1961 márciusában szabadult, s akit mintegy nyolc napon át én szállásoltam el, részletesen elmesélte a Thysville-ből Moandába szállítás jelenetét:

1961. január 17-én, reggel 5 óra 30-kor jönnek és durván ki-hajszolnak bennünket a zárkáinkból. Legelől Lumumbát, akinek ismét hátul van megkötözve a keze, és a szemét fekete kötés takarja; egy fedett katonai jeepbe dobják. A jeepben öt ejtőernyős kommandó foglal helyet, külön erre a célra érkeztek Léopoldville-ből, egy ember van velük a biztonsági szolgálattól, mindannyiuknak föl van tűzve a szuronyuk. A menetet egy elől futó jeep nyitja meg. Lumumba jeepje következik másodiknak, utána egymás után Okito, az egyik megmenekülttel, aztán Mpolo egy másikkal, majd végül egy utánfutó zárja be a baljóslatú menetet.

A jeepek teljes sebességgel rohannak az óceán partján fekvő

Moanda repülőtere felé. Az utazás incidens nélkül zajlik le. Mindössze az öreg Okito motyog pár szót. Érzi, hogy meghalni viszik őket, és imádkozni kezd. A kocsisor 9 óra 30-kor ér Moanda repülőterére. Ott várakozik Victor Nendaka, cinikusan, gúnyos mosollyal a szája szögletében. Két főbiztos van a kíséretében: Jonas Mukamba és Ferdinand Kazadi, mindketten az elszakadt Dél-Kasai államból valók. Nendaka végtelen szadizmus-sal kéri, hogy vegyék le Lumumbáról a fekete szemkötőt és a bilincset. A két férfi egy percig farkasszemet néz, majd Nendaka szólal meg: „Most bizonyítsd be, milyen erős vagy! A kezemben vagy, megmondtam, hogy nem menekülsz előlem. Most folya-modj a néphez, hogy siessen a segítségedre!”

Lumumba először hallgat, aztán azt kérdezi: „Tudhatom most már, hova küldesz evvel a repülőgéppel?” „Stanleyville-be. Ott vár a nép, hogy diadalmenetet rendezzen neked!”

Nincs többé illúzió, a halál közeleg. Nendaka, miután néhány utasítást ad két hóhéréának, Mukambának és Kazadinak, valamint a kísérő katonáknak, kiadja a parancsot, hogy szállítsák be Lumumbát, Okitót és Mpolót a gépbe. Mielőtt a repülőgépbe tuszkolnák, Lumumba még egy utolsó nyilatkozatot tesz: „Tudom, hogy a halálba küldtök. A halált tudomásul veszem. De a kongói nép előbb vagy utóbb bosszút áll majd a véremért, és Kongó, őseink földje, visszanyeri szabadságát és méltóságát.” Nincs ideje befejezni. Az ajtó becsukódik mögötte. Okito és Mpolo hasonló körülmények között követi. A repülőgépen — ismét megkötözve és újra bekötött szemmel — elkezdődött Lumumba vértanúsága.

Nendaka komoly arccal végignézi a gép fölszállását; amikor a gép eltűnt, parancsot ad az öröknek, hogy a két megmenekült képviselőt kísérjék a luzumui börtönbe — az ország legszigorúbb fegyintézetébe. Így aztán — ezúttal utoljára — azt lehetett mondani: a kocka el van vetve.

Két belga, Mobutu két ügynöke, tökéletesen meghamisított elbeszélést adott közre Lumumba haláláról.¹

Minden erőfeszitésem ellenére, sohasem tudtam részletes fölvilágosítást kapni Lumumba és társai Elisabethville-beli utolsó

¹ Lásd ezzel ellentétben a *Heinz és Donnay* által összegyűjtött dokumentumokat: Id. mű, „Az utolsó ötven nap” c. fejezete.

őráiról. Az egyetlen, amit közvetlen forrásból tudok az, hogy haláltusája már a repülőgépen kezdődött, lévén, hogy a biztosok és az örök határozott parancsokat kaptak Nendakától. Lumumbát Léopoldville-ban kivégezni túlságosan kényelmetlen lett volna. Ki kellett hát szolgáltatni Kalondzsinak, aki megesküdött, hogy vázát csinál a koponyájából. Igen ám, de a gép rádiója közölte, hogy a bakwangai repülőteret a kéksisakosok tartják megszállva, azok pedig képesek beavatkozni. Ismét fölhívták tehát Léopoldville-t, újabb utasításért. Kaszavubu külön üzenetet intézett Csombéhoz, amelyben megjelölte a híres „csomag” érkezésének időpontját, és azt kérte, olyan zónában szállítsák le a gépet, amelyet katangai csendőrök őriznek, minél távolabb a kéksisakosoktól.

Csombe egy néhány éve tett nyilatkozatában azt állította, hogy őt nem tájékoztatták Lumumba fizikai likvidálásáról. Állítólag megelőzték őt csoportja szélsőséges elemei, akiknek vezetője: Godefroid Munongo.

Ilyen nyilatkozatnak hitelt adni: vagy rosszhiszeműség, vagy a két ember közötti kapcsolatok tökéletes nem ismerése.

Munongo¹ kezdettől fogva az elszakadt Katanga legalantasabb szükségleteinek végrehajtó eszköze volt. A többi kongói vezetők hibáin megedződött, Mobutuhoz hasonlóan nevelődött Munongóra Csombe minden kellemetlen föladatot átháríthatott. Semmi kétség: csakis az erős katangai szolidaritás akadályozta meg, hogy ennek a háború utáni idők egyik legborzalmasabb tragédiájának a részletei nyilvánosságra kerüljenek.

Annyit azonban utólag megtudtunk, hogy egy szűk körű tanácskozás döntött a tennivalókról, és hogy Csombe egyszerűen annyit mondott Munongónak: „— Semmiről sem akarok tudni.” — A többi már ment a maga útján, ahogyan a bűn kiagyalói, Mobutu és Csombe előírták.

Ezen a napon, 1961. január 17-én Lumumba és két társa, Mpolo és Okito, kiszenvedtek ellenfeleik golyóitól találva. A kongói hős meghalt, de hazáját és népét soha el nem árulta. Odaadta az utolsó csepp vérének is, és ezt a vért az utókor feladata mélységes tiszteletben tartani.

¹ Munongo, aki 1967—1968-ban egy évet töltött Bula-Mbemba börtönében, ma gyakorlatilag háziőrizet alatt van Kinshasában.

Végezetül nem árt megjegyezni, hogy a gyilkosok hat év múltán azt a villát, amelyben Lumumbát és társait föltehetően eltemették — micsoda hallatlan képmutatás és cinizmus! — zárándokhellyé alakították át.¹ Valójában mindenkinél jobban tudták, hogy Lumumba és társai tetemét nem temették el; kényszerben oldották föl holttestüket, hogy semmiféle nyom ne maradjon utánuk. Hogyha a holttestek megvannak, szolgáltatassanak igazságot a kongói népnek, és ahelyett, hogy emlékműállítás ködös ígéreteivel áltatnák, adják ki Lumumba, Mpolo és Okito maradványait! Íme, ez az igazság az állítólagos zárándokhellyel kapcsolatban

Szükség van-e arra, hogy Lumumba halálával kapcsolatban felelősségeket állapítsunk meg? Láthattuk a Lumumba elleni nemzetközi összeesküvés állomásait, s tudjuk, hogy mindez nem az egyén ellen irányult, hanem a kongói függetlenségnek és a fekete ember méltóságának reprezentánsa és elkötelezett védelmezője ellen; ő méltó képviselője volt annak a méltóságnak, amellyel a fekete ember szuverén jogainak helyreállítását követeli saját földjére és annak kincseire, saját személyiségére, és arra a képességére, hogy megválassza a kongói népnek s általában Afrika népeinek vágyait leghívebben megtestesítő politikai utat. A nemzetközi kapitalizmus nem bírta elviselni, hogy Kongó élén olyan ember álljon, akinek forradalmi dinamizmusa föltüzelte a kongói tömegek lelkesedését.

Patricé Lumumba meggyilkolásának értelmi szerzője a kapitalista imperializmus volt tehát. De ahogyan azt maga Lumumba megértette velünk, a fehér imperializmus fegyvert ad a fekete ember kezébe.

Ezeket a feketéket gondosan, türelmesen készítették föl arra az útra, amelyet idáig követtünk. Felelőségük, mint az imperializmus lakájaié, akiket gonosztették végrehajtása után hatalomra juttattak, kétszeresen súlyos a nép szemében. Nem csupán azért kell felelniük, hogy meggyilkolták Lumumbát, és már evel a pusztá ténnyel is káoszt teremtettek Kongóban, hanem mert álnok módon gyilkolták meg. És ma van bátorságuk nekik,

¹ Lásd *Congo* 66. CRISP kiadás. 66. old.

Lumumba tényleges gyilkosainak, „nemzeti hősnék” kikiáltani őt!

És a kiábrándult, kijózanodott, az imperializmus ügynökei által leigázott nép nem tehet mást, mint hogy tudomásul veszi ezt a szemfényvesztést... s csak titokban nevet!

Kongó Lumumba meggyilkolása után

Egy hónap telik el Lumumba halála után, amikor a szakadár Katanga hatóságai megkezdik „leleplező” híreszteléseiket. A közvélemény sokáig emlékezni fog még erre a groteszk és tragikus komédiára: 1961 februárjában értesülhettünk arról, hogy Lumumba és társai „megszöktek” egy állítólagos katangai börtönből, a helybeli lakosság elfogta és minden további nélkül likvidálta őket.

A gyilkosok egyhangú elégedettségének Godefroid Munongo, az elszakadt Katanga „erős embere” adott hangot: „Hazudnék, ha azt mondanám, sajnálom, hogy a katangai falu népe megölte Lumumbát.” Nyíltan beismeri azoknak az érzelmeit, akiknek sikerült elragadni Lumumbát a népétől s a hazától, melyet ezután még jobban kiszolgáltathatnak. Csakhogy egy dologról megfeledkeztek: a kapitalizmus a kisujját sem mozdította, hogy őket végérvényesen megszilárdítsa a hatalomban. A kapitalisták szemében ők csak politikai eszközök voltak, maradtak és lesznek. Az imperializmus addig támogatja őket, amíg elbírják e politika súlyát, amíg kezelhetők és használhatók. Ha egy kissé föl találják emelni a fejüket, őket is magukra hagyják, és félreteszik majd, minden teketória nélkül.

A történelem majd megmutatja, igaza volt-e Lumumbának; amikor azt kiáltotta, hogy az utókor meg fogja őt bosszulni. Mindenesetre a megindultság, a harag és a méltatlankodás, amelyet Patrice Lumumba meggyilkolása világszerte kiváltott, óriási volt. Soha még a nagyvilág ennyire kézzelfoghatóan nem ébredt tudatára annak, hogy micsoda súlyos helyzetbe sodródott a kongói nép. Az imperialisták — számolva az idő feledtető hatásával — maguk is ejtettek néhány krokodilkönnyet.

Ami a főbiztosokat illeti, esetleges represszív népi megmozdu-

lásoktól rettegve, egymás után hagyják el hivatalaikat és térnek vissza békés európai életükhöz, elégedetten, amiért megszolgáltak ingyen-diplomájukért, „teljesítve küldetésüket”. Sietős távozásuk egyébként gúnyos hangokat vált ki, és ilyen címek jelennek meg a lapokban: „A kis főbiztosok szétszóródása”. Miután a veszedelmes Lumumba eltűnt az útból, Mobutu — akit Kaszavubu jutalmul tábornokká léptetett elő — Csombéval együtt hozzáláthat a cselekvéshez, gazdáik ugyanis azt várják tőlük, hogy megértsék egymást.

Soha nem fogom elfelejteni egy ez idő tájt történt megbeszélésünket Mobutuval, amelyen Csombéról és a szakadásról volt szó. Nyugtalanított bennünket, hogy a Csombe-féle szakadár rezsim napról napra szilárdabb és erősebb Katangában, s hogy ez a helyzet súlyos következményekkel járhat az ország területi integritására nézve. Mobutu azt mondta nekem: „Bizonyos vagyok benne, hogy Csombe hajlandó megférni velünk. Mi vagyunk inkább, akik nem értjük meg őt.” Néhány nappal ezután általános megrökönyödésünkre és megbotránkozásunkra Mobutu mint a Kongói Nemzeti Hadsereg vezérkari főnöke, akit a központi kormány azzal bízott meg, hogy verje le a katangai szakadást, Elisabethville-be utazik; tárgyal Csombéval és aláír vele egy katonai egyezményt, amelynek célja: az ország védelme a Gizenga által Stanleyville-ben létrehozott lumumbista rezsimmel szemben.

Csombe elérte a célját. Mi kell még ahhoz, hogy Mobutu ettől fogva Csombe legfőbb cinkosa legyen szakadár vállalkozásában? A két ember között kialakult személyes kapcsolat révén Mobutu a Csombe mellett élvezett mindenfajta személyes előnyök ellenében kiárusíthatja az ország szabadságát és integritását.

Később bebizonyosodik ez, mert Kaszavubu, akit a közvélemény sürget, s aki éppen akkor bocsátotta el a főbiztosokat, de nem tudja még a parlamentet összehívni, összehoz tehát az egyenlítői tartománybeli Coquilhatville-ban egy alkotmányozó értekezletet avval a céllal, hogy megtalálja a legmegfelelőbb struktúrát, mely kielégíti Csombe és Kalondzsi föderalista követeléseit. Ezt az értekezletet nem sokkal előzte meg a Csombe kívánságára Tananarive-ban 1961. március 8—13-ig megtartott első konferencia.

Az április 22-én megnyílt coquilhatville-i értekezleten Csom-

be — miután a sikeresen korrumpált Mobutu titkos támogatását élvezi — olyan magatartást kezd fölvenni, ami láthatóan nem tetszik az államfőnek. El is határozza, hogy Csombét, Evariste Kimbával, jobbkezével együtt letartóztatja. A foglyokat Mobutu tábornokra bízva, az Léopoldville-ba szállíttatja őket és Binza katonai táborban villát rendez be nekik, ahol minden könnyítésben és kiváltságban részük lehet.

Szükségtelen elmondani, hogy az egész bebörtönzési história színjáték, s hogy a Mobutu és Csombe közötti paktum, a Lumumba haláláért a gyilkosokra nehezedő súlyos felelősség, a belgák erőyes közbenjárása, továbbá Munongo fenyegetőzése: mindent leleplez, amennyiben Csombét nem helyezik haladéktalanul szabadlábra, hogy tehát mindez együtt arra indítja Mobutut, hogy az egész kongói nép nagy csalódására szabadon engedje Csombét, akit egyébként is rendszeresen látogatott binzai, őrzött szállásán . . .

Ugyanebben az időben Kaszavubunak más problémája is van. Lumumba halála nagyon megszilárdította a világ azon haladó országainak pozícióját, amelyek elismerik Gizengát mint a központi kormány törvényes fejét. (Gizenga valamivel Lumumba előtt távozott Léopoldville-ból és Stanleyville-be érkezve átvette a katonák vezetését, majd kormányt alakított.) Ez a központi kormány teljes egészében ellenőrzi a nyugati tartományokat, az egyenlítői tartományok egy részét, továbbá Katanga és Kasai egy részét. Nagyszámú parlamenti képviselő tartózkodik — csapdákkal teli utazás után — Stanleyville-ben, és támogatja a nacionalista kormányt. Azonban Gizenga álláspontja nem látszik tarthatónak. Egyrészt Lumumba végakarata az, hogy Kongó területi integritását és egységét minden áron meg kell védelmezni, másrészt az ENSZ csak a Léopoldville-ban székelő, az államfő által beiktatott, s ezért egyedül törvényes kormányt ismeri el.

Ekkor születik meg bennem az elhatározás, hogy — Mobutu ellenzése ellenére, s azután, hogy Gizenga egy első, puhatolózó küldöttséget menesztett az ENSZ égisze alatt Léopoldville-ba — színre lépek. Beleegyezem, hogy próbálkozzunk meg egy békítő küldöttséggel Léopoldville és Stanleyville között. Egy Ileo és Adula társaságában folytatott hosszas megbeszélés után elutazom Stanleyville-be, egy olyan megegyezés lehetőségeinek

fölmérése céljából, amelynek elsődleges célja a kongói nemzeti terület egységének és integritásának fönntartása.

Visszatérve Léopoldville-ba, Mobutu ellenkezésébe ütközöm. Van képe kijelenteni, hogy ő nem hajlandó tárgyalásba bocsátkozni. Szerinte Gizenga „törvénytelen” rezsimjét erőszakkal kell szétzúzni. Evvel a kijelentésével már csak mosolyt és megvetést vált ki, mert mindenki tudja, milyen sors várt a Mobutu által Gizenga rendszere ellen Stanleyville-be indított büntető expedíciókra. Már 1960 novemberében, amikor Mobutu önkényesen őrizet alatt tartott a saját rezidenciáján, azt mondta nekem barátja, Victor Nendaka jelenlétében: „Gizenga kinevezte magát miniszterelnöknek Stanleyville-ben. Nem adok neki egy hónapot, és megkötözve hozatom vissza Léopoldville-ba.” 1961 áprilisában nemcsak hogy nem tudta visszahozatni Gizengát Léopoldville-ba, hanem még Stanleyville-be utazásom idején is 880, Mobutu által Gizenga leverésére küldött katona raboskodott Stanleyville-ben; mi több, az agyalágyult Pongo, Lumumba hóhéra is belekerült a stanleyville-i nacionalisták hálójába.

Ezalatt, hála annak az éberségnek, amelyet Robert Gardner, az ENSZ főtitkára által a kongói válság rendezésére kijelölt közvetítő tanúsított — Mobutu továbbra is sommás ellenkezése ellenére —, megindulnak a tárgyalások.

Néhány hónapig folynak a megbeszélések Léopoldville és Stanleyville között. Végül az államfő összehívja az úgynevezett lovaniumi konklávé, mely az Egyesült Nemzetek színei és a kéksisakosok védelme alatt a léopoldville-i Lovanium Egyetem termében egybegyűjti a parlament összes képviselőit.

Júliusban, amikor már közeledik a parlament megnyitásának időpontja, Gizenga — Léopoldville iránti jogos bizalmatlanságból — még mindig habozik a képviselőket a kongói fővárosba engedni. Robert Gardner másodszor is fölker, és én kezembe véve a vándorbotot, elmegyek Stanleyville-be, arra kérem Gizengát, jöjjön személyesen a saját csoportjabeli képviselők élén a lovaniumi konklávéra, amit elvben el is fogad. Gizenga abbéli igyekezetében, hogy következetes maradjon önmagához, és hozzájáruljon a nemzet területi integritásának fönntartásához, összes képviselőinek engedélyezi a Léopoldville-ba utazást. A lezajlott szavazás első eredménye, ahogy az várható volt, a nacionalistáknak hozott többséget, akik a képviselőház irodájának

élére Joseph Kasongót jelölik; ő már 1960-ban megválasztott képviselőházi elnök volt. Mindez ismét csak azt bizonyította, hogy a nacionalista mozgalom a korrupció ellenére, a Léopoldville által kivégzett számos képviselő ellenére is erősödött.¹ A nacionalista csoportnak, miután ilyen győzelmet aratott, s miután szeretné az országban működő politikai erők egyensúlyát megteremteni, joga van a kormányalakításra.

Ám Gizenga távol van, és a képviselőket kezdik fárasztani azok az életkörülmények, amelyekre rákényszerülnek. Ezúttal a nacionalisták kérnek föl, hogy utazzam Stanleyville-be, Gizengát meggyőzendő, hogy a helye ott van mellettük, a parlamentben, ahol föl akarják szólítani a kormány megalakítására. Ismét útrakelek, még mindig Robert Gardner társaságában, hogy kísérletet tegyek egy utolsó tárgyalásra Gizengával. Stanleyville-be érkezve Robert Gardner ünnepélyes kijelentést tesz az ENSZ főtitkára nevében, garantálva Gizengának és valamennyi párt-hívének biztonságát az egész konklávé időtartamára, amíg csak végleges megoldás nem születik a kongói válság ügyében. Azt hittük, hogy ilyen biztosíték mellett Gizenga vállalja a politikai kockázatot, és eljön Léopoldville-ba, ahol kétségkívül kormányalakítással akarják megbízni. Azonban negyvennyolc órai fáradságos tárgyalás után, amikor már úgy látszott, minden a kedve szerint történik, Gizenga — általam ismeretlen okokból — elutasítja a Léopoldville-ba utazást. A kocka tehát újból el volt vetve. A nacionalisták ismét elszalasztották az alkalmat, hogy kezükbe vegyék az ország ügyét.

Szeretnék itt egy bírálatra válaszolni: nacionalista körökben egyesek olyasmit pengettek, hogy én elárultam a nacionalisták ügyét, amikor hozzájárultam ahhoz, hogy Adula 1961. augusztus 2-án megalakítsa a nemzeti egység kormányát.

A lovaniumi konklávé körüli viszontagságok részletes elbeszélése bőségesen elegendő ahhoz, hogy megvilágosítsa azoknak az elméjét, akik még mindig kételkednek abban, hogy a nacionalisták sikerét akartam: én abban az időben csak tartományi miniszterelnök voltam, de semmiféle fáradságot nem kíméltem, hogy biztosítsam a képviselők és szenátorok illegális elindulá-

¹ A névsorolvasásnál mintegy tucatnyi 1960-ban megválasztott képviselő hiányzott.

sát Stanleyville-be, s hogy biztosítsam a kapcsolatot Stanleyville és Léopoldville között, ezenkívül mindent, ami tőlem tellett, megpróbáltam Gizenga meggyőzése érdekében, hogy vállaljon politikai kockázatot.

Mi volt abban az időben a valódi helyzet? Gizenga kormánya, belső nehézségektől gyötörten, maga nyilvánította ki annak a szükségét, hogy a válság megoldását tárgyalás útján kell keresni. Ebből az alkalomból küldte Gizenga 1961 áprilisában az első küldöttséget Kaszavubuhoz. Ennek a küldöttségnek a visszatérése után határoztam úgy, hogy Stanleyville-be megyek, és tisztázom Gizengával a valódi helyzetet, mert küldöttei hamisan tájékoztatták őt. Gizenga 1961 májusában egy fontos rádióüzenetben kijelentette, hogy hajlandó tárgyalni Léopoldville-lal, amennyiben tiszteletben tartják a törvényességet és helyreállítják a törvényes intézményeket. Legfontosabb ezek közül a parlament, tehát ennek megnyitását sürgette. Minthogy ezek a feltételek teljesültek, és az összeült parlament fő feladata az volt, hogy alkotmányos kormányt adjon az országnak, nekem úgy tűnt, helytelenül jár el, aki abban a pillanatban elhúzódik a reá váró felelősségtől, annál is inkább, mert — mint láttuk — a nacionalisták megszerezték a politikai többséget, következésképpen joguk volt arra, hogy Gizenga vezetésével kormányt alakítsanak, amelynek minden eshetősége megvolt a sikerre. A helyzet olyan volt, hogy Kaszavubu nem tudta volna Gizengát nem megbízni a kormányalakítással. De Gizenga részéről hiba történt.

Kilenc év telt el azóta, de a megítélésem nem változott. Továbbra is állítom, hogy Gizenga részéről súlyos hiba volt távol maradni a lovaniumi konklávéről, mert jóvátehetetlenül csökkentette a haladáspártiak előnyét a hatalom megszerzésére. Ma is meggyőződésem, hogy ha Gizenga vállalta volna a kockázatot, sikerült volna kormányt alakítani, ami módosította volna a politikai erők egyensúlyát. és azzal a következménnyel járt volna, hogy a haladó csoport egyszeribe vezetőhöz, cselekvési keretekhez és eszközökhöz jut, csupa olyan dologhoz, amelyben addig hiányt szenvedett és amelyre szüksége van a fejlődés, az ésszerű szervezettség érdekében. Úgy vélem, egy tanulást azért le kell vonni: minden politikai vezetőnek kötelessége,

hogy tevékenysége bizonyos időpontjaiban legyen bátorsága kockázatot vállalni a hazája, a népe, vagy akár csak a pártja megmentéséért. Íme, ezért voltam én személy szerint Adula kormányfői kijelölése mellett, minthogy Gizenga végképp visszalépett. Más választás nem is volt. A képviselők nagyon jól tudták ezt, és kénytelen voltam a nevükben a kisebbik rosszat választani. Ilyen körülmények között született meg az Adulakormány, nemzeti egységkormány, általános kompromisszum eredménye, amelyet az augusztus 2-i parlamenti választások szentesítettek, s amellyel visszaléptünk a törvényesség útjára. Gizengát, távolléte ellenére, miniszterelnök-helyettségévé nevezték ki; ezt a megbízatást elvállalta. Ugyanakkor ezzel a megoldással pontot tehattünk arra az időszakra, amelyben zárva volt a parlament, mely ettől kezdve átadhatta magát alkotmányos tevékenységének.

Gizenga annak ellenére, hogy vállalta a miniszterelnök-helyettséget, amikor Belgrádból visszatért, megpróbált új központi kormányt alakítani Stanleyville-ben. De az idők megváltoztak. Lundula tábornok, akire addig mindig számíthatott, éppen akkor tett hűségfogadalmat Kaszavubu elnöknek, mint a fegyveres erők legfelsőbb parancsnoka, és állapotodott meg az együttműködésben Mobutuval, akit a Kongói Nemzeti Hadsereg főparancsnokává nevezték ki. Lundula megtagad minden védelmet Gizengától az új stanleyville-i kormány megalakításához. A két ember hevesen összekülönbözik, és Lundula 1962. január 23-án parancsot kap, hogy tegyen intézkedést Gizenga letartóztatására. Gizengát 1962. február 3-án kísérik Léopoldville-ba, majd átszállítják Bula-Mbemba szigetére, ahol több mint két évet tölt fogságban, mindennemű ítélet nélkül.

ADULA ÉS CSOMBE KORMÁNYA

Ki kormányoz Kongóban: Adula vagy a Binza-csoport?

A parlamenti csoportok egyhangú határozatával biztatták az Adula-kormányt, s ez volt a kisebbik rossz. Ez a kormány azonban mindazt a fogyatékossgot magában hordozta, amely a nemzeti egységkormányok sajátja, mivel a kebelükön belül a legellentétesebb irányzatok egyesülnek.

Itt van mindjárt Adula: intelligens ember, munkás és diplomata, híjával van a politikai érzéknek és főképp a határozottságnak. Egy kormányfőnek bármelyik pillanatban döntőbírónak kell lennie, aki határozatot hoz, vezetőnek, aki dönt, és semmit nem bíz a véletlenre. Ennek érdekében képesnek kell lennie arra, hogy mindenkor a befolyások harca fölött álljon. Erre csak akkor képes, ha vagy egyetlen ügyet szolgál maradéktalanul, vagy eléggé erős ahhoz, hogy mindenkor el nem kötelezett maradjon, vagyis érzéketlen minden befolyás iránt, s csakis az objektív kritériumok alapján cselekszik. Márpedig Adulára egyik sem jellemző.

Egész politikáját a határozatlanság, a halogatás jellemzi.

Ennélfogva más erők kezdenek szerveződni, és igyekeznek megkaparintani az igazi hatalmat.

Ezenkívül Adula — mindenféle tagadhatatlan ügyessége ellenére — nem menekülhet a CIA mesterkedései elől, tehát kénytelen csatlakozni a Binza-csoportoz.

Kongó történelmében 1962 óta lehet Binza-csoportról beszélni. Néhány beavatott tudja, mit értsen ezen, de a többi ember — a túlnyomó többség — nem ismeri e kifejezés jelentését.

A Binza-csoport Mobutu barátainak szövetsége, mely össze-
jöveteleit vagy Mobutu rezidenciáján, vagy Nendakáén, vagy
Albert Ndeléén, a Nemzeti Bank kormányzójáén tartja; mind a
hárman az ejtőernyős kommandók katonai táborában laknak,
egy Binza nevű dombon, Kinshasa mellett. A tábor nem esik
messze Mont Stanley-től, az államfő hivatalos rezidenciájától.
Emlékezzünk, ebbe a táborba vitték Lumumbát letartóztatása
után, 1960. december 2-án. A Mobutu-féle 1960. szeptember 14-i
államcsíny óta itt gyülekezik rendszeresen Mobutu, Nendaka,
Ndele, Kandolo, Bomboko és — miniszterelnökké való kineve-
zése óta — Adula. A csoport azoknak az érdekeit szándékszik
megvédeni, akik aktívan segítettek Lumumba likvidálásában.
Emellett a CIA, minthogy Kongóban egyes személyekre óhajt
támaszkodni, kapva kap a kínálkozó alkalmon, hogy egy olyan,
kongóiakból álló csoportra építsen, amelyet kénye-kedve szerint
irányíthat, s evvel biztosított az antikommunista harc Kongó-
ban. A csoport, mely szolidáris volt Patrice Lumumba meggyil-
kolásával, igen hamar kompromittálta magát többé-kevésbé
gyanús alkudozásaival-paktálásaival, nem is tehetett hát mást,
mint hogy megerősítse önmagát, a CIA vezetése és segítsége
mellett; a CIA ez alkalomból Léopoldville-ba küldte Devlin ne-
vű különleges ügynökét, avval a feladattal, hogy ügyeljen a
csoport megszilárdulására, adjon neki utasítást, tanácsot és
pénzügyi segítséget.

Azok számára, akik megértették Lumumba likvidálásának
okait, egy ilyesféle program nem meglepetés. Ez hozzá tartozik
az amerikai politika vonalához. Azonban Adula határozatlanko-
dása mindinkább kezdi nyugtalanítani kormánybeli munkatár-
sait, akiket megdöbbsent, valahányszor olyan kérdések lesznek
újfent vita tárgyává, amelyekben már megfelelő döntés szüle-
tett. Adula időnként, ha a parlamenti nyomás vagy egyik-másik
erőszakos minisztere nagyon szorongatja, azt feleli: „Én egyet-
értettem, de a barátaim nem fogadták el szempontjaimat.” Ez
volt például a helyzet 1962 májusában, Gizenga szabadon bocsá-
tása kérdésében.

Adula, akinek jókora amerikai kölcsönt kellett igénybe ven-
nie, hogy az állami kiadásokat fedezni tudja, kénytelen volt te-
vékenységét a Binza-csoporttal tökéletesen összehangolni —
ha meg akarta tartani a posztját. Alkalmazkodott tehát.

Ettől fogva egész hivatali ideje alatt — túlzás nélkül mondhatjuk — a Binza-csoport irányította a kormányt, és Adula csupán eszköz volt e csoport kezében. Nem sok kellett ahhoz, hogy kikerülhetetlen legyen a szakadás Adula és a képviselők között, mivel ezek nem voltak hajlandók elfogadni, hogy a nemzet életébe vágó, fontos döntések az ő tudtukon kívül, sőt a kormányban helyet foglaló reprezentánsaik tudtán kívül szülessenek meg, holott a kormány a „nemzeti egység” jegyében alakult. A képviselők elhatározzák hát, hogy Adulát elmozdítják. Ő azonban — az amerikaiak támogatásával — ráveszi az államfőt, hogy egyszerűen oszlassa föl a parlamentet (1963. szeptember 29.), és hívjon össze alkotmányozó gyűlést, amelyre a személyi kijelölések úgy történnek, hogy azok semmiféle objektív kritériumnak nem felelnek meg.

Ahmed Sekou Touré elnök brazzaville-i látogatásakor súlyos események robbannak ki a városban. A nép fölkel, elkergeti Fulbert Youlout, és Massemba-Debat személyében új elnököt iktat be, akinek forradalmi tevékenysége a későbbiekben igen nagy befolyással lesz Kongó-Léopoldville sorsára. A nacionalista képviselők, akik ismét tehetetlenségre vannak kárhoztatva, igyekeznek eljutni Brazzaville-ba, s onnan mint központból hatni Stanleyville felé vagy valamelyik haladó főváros felé, hogy segítséget kérhessenek egy, az ország nyugati felére kiterjedő offenzívához.

Az első kongói parlamenti képviselőkről sok rosszat elmondtak már. Mint láthattuk, fölróható nekik, hogy az államügyekben nincsenek tapasztalataik. De nem a gyarmati rendszer tartott bennünket szántszándékkal az örökös felelőtlenség állapotában? Azt a szemünkre lehet vetni, mint ahogy nekem a szememre is vetették, hogy mesterségesen szaporítottuk a tartományok számát. Egyébként el kell ismerni, hogy a tartományok létrehozásával a képviselők szándéka az volt, hogy ellensúlyozzák a központi hatóságok érdektelenségét az ország belsejében végbemenő dolgok iránt. Mindezt el lehet ismerni. Ám azt is el kell ismerni — és a javukra kell írni —, hogy ezek az úttörők, túlnyomó többségükben, nem árulták el a kongói népet, nem adták el függetlenségét és szabadságát az új imperialista és neokolonialista igényeknek. Bizonyíték: amint kikergették őket a parlamentből, a nép képviselői szétszóródtak, hogy támaszpon-

tot keressenek, ahonnan újra föl lehet venni a harcot. Egy napon majd a fölszabadított, a döntési jogait és képességeit maradtalanul birtokló kongói nép meg fogja ítélni, hogy ki védelmezte a szabadságát, a valódi függetlenségét, a Binza-csoport-e, vagy Lumumba hívei. Kongó ifjúsága és népe akkor majd megítélheti, hogy az a harc, amelyben annyi fia szenvedett, azért folyt-e, hogy hatalomra juttasson egy népszerűtlen, kapzsi oligarchiát, amelyik féktelen luxusban él, s olyan kolosszális vagyonokat bitorol, amelyek ordító ellentétben állnak a nép nyomorával; olyan oligarchiát, amelyik mindezekon kívül a nemzeti függetlenséget is feláldozta azokért az idegen erőkért, amelyek, mivel pénzügyileg érdekeltek Kongóban, hajlamosak a fekete embert rabszolgának, alsóbbrendű lénynek tekinteni.

Az 1963-as év végén a helyzet rendkívül elgondolkodtatónak látszik. A Binza-csoport örömmámorban úszik, hogy sikerült egy mestéri fogással bezáratni a parlamentet, de fogalma sincs arról, hogy mi vár rá. A képviselők ellen létrehozott represszív légkör csak sietteti annak kirobbanását, amit úgy neveznek: „lázadás”.

A lázadás kitörése

Az olvasó, remélem, meg fogja nekem bocsátani, hogyha a kongói történelem e fejezetének nem szánok annyi helyet, mint amennyit érdemelne. Azok az eltérő értelmezések, amelyek Pierre Mulele és társai akciójával kapcsolatban napvilágot láttak, a kérdés részletes elemzését követelik, és pedig nemcsak úgy, ahogy én láttam és megítélem, hanem objektív módon is. Ez az elmélyült elemzés egy legközelebbi munkám tárgya lesz. Itt most csak olyan mértékben foglalkozom a lázadással, amilyen mértékben hozzásegít annak tisztázásához, hogy mi volt benne a szerepe Mobutunak és csoportjának, mely elszánta magát a hatalom megkaparintására, bármilyen esemény kihasználása árán.

A helyzet vizsgálata folyamán megvilágosodott, hogy 1960 óta a Binza-csoport által a nacionalisták ellen tett intézkedések előbb-utóbb ilyen helyzethez fognak vezetni. Mert nem kell ahhoz nagy tudósnak lenni, hogy az ember megértse: az a megcsú-

felt tömeg, amelynek képviselőivel a fentebb leírt módon jártak el, egy napon föllázad. Egyébként a jelenség maga, ha közelebről megnézzük, csaknem klasszikussá lett Afrikában. S általában akkor következik be, amikor a vezetők, akik becsapták a népet, kinyilvánítják, hogy a helyzet korlátlan urai; olyankor szoktak gőgjükben megcsalatkozni, mert a nép arra kényszeríti őket, hogy lelépjenek a piedesztálról. Ilyesféle ellenakna volt ez is, de nem annyira az Adula-kormánynak, hanem elsősorban Mobutu tábornoknak. Mulele bevette magát az erdőkbe és szavannákba Kwilu tartomány nyugati felén, és Soumialot hasonló akciói nyomán lángba és vérbe borult a köztársaság egész nyugati része. Léopoldville-ban óriási volt a terror és a pusztítás, ám semmiféle eszközzel nem sikerült megállítani a mozgalmat, mely napról napra tért nyert, olyannyira, hogy 1964 júniusa tájt a köztársaság tartományainak legalább a fele részt vett az ellenállásban.

Vajon mit tesz Mobutu és Nendaka? Ha egy normális és demokratikus rendszerben lettünk volna, egy ilyen szituáció felelőseit visszahívják és leváltják. Az oligarchikus Kongóban éppen ellenkezőleg, Mobutu és Nendaka, aki Adulát gyengének tartja, sem az amerikaiaknál, sem az államfőnél nem tudja elérni Adula elbocsátását. Így hát maguk szerveznek plasztikbomba-mérényleteket Léopoldville nyilvános helyein, hogy pánikot keltsenek, és evvel igazolják Mobutu hatalomátvételét, melynek — ő úgy ítéli meg — a minden oldalról elszenvedett csapások ellenére, eljött az órája.

Jóllehet a helyzet az egész országban súlyos, Léopoldville-t pedig egymás után rázzák meg a közlekedési, oktatási sztrájkok, Mobutu elhatározza, hogy Európába utazik¹ azzal a céllal, hogy — barátainál és gazdáinál támogatást keressen a hatalomátvételhez,

¹ Lásd *Congo 64*. CRISP kiadás. 97. old. Mobutu tábornok néhány hónappal azelőtt Izraelban volt ejtőernyős gyakorlaton, három hónapig. Visszatérése után a kongói ejtőernyősök mentek 200-as csoportokban Izraelba. Egyébként valamennyi kongói ejtőernyős-alakulatot, az ország különböző helyőrségeiben izraeli instruktorok képeztek ki. Vajon ki ne tudná, hogy az izraeli tisztek kiknek szolgálnak hídfő gyanánt?

— esetleges kudarc esetén tárgyalásba kezdjen a Madridban tartózkodó Csombéval, és megegyezésre jusson vele, vagy átvegye a hatalmat Léopoldville-ban.

Ez az európai körút: teljes kudarc. Ugyanabban a percben, amikor Mobutu kijelenti, hogy módjában van garantálni a személyek és javak biztonságát Kongóban, egyre-másra érkeznek a hírek az ország nyugati részeiből, hogy az ellenállók nagy győzelmeket aratnak a Kongói Nemzeti Hadsereg csapatai fölött, s üzemeket, ültetvényeket hódítanak meg, s a külföldi ügynököket kivégzik.

Másfelől, a hatalom átvételéhez előbb megegyezésre kell jutni az ENSZ-erőkkel, amelyek az 1960-as tapasztalatok ismeretében nem szándékoznak ugyanazokat a hibákat újra elkövetni. Végül pedig Mobutu vezérkari főnöke, Puati ezredes, föltétlen hűséggel viseltetik a kormány iránt, és amikor parancsnoka előkészületeiről tudomást szerez, jelentést tesz róla az államfőnek.

Mobutunak, miután terve lelepleződött és kereszteződött, nincs választása. Egyébként Brüsszelben egy kettős ügynök, Mobutu barátja és Csombe ügynöke, intenzív tevékenységet fejt ki, hogy a két ember megegyezésre jusson, miután a legutóbbi katangai események némiképp lehűtötték kettejük kapcsolatának hőfokát; ez az ügynök: Pierre Davister, egy sem istent, sem embert nem tisztelő firkász, akinek mindene a haszon. Csombe megbízásából fölkeresi Mobutut, majd ugyanilyen alapon elmegy Csombéhoz, hogy a két embert elkötelezze a megegyezésre.

Mi ez a Csombe felé fordulás? Az afrikai közvélemény sokat töprengett azon, hogy milyen okuk lehetett a kongói vezetőknek Csombét az ország politikai színpadára visszaállítani. Az olvasó bizonyosan megtalálja a magyarázatot: a Binza-csoport és Csombe ugyanannak a tábornak a harcosai. Az egyiket inkább az amerikaiak támogatják, mert szeretnék, ha Léopoldville valamicskével fölébe emelkednék Katangának, a másikat a belgák, akik pontosan a fordítottját akarják. Aki tudja, hogy a katangai elszakadás vége óta az amerikaiak, a Rusk—Spaak-tanácskozások eredményeképpen elhatározták, hogy semmit sem kezdeményeznek Kongóban a belga kormány beleegyezése nélkül, az könnyen megérti, hogy Csombe visszatérése csak e program

végrehajtásának egy pontja volt. Tegnap az amerikaiak Adulát nyomták oda a kormány élére, ma a belgák Csombéhoz folyamodnak.

Valahányszor kongói problémákról van szó, a nyugati sajtó immár hagyományszerűen kirukkol a maga éles bírálataival, és ha illetékes, el nem kötelezett kongóiak hazájuk függetlenségének védelmére kelnek, azonnal kommunizmust kiált.

De immár tíz esztendeje vagyunk tanúi ennek a tragédiának: az ország döntéseit Washingtonban és Brüsszelben készítik elő és hozzák meg; a kongói helybeli vezetők csak végrehajtói azoknak a határozatoknak, amelyeknek célja a fehérek érdekeinek a feketékével szembeni hegemoniáját állandósítani, mivel a feketék mégiscsak birtokosai a földjüknek és földjük kincseinek. Ott, Washingtonban és Brüsszelben, senki sem ejt egyetlen könnyet sem a kongóiak nyomorúsága miatt, mert normális állapotnak tekinti. S miután az Adula—Mobutu párosítás nem volt képes garantálni a külföldiek személyi és vagyoni biztonságát, föl kellett áldozni, és meg kell próbálkozni a Csombe—Mobutu összeállítással, amelynek döntéseit semmiféle skrupulus nem fogja befolyásolni. Ezek tehát Csombe kormányra jutásának okai.

Moise Csombe kormánya

Amikor Csombe 1964 júliusában hatalomra lép, Kaszavubu elnöktől kettős feladatot kap: azt, hogy semmisítse meg a fölkelők országszerte dühöngő mozgalmát, és azt, hogy szervezze meg a képviselő-választásokat az új kongói alsó- és felsőház létrehozása céljából.

Csombe — mellékesen szólva — hozzátett a maga számára egy harmadikat is: árubőséget teremteni a fogyasztási cikkekben...

Csakúgy, mint Adula kormányának esetében, Csombe rezsimjét vizsgálva is csak azoknál a problémáknál és szempontoknál érdemes időzni, amelyeknek valamiféle közük van e könyv céljához. Szándékosan elhagyom tehát az események együttesének elemzését, még az olyan fontosabb eseményekét is, amelyek jel-

lemzők voltak Csombe kormányára. Ezt majd elvégzik talán mások, s nagyobb pontossággal.

Megpróbáltam megvilágítani Csombe hatalomba való visszatérésének kérdését, fölvezetni körülményeit. Végeredményben e visszatérésnek nem a kongói politikai körök a kizárólagos felelősei. Számos haladó afrikai államfő meggondolatlansága, habozása, főképpen pedig az a tény, hogy megbíztak egyet maguk közül Csombe fogadásával, mentesítette őt bizonyos terhek alól, amelyek mint a katangai elszakadás szerzőjének lelkiismeretét terheltek.

Mindenesetre beléhelyezve abba a szituációba, amely őt körülvette, Csombe, akinek legfőbb célja az elnöki megbízatás kiügyeskedése volt, olyan politikára kötelezte el magát, amelyikkel bebizonyíthatja az országon belüli hatalmát, és megszerezheti az imperialista, neokolonialista körök külső támogatását.

Mindenekelőtt afelé az ember felé fordult, aki őt a hatalomra visszasegítette: Mobutu tábornok felé. Csakhogy ő már megmutatta, hogy nem képes biztosítani az ország területi integritásának védelmét. Így hát kizárólag a rokonszenvét kellett megnyerni, nem sokat számítva a támogatására, mert akármilyen legyen is a csapatok harcképessége, ha a parancsnok olyan gyöngye, mint Mobutu volt 1963—1964-ben, a Kongói Nemzeti Hadsereg győzelmére nemigen lehet számítani!

Következésképpen Csombénak sikerült Kaszavubut könnyen meggyőzni arról, hogy egyetlen úton-módon lehet véget vetni a gerillaharcnak: zsoldosokhoz kell folyamodni, a forradalmi Afrikának ehhez az annyiszor leleplezett átkához.

Mint ismeretes, 1960 óta Csombe a szakadár Katanga védelmének biztosítása céljából hozzáfogott, hogy a katangai csendőrség szolgálatába zsoldosokat toborozzon. Ezek a fehér zsoldosok, származásukra nézve elsősorban dél-afrikaiak és rhodéziaiak, részben pedig nyugat-európaiak, főképp belgák, azt a feladatot kapták, hogy támogassák Csombe erőfeszítéseit egy ütközőállam létrehozására Afrika szívében, amelynek valóságos irányítását a fehér gyarmatosítók tartanák a kezükben, Csombe csak fedőemberként szolgált volna.

Hála a forradalmi afrikai országok erélyes közbelépésének az ENSZ-nél, továbbá annak, hogy az amerikaiak nem voltak hajlandók egy ilyen politikát támogatni, mivel annak Belgiumtól

való függősége újabb feszültségek forrása lett volna a NATO tagországai között, a katangai szakadást a kéksisasok beavatkozásával szüntették meg. Amennyiben ezt az afrikai győzelmet az ENSZ javára kell írni, különleges tiszteletadás illeti U Thant főtitkárt és megbízottját, Gardnert, aki az amerikaiak és Paul-Henri Spaak föltétel nélküli támogatása birtokában, Adula kongói kormányának közreműködésével előkészítette és végrehajtotta az úgynevezett U Thant-tervet. Fontosnak tartjuk az új főtitkár szerepét aláhúzni, mert a kongói problémákkal kapcsolatos szemléletmódja gyökeresen ellentétes Dag Hammarskjöld botrányos magatartásával.

A szakadás elfojtása után a zsoldosok Angolába menekülnek, és ott várják Csombe újabb hívását kongói tevékenységük folytatására, nekik ugyanis azt ígérték, hogy újra kell majd kezdeniük. Ez a hívó szó meg is érzik, amint Csombét miniszterelnökké nevezik ki. Mindenáron el kell rekeszteni az utat Mulele és Soumialot emberei előtt, akik napról napra nyugtalanítóbb módon nyomulnak előre a főváros irányában. A zsoldosok tehát visszatérnek, ezúttal a köztársaság kormányával kötött törvényes szerződés birtokában.¹

Semmiféle kétség nem lehet Csombe valódi szándékait illetően, amikor a zsoldosokhoz folyamodik a kongói hazafiak leverése érdekében. Az a célja, hogy megmutassa, nemcsak a nemzeti terület integritásának megvédésére képes, hanem az ország egységének helyreállítására is, ha ezt a „törvényen kívüliek” veszélyeztetik is. Ott akar sikert aratni, ahol Adula és Mobutu kudarcot vallott, és ezzel szeretné megszerezni az amerikaiak rokonszenvét, akik mindezek ellenére nemigen szeretik. Végül mindenekelőtt vissza szeretné szerezni a becsületét a kongói közvélemény szemében, amely nem bocsátotta meg neki, hogy háborút zúdított az országra.

Másfelől a zsoldosok jelenléte Kongóban biztosítékot jelent Csombe számára: megkaparinthatja az ország legfelső közhivatalát a zsoldosokra támaszkodva, őket pedig félreállíthatja majd, amikor szükségesnek érzi.

¹ Lásd a fejezet végén található függelékot.

Azonban ő is kihagyta a számításból a CIA-t, pedig köztudott dolog, hogy olyan országokban, ahol belső vetélkedés folyik az imperializmus ügynökei között, a CIA mindkét szemben álló felet támogatja, hogy biztosítsa magának az ügyesebbik, a felülke-rekedő barátságát.

A CIA — mint annak idején Lumumba és Adula esetében is — Mobutut állítja Csombe nyakára, az barátságot is köt vele, olyanmire, hogy rábízza a zsoldosok szerződését, fizetését és ellenőrzését. Ugyanis az amerikaiaknak eszük ágában sincs szabad utat adni Csombénak a legfelsőbb méltósághoz. Nem bíznak ebben az emberben, aki annyira függ a belgáktól és a CEE-től, hogy az senki előtt nem titok. Mobutu — a CIA pénzügyi támogatásával — kétirányú akcióba kezd: egyrészt valamennyi zsoldost frontszolgálatra osztja be; másrészt ezt arra használja föl, hogy újjászervezi a Kongói Nemzeti Hadsereg csapatait és hazai kádereit. Eltávolítja a számára gyanús tiszteket, vagy likvidáltatja őket, vagy kinevezeti őket katonai attasénak, hogy bizalmi embereket tehessen a helyükre; biztosítja a maga számára a zsoldosok támogatását, és barátságot köt a vezetőikkel.

Minthogy Afrika hevesen támadja a zsoldosok kongói jelenlétét, Mobutu elhatározza, hogy egész egyszerűen beépíti őket a Kongói Nemzeti Hadsereg soraiba és reguláris alakulatai közé, mint tudjuk, még szabályos és formailag kifogástalan szerződésük is van.

Csombénak a zsoldosok és a belga ejtőernyősök segítségével sikerül megtörnie a hazafiak harci lendületét. Stanleyville-t, mely 1964-ben került Soumialot embereinek kezére, visszafoglalják. Csombe, miután a nemzeti egység helyreállt, egész tevékenységét a fehér zsoldosok támogatására alapítva, hozzáfoghat egyéb feladatainak elvégzéséhez. Elhatározza, hogy áttér terveinek második lépcsőfokára: a képviselőházi és a tartományi választások megszervezésére.

Függelék

A zsoldosok kötelezvénye és szerződése

Határozat

A Kongói Demokratikus Köztársaság szolgálatában álló szerződéses alkalmazottak alább csatolt kötelezvénytövegét, mely öt oldalon tizennégy cikkelyt tartalmaz, a kongói kormány jóváhagyta.

Ügyszintén jóváhagyta a 4-es cikkelyhez tartozó, és a hajózó személyzetre vonatkozó f), g) és h) pontokat is.

A Kongói Nemzeti Hadsereg főparancsnoka vagy annak megbízottja jogosult a kötelezvényeket a kongói kormány nevében aláírni.

Kelt Léopoldville-ban, 1964. szeptember 27-én

M. Csombe

a Kongói Demokratikus Köztársaság
miniszterelnöke

Kötelezvény a Kongói Demokratikus Köztársaság szolgálatában, szerződéses viszonyban álló alkalmazottak számára.

A Kongói Demokratikus Köztársaság kormánya részéről, melyet a Nemzetbiztonsági Tanáccsal egyetértésben a miniszterelnök képvisel egyfelől, továbbá . . . úr (továbbiakban: szerződő fél) részéről másfelől, az alábbi megállapodás jött létre:

A szerződés célja és jellege

1. cikkely

Szerződő fél kötelezi magát a Kongói Demokratikus Köztársaság szolgálatára minőségben.

A szerződő fél számára kijelölendő feladatok nem kötelezően megegyezők a fent megjelölt minőséggel.

A szerződés időtartama

2. cikkely

Jelen szerződés hat hónapi időtartamra szól, megújítható hallgatólagos meghosszabbítással, ellenkező esetben jelen szerződés

lejárta előtt harminc nappal szerződő felet ajánlott levélben kell értesíteni.

Juttatások, térítések, kedvezmények

3. cikkely

Szerződő fél havi alapfizetése a következőképpen állapított meg:

Önkéntes	10 053 F $\times$ index
Tiszthelyettes	14 166 F $\times$ index
Alhadnagy	17 708 F $\times$ index
Hadnagy	21 250 F $\times$ index
Főhadnagy	22 525 F $\times$ index
Százados	26 916 F $\times$ index
Százados (alakulat parancsnoka)	28 531 F $\times$ index
Őrnagy	31 625 F $\times$ index
Alezredes	37 916 F $\times$ index

(1964 augusztusában az index: 4,69)

Az illetmény havonta, előre fizetendő.

Az évi illetménynövekedés 3,5⁰/₀.

4. cikkely

Fenti alapfizetéshez kiegészítésképpen járul:

a) Családi pótlék az alábbi részletezés szerint:

Feleség	2127 F $\times$ index
Feleség és 1 gyermek	3404 F $\times$ index
Feleség és 2 gyermek	4764 F $\times$ index
Feleség és 3 gyermek	6294 F $\times$ index
Feleség és 4 gyermek	8081 F $\times$ index
Feleség és 5 gyermek	9868 F $\times$ index

(minden további-gyermek után 1787 F $\times$ index)

b) Lakbértérítés

Amennyiben szerződő fél nem szállodában vagy állami házban nyert elhelyezést, lakbérkiegészítésre jogosult, aszerint hogy milyen kategóriába tartozik.

c) Napidíj 200 F szorozva az indexszel, naponta.

d) Ingyenes étkezés.

Minden esetben, amikor szerződő fél a saját költségére étkezik, joga van az alábbi étkezési pótléokra:

Napi 120 F x index, amennyiben szerződő fél az állomáshe-lyén tartózkodik.

Napi 175 F x index, amennyiben kihelyezésen van.

e) Veszélyességi pótlék, naponta.

500 F x index, amennyiben szerződő fél veszélyes zónában tartózkodik, mely mindenkor az események alakulásától füg-
gően kerül megállapításra.

200 F x index, amennyiben szerződő fél nem biztonságos zó-
nában tartózkodik, mely mindenkor az események alakulásától
függően kerül megállapításra.

E zónákat minden hó elején bírálják el az előző hónapra vo-
natkozólag a Vezérkar G3 osztályán, ahol is megjelölik a veszé-
lyesség, illetve bizonytalanság kezdetét és végét.

5. cikkely

Az előző cikkelyekben tárgyalt illetmények, bérek, térítések és
kedvezmények mentesek mindenfajta adó és szociális célú levo-
nás alól.

A külföldre történő pénzátutalás költségei szerződő felet terhe-
lik.

Kártérítés halálesetben

6. cikkely

a) Halál esetén a Kongói Demokratikus Köztársaság egymillió
belga frankot fizet az áldozat hátrahagyottainak, ezen felül száz-
ezer frankot minden törvényes vagy elismert gyermek után.

Ezen összegek mentesek mindenféle adó- és egyéb levonás-
tól. Ezt a kártérítést olyan esetben kell folyósítani, ha a halál
közvetlenül és csakis parancsra történt szolgálati tevékenység
következtében, a sebesülés után azonnal, vagy egyévi időtar-
tamon belül következett be.

Szabályszerűen megjelölt haszonélvező hiányában az összeg
az áldozat törvényes örököseit illeti.

Orvosi ellátás

7. cikkely

Szerződő fél és családja orvosi, sebészeti, gyógyszer- és kórházi ellátása, a szerződés időtartama és a benne megszabott szabad-ságidők alatt a kormányt terheli.

A külföldön kifizetett gyógykezelés stb. díja a bemutatott számlák ellenében megtérítendő.

Útiköltség

8. cikkely

A Kongói Demokratikus Köztársaság viseli szerződő fél és családja utazási költségeit a szerződés megkötésének helyétől a beosztási helyig és a beosztási helytől a szerződéskötés helyéig.

Ezen útiköltségek az államkincstár számára legkevésbé költségés útvonal és szállítási eszköz figyelembevételével számíttatnak ki.

Szabadság

9. cikkely

Szerződő félnek, amennyiben nőtlen családi állapotúként tartózkodik a Kongói Demokratikus Köztársaság területén, hathavi tényleges szolgálat után joga van a szerződés megkötésének helyén eltölthető kétheti szabadságra, ez idő alatt teljes illetményre jogosult, amely kivihető.

Szerződő félnek, amennyiben családos emberként tartózkodik a Kongói Demokratikus Köztársaság területén, egyévi tényleges szolgálat után joga van a szerződés megkötésének helyén eltölthető egyhavi szabadságra, a fenti feltételek mellett.

A szerződés megkötésének helyén az a földrajzi hely értendő, ahol szerződő fél a szerződés megkötése idején lakott.

A szabadságot a brigádparancsnok engedélyével lehet igénybe venni, ő hivatott az adott időpont alkalmasságának a szolgálati érdek szerinti megítélésére, s joga van szerződő felet maximálisan egy évig visszatartani.

A szerződés felbontása

10. cikkely

Rossz magatartás, súlyos fegyelmi vétség, közönséges bűncselekmény elkövetése esetében (lásd a Kongói Nemzeti Hadsereg

megfelelő tisztí és tiszthelyettesi fegyelmi szabályzatát) a brigádpárancsnok jogosult a szerződést mindennemű előzetes értesítés és illetménytérítés nélkül fölbontani; ezzel ipso facto együtt jár szerződő félnek a Kongói Demokratikus Köztársaságból történő kiutasítása is.

11. cikkely

Bárminemű súlyos mulasztása esetén a két fél bármelyike előzetes értesítés és anyagi következmények nélkül megszakíthatja a szerződéses viszonyt, amennyiben az illető mulasztás következtében a szerződés teljesítése vagy a szerződéses viszony fönntartása lehetetlenné válik.

A szerződéses viszony fölmondásának igazolására szolgáló indítékokat a másik félnek címzett ajánlott levélben a megszakítást követő két héten belül közölni kell; kizárólag az ily módon fölhozott indítékok vehetők figyelembe.

Súlyos mulasztásnak minősül például szerződő fél részéről a hamis adatok közlése, a csalárd viselkedés, amelynek célja nem létező képességek elhitése vagy fizikai alkalmatlanság — a szerződés ideje előtt szerzett sebesülés, rokkantság — eltagadása, vagy ellenkezőleg, szándékos öncsonkítás elkövetése.

12. cikkely

Ha a szerződés, annak normális lejárata előtt, a szerződésben nem foglalt, külső vagy kényszerítő okból felbomlik, szerződő felet minden kéthavi tényleges szolgálat után egyhavi teljes illetmény illeti meg, háromhavi maximális időtartammal.

Atutalás

13. cikkely

Ha szerződő fél szerződése véget ér (történjék ez bármi okból: szakítás, szerződésfelbontás, lejárát stb.), joga van a neki kongói pénzben kifizetett és általa megtakarított keresményei fele összegét külföldre átutaltatni, amennyiben igazolni tudja, hogy az illető összeg helyi devizában fizetett keresményből ered.

A Kongói Demokratikus Köztársaság
Miniszterelnöke nevében
J.-D. Mobutu
a Kongói Nemzeti Hadsereg főparancsnoka

Szerződő fél

szerződtetésének helye: időpontja:
családi helyzete:
külföldi bankszámlája:
balkezes vagy jobbkezes:
külföldi lakcíme:

Csombe és a képviselő-választások

Ahogy már említettük, nincs szándékunkban jelen műben a kongói probléma egészére részletesen kitérni. Ennek megfelelően a választások kérdésére is csak olyan mértékben térünk ki, amilyenben ezek egyes fázisai közvetlenül vagy közvetve előmozdító vagy meghatározó tényezői voltak Mobutu 1965. november 25-i államcsínye előkészítő folyamatának.

Az országos választási kampány kezdetére kijelölt időpont előestéjén Csombe Luluabourgbán összehívja a politikai pártok kongresszusát. A találkozón több mint negyven párt vesz részt, hogy döntsön a fúzió és egy új kormányzó párt megalakítása kérdésében, amely pártnak Csombe volna a főtitkára, s a Kongói Nemzeti Konvenció (Convention Nationale Congolaise — Conaco) nevet viselné. Napnál világosabb, mint majd látni fogjuk, hogy számos párt és csoportocska azért megy el Luluabourgba, mert hasznot akar húzni a választási kampányhoz Csombe által nyújtott anyagi és erkölcsi támogatásból, ami, akárhogy nézzük is, költséges dolog. Másfelől pedig, mivel az is köztudomású, hogy Csombénak semmiféle skrupulusa sincs, bizonyos politikusok, akiknek választókerületében a nacionalisták élvez-

nek teljes bizalmat, Csombe pozícióját arra használják fel, hogy elfogadtassák választási névsorukat anélkül, hogy az általuk képviselt lakosság egyetlen szavazatot is adott volna rájuk.

A pártoknak ezen a kongresszusán öt nagy hiányzó volt:

- a Kongói Nemzeti Mozgalom, amelynek elnöke Kiwewa;
- Kaszavubu elnök Abako-pártja;
- Kamitatu Afrikai Szolidaritás Pártja;
- a Justin Bomboko vezette Unimo;
- a Balubakat, amelyet Sendwé meggyilkolása óta Evariste

Kimba vezet.

Miközben Csombe a reá fölesküdt csoportocskáknak segítséget, könnyítéseket nyújt, se szeri se száma a sokféle akadálynak, amelyet azon pártok útjába gördít, amelyek nem hajlandók a fejüket az ő igájába hajtani: jelölési okmányok meghamisítása, megfélemlítő intézkedések, fölforgató cselekmények és a többi, és a többi. Egyetlen pártot kímél meg, a köztársasági elnökét, ez ellen sokkal óvatosabb, földalatti munkát végez, szetretné megosztani és fölrobbantani.

Sajnos, az ily módon Csombe tüzébe került pártok között, amelyek az ellenzék alapjául szolgálhatnának, semmiféle közös vonás nincs, ha csak az nem, hogy utálnak a diktátorral együtt menetelni: bár a KNM és az ASZP közös kampányt folytat, az Abako már magányosan harcol; ugyanígy a Balubakat is; a Bomboko-féle Unimo pedig nem számíthat a nép támogatására, mert választókerületének nagy része Lumumba-hívó, és elfordult Bombokótól a Lumumba ellen elkövetett árulása miatt. Mint az várható, a választások első fordulója elsöprő sikert hoz Csombénak. Ám a fellebbviteli bíróság a beérkezett panaszok alapján a számos szabálytalanság miatt az ország több vidékén megsemmisíti a választási eredményeket, és újból az urnák elé szólítja a lakosságot. Mindez azonban nem sokat változtat azon, hogy Csombe mindkét kamarában nagy támogatásra számíthat. E kiügyeskedett többsége birtokában most már elérkezettnek látja a pillanatot, hogy bizalmi emberén, Godefroid Munongón keresztül kihívást intézzon a meggyöngyült pozícióban levő köztársasági elnök ellen.

Nagyon kevesen, még a kongói politikai berkekben is igen kevesen tulajdonítottak jelentőséget ennek az életbevágóan fontos eseménynek, amelyik mélységesen megváltoztatta Kongó

politikai történelmének menetét 1965. második félévének elején. Még a kongói problémák alapos ismerői közül is nagyon sok ember nem tudja, hogy valójában melyik pillanatban született meg a Kaszavubu—Csombe konfliktus. S miközben a nemzetközi sajtó ünnepli ennek a — Belgium segítségével létrejött — politikai frigynek az érdemeit, a Kaszavubu—Csombe kettős derült egén felhők kezdenek sűrűsödni. Ebben az időpontban még nem voltam Kaszavubuval bizalmas viszonyban.

A választások a köztársaság egész területén befejeződtek. Ilyenkor a törvény értelmében a köztársasági elnök kötelessége közzétenni a választások hivatalos eredményét és kitűzni az új intézmények, valamint az új törvényhozó kamarák megalakulásának időpontját. A köztársasági elnök április 30-án, a kongói néphez intézett különleges üzenetében kihirdeti az eredményeket. Ugyanebben az üzenetben, ahogy az illik, az elnök meghatározza a két kamara föllállításának idejét, bejelenti, hogy kormány alakul, amelynek a két új ház bizalmát kell kérelmeznie. Másfelől pedig a leghatározottabb biztosítékot ígéri arra, hogy megvizsgálják a fellebbviteli törvényszékhez benyújtott szabályellenességi és törvénytelen eljárási panaszok iratait. Végül azt jelenti be, hogy az új parlament összeülésével a Moise Csombe-kormányt lemondottnak tekinti.

Az elnöki deklaráció minden tekintetben az alkotmány választási törvényeinek szellemét és betűjét tükrözi. Merem állítani, hogy abban a pillanatban, amikor ezt az üzenetet intézte a nemzethez, Kaszavubunak esze ágában sem volt Csombét félretenni. Kizárólag azt akarta, hogy Csombe — akármilyen többséget kapott is — alkalmazkodjék a törvényhez: először lemondás, azután kijelöltetés az alkotmányos kormány megalakítására, végül a parlament jóváhagyásának megszerzése. Ezt annál is felelősebben tanúsíthatom, mert engem éppen abban az időben fogadott az elnök, mint Csombe egyik opponensét, és maga az elnök adta nekem azt a tanácsot, hogy próbáljak a miniszterelnökkel, aki — így mondta — tisztes többséggel rendelkezik, valamilyen kompromisszumot találni. Azt feleltem neki, hogy mindaddig egy lépést sem teszek, amíg nincs biztosíték arra, hogy a szabálytalanságokat független bíróság ítélete útján megtorolják, méghozzá olyan bíróság útján, amelyikre a kormány nem gyakorolhat nyomást. És pontosan ennek a nyugtalan beszélgetés-

nek folyamánnyaképpen illesztette bele az elnök a nemzethez intézett üzenetbe ama bizonyos részletet a léopoldville-i alkotmánybírósághoz benyújtott panaszok pártatlan kivizsgálására vonatkozólag.

Alighogy az elnöki üzenet szentesíti a Conaco országos győzelmét, kontesztáció indul meg — éppen e politikai csoport részéről. Alig egy órával a köztársasági elnök fontos üzenete után Godefroid Munongo, aki előzetesen megbeszélést folytatott Csombéval és a Conaco vezetőivel, a nemzeti rádió hullámhosszán, belügyminiszteri minőségében, közleményt hoz nyilvánosságra, miszerint a Moise Csombe vezette átmeneti kormány majd csak akkor adja be a lemondását, amikor az új alkotmányban előírt intézmények mind véglegesen a helyükön lesznek, más szóval az új köztársasági elnök megválasztása és eskütétele után, ami a parlament két kamarájának összeülése után hat hónappal esedékes csak. És minthogy az elnök úgy jelentette be, hogy a parlament 1965 szeptemberében ül össze, a Csombe-kormány 1966 márciusáig maradna a helyén.

Micsoda izgalom támad politikai berkekben! Miközben a lakosság az egy órával azelőtt elhangzott elnöki üzenetet tárgyalja, Munongo az egészet kérdésessé teszi, megcáfolva az elnök által a nemzet nevében hozott intézkedéseket. A lappangó konfliktus, amelyre senki sem figyelt oda, és amelyik már a luluabourgi kongresszuson megszületett, most a teljes nyilvánosság előtt robban ki.

Megint csak Csombe politikai tanácsadóit illeti a vád, amiért annak ellenére, hogy senkitől sincs erre fölhatalmazásuk, sietnek a törvényt Csombe javára értelmezni. Ám az alkotmány senkinek sem ad jogot a törvény ilyen értelmezésére.

Csombénak ez a húzása kinyitja Kaszavubu szemét miniszterelnöke valódi szándékait illetőleg. Az elnök ekkor érti meg, hogy azok a figyelmeztetések, amelyeket Csombe eltökéltségéről kapott — hogy nem áll meg félúton —, igaznak bizonyulnak. És szokása szerint, lassan, kapkodás nélkül nekilát, hogy megtegyen minden intézkedést Csombe fölforgató tevékenységének megfékezésére, mivel láthatóan nem elégszik meg a miniszterelnöki tiszttel, s harcot kezd a legfelső állami méltóság megszerzéséért.

Kaszavubu súlyos problémával áll szemben e pillanatban: a Binza-csoport, amelyikre számíthatna, megosztott. Mobutu és Nendaka teljesen Csombe oldalára állt, sőt Nendaka még meg is választatta magát Csombe pártja, a Conaco listáján. Bombokót, aki a választáson vereséget szenvedett, úgyhogy még a jelöltségig sem vitte, épp most hagyták magára a barátai — legalábbis ami a politikai cselekvést illeti. Az erők egyensúlya olyan mértékben módosult, hogy Kaszavubu, akinek magának is árt Abako-beli társainak lokálpatriotizmusa, azt sem tudja, merre, mibe ütközik, s közben napról napra tanúja lehet Csombe szédületes fölemelkedésének. A feszültség minden irányban elhatalmasodik. Csombe és Munongo semmiféle eszköztől nem riad vissza, hogy erősítse túlsúlyát mind a parlamentben, mind a tartományi gyűlésekben, amelyek a köztársasági elnököt és a képviselőket 1966 márciusában megválasztják.

Kaszavubu végeláthatatlan halogatás után végül is a nacionalisták felé veszi az irányt. Számszerűség tekintetében a súlyuk nem nagy; alig néhány parlamenti hellyel rendelkeznek, de reményük van arra, hogy helyzetük a köztársaság számos területén megisméltetésre kerülő választások nyomán megjavul; minőség tekintetében annál jelentősebb crőt képviselnek, hiszen ismeretes, mekkora düh mozog Csombe ellentáborában.

Az Abako csatlakozása a nacionalista táborhoz újabb problémát vet föl, Justin Bombokót, akinek esze ágában sincs kisemmizni hagyni magát. Bomboko okos és ügyes, teljesen tisztában van avval, mire megy a játék. Politikai barátai elhagyták, Kaszavubu elnök pedig, aki sokáig pártfogolta, tudomást sem vesz róla, nem sok tere van hát a manőverezésre. Utolsó megmaradt fegyveréhez nyúl: barátnőinek bájait veti be. Ez idő tájt kezd Mobutu ismét föltűnedezni a Bomboko rezidenciája felé vezető úton, amelyen közel egy éve nem járt, a Bomboko és Csombe közötti szövetség ugyanis teljesen elképzelhetetlen volt, s Mobutu inkább választotta Csombét, mint a népszerűtlen Bombokót. Nendaka, aki szülőföldjén, Uelevelben történt megválasztása miatt örömmámorban úszik, ismét leül a szegény Justin asztalához és Mobutuval együtt élvezettel kóstolgatja a finom monganai csemegéket. A többi már elvégzi a Bomboko-rezidencia hölgykoszorúja. A trió tehát újra együtt van, se vége se hossza a magyarázkodásnak, panaszoknak, bocsánatkéréseknek;

végül elhatározás születik: megoldást kell találni a Bomboko-problémára.

Próbáljuk meg mindenekelőtt Justin Bomboko érdekes személyiségét a két barátjához hasonlítva leírni. Mobutu, sorozatos árulásai ellenére, olyan ember, akinek minden egyes cselekedete egyetlen, határozott célra irányul: a legfelsőbb hatalom megszerzésére; Nendaka machiavellista, szadista, ügyes taktikus, aki meg tudja a félelem légkörét teremteni, szorgalmasan munkálkodó természet, az érvényesülés érdekében semmiféle fáradságot nem sajnál; ezzel szemben a kivételes intelligenciával megáldott Bomboko züllött kicsapongó, minden tekintetben. Egész idejét, energiáját a magánélete foglalja le, hihetetlen rendetlenség és nemtörődomség jellemzi. Talán ez a magyarázata annak, hogy barátai elhanyagolták. Nincs a világon olyan Kongóban szolgált követ, aki ne emlékeznék olyan, a Külügyminiszter Úrral — megfelelő időben és formák között — megbeszélt randevúra, amelyet háromszor-négyszer kellett más időpontra áttenni Őexcellenciája fontos „elfoglaltságai” miatt! S amikor végre sikerült egy találkozó idejét konkretizálni, a miniszter három-négy óra késéssel érkezett. Mit csinálhatott? Mi foglalta el? Tudta mindenki, de ez őt csöppet sem feszélyezi abban, hogy vendégével továbbra is a bolondját járassa és annyit fecseljen neki, hogy attól állva el lehet aludni.

Egy Mobutu-féle ember szemszögéből, aki eltökélten fáradozik a hatalomátvétel előkészítésén, Bomboko csak holt teher. Am Bomboko mégis vissza tudja csalogatni barátait, s az ember elég könnyen ki tudja találni, miféle érvekkel: „Mindnyájan ugyanazon a hajón utazunk. Ha ti úgy ítéletek meg, hogy a hajótörés felé kell rohannunk, akkor nem lehetséges, hogy egyedül én süllyedjek el, hiszen mindenki tudja, hogy Lumumba ellen is, Csombe ellen is együtt folytattunk harcot. Ma már hiába sírunk krokodilkönnyeket, nem fognak bennünket kímélni. Mindünket egy kalap alá vesznek.” Az aggályaikon hamar túlteszik hát magukat, és helyreáll a trió egysége. Fontos döntések születnek. Mindenekelőtt minden eszközzel hozzá kell segíteni Bombokót, hogy legalábbis képviselőnek megválasztassa magát. Azután felül kell vizsgálni az egész stratégiát, hogy mielőbb kibújhassanak Csombe ellenőrzése alól. Való igaz, hogy Csombe és Bomboko között, de még inkább Bomboko és tanítványtársa, Godefroid

Munongo között dühödt ellenségeskedés folyik. Bomboko számára minden politikai kombináció lehetséges az egyetlen Csombe kivételével; minthogy azonban Csombe nyílt konfliktusban áll a köztársasági elnökkel, Kaszavubu felé kell tájékozódni, még ha közönyös is Bomboko irányában. Különben is, ha az ember tisztában van avval, hogy Mobutu számára minden a hatalom megszerzése szempontjából kerül mérlegelésre, nagyon valószínű, hogy könnyebben tud együttműködni Kaszavubuval — akinek minden ereje Mobutun nyugszik — mint Csombéval, aki bármelyik alkalmas pillanatban képes megkeverni a kártyákat. Mert Mobutu is tudja, hogy Csombe még mindig élvezi a belgák és a zsoldosok rokonszenvét.

Tanácsot kérnek Kaszavubutól, ő a Binza-csoportot a nacionalisták tábora felé irányítja, melyhez rövid idő óta maga is tartozik. Ekkor kezd Bomboko lázas tevékenységbe, hogy felújítsa kapcsolatait a KNM, az ASZP valamint a Balubakat képviselőivel. Már ebben az időben érezhető némi habozás: mindenki attól tart, hogy ha a közös akció segítségével sikerül félreállítani Csombét, a Binza-csoport majd a saját érdemének tekinti a győzelmet, és az amerikaiak, belgák támogatásával népellenes útra viszi az egész országot, eltávolítva a kormány nacionalista tagjait és az ország vezetőit.

Evvel kapcsolatban sohasem fogom elfelejteni azt az élénk vitát, amelyet akkoriban két Kasaiban megválasztott barátommal folytattam; ők meg akartak óvni a Binza-csoporttal való társulással kapcsolatban mindenfajta túlzott optimizmustól. Ezzel a két társammal együtt voltunk Adula kormányában, és most emlékeztettek arra, hogy milyen magatartást tanúsított Bomboko, valahányszor nemzeti fontosságú kérdések merültek föl. Úgy vélték, minden szükséges intézkedést meg kell tenni, nehogy ismét a múlt hibájába essünk. Én azonban megértettem velük, hogy nincs sok manőverezési lehetőségünk. Csombéval együtt menni kizárt dolog. Ezzel szemben Kaszavubu legalább maga nyújtja felénk a kezét. A Binza-csoport is az elnökhöz fordult, az pedig hozzánk irányította őket, kénytelenek vagyunk együtt menni velük, ha nem akarjuk, hogy Csombe végrehajtsa tervét. (Barátaim megmaradtak a fenntartásaik mellett, és amikor Mobutu néhány hónappal azután letartóztatott, eszükbe

jutott, milyen félelmek voltak annak idején a Binza-csoport őszinteségét illetően.)

Az említettek megfontolása után egy gyűlésen elhatároztuk, hogy mindezek ellenére megférünk a Binza-csoporttal, abból az elvből kiindulva, hogy Csombe ellen egységfrontot kell alakítani. Ezzel a parlamenten belüli erők egyensúlya tovább módosult.

Föltehetné valaki a kérdést, hogy tulajdonképpen mit nyújtott a Binza-csoport a nacionalisták táborának. Kétfélelét:

— Nendakának a csoporthoz tartozása következtében biztosan számítani lehetett a keleti tartomány képviselői nagy többségének szavazatára, mivel ezek választási kampányát Nendaka finanszírozta, csakúgy, mint Kivu tartomány egy részét.

— Másfelől számítani lehetett az egyenlítői északi tartomány képviselőinek szavazataira, ezek ugyanis Mobutunak engedelmeskedtek; ha pedig végül is a megismételt választásokon Bombokónak is sikerül helyeket szereznie, ezek előnyösen növelnék a csoport erejét.

Bizonyos, hogy Mobutu részvétele a csoportban ugyancsak jelent némi manőverezési lehetőséget, főképp az ismételt választások tartományaiban, így Bombokóében és az enyémben.

Ezalatt a Kaszavubu—Csombe konfliktus napról napra tragikusabb fordulatokat vett. Godefroid Munongo, Csombe erős embere, helyesebbnek látta megválasztatni magát Katanga tartomány kormányzójává, és lemondott belügyminiszteri funkciójáról. Csombe pedig a köztársasági elnök véleményének kikérése nélkül bejelentette, hogy maga fogja betölteni Munongo megüresedett posztját. A viszontválasz nem sokáig váratott magára. Kaszavubu már általános meglepetésre másnap bejelenti, hogy rendeletileg kinevezi Victor Nendakát belügyminiszterré. Mint-hogy eddig mindenki azt hitte, Csombe teljesen kénye-kedve szerint irányítja a kormányt, Kaszavubu lépésének súlya és jelentősége iránt nincs kétség. De a tekintetben sem igen lehet illúziója senkinek, hogy a helyzet súlyos, és hogy a két ember elmentéje a következő napokban mivé fajul.

Hogy jobban megértsük az ebben az időben egyre jobban száguldó politikai eseményeket, helyes lesz néhány fontos megállapítást tenni:

Míg 1960-ban a képviselők a maguk kis pártjaihoz tartoztak csak, addig 1965-ben az uralkodó irányzat az, hogy a parlament két szemben álló politikai táborra oszlik, melyek egyike Kaszavubu köré, másika Csombe köré tömörül. A képviselők e két tábor függvényeként határozhatók meg: Csombét a nyugati hatalmak támogatják, Kaszavubu a nacionalizmus zászlaját emeli ismét magasba. Minthogy nyilvánvaló, hogy Csombe a magas pénzügyi körök támogatását élvezi, Bomboko és Nendaka is könnyen megnyerhető egy haladó — és a Conacóval szemben álló — program számára, hiszen egyedül ez igazolhatja a nép szemében a Csombe-rezsimmel szembeni ellenzékét. Ilyen körülmények között jön létre a Csombe-ellenes front, mely a Kongói Demokratikus Front (KDF) nevet veszi föl.

Számos olyan képviselő, akit a Conaco listáján választottak meg, félve attól, hogy vereség esetén mellőzik, vagy nem akarva hamis választásokat a maga körzetében, visszaszerzi a szabadságát és csatlakozik a nacionalisták frontjához.

Ezek előrebocsátása után megállapíthatjuk, hogy a helyzet némi eltéréssel olyanképpen alakult, mint 1960-ban; ezúttal Kaszavubu és Csombe a két főszereplő. Minthogy Kaszavubu nem tárgyalhatott a parlamentben, Mobutu javaslatára engem jelöltek ki a Kongói Demokratikus Front szóvivőjéül, aki ebben a minőségemben felelős voltam a csoport parlamenten belüli és kívüli lépéseiert.

Ezalatt a politikai égbolt napról napra sötétült, s a vihar a parlamenti irodák megalakításának napján tört ki.

Elsőnek az alsóházban. A népszavazás eredményeképpen a Front csoportjának mindössze 35 parlamenti hely jutott. Szinte a nevetségességgel volt határos arra vállalkozni, hogy a parlamenti iroda elnökségére is jelöltet állítsunk. Mégis, tárgyalási ügyeskedéseknek hála, a Front kijelölte a maga ellenjelöltjét Csombééval szemben a képviselőházi iroda elnöki posztjára. Az 1965. szeptember 29-i szavazás a következő eredményt hozta: a Conaco jelöltje 85 szavazatot kapott,¹ a Fronté 75-öt.

Ennek kettős jelentősége van:

— Egyrészt minden különösebb meglepetés nélkül hitelesíti a Conaco győzelmét. Ezt a győzelmet mindenki várta, csak hogy sokkal nagyobb szavazataránnyal.

— Másrészt ugyanakkor jelentős szavazat gyarapodást jelent a Front javára a Conacóval szemben, hiszen a Front, a vezetői által remélt mintegy negyven szavazat helyett majdnem a dupláját érte el, s ettől a perctől fogva a politikai erők majdnem egyenlőek lettek.

Akárhogy van is, ez az erőviszony a Front vezetőit elégedettséggel töltötte el, és bátorítást adott az újabb erőfeszítésekre, annál is inkább, mert tudott dolog volt, hogy Csombénak hatalmas pénzügyi erői vannak, és hogy a Frontnak nem voltak erőforrásai, kivéve amikor Mobutu időnként beavalkozott, hogy egy-egy kétségbeejtő helyzetet megmentsen. Azoknak, akik esetleg azzal vádolnának bennünket, hogy csak színleltük a pénzhiányt, elmondok egy anekdotát.

Kicsit el voltunk keseredve, amiért Csombe akkora pénzeszközökkel rendelkezik bizonyos gyengébb képviselők magához csábítására. Bamba társaságában elmentem Kaszavubu elnökhöz; azt kértük, adjon nekünk tetemes pénzügyi támogatást ahhoz, hogy egyenlőbb föltételek között harcolhassunk a Conaco elleni győzelemért. Az elnök arcán megjelent híres mosolya, és azt mondta:

„— Meg akarjátok nyerni a csatát? Jézus azt mondta, hogy a hit hegyeket képes elmozdítani. Elég, ha hisztek a népben, az ügyetek igazságában, és győzni fogtok.

— Igen, de a túloldalnak hatalmas eszközei vannak. Vegyünk igénybe hitünk mellé más eszközöket is, és akkor bizonyosak lehetünk a győzelemben.

— Nem, mert a pénz rossz tanító, ne arra bízzátok a győzelmet, hanem harcoljatok csak, erősítsétek meg magatokat a hitekben, és tiétek lesz a győzelem a rossz fölött.”

Evvel ott voltunk, ahol a part szakad.

Sokat elmélkedtek a kongói képviselők korruptségéről, és arról, hogy Mobutu a két ház tagjainak szerzési vágyára épített. Számomra nehéz erről a kérdésről teljes értékű ítéletet mondani, mert sohasem rendelkeztem pontos adatokkal arról, hogy mi történt a két szembenálló táborban. De annyi bizonyos, hogy vannak képviselők, akiknek a szavazatát nem politikai természetű megfontolások döntötték el, hanem inkább olyan elkötelezettségek, amelyeket néhány száz vagy néhány tízezer — ettől

vagy attól a tábortól kapott — frank ellenében vállaltak. Én magam a Front felelőse voltam, és nem titkolom, hogy megdöbbenett némelyik képviselő öntudatlansága, amellyel kerek perec kijelentette, hogy kész otthagyni azt a csoportot, amelyhez tartozik, ha ilyen-olyan anyagi előnyben részesül; az ilyen zsarolás néha egészen jelentéktelen kiváltságok elérésére irányult. Egyébként mindjárt látni fogunk egy példát is, amelynek szemés fültanúja voltam magam is.

Közvetlenül a képviselőházi irodák tagjainak megválasztása után Delvaux képviselővel azt a megbízatást kaptuk, hogy tárgyaljunk Joseph Nsinga képviselővel, akinek az álláspontja még mindig elég homályos. Találkozáson, mely Delvaux-nál zajlott le, Nsinga kijelentette, hogy hajlandó velünk együttműködni, amennyiben ki tudjuk őt segíteni pénzzavarából. Az történt, mondotta, hogy bérbe vett egy házat, és a bebútorozása 60 ezer frankjába került. Én még a beszélgetés ideje alatt átnyújtottam neki a kért összeget. Megígérte, hogy a Kongói Demokratikus Frontra adja a szavazatát. Röviddel ezután értesültem arról, hogy ugyanez a Nsinga ugyanezt a zsarolást megismételte a Conaco tábornál is, ahol 100 ezer frankot kapott.

Ezt a hírt ugyan sohasem tudtam ellenőrizni, de az illető egyén ismeretében nem kételkedtem benne. Azonban egy tény megerősíteni látszik az értesülésemet: azon a napon, amikor a képviselőház összeült, hogy döntést hozzon a Kimba-kormány kérdésében, Nsinga képviselő, aki reggel még kitűnő egészségnek örvendett, 10 óra felé beteg lett, nem vett részt az ülésen és természetesen nem is szavazott, becsapva evvel mind a két tábort, amelyek dugsegélyben részesítették.

Azért hoztuk föl éppen ezt az esetet, mert Nsinga történetesen az új nemzedékhez tartozik, amelyikre joggal számítani kellene. Jogot végzett Lovaniumban, három éve állt szolgálatban, az UGEC soraiban harcolt, amelynek a korrupt képviselőkkel szembeni bírálatai oly élesek voltak, úgyhogy Nsinga mindenképpen az elit elemekhez volt számítandó. Sajnos megállapíthattuk, hogy ebből semmi sem igaz.¹

¹ Amikor ezeket a sorokat írom, Joseph Nsinga államminiszter, belügyminiszteri megbízatással, és Mobutu távollétében helyettesíti őt a köztársasági elnöki funkcióban. Tessék megítélni!

Ez a hosszú kitérő egy kicsit eltávolított bennünket annak a vizsgálatától, hogy milyenek voltak a parlamenti erőviszonyok, amikor a képviselő-választások Csombe Conaco-pártjának győzelmét hozták.

Ugyanaznap délutánjára volt kitűzve a szenátusi iroda tagjainak a megválasztása. A Front — nem akarva újabb vereséget szenvedni, mert az számára halálos lett volna — még mindig nem döntött közös jelöltjének személye felől, így hát valamilyen ügyes manőverrel kis haladékot szerzett, és összes képviselői összegyűltek, hogy megállapodjanak az új stratégiában. Megegyezős történt a közös jelölt személyére nézve is.

A történelmi szavazás előestéjén a Conaco jelöltje egy közlekedési balesetnél súlyosan megsebesült. Egyes gyöngébb idegzetűeknek ez elég volt ahhoz, hogy a sors kezét lássák a dologban. És a Conaco jelöltje egy hordágyon fekvé nézte végig a szavazást, amelyik ellenfelének győzelmét hozta. Ez a győzelem, csakúgy mint előző napon a Conacóé a képviselőházban, valószínű örömmámort váltott ki.

Az erők egyensúlya tehát ismét helyreállt, és Csombe föltétel nélküli többségének mítosza egyszer s mindenkorra szertefoszlott. Ezzel új fejezet kezdődött a nemzet történelmében, amelynek következményei teljes súlyukkal nehezedtek az ország életére.

Most már kizárólag Kaszavubura tartozott a helyzet értékelése.

A helyzet korlátlan ura lett. Vajon miképpen fog cselekedni?

KIMBA KORMÁNYA ÉS A BALOLDALI FORDULAT

Moise Csombe elmozdítása és Evariste Kimba miniszterelnöki kinevezése

Főbb vonalaiban követtük annak a konfliktusnak az állomásait, amelyik Csombét és Kaszavubut a képviselő-választások befejezése óta szembeállította egymással. E konfliktus 1965. október 13-án érte el a csúcspontját, Kaszavubunak a két ház kongresszusi egyesült üléséhez intézett üzenetével.

Egyik találkozásunkkor Kaszavubu a következő bizalmas közlést tette: „Valahányszor Kongóban valamiféle probléma merül föl, a külföldieknek nincs sürgősebb dolguk, mint átalakulni döntőbírákká vagy tanácsadókká. X. Y. követ (itt megnevez egy külföldi követet, akinek elhallgatjuk a nevét) meglátogatott. Megpróbálom körülbelül visszaadni beszélgetésünket:

»— Elnök úr, megtudhatnánk, mik a szándékai Csombéval kapcsolatban?

— Csombe a miniszterelnök! Nincsenek szándékaim vele kapcsolatban. A parlamentben nagy többsége van, és amennyiben a későbbiekben szükség lesz arra, hogy megerősítsék a funkciójában, a képviselők dolga lesz szavazataikkal szentesíteni az ő megbízatását.

— De önt ez arra ítéli, hogy össze kell férnie Csombéval! Ellenkező esetben ön súlyos konfliktusnak néz elébe, amelynek következményei kiszámíthatatlanok. Azt ajánlom önnek, írjon alá Csombéval megállapodást, amelynek értelmében ön kötelezi magát, hogy öt évre rábízza a kormány vezetését; Csombe pedig a maga részéről arra vállal kötelezettséget, hogy nem pályázik az elnökségre a következő választásokon.

— Ön diplomata, s bizonyára jól ismeri Kongó alkotmányát. Meg tudná nekem mondani, hogy az alkotmány melyik pontja ad módot ilyen megegyezésre az államfő és a miniszterelnök között? Ha az alkotmány lehetővé tesz ilyen eljárást, én azonnal cselekszem. De ha a törvényeink semmiféle ilyen nem engednek meg, akármennyire is köztársasági elnök vagyok, nincs jogom egyetlen kongói állampolgárt, aki megfelel a törvény szabta föltételeknek, megakadályozni abban, hogy az elnöki megbízatásra pályázzon, ha akar. Csombe és köztem ilyen megállapodás az alkotmány nyújtotta alapvető szabadságok megsértése lenne.»

Ezt a bizalmas közlést azért adom közre, hogy — egyfelől — megmutassam, milyen gyászos szerepet játszottak abban az időben Csombe tanácsadói és bizonyos országok diplomatái, akik táplálták a miniszterelnökben azt az ambíciót, hogy — kerül amibe kerül — följusson a legmagasabb állami méltóságba; másfelől pedig azt akarom kidomborítani, hogy milyen hangulat uralkodott e két ember között; már a minimumra csökkent egymással az érintkezésük, Csombénak a külföldi barátait kellett igénybe vennie a közvetítésre közte és Kaszavubu között — akkor, amikor még aktív miniszterelnök volt.

A belga sajtó fáradságot nem kímélve igyekezett, hogy elhitesse Csombe kétségbevonhatatlan többségét, s egyenes útját a márciusi elnökválasztásokhoz. Ahhoz, hogy lehetőleg könnyebben jusson el odáig, föltétlenül meg kell tartania miniszterelnöki funkcióját, mert csak így képes mozgósítani az embereket és rendelkezni azokkal az erkölcsi és anyagi eszközökkel, amelyeket az egyébként is hanyatlóban levő Kaszavubu ellen a kampányhoz szükségesek.

Ebben az időben volt egy rendkívül érdekes és tanulságos megbeszélésem a belga nagykövetség egyik tagjával; ez öt nappal október 13-a, a két háznak szóló elnöki üzenet kitűzött napja előtt volt. Miután kicseréltük nézeteinket a kongói politikai helyzetről, Csombe lemondása került szóba, amiről kongói körök szélteben-hosszában beszéltek. Társalgó partnerom megkérdezte, el tudom-e képzelni, hogy az elnök pontot merjen tenni Csombe miniszterelnöki működésére.

Azt feleltem, hogy egyáltalán nem ismerem az elnök ez irányú szándékait, mert kijelentések és tanácsok dolgában rendki-

vül szófukar. De a megoldás a legegyszerűbb logika szerint is elkerülhetetlenül ez volna. A Csombe vezette átmeneti kormány megbízatása az új törvényhozás megindulásával lejár, és ez így van rendjén. Még ha a továbbiakban újból Csombét akarná is kinevezni, előbb akkor is lemondásra kellene felszólítania, ahogy ezt az alkotmány előírja.

Erre azt mondja nekem ez a diplomata: „Ez lehetetlenség! Az elnök nem követhet el ekkora hibát. Ennek súlyos következményei lennének!” Megismételtem, hogy nem lévén az elnöktől semmiféle jelzésem, nem tudom, milyen politikai orientációt szándékszik ebben a kérdésben követni, de alkotmányos síkon Csombénak kötelessége lemondani. Ebben a bizonytalanságban búcsúztunk el egymástól.

Esetleg megint azzal fognak vádolni, hogy nem mondom el a teljes igazságot. Most, amikor e dráma főszereplői már nincsenek az élők sorában és az események alakulása ismeretes, most is felelősséggel állítom, hogy az elnök negyvennyolc órával az üzenete előtt — ekkor beszélgettem vele — még nem döntött. Természetesen tiszteletben akarta tartani az alkotmányt. Gondolatban csak formailag mentette föl Csombét. Valójában pedig az volt a szándéka, hogy tekintetbe véve a két házban kialakult megosztott többséget, Csombéra bízza a kormányalakítást, és arra kötelezi, hogy nemzeti egységkormányt hozzon létre. Ez irányú kezdő lépései a Conaco vezető testületének ellenkezésébe ütköztek, mivel ott fennen hangoztatták, hogy a kormány pedig a többséget élvező Conacóé lesz, és hogy szó sem lehet a Demokratikus Front embereivel való együttműködésről.

Ebből az álláspontból két következtetés adódott: először is, az elnöknek hat hónapon át egy olyan, képviselők által törvényesen beiktatott kormánnyal kell számolnia, amelyik teljesen ellenséges vele szemben és bármely pillanatban keresztezheti — mint az Munongo esetében történt — az ő döntését; másodszor is, az elnökválasztások idején olyan ellenféllel kell szembenéznie, aki az állam valamennyi kulcsfontosságú szervének ellenőrzését maradéktalanul a kezében tartja.

Nincs tovább kétség. Mindössze negyvennyolc órával az üzenet előtt, amelynek szövege immár készen van, az elnök hívat, és azt kérdezi tőlem, ki tudna a legtöbb eséllyel kormányt alakítani, amennyiben Csombét fölmentenék. Rövid munkaértekez-

letet tart a csoport, amelyen Mobutu is jelen van, Evariste Kimba nevét javasolom. Ekkor újra föléledt a reménység bennem, és biztosra vettem, hogy másnapra Csombe föl lesz mentve. Amikor nekem alkalmam volt az elnöki üzenet szövegével megismerkedni, a kormány lemondására vonatkozó rész még titok volt, és nem tudtam, milyen formában jelenti be az elnök Csombe elmozdítását.

Ezért aztán nagy volt az izgalom, amikor az elnök — a köztársaság belügyeibe beavatkozni óhajtó külföldi diplomatákkal folytatott hosszas csatározások után — kihirdette, hogy az alkotmány által ráruházott hatalomnál fogva 1965. október 13-i hatállyal a Moise Csombe vezette kormányt fölmenti megbízatása alól.

Számos megfigyelő és állítólagos kongói szakértő azzal vádolta Kaszavubut, hogy a Csombe-kormány ügyében híján volt a politikai érzéknek. Másfél hónappal később Mobutu elmozdította őt, s ezt az államcsínyt előkészítő specialisták váltig állítják, hogy ha Kaszavubu nem társult volna a szélsőbaloldaliakkal, s nem mentette volna föl Csombét, semmi bántódása nem történt volna, Mobutu pedig nem mozdította volna el.

Az ilyen álláspontok hangoztatói csak arról tesznek tanúságot, hogy nem ismerik a kongói döntéseket meghatározó politikai tényezőket.

Amennyiben Mobutu hatalomátvételéért a felelősséget a Kaszavubu és Csombe közötti konfliktusra akarná valaki hárítani — nekünk ez nem áll szándékunkban! —, akkor a felelősség java része Csombét terheli, akit sarokba szorított a saját előretolt szárnya Munongo vezetésével, továbbá a Conaco néhány kiérdemesült reakciósa, s végül megtették a magukét a kabinet körül nyüzsgő „belga tanácsadók” is, ezek ugyanis lelki szemükkal már látták önmagukat a Kongói Demokratikus Köztársaság elnöke „különleges” vagy „politikai” tanácsadói szerepkörében pompázni. Márpedig ez vitathatatlanul nagy autoritást jelent Kongóban csakúgy, mint Belgiumban vagy másutt!

Kaszavubutól senki sem követelhetette volna, hogy mondjon le Csombe javára, ami egyébként is vagy polgárháborúra, vagy egy újabb ellenállási harcra vezetett volna.

Noha belga körök nagy élvezettel gyönyörködtek abban, hogy

kedvenc gyermekekük Kongó legmagasabb állami méltóságát készszerű elfoglalni, a Kongói Nemzeti Front tökéletesen tisztában volt avval, mit jelentene Csombe győzelme. S aki tudta, hogyan vezette Csombe tizenöt hónapon át — a tanácsadók és pénzügyi hatalmasságok parancsainak engedelmeskedve — az államügyeket, az megértette, hogy végül is maguknak a kongóiaknak kellett az útját állniok; s ha netán mégis elnökségre jut, feltétlenül nacionalistáknak kellett volna körülvenniük őt, hogy nekik kelljen számot adnia.

Végezetül, a teljesség kedvéért meg kell említenünk: ha az 1965. novemberi események elkerülhetőek lettek volna is Csombe poszton tartásával, ez csupán haladékot jelentett volna, mert a harc 1966 februárjában—márciusában, az elnökválasztásnál — márpedig erről Csombe nem mondott volna le! —, csak még elkeseredettebb formát ölt.

Íme, ilyen politikai kontextusban kapott megbízást Evariste Kimba, nyomban Csombe fölmentése után. Azonnal tanácskozássokba kezdett, és az első, akinek a tanácsát kikérte, természetesen Moise Csombe volt; az megígérte neki, hogy segítségére lesz egy nemzeti egységkormány megalakításában, amelyik az ügyeket viszi az elnökválasztásokig. Kimba kiadott egy kommunikét, és számított Csombe egyetértésére, ez azonban határozott cáfolattal válaszolt. Igaz ami igaz, Csombe ezen a téren nyugati nevelést kapott. Nyugaton — politika dolgában — az őszinteség ismeretlen fogalom.

Hála annak, hogy Csombe táborában újabb átpártolások történtek, Kimbának sikerült egy elfogadható kormányt összehoznia, mely haladéktalanul és eltökélten cselekedni kezdett. Meg kellett mutatni, hogy a módszer és a stílus megváltozott.

A kormánnyal kapcsolatban két fontos tényt kell megállapítani:

A belügyminiszteri teendőket továbbra is Victor Nendaka látja el, engem pedig kineveztek külügyminiszternek;

Mobutu kifejezett kívánságára őt nem jelölik a nemzetvédelmi miniszteri posztra, jöllehet e funkciót *de facto* Mobutu látja el, de szeretné politikai konfliktus esetére a hadsereg részrehajlásmentességének látszatát fönntartani. Az is célja, hogy a hadsereg 1964-ben megkezdett modernizálásának és reformjának

lendületét polgári személy ne törhesse meg. Kimba ellenkezik ugyan, mert veszélyt lát abban, ha Mobutu egymaga rendelkezik a hadsereg fölött, de Kaszavubu — pontosan úgy, mint öt évvel ezelőtt Lumumba — hivatkozik Mobutu „nagy hűségére”, és megadja neki a kért kedvezményt. Ez lesz az utolsó tördöfés Kaszavubu számára, amiért föltétlen bizalommal volt Mobutu iránt és hatalmának fő erejét bízta rá.

Kimba október 18-án alakítja meg kormányát — a Conaco mesterkedései ellenére — és leteszi az esküt az államfő kezébe, majd azonnal munkához lát. Kaszavubu elnök és a külügyminiszter másnap Accrába repül, az Afrikai Egység Szervezete harmadik csúcstalálkozójára. Az új kormánynak, amelytől a nép minden irányú politikai változást remél, ez az első hivatalos megnyilvánulása. De semmi ok illúziókban ringatózni, mivel a reá váró feladat nehéz.

A kormánynak két fronton kell harcolnia:

— Egyfelől szembe kell néznie a Conaco támadásaival, melyeknek — minden rendelkezésére álló eszköz megmozgatásával és a nyugati sajtó támogatásával — az a célja, hogy a kormányt akadályozza a munkájában.

— Másfelől úrrá kell lennie saját tagjai széthúzásai és manőverei fölött, egyesek ugyanis a CIA-val, valamint belga politikai és pénzügyi körökkel folytatott kapcsolataik folytán alattomosan aláássák annak a kormánynak a működését, amelynek hivatalosan ők is biztosítékai.

A kormány azonnal megkezdi a harcot a saját beiktatásáért, emellett kampányt folytat az afrikai államoknál, minthogy Lumumba meggyilkolása és Csombe fölemelkedése óta minden afrikai konferencián támadásaik céltáblája Kongó, és ez nemigen segítette volna az új kormány munkáját.

Éppen ennek az utóbbi célnak az érdekében határozott úgy Kaszavubu elnök, hogy maga is elmegy Accrába, ahol személyes súlya bizonyára meghozza majd a várt diplomáciai sikert... Ez egyébként olyan nyilvánvaló ténynek bizonyult, hogy siettette Mobutu államcsínyének végrehajtását.

Kongó és az accrai csúcstalálkozó

Minden pártatlan megfigyelőnek el kell ismernie, hogy az accrai csúcstalálkozó háromszoros győzelmet jelentett a Kongói Demokratikus Köztársaságnak:

Lehetővé vált — és ez a köztársasági elnök személyes jelenléte mellett a többi delegációnál folytatott diplomáciai tevékenységnek köszönhető —, hogy végre levegyék napirendről a kongói kérdést;

Kaszavubu elnök számára meghozta afrikai kollégáinak támogatását a Kongóban tartózkodó zsoldosok folyamatos fölszámolásához;

Kedvezően alakult a kapcsolat Kaszavubu elnök és az afrikai államfők között, ide értve azokat is, akik támogatást ígértek a Kongó keleti részén harcban álló nacionalistáknak.¹

Az előlegezett bizalom a kifejtésre került politikai koncepció világosságának, pontosságának, s annak volt köszönhető, hogy minden tekintetben Kongó érdekeit volt hivatott szolgálni, biztosítva, hogy a függetlenséget sem engedmények, sem kompromisszumok nem fenyegethetik. Ilyen elkötelezettséget Kaszavubu annál is inkább vállalhatott, mert ebben semmi egyéb nem foglaltatott, mint amit hivatali esküje a függetlenség és a területi integritás védelmére vonatkozóan tartalmaz. Válaszképpen az érdekelt afrikai államfők kötelezték magukat arra, hogy amilyen mértékben Kongó tiszteletben tartja a kongóiak érdekeinek elsőbbségét a külföldiekével szemben — akiket Csombe oly készségesen kiszolgált —, megszüntetik a lázadóknak nyújtott támogatásukat.

A kifejtett politikai koncepció nem jelentett sem baloldali, sem jobboldali fordulatot. De több sem kellett az összes ellenséges erőknek, valamennyien aktivizálódtak. Még az elnök Léopoldville-ba való visszatérése előtt hatalmas kampányba kezdtek az újgyarmatosítók Kaszavubu elnök ellen, aki — úgymond — Nkrumah és Sekou Touré fölbujtására „veszedelmes baloldali fordulatot” hajtott végre. Ugyanaz a Kaszavubu, akinek tegnap még annyira csodálták a bölcsességét (igen, mert a külföl-

¹ Lásd *Etudes congolaises*, 1966. január—február. 50—51. old. Az 1965. decemberi fölkelés területi kiterjedését mutatja ki.

diek kezében hagyhatta a kongói gazdaság kulcsát); az a Kaszavubu, aki segített megszabadítani Kongót Lumumbától... Nos, ez a Kaszavubu, miután kijelentette, hogy szilárd elhatározása fölszámolni a fehér zsoldosokat, és több figyelmet fordítani országára valódi függetlenségének védelmére, most egyszerre veszélyes lett a neokolonialista körök szemében. Félre kellett tehát tenni, éspedig a klasszikus eljárás szerint: szembe kellett állítani avval a bábfigurával, akit már hosszú idők óta készített elő a CIA a hatalom átvételére: Mobutuval.

Pedig Kaszavubu a zsoldosokkal kapcsolatos nyilatkozatában — tekintetbe véve a személyes véleményét is és az Afrika Egyeség Szervezete követelményeit is — azt mondta: „A Kongói Demokratikus Köztársaság vállalja, hogy olyan végleges megoldást talál a zsoldosok problémájára; mely megfelel Kongó és az afrikai országok érdekeinek.” Ez a kijelentés mindkét oldal érdekeinek megfelelt, és egy részletesen kidolgozott politikai vonal alapjául szolgálhatott volna. Ami más szóval azt jelenti, hogy a zsoldosok fölszámolása abban a mértékben ment volna végbe, amilyen mértékben az afrikai országok beszüntetik a maguk területéről indított olyan akciókat, amelyek sértik Kongó területi integritását. Mert — mint azt a könyv előző részében kifejtettük — a zsoldosok jelenlétét igazolandó, arra hivatkoztak, hogy meg kell védeni területi integritásunkat, mivel Mobutu nem volt képes azt a hazafiak támadásai idején biztosítani. Nos, a cél érdekében a külügyminiszter a lehető leggyümölcsözőbb megbeszéléseket hozta létre a kongói államfő, valamint Tanzánia, Zambia, Uganda, Kenya, Burundi, az EAK, Algéria, és mindenekfölött Brazzaville-Kongó államfői között. Ez utóbbi vállalta a szóvivő szerepét annak a kérdésnek az előterjesztésében, hogy az államfők értekezlete vegye le a napirendről a kongói kérdést.

Am ezt az akciót veszélybe sodorták Mobutu rosszul időzített kijelentései, amelyeket azok a pénzügyi és neokolonialista körök sugalltak neki, amelyek veszélyeztetve érezték kongói anyagi érdekeltségeik védelmét a zsoldosok fölszámolása esetén. Mobutu minden úton-módon ellenezte az elbocsátását „ezeknek a derék önkénteseknek, akiket a kormány törvényesen szerződtetett és a területi sértetlenség őrzőiként munkálkodnak”. És amikor föltették neki a kérdést, hogy mit szándékszik tenni,

amennyiben az államfő egyoldalúan dönt a zsoldosok elbocsátásáról, Mobutu azt felelte: „Tudni fogom a kötelességemet.”

Az imperialistáknak sikerült meggyújtani a tüzet, már nem kellett rá csak egy kis olaj, és az egész épület lángokban állt. Azonban az elnök visszatérése Léopoldville-ba, továbbá a lakosság nyomása — hiszen a nép végre azt látta, hogy visszaszerezheti nemzeti méltóságát és afrikai sikon értelmezett becsületét — sőt, talán még az amerikaiak némi habozása is, együttesen a helyzet bizonyos mértékű lecsillapodását hozták, és lehetővé tették Kimba kormánya számára, hogy nekifogjon a törvényes beiktatására vonatkozó szavazás előkészítésének.

A külkapcsolatok területén a hazatért külügyminiszter látott munkához. Miniszteri szinten fölveltük a kapcsolatot, amelynek eredményeképpen ismét helyreállt a Csombe-kormány idején megszakadt közlekedés és a jó viszony Léopoldville és Brazzaville között.

Egyezmény-tervezet készült a két Kongó kormányának a diplomáciai kapcsolatok föl vételéről. A terv valóra váltására azonnal a kormány beiktatása után került volna sor. A kongresszus ülését, amelyen a kormánynak bizalmat kellett szavazni, 1965. november 14-re hívták össze. A parlament 130 szavazattal, 122 ellenében nem szavazott bizalmát a Kimba-kormánynak. A Conaco diadalmámborban úszott; a nyugati sajtó, mely már ismét Csombét látta a kormány élén, nem fukarkodott a rövid életű Kimba-kormány elleni gunyoros megjegyzésekkel. Ez a parlamenti elutasítás új korszakot nyitott a Csombe—Kaszavubu küzdelemben, és új erőpróbát rótt a két férfiúra. Mi lesz ezek után? Mielőtt erre a kérdésre válaszolnánk, vizsgáljuk meg kisé a kérdés egy másik aspektusát.

Annak idején egy belga újságíró egy interjúban a következő kérdést tette föl nekem: „Miért terjesztett Kimba kormánynévsort a parlament elé, amikor nem volt biztos abban, hogy többséggel rendelkezik?”

Nyugati nyelven értve a kérdés jogos. De a kongói politikai stílus ismeretében a kérdés nem helyes, különösképpen az után a sok parlamenti változás után, amelyet az előző lapokon leírtunk. A kormány a választás előtti napokban folytatott tárgyalások eredményeképp legalább 135 szavazatra számíthatott bizo-

nyosan, amí a két kamara egyesített ülésén abszolút többségnek felel meg. Ám — mint erre már rámutattunk — az egyik táborból a másikba való átállásnak igen sokféle, és néha nevetségesen kisszerű magyarázata lehetséges.

A Kimba-kormány konkrét esetében a parlamenti kudarc két fő okra vezethető vissza:

Egyes képviselők egész egyszerű árulása. Ezek a csoporthoz tartoztak, de pontosan a szavazás pillanatában elpártoltak, mert erre utasítást kaptak — ezt később tudtuk meg — Mobututól. Más képviselők haszonlesése. Ezek elkötelezték magukat, hogy a kormányra szavaznak, ugyanakkor kötelezettséget vállaltak a túlsó oldalon is, pénzzuttatás ellenében. Minthogy két tűz közé kerültek, ezek a képviselők — ahogy az várható volt — a szavazás napján nem jelentek meg a parlamentben. Ez történt például Joseph Nsinga és két másik, II. Léopold-tó körzeti társa esetében. Ez volt a dél-kasaibeli Katombé esete is. Ilyen körülmények között semmiféle előzetes kalkulációban nem lehet megbízni.

Különlegesen érdekesnek tartom egy pillanatra megállni Ubangi képviselőinek eseténél. Ők a Front szövetségesei voltak, a vezetőjük Mobutu. A kormány megalakításakor Mobutu az unokatestvére, Jean Litho számára követelte a kereskedelmi miniszteri tárcát. Ezt a kívánságát nem teljesítették, de Litho megkapta a pénzügyminiszerséget, s ez számára még előnyösebb volt. Ellenszolgáltatásképpen Mobutu — az én jóhiszeműségemmel is visszaélve — biztosította a kormányt mindazon ubangibeli képviselők szavazatairól, akik nem tartoztak a Conacóhoz. A szavazás előestéjén, amikor még egyszer utoljára számbavettem az embereinket, Mobutu megnyugtatót, hogy az ubangi szavazatok rendben vannak, s hogy semmi értelme az időmet ennek ellenőrzésével vesztegetni. Becsületszavát adta... Sajnos, annak ellenére, hogy ilyen téren bizalmatlan vagyok, és talán némi derűlátástól is elvakultan, hitelt adtam neki. Elképzelhető tehát csoportunk elképedése, amikor a szavazás pillanatában hét olyan szavazat, amellyel mint bizonyossal számoltunk, hiányzott, mert „nem”-mel szavazott a kormányra. Megint csak áldozatul estünk Mobutu árulásának.

A szavazás után, amikor a csoport tagjai hevesen rátámadtak az árulókra, Mobutu ismét megrendezte azon jeleneteinek egyi-

két, amelyeknek specialistája. Összehívta az állítólagos ellenszergülőket, megvonta tőlük az ígért előnyöket, leállította a nekik kiutalt összegeket, megtagadta a lakbérük kifizetését, visszavette a rendelkezésükre bocsátott kocsikat. Az egyik képviselő, akit fölháborított ez a — szerinte — teljesen abnormális és igazságtalan viselkedés, igen élénken reagált, és kijelentette nekem, hogy nem hajlandó elfogadni az ilyen eljárást és efféle komédiát, hiszen sem ő, sem a barátai nem tettek egyebet, mint hogy engedelmeskedtek a Mobututól kapott utasításnak, Mobutu ugyanis november 14-én délelőtt arra kérte őket, hogy ne szavazzanak bizalmat a kormánynak.

Ettől kezdve a helyzet világos volt, és Kimba azt mondhatta nekem bizalmasan: „Sohasem fogunk zöld ágra vergődni, mert állítólagos barátaink elárulnak bennünket.”

Még mindig ebben a gondolatkörben maradva, el kell mesélnem egy másik, a kongói sajtó és a közvélemény egy része által félreértett eseményt.

Hogyan lehetséges az, hogy Kimba, miután kormánya nem kapta meg a bizalmat a két kamarától, újra kormányalakításra kapott megbízást? Nem mutatkozott-e itt Kaszavubu részéről a kellő politikai érzék hiánya?

A jelenség maga — nem meglepő a politika erkölcstanában, még Nyugaton sem. Elég, ha az olasz politikai életre utalunk, elképzelhetővé válik, hogy a leszavazott kormányelnök-jelöltet újra kormányalakítással bízzák meg, persze avval a feltétellel, hogy listáján némi módosítást hajt végre. Kongóban, 1965-ben ehhez még új elem is társult. Kaszavubu a parlamenti kudarc után, ahogy illik, azonnal fogadta — sorban egymás után — Kimbát, Nendakát, Mobutut, majd engem. Egy dologhoz semmi kétség nem fért: hogy Kaszavubu semmiféle körülmények között nem bízta a kormányalakítást Csombéra. Az is világosnak látszott, hogy nem jelölheti ki az új embert, amíg a csoport tagjainak véleményét meg nem hallgatja.

Amikor Nendaka volt bent Kaszavubunál, saját magának követelte a kormányalakítás föladatát. Rögtön utána engem fogadott Kaszavubu, és megkérdezte a véleményemet erről az eshetőségről. Azt mondtam neki, hogy ez szóba sem jöhet. Ekkor Mobutut is behívatta, és hármasban tárgyaltunk a Nendaka-lehetőségről. Mobutu a szó szoros értelmében kifakadt barátjának

e fölkínálkozására és kijelentette: „Elnök úr, önt a parlament próbatét elé állította. Önnek nincs joga meghátrálni. Bízva nyugodtan újra Kimbára a kormányalakítás gondját. Ő majd kézbe veszi a dolgot. És ha a parlament ismételten megtagadja a bizalmat, le fogjuk vonni a megfelelő következtetéseket, és ön tudni fogja a kötelességét. Ami a hadsereget illeti, teljes egészében az ön rendelkezésére áll.” Kaszavubut megerősítette a hadsereg-főparancsnok állásfoglalása, és most már egy percre sem habozott: negyvennyolc órával a bukás után újra Kimbát bízta meg kormányalakítással. Mobutu számára e kiállása újabb emelkedést hozott, mert alig néhány nappal ezután altábornaggyá léptették elő.

Az államcsíny előkészítése

Az események most már a következő tíz napon át szédületes tempóban rohantak előre. Az imperialisták és a pénzhatalmak összehangolt akciója olyan sebes volt, hogy a november 25-i államcsíny még azokat a jól tájékozott kongóiakat is meglepte, akik az előjeleket azért már érezték. Nem hittük volna, hogy a vihar kitörése ennyire közel van.

Egyike voltam azoknak, akik e tíz napot a legközvetlenebbül élték át. Ezért szeretnék itt kissé elidőzni, s az olvasónak alaposabb betekintési, eligazodási lehetőséget nyújtani az államcsíny körülményeibe. Láttuk, hogy amikor az államfő az accrai csúcs-találkozóról visszatért Léopoldville-ba, a feszültség közte és Mobutu között alábbhagyni látszott. Azt is elmondtuk, hogy az elnök a Mobutu által kínált föltétlen támogatás következtében vállalkozott Kimba újbóli miniszterelnöki kijelölésére. Miért nem támaszkodott akkor ettől kezdve Kaszavubu Mobutu jóhiszeműségére?

Mobutu ismét csak arra használta föl a közte és az elnök között helyreállt bizalmat, hogy elmélyítse áruló tevékenységét. Amerikaiak és belgák, ők a fő mozgatói ennek az államcsínynek, amelyet pénzügyi körökben már oly türelmetlenül várnak, mert azt remélik, Csombénak fog kedvezni. Minden a végzetes 1965. november 17-i nappal szabadul el.

Ezen a napon három — egymás folyományaként következő —

esemény történik, amelynek összjátéka végül is kijelöli Kongó sorsát:

Mobutu a Kongói Nemzeti Hadsereg évfordulója alkalmából rendezett ünnepségre meghívja a belga, az amerikai és az izraeli hadsereg tábornokait, akik hazájuk képviselőiként vannak jelen az ünnepi rendezvényeken. A valóságban azért jöttek, hogy meggyőzzék Mobutut: mielőbb lépjen akcióba, és vegye át a hatalmat. Ezt az állításomat egyébként megerősíti Delperdange belga tábornok is, aki az Union Minière-ügyből kifolyólag annyira gyűlöli Mobutut, hogy leleplezi az államcsínnel kapcsolatos akkori manővereiket. Egy barátjának bizalmasan azt mondja: „Lám, ezzel hálálja meg Mobutu, hogy annyi gonddal készítettük elő számára a hatalomátvételt! Sohasem képzeltem volna, hogy ilyen aljas módon a sárba rántja majd Belgiumot. Kértem is a fölmentésemet megbízatásom alól, mert nem bírom tovább nézni az ilyen arcátlan háládatlanságot.” Világos beszéd — ebből érthetnek azok is, akik még netán kételkednének a külföldiek részvételében az államcsíny előkészítésénél!

Ugyanezen a napon, november 17-én szavaznak az ENSZ-ben Kína fölvételéről a nemzetközi szervezetbe. Mindannyian jól emlékszünk, mekkora lázas tevékenységet váltott ez ki valamennyi amerikai külképviseleti szervnél, milyen sietve igyekeztek az amerikai diplomaták biztosítani „afrikai barátaik” megfelelő szavazatait.

Ami Kongót illeti, már az előző napon tisztáztam az Egyesült Államok léopoldville-i nagykövetével egyet-mást, amit elengedhetetlenül szükségesnek tartottam. Megmondtam, úgy vélem, tekintettel jó egynéhány országgal fennálló kitűnő kapcsolatainkra, elmúlt már az az idő, amikor Kongó külpolitikáját idegen országoknak kellett diktálniuk. Ha valamely érkazonosság úgy kívánja, hogy egy baráti országgal közös politikai vonalat vigyünk, azt Kongó szuverén joga megítélni és eldönteni. Jeleztem neki, hogy Kongó New York-i nagykövete már eligazítást kapott a szavazásra vonatkozóan, és semmi okom más utasítást küldeni az Egyesült Államok léopoldville-i nagykövetsége útján. Egyébként a nyugtalankodás továbbra is tapasztalható volt Tajvan és az Egyesült Államok követségein.

Fentiek tisztázása után nekem 16-áról 17-ére virradó éjjel el kellett utaznom Massemba-Debat elnökhöz Brazzaville-ba. Ez az

elutazásom a lehető legélesebb és legrosszindulatúbb kommentárokat váltotta ki csoportunkkal szemben. Mindenekelőtt saját politikai barátaink részéről. Az történt, hogy miután az amerikai nagykövet személyesen négyszer keresett a lakásomon — végeredményben november 17-e munkaszüneti nap! —, s miután a Mobutu tábornok által rendezett ünnepi banketten a külügyminiszter helye üres maradt, Nendaka este 17 órakor fölkereste az amerikai követséget, és közölte a követtel, hogy én elmentem Brazzaville-ba a pekingi kínaiakkal tárgyalni az ENSZ-ben mellettük leadandó szavazatról. Aki tudja, milyen rémületet vált ki egy amerikaiból a vörös Kína említése, az el tudja képzelni, hogy ezek után már csak egy csepp olaj kellett a tűzre, s lángokban állt a ház. Annál is inkább, mert másnap, amikor szavazásra került a sor, a mi küldöttünk tartózkodott! Az amerikaiak számára egy pillanatig sem volt ezek után kétséges, hogy az új kongói kormány a kínaiakat segíti, tehát a kommunizmus mellett áll, következésképp veszélyt jelent, és haladéktalanul, minden áron félre kell állítani.

Hogy az amerikaiak milyen lelkiállapotban voltak akkor, azt egy kis anekdota talán megvilágíthatja:

A Kína fölvételével kapcsolatos ENSZ-beli szavazás után pár nappal néhány diplomata társaságában vacsorára voltam hivatalos Blake úrhoz, az Egyesült Államok léopoldville-i nagykövetsége politikai tanácsosához. A meghívottak között volt az apostoli nuncius is. Blake félrevonva engem a nuncius mellől azt mondja: „Úgy tűnik, miniszter úr, ön a megújulás híve. Azt beszélik, hogy mostanában két új szenvedélye van: egy húszéves fiatal nő, akit eljegyzett, és a pekingi kínaiakkal való barátkozás.” Ugyanolyan tettetett hangot véve föl, amilyen az övé volt, azt feleltem, hogy valóban eljegyeztem egy húszéves leányt, mert az a meggyőződésem, hogy ez semmiféle ártalommal nem lesz a munkámra és politikusi kötelességeimre. S hogy ez tulajdonképpen magánügy. Ami pedig a kínaiakkal való kapcsolataimat illeti, ilyenek nincsenek. Sem Léopoldville-ban, sem Brazzaville-ban nem láttam Maonak egyetlen kínaiját sem. „Akkor — vágott vissza hirtelen — mit jelentsen ez a tartózkodás az ENSZ-beli szavazásnál?”

Az én álláspontom ebben az esetben logikus folyománya annak az elkötelezettségünknek, hogy Kongót haladó politikai út-

ra vezetjük. Minthogy Csombe lemondását követeltük, mert szőröstül-bőröstül eladta magát idegen, nyugati hatalmaknak, a logika azt parancsolja, hogy minden létező eszközzel igyekezzünk rendbe hozni ezt a helyzetet és biztosítani Kongó valódi függetlenségét. Hogyan kívánhatnánk New York-i képviselőnk-től, miután kiállt a mi bátor álláspontunkért az ENSZ afro-ázsiai bizottságában amióta csak a Kimba-kormány megalakult, hogy most csináljon hátraarcot és egy retrográd politikát támogató szavazatot adjon le? Figyelmeztettem Blake urat, hogy a nuncius, aki mellettem ült, francia, és a hazája Kína fölvétele mellett szavazott, ám ez egyáltalán nem zavarja abban az amerikaiakat és a franciákat, hogy ugyanannak a NATO-nak legyenek a tagjai. Bennünket semmiféle történelmi ok szembe nem állít Kínával, s az is fejlődő ország, s szintén helyet akar a nap alatt, de ezt a helyet az amerikaiak megtagadják tőle, ugyanakkor viszont diplomáciai viszonyban állnak az orosz kommunistákkal. Hozzátettem, hogyha újra kellene kezdeni és én rajtam múlna, akkor nemhogy tartózkodnánk a szavazástól, amit csak elnökünk nyugtalanságának csillapítására tettünk, hanem kifejezetten Kína fölvétele mellett szavaznánk.

A későbbiekben az amerikaiak meggyőződhettek róla, hogy semmiféle kapcsolatban nem álltam a brazzaville-i kínaiakkal, s hogy nekem senki nem beszélt Brazzaville-ban erről a kérdésről. De ez is csak abban erősít meg, amiben sohasem fogunk tudni a nyugatiakkal megegyezni. Hogy ugyanis mi, afrikai négerek, a régi gyarmatosítók szemében mindig is nagy, felelőtlen gyermekek maradunk, akik még azt sem tudjuk megítélni, hol vannak valódi érdekeink. És ha egy néger olyan véleményt hangoztat, vagy olyan politikai álláspontot képvisel, amelyik eltér a nyugatiakétól — akkor csakis valamilyen titkos hatalom távirányítása alatt állhat, s ez az adott esetben nem lehet más, mint az orosz vagy a kínai. Végül pedig: hajlamosak azt képzelni, hogy az ész teljességgel kizárólag a — kapitalista és kommunista — fehérek, no meg a kínaiak tulajdona. A világ többi népeinek nincs eszük. Csak vennék már észre egyszer ezek a nyugatiak, hogy az afrikai vezetők illetően lekezelésével csak kiváltják azt a méltatlankodást, amely segít az öntudatra ébredésben, s hogy ez aztán ritkán jut barátsági nyilatkozatokban kifejezésre!

Részemről sohasem szüntem meg hangsúlyozni, hogy a kongói népnek ettől a függetlenségre való igényétől semmi körülmények között el nem állok. A szabad akaratunkból hozott döntéseknél egyetlen dolog lehet mérvadó: a nép valódi érdeke. S hogy egy ilyen álláspont annyira képes volt irritálni az amerikaiakat, hogy ettől meggyorsították az 1965. november 25-i — vagyis nem egészen tíz nappal a Blake úrral lezajlott beszélgetés után végrehajtott — államcsíny folyamatát, az kizárólag a kongói népnek és akkori vezetőinek dicséretévé válik.

Mert hitványság lett volna Csombe félreállításáért harcolni, hogy aztán az övéhez hasonló politikát folytassunk. Ha a magukat barátinak nevező országok támogatásának biztosítéka csak annyit jelent, hogy elárulják a megsegítendő ország érdekeit, akkor egy valamirevaló afrikai az ilyen támogatással és az ilyen barátsággal semmit sem tud kezdeni. Becsapni — nem nehéz dolog. Becsapásra mindenki képes, ennél összehasonlíthatatlanul nehezebb nem becsapni. És mi a Kimba-kormányban el voltunk szánva arra, hogy nem csapjuk be a népet, még ha ez az erőszakot hozza is számunkra, mint ahogy azt is hozta az imperialisták részéről: Mobutu révén.

Láthattuk, hogy Kongó polgári és népi rezsimjének utolsó tíz napján más tényezők is siettettek az események alakulását. A belgák nem titkolták növekvő nyugtalanságukat amiatt, hogy Kimba a bukás után önmaga utódja lett, s ezáltal csökkentek Csombe kormányalakítási lehetőségei. A belga követet hazarendelték tanácskozásra, ezalatt Pierre Davister, a belga titkosszolgálatnak ez a kettős ügynöke, azt a föladatot kapta, hogy győzze meg Mobutut — így mondták: Joseph barátját — az azonnali cselekvés szükségességéről. Ez alkalomból hadd idézzek föl egy akkori beszélgetést Pierre Davisterrel.

Az államcsínyt megelőző utolsó előtti vasárnapon történt. Délelőtt 10 óra felé, amikor Justin Bombokónál vagyok Victor Nendakával együtt, csatlakozik hozzánk Mobutu. Dél felé megérkezik Pierre Davister is, mi pedig meghívjuk, ebédeljen velünk. Bomboko és Mobutu így támadnak Davisterre: „Ez igazán botrányos! Te Csombe nélkül se nem látsz, se nem hallasz. Egyedül ő létezik számodra, mást nem is ismersz, és akkor még te nevezed magad barátunknak!” „Nagyon tévedtek! Én sem Csombéért, sem Kaszavubuért nem vagyok oda. Én mobutista

vagyok.” Erre én azt mondom neki: „Jó, de Mobutu nem jöhet számításba, ő nem foglalkozik politikával!” Mire Davister: „Az nem számít, én a stílusát szeretem.”

Néhány nappal ezután, pontosan akkor, amikor Pierre Davister *Spécial* című lapjának harmadik száma megjelenik, 1965. november 25-én, csütörtökön, megindul az államcsíny végrehajtása. Ez csak kiegészítő bizonyíték, ha ugyan szükség van ilyenre, arra nézve, hogy Davister pompásan betöltötte a küldetését.

Az események fölgyorsulásának további tényezője: Csombe személye. Már a Kimba-kormány bukása óta tudomásom volt arról, hogy Mobutu kapcsolatot tart Csombéval. Amikor egy megbeszélés után elment tőlem, azon melegében sietett Csombéhoz, hogy tájékoztassa. És valahányszor megbeszélésük volt egymással, Mobutu elmondta nekem, miket mondott Csombe, persze úgy állítva be a dolgot, mintha a Csombe háza táján működő emberei jelentették volna neki a dolgot. Másfelől pedig tudtam, hogy a belgák — sikerrel — próbáltak közvetíteni Csombe és Mobutu között. Valaki az Union Minière emberei közül egyenesen azért jött Brüsszelből, hogy Delperdange tábornokkal együtt megállapodást készítsen elő, amelyben Mobutu kötelezi magát, hogy a hatalmat mindössze hat hónapig tartja, aztán Csombét juttatja az ország élére. Ha az ember földézi magában azt a mámoros lelkesedést, amit Csombe 1965. november 25-én, néhány órával az államcsíny után tanúsított, akkor el tudja képzelni, hogy ilyen megállapodás valóban létezett, és hogy Mobutu nyilván azért egyezett bele a dologba, mert ez biztosította számára a belgák támogatását a politikai hatalom átvételéhez Kongóban.

Ilyen körülmények között érthető, hogy Csombe összes fogait mutogatva vigyorgott a parlament folyosóin, és fenntartás nélkül támogatta az államcsínyt, mely végső soron az ő érdekében történt.

A Mobutu hadműveleteit meggyorsító tényezők közé tartozik Mobutu konfliktusa Victor Nendakával, legjobb barátjával.

Miben állt ez a konfliktus?

Már említettük, hogy a Kongói Demokratikus Front vezetőit csalódás érte Mobutu parlamenti csoportjának viselkedése miatt... Egy összezejövetelen csoportunk Nendakát szorongatta, hogy próbálja megmagyarázni barátja, Mobutu viselkedését. De

Nendaka is éppen akkor értesült Kaszavubu elnöktől arról, hogy a Kimba-kormány bukása után az elnök azért nem tudta őt kormányalakítással megbízni, mert barátja, Mobutu kijelentette: semmi áron nem szabad őt ilyen föladattal megbízni. Fölháborította ez az ügy, ezt Mobutu újabb árulásának tartotta, s már csak dühében is föltárta előttünk az ubangibeli képviselők magatartásával kapcsolatos rejtélyt. Íme, a következőket mesélte el Nendaka:

Egy Mobutuval folytatott megbeszélés alkalmával Mobutu a nyugtalanságát fejezte ki, amiért a Front tárgyalásai a Kimba-kormány beiktatása ügyében simán haladnak. A helyzet elmélyült tanulmányozása után Mobutu megfogalmazta aggályait. Ezek szerint, ha a Kimba-kormány megkapja a parlamenttől a bizalmat, utána már nagyon nehéz lesz ügyeskedni, mert a kormány egy sor haladó ország támogatását élvezi majd. Útját kell tehát állni a kormánynak, és pedig a bizalmi szavazás negatív eredményével. Ilyen módon Kimba megbukik, és Nendaka előléphet, hogy félretegye az útból a külügyminisztert, a „forrófejű Kamitatut”, aki felelős a „balratolódásért”. Ez lebegett Mobutu szeme előtt, amikor Nendaka útján — mert személyesen nem akart intézkedni — elérte, hogy november 14-én Ubangi képviselői, Lithot kivéve, „nem”-mel szavazzanak, ami által csökkennek a kormány esélyei, és megnyílik az út Nendaka kormányalakítása előtt. Nendaka tehát jelen pillanatban csalódott volt. Elszalasztotta élete legjobb alkalmát a miniszterelnöki kinevezésre, még ha az csak napokig tartott volna is. Ráadásul mindezt Mobutunak köszönheti, aki maga készítette őt elő arra, hogy Kimba helyébe lépjen.

Ezek után Nendaka, megértve, hogy a játszma elveszett és minden remény hiábavaló, nekünk tett vallomása után belefogott/egy becsmérő kampányba Jean Litho pénzügyminiszteri kinevezése ellen. Nendaka érvelése világos volt: miután Litho nem számíthat körzetének képviselőire, akik a kormány ügyét elárulták az első szavazáson, lehetetlen, hogy ilyen fontos tárcát bízzanak rá, hiszen semmi biztosíték sincs arra, hogy ezúttal Ubangi képviselői és szenátorai a kormányra fognak szavazni.

Márpedig Mobutu, aki egy hónappal korábban még nem egészen fogta föl a pénzügyi tárca fontosságát, amióta az unokatestvére lett a terület gazdája, nagyon is tapasztalt lett. Nendaka

főlforgató ügyeskedései is egyhamar a tudomására jutottak, amikor a belgák és amerikaiak már szinte szünet nélkül ösztö-kélték a mielőbbi hatalomátvételre.

Kimba 1965. november 19-én, 13 órakor magához hívatott és négyszemközt közölte velem: „Tudnod kell, hogy Nendaka és Bomboko heves kampányba kezdtek ellened, miután velem szemben kudarcot vallottak. Azzal vádolnak, hogy elsősorban te vagy a felelős azért a balrafordulásért, amellyel magunkra zúdí-tottuk a belga és amerikai körök dühét. Az a véleményük, hogy ha te eltűnnél, a kormánynak megnőnének az esélyei a fönn-maradásra, mert egyes mérsékeltek is rászavaznának.” Azt mondtam, kész vagyok félreállni, ha az ügy érdeke így kívánja, de nem valami amerikai ügynök vagy a Binza-csoport javára, mert akkor végképp kiadjuk a kezünkől a kormány fölötti el-lenőrzést, s az teljesen az imperialisták zsoldjába szegődik. Ilyen körülmények között, ha továbbra is ugyanazt a politikát csinál-juk, igazán nem tudom, minek kellett Csombét fölszámolni.

Alig fejeztem be válaszomat, amikor berontott Mobutu, meg sem várva, míg beszólítják, és már kezdte is: „Miniszterelnök úr, mi történik itt? Ön osztja a miniszteri tárcákat, vagy Victor Nendaka? Ön a kormány feje, vagy Victor?” „Én” — felelte Kimba nyugodtan. „Akkor hát mit jelentsen Nendakának ez a kampánya Litho pénzügyminiszter kinevezése ellen? Nem mi-niszterelnök ő! Ha ön igényt tart az együttműködésemmre, azon-nal utasítsa rendre, mert nem vagyok hajlandó tovább eltérni a dolgait; elegendem van belőle!” Mobutu meg sem várva Kimba vá-laszát, becsapta az ajtót, bevágta magát a kocsijába és elhajtott.

Néhány percig meglepetten és zavarodottan hallgattunk, nem értettük ezt a kitörést, annál is kevésbé, mert néhány nappal azelőtt fogadtuk Nendakát, aki Mobutut vádolta az ubangibeli képviselők negatív szavazatáért.

Kimba, amikor fölháborodásából magához tért, fölhívta Nen-dakát és kérte, jöjjön oda azonnal. Miután Kimba tájékoztatta a történetekről, a leghatározottabban megcáfolta Mobutu kijelen-téseit, amivel bennünket ugyan meg nem győzött, már csak azért sem, mert tudtuk, hogy másfelé is végez aknamunkát. Mindazonáltal, tekintve, hogy azt javasolta, szembesítsék őt Mobutuval Kimba előtt, engem bíztak meg avval, hogy a hírt Mobutuval közöljem. Ő azt felelte, hogy bármikor kész a mi-

niszterelnökekkel találkozni, de Victor Nendakával semmiféle találkozára nem hajlandó. Ez volt az utolsó csepp a pohárban...

Sok megfigyelőt meglepett, hogy Mobutu államcsínye után Nendaka, akit kongói és külföldi körökben mégis csak mint a csoport „erős emberét” tartották számon, mindössze a közlekedési tárcát kapta Mobututól, ezt a technikai ügykört, amelynek semmi köze sincs korábbi nemzetbiztonsági és belügyminiszteri funkcióihoz.

Most már bizonyosan értik, mi volt Nendaka holtvágányra toléása mögött. Egyébként, aki ismeri Mobutu végtelen sértődékeny, könnyen felfortyanó természetét, az már azon is csodálkozik, hogy Nendaka egyáltalán belekerült Mulamba tábornok kormányába. De Nendaka kormányba való bejutásának két oka is volt: először tartománya képviselő-testületének jelölése; másodsor szűkebb hazája tisztjeinek, Malila és Singa ezredeseknek az erélyes közbenjárása (Singa ezredes döntő szerepet játszott a magasabb parancsnokok első ülésein).

Végezetül van egy tényező, amelyet — noha igen fontos — nemigen vesznek számításba, amikor az államcsíny rohamos közeledésének okait vizsgálják: ez a hadseregben belül uralkodó súlyos feszültség.

Körülbelül 1965. november 18. táján Léopoldville-ban megjelenik egy közlemény, melyben azzal vádolják Mobutu tábornokot, hogy akadályozza Mulamba ezredes visszatérését köztársasági biztosi posztjára, Stanleyville-be, ahová Csombe nevezte ki. Annak ellenére, hogy a hadsereg hevesen cáfolja a dolgot, világos, hogy a két ember között valamilyen konfliktus van. Mulamba, akit októberben hívtak Léopoldville-ba tanácskozásra, azóta is a fővárosban időzik. Ezt a helyzetet ügyesen kihasználja Csombe, akinek kiváló kapcsolatai vannak Mulamba ezredessel. Másnap a Hadsereg Hangja rádióadásban heves kirohanás hangzik el a „hataloméhes” politikusok ügyeskedései ellen, ezzel meg akarják osztani a hadsereget, ezenkívül mindenkit óvnak a politikai „népségtől”. Aznap Kimba, a kijelölt kormányalakító, nem titkolva előttünk keserűségét, a hadseregnek ezt a fenyegetését mint súlyos események előjelet ítéli meg. Ezt közli a köztársasági elnökkel is. Ekkor belga barátai, akik találkoztak Csombéval, figyelmeztetik Kimbát arra, hogy mi készül.

Ebben a nehéz és feszült légkörben hívták össze Mobutu kezdeményezésére a Kongói Nemzeti Hadsereg tábornokainak és magasabb parancsnokainak tanácskozását; ez a testület az államcsíny után fölvette a Kongói Nemzeti Hadsereg magasabb parancsnoksága nevet.

A köztársaság utolsó órái

Az olvasó elnézését kérem, amiért egy kicsit elidőzőm az államcsínyt megelőző utolsó órák alatt bekövetkezett események néhány részleténél; ezekből ugyanis fény derül a kongói nemzeti élet kevésbé ismert oldalaira, amelyek mélységesen megváltoztatták Kongóban a hatalom gyakorlásának politikai és történelmi adottságait.

November 20-án, szombaton elmegyek Mobutu irodájába. Arról tájékoztat, hogy november 23-ára, keddre összehívta a Kongói Nemzeti Hadsereg magasabb parancsnokainak értekezletét; feladata az ország katonai helyzetének áttekintése lesz. Meghív, hogy vacsorázzam vele november 21-én, vasárnap, unokatestvérével, Lithoval együtt. Vasárnap vacsora előtt Kimba a dolgozószobájában fogadja Mobutut, és beszámol neki a képviselőkkel folytatott tárgyalások állásáról, elmondja, hogy a képviselők hajlandók csatlakozni a Demokratikus Fronthoz, amennyiben kedvező választ kapnak a miniszteri tárcák elosztásával kapcsolatos speciális kívánságaikra. Ilyen különleges eset például Jean Bolikangoé, az egyenlítői küldöttek korelnökéé. Mobutu — ugyanúgy, ahogy annak idején Kaszavubunak megadott minden biztosítékot, most is nyugodt hangon feleli Kimbának: „Miniszterelnök úr, ne siessen. Adjon magának időt az eredményes tárgyalásokra. Ha a képviselők most sem értik meg, mi az érdekük, akkor összemérjük az erőinket.”

Mindezen hamis biztosítékok ellenére Kimba, aki napról napra bizalmatlanabbá válik, kitér Mobutu vacsorameghívása elől, és engem bíz meg, hogy képviseljem őt, mert neki ezen a vasárnap estén még más parlamenti csoportokkal is megbeszélései vannak.

A vacsora, miután kimentettem a miniszterelnököt, a legkisebb incidens nélkül folyt le.

Másnap, tekintettel a belga sajtó által Csombe érdekében makacsul folytatott nyílt kampányra, elhatározzuk, hogy fiatalok részvételével tüntetést szervezünk a Kongó belügyeibe történő belga beavatkozás elleni tiltakozásul. Egész hétfőről keddre virradó éjszaka a haladó ifjúsági mozgalmak vezetőivel ülésezünk, direktívákat adunk nekik a kedd délelőttre tervezett tüntetéshez. Igaz, hogy a vacsoránál elmondtam Mobutunak a fiatalok tiltakozó felvonultatására vonatkozó terveimet, de időpont megjelölése nélkül. (Amikor kedden a belgák tiltakoztak nála a II. Lipót-szobrot ért sérelem miatt, kijelentette, hogy semmiről sem volt tudomása.) A tüntetés, noha nem volt erőszakos, nyíltan ellenséges megnyilvánulás volt az imperialisták, és különösképpen a belgák cselekedetei ellen; II. Lipót szobrát fekete lepellel takarták le a gyász jeléül.

Aznap Justin Bomboko kirohanásait kell végighallgatnom: nem vállal velem közösséget, mert a belgák királyának méltóságát sérelem érte, aztán Mobutu szemrehányásait, hogy miért kellett annyira sietnem; ugyanakkor külügyminiszteri minőségben viszont — ellátva a napi feladatokat — begyűjtöm a léopoldville-i belga nagykövetség hivatalos tiltakozásait. A nagykövet, aki tanácskozáson volt Belgiumban, az incidenst követő napon visszaérkezik Léopoldville-ba, és azonnal kihallgatást kér az államfőnél, amelyet november 25-én, reggel 9 órára Kaszavubu hivatali helyiségébe tűznek ki.

November 24, szerda: Mobutu már annyit emlegette ezt az 1965. november 24-i dátumot, hogy már mindenki elhiszi, ezen a napon történt az államcsíny. Annyi igaz, hogy a határozat bizonyára ezen a napon született meg, de e napon a hivatalos szervek még normálisan működtek, az államcsíny pedig november 25-én, csütörtökön, reggel 5 órakor történt. A történelem szempontjából ez az időponttisztázás döntő fontosságú, mert Mobutu kampánya minden evvel kapcsolatos adatot meghamisított. Engedjessék meg nekem, hogy a 25-i dátum pontos helyére illesztése érdekében föllevenítsem Kaszavubunak, a nagy elnöknek utolsó politikai intézkedéseit a kongói szintéren.

Kedden, november 23-án, amikor Mobutu titokban összegyűjti binzai szállásán a meghívott tiszteket, Kimba megkérdezi az elnöktől, hogy mint honvédelmi miniszter és mint a Kongói Nemzeti Hadsereg legfőbb parancsnoka delegált-e valakit a tisz-

tek összejövételére. Kaszavubu azt feleli, hogy miután az összejövetel kizárólag katonai kérdésekkel foglalkozik, Mobutut bízta meg a saját képviselőtével. Különben is, Accrából való visszatérése óta, Kaszavubu magatartása Mobutuval szemben csupa meglepetés. Amikor Mobutu engedetlenséget követ el azáltal, hogy nyilvánosan szembeszáll az elnök nyilatkozatával a zsoldosok ügyében, Kaszavubu a jó szolgálat ürügyén altábornagyi kinevezéssel rekompenzálja Mobutut. Még meglepőbb az a döntése — amelyet Mobutu és Nendaka erőszakolt ki —, hogy a nemzetbiztonsági szervezet vezetését Alexandre Singa ezredesre bízza, akiről köztudomású, s az elnök is tudja, milyen odaadással viseltetik Mobutu és Nendaka iránt. Igaz, a hatalom kimeríti az embert, s csak ezzel magyarázható Kaszavubu egész sor cselekedete, amelyeket Kimba ismételt, bár diszkrét figyelemztetései ellenére hajt végre; Kimba ugyanis nem akar ünneprontónak látszani. Valóban, Kaszavubu öt év óta minden nehézséget, ami az útjába került, Mobutu segítsége révén győzött le. Ezúttal is azt hiszi, számíthat Mobutu „nagy hűségére”. Sajnos, ezen a november 24-én, ez már Kaszavubu hattyúdala.

Ezen a napon három nagykövetnek kell átadnia megbízólevelét az államfő kezébe. A ceremóniát 15 órára tűzték ki. Másnapra hálaadó istentisztelet van tervbe véve annak emlékére, hogy a léopoldville-i erők visszafoglalták Stanleyville-t. Nos, 24-én 11 órakor Nendaka, aki akkor még belügyminiszter, egy Mobutuval folytatott telefonmegbeszélés után fölhívja az államfőt, és azt kéri, hozzák előre a misét 24 órával, és 25-e helyett tartsák meg 24-én, 17 órakor. Azzal érvel, hogy Mobutu és tisztjei, akik értekezletükkel vannak elfoglalva, nem tudnának részt venni a szertartáson. Kaszavubu naiv módon belemegy, és közleményt adat le a rádióban.

Rögtön azután, hogy Kanada, Nagy-Britannia és Izrael követei átadták megbízóleveleiket, Guillaume Lubaya, a kormány egyetlen tagja, aki a külügyminiszter mellett a ceremónián jelen van, bizalmasan közli, hogy komolyan aggódik a politikai helyzet miatt, és hogy a tiszték értekezletétől nem sok jót vár. Kimbával rövid megbeszélés után elhatározzuk, hogy fölhasználjuk a 17 órai misét, s kikérdezzük Mobutut és Nendakát. Mobutunak egyébként este 19 órára randevúja van Kimbával.

A mise végeztével Mobutu sötét tekintettel, nyúzott és komoly arcvonásokkal, érzéketlenül, mintegy utolsó katonai tisztelgést ad Kaszavubunak, akinek elmozdítása befejezett tény immár. Miután e kötelességének Kimbával szemben is eleget tett, megszólítom, és megkérdem, hogy a miniszterelnökkel megbeszélt randevú érvényes-e. Mobutu alig leplezett türelmetlenséggel feleli: „De hiszen tudja, hogy a tisztekkel tanácskozom. Nincs egy perc veszteni való időm sem. Tegyük ezt a randevút máskorra.”

Ezután magunkkal cipeljük Nendakát egészen a miniszterelnöki hivatalig, itt Kimba már vár bennünket. Megkérdézzük Nendakát, mit tud a tisztek értekezletén hozott döntésekről. Nendaka azt mondja, semmiféle értesülése nincs, de megpróbál a feleségén keresztül érintkezésbe lépni Malila ezredessel, mert a tisztek az értekezlet megkezdése óta nem érintkezhetnek a külvilággal. Megígéri, hogy 20 óra 30-kor visszajön és választ hoz Kimbának. Sohasem jött vissza! . . .

Összerakva a különböző forrásokból birtokunkba jutott értesüléseket, gyászos következtetésre jutunk: számunkra a játszma elveszett; az államcsíny a legközelebbi órákon belül bekövetkezik, ha az államfő másnap reggel, vagy még az éjszaka folyamán erélyesen föl nem lép.

Úgy határozunk, hogy megvárjuk Nendaka értesüléseit, hogy megoldást keressünk, amelyet még az éjszaka folyamán az államfő elé terjesztünk, aki elefántcsonttornyában ülve, úgy tűnik, semmiről sem tud.

Kimbát, miniszterelnökké jelölése után meghívták, hogy foglaljon el egy lakosztályt Binza táborban. Amikor 20 óra 30 perc tájt Kimba hazamegy vacsorázni, az egész táborriadókészültségben van. Harminc perccel később a kocsija volánjánál ülve indul kifelé a táborból; az őrszolgálatot teljesítő katonák útját állják és kijelentik, hogy feljebbvalójuktól azt az utasítást kapták, ne engedjenek ki senkit. Ekkor Kimba fölkiált: „De én a miniszterelnök vagyok! Azt mondják, a városban harcok vannak, személyesen kell odamennem, hogy megnézzem, mi van!” — és anélkül, hogy választ várna a katonáktól, áthalad a sorompón, egyenesen a hivatala felé, ahol mi hiába várjuk Nendakát.

21 óra 30-kor elhatározzuk, hogy tájékoztatjuk az államfőt.

De már késő. Hiába kérjük a telefonhoz. Kimbát nyugtalanság fogja el, mert arra gondol, hogy Mobutu már elvitette Kaszavubu elnököt. Úgy határoz, hogy elmegy hozzá. A Mont Stanley-i elnöki rezidenciához formálisan tilos a bejárás. Amikor Kimba erősködik, a katonák szigorúan figyelmeztetik és megfenyegetik, hogy ha nem hagyja el a körzetet, tüzet nyitnak. Kimba vérző szívvel és a legyőzöttség és elárultság érzésével tér haza, hogy másnap passzívan részt vegyen a civil rendszer végét jelentő katonai proklamáció kihirdetésénél, ami által szentesíti a napok óta mindenki által sejtett puccsot.

Részemről úgy határozok, hogy otthon várom be az események további alakulását, két barátom társaságában, akik mélységes nyugtalanságukat fejezik ki a politikai helyzettel kapcsolatban. Úgy határozunk tehát, hogy elindulnak Bomboko és Nendaka keresésére, mert kizárt dolog, hogy ne tudják, mi készül a katonai körökben. Már éjfél van, mire sikerül mindkettejüket Bomboko egyik szeretőjénél, a Van-Ethvelde sugárúton megtalálnunk. Azonnal nekik szegezzük az árulás vádját. Bomboko nyugtatgatni próbál: „Én személy szerint nem tudok semmiről. Azonban biztosíthatlak benneteket, hogy ha Mobutu tábornok, aki mégiscsak a barátunk, bármit is kénytelen cselekedni, az csak a mi érdekeinkben lehet. Nincs tehát izgalomra ok. Várjunk! Ha holnapig semmi sem történik, együtt elmegyünk Mobutuhoz, és magyarázatot kérünk.” Minket kielégít ez a válasz, a két barátom meg emlékeztet a Demokratikus Front megalakulásakor megmondottakra: a Binza-csoport emberei nem őszinték. Az események őket igazolták. 1965. november 25-én hajnali két óra van, amikor elbúcsúzunk Bombokótól és Nendakától.

Pár órával később, reggel öt órakor a kongói nemzeti rádió hírről adja a kongói népnek és a nagyvilágnak, hogy Mobutu katonai államcsínnyel átvette a hatalmat Kongóban.

Így hunyt ki a független, szabad és demokratikus Kongó utolsó reménysugara; így született meg a zsarnoki diktatúra rendszere, melynek a kongói néppel szemben elkövetett gonosztetteit alább meg fogjuk vizsgálni.

Mielőtt ezt a fejezetet lezárnánk, szükségesnek tartok tisztázni valamit: a nyugati sajtó tisztavirág életű kormánynak minő-

síftette a Kimba-kormányt. Elfogadom ezt a jelzõt, amennyiben a nyugati sajtó — amelynek kapcsolatai a magas pénzügyi körökkel mindenki előtt ismeretesek — csak el akarta térben és időben helyezni ezt a kormányt. Igen, ez a kormány csak addig tartott, ameddig a rózsák: egy hajnaltól délig. Ugyanakkor örömmel jegyzem meg, hogy fennállásának harminckilenc napja alatt a Kimba-kormány a valódi függetlenséghez való jog új dimenzióit adta a kongói népnek. Kinek-kinek a maga táborán belül ugyanazokat a horizontokat nyitotta meg, amelyeket a maga idejében Lumumba; az imperialisták körében ugyanazokat a szenvedélyeket, ugyanazokat az ellenvetéseket váltotta ki, Lumumbának csak hatvan napot adtak, Kimbának és „baloldali fordulatának” csak harminckilencet.

Ha e népi kormány félreállítására Csombe helyett Mobutut használták föl, az azért van, mert Mobutu számukra a kongói nép fölötti katonai diktatúra biztosítékát jelenti, a kongói népet pedig már nem lehet gyerekként kezelni. Reméljük, hogy az olvasó abból, ahogyan az eseményeket 1960 óta végigkísértük, kiérezte, hogy egy imperialista kéz engedelmes eszközként mozgatta Mobutut a függetlenség által nyitott új, szabad és felelősségteli Kongó visszaszerzésére irányuló terveiben.

Lumumba elpusztítása után föl kellett számolni mindazokat, akikben még élt a demokrácia, a függetlenség, a néphatalom nosztalgája, csírájában kellett elfojtani a gazdasági függetlenség, a kongói személyiség kialakítására tett minden kísérletet.

Ennek tisztázása elengedhetetlen ahhoz, hogy Mobutu tevékenységét az állam élén — amelyet az alábbiakban elemezni akarunk — megértsük.

MOBUTU

ÉS AZ 1965. NOVEMBER 25-I
ÁLLAMCSÍNY

Mégis, mi hát a diktatúra, ha nem nagy kaland?

A kezdete kétségtelenül előnyökkel kecsegtet. Egyesek lelkesedése és mások rezignációja közepette, abban a szigorú rendben, amelyet parancsol, a harsány díszletek és az egyirányú propaganda jóvoltából eleinte olyan dinamizmust teremt, mely éles ellentétben áll az előtte volt anarchiával.

De a diktatúra végzete az, hogy vállalásait eltúlozza.

Amilyen mértékben a kényszer elleni türelmetlenség és a szabadság utáni vágyakozás a polgárok között fölüti a fejét, olyan mértékben kell őket mind nagyobb és nagyobb sikerekkel kárpótolni.

A nemzet olyan gépezetté válik, amelyre gazdája egyre nagyobb gyorsulást kapcsol rá. Akár belső, akár külső tervekről van szó, a célok, a kockázatok, az erőfeszítések lassanként minden mértéket meghaladnak.

Minden lépésnél megsokszorozódnak az akadályok kívül-belül. A végén a rugó eltörik. A grandiózus építmény bajba és vérbe omlik össze. A nemzet ott áll összetörve, mélyebben, mint állt a kaland kezdete előtt.

Charles de Gaulle
Beszéd Bayeux-ben, 1946.

A magasabb parancsnokság és a november 25-i proklamáció

Az előző fejezetekben, amelyekben a végzetes november 25-ét — vagy, ha ez így Mobutunak jobban megfelel — november 24-ét megelőző eseményekről volt szó, igyekeztem amennyire csak lehetséges, a kongói dráma objektív elemzését adni, függetlenül attól, amit a sajtó (főképpen a külföldi sajtó) róla mesél. Olyanokra nézve, akikkel nem volt kapcsolat, a különböző kongói körökkel fennálló kapcsolat eredményeképpen nyert értesüléseimet vetettem egybe. Természetesen tudom, hogy az ilyenfajta történelmi rekonstrukció, amelyik nem illeszkedik bele a hagyományos kartéziánus keretbe, meglephet vagy fölháboríthat egyeseket, mert szükségszerűen hiányosságokkal jár, ezekkel egyébként előre számoltam. De szeretném emlékeztetni az olvasót, hogy könyvemnek egyetlen célja van: a hivatalos ténykedéseken (amelvek nemegyszer maguk is csak fáradságos előzmények eredményei) keresztül megmutatni azt a mindenütt jelenlevő kezet, amelyik a szereplőket mozgatja, vagy amelyik megbünteti őket, ha véletlenül ellentmondásba kerülnek avval a céllal, amelyet e kéz Kongóban kiszolgálni hivatott. A kongói politikai vezetők, akik különböző időszakokban hitet tettek népük mellett, hol a körülményektől, hol a gyakorlatlanságuktól akadályoztatva, egymás után szenvedték el azt a sorsot, amelyet a pénzhatalmak azoknak szánnak, akik útját tudják állni a profit fölhalmozásának, vagyis a kíméletlen pusztításnak.

Az itt következő fejezetekben megpróbálom ugyanolyan objektivitással megmutatni, hogyan folytatódott az imperializmus működése az úgynevezett új kongói rezsim tevékenységében.

Mobutu uralma alatt a kongói népnek nincs többé szava, elvesztette a legdrágábbat, amit a függetlenségért vívott harcban elnyert: a szabadságot, az önkormányzáshoz, a saját képviselőinek megválasztásához való jogot. A nép teljesen el van zárva a hatalomtól, pontosan úgy, ahogy el volt zárva a gyarmati uralom alatt, s két joga van csupán: engedelmeskedni és hallgatni. Mindezek tisztázása után térjünk át most már a tényekre.

Vizsgáljuk meg mindenekelőtt magát az államcsínyt: vállalva, hogy ismétlésekbe bocsátkozom, az olvasó emlékezetébe sze-

retném idézni azt a hosszú folyamatot, amely öt esztendőn keresztül észrevehetetlenül készítette elő Mobutut az 1965. november 25-i hatalomátvételre. Az előző fejezetben az olvasó átélhette az államcsíny végrehajtása előtti utolsó percekét. Ha Kaszavubu közömbössége és Mobutu iránti korlátlan bizalma nem létezik, a puccs elkerülhető, vagy legalábbis nagymértékben megnehezíthető lett volna. Azonban nem ez volt Kongó sorsában megírva. Vajon annak a próféciaának beteljesedését kell-e ebben látnunk, amelyet halála előtt Lumumba mondott: hogy a vére meg lesz bosszulva? Mert azon az 1965. november 25-én Kaszavubu ugyanazt a csapást szenvedte el, amelyet ő mért Lumumbára, hogy politikailag likvidálja őt: az elmozdítást. Akkori eszköze lett november 25-i hóhéra.

Hogyan vélekedjünk erről az államcsínyről?

Erre a kérdésre Evariste Kimba adta meg a választ egy cikkben. Azt állítja, hogy bizonyos adott helyzetben, amikor szakadás keletkezik a nép és vezetői között, vagy amikor a vezetőket valami alapvetően megakadályozza a közrend fenntartásában, a javak és személyek biztonságának garantálásában, a nép boldogulásának keresésében, akkor a fegyveres erők beavatkozása mint „szükséges rossz” merülhet föl.

A katonáknak ugyanolyan jogaik és kötelességeik vannak az országban, mint bármely más állampolgárnak. Következésképpen a nép jóhiszeműen értelmezett érdekében beavatkozhatnak; akár azért, hogy az országot visszarántsák a szakadék széléről, akár a megbomlott belső rend helyreállítása érdekében, akár azért, hogy egy fenyegető polgárháborúnak elébe vágjanak. Márpedig ezeknek a veszélyeknek egyike sem állt fenn Kongóban 1965-ben. A politikusok rivalizálása szakadékot teremtett a Kaszavubu és a Csombe körül tömörült politikai tömbök között. A töredékes politikai irányzatok minden addiginál jobban kikristályosodtak, és vagy a két blokk közötti hatalommegosztás alternatívája irányában, vagy a nemzeti egységkormány megalakítása irányában haladtak. Mobutu egyáltalán nem rajongott a politikai erőknek ezért a kikristályosodásáért, láthatatlan és alattomos módon, gondosan készítette elő a hatalomátvétel fázisait, most elérkezettnek látta az időt, hogy áttérjen a cselekvésre e politikai erők kibontakozásának semlegesítése érdekében.

Sajnos nem ismerem — és megszerezni sem tudtam soha — a

magasabb parancsnokok értekezletén lefolyt viták részleteit, sem arról nem tudok, milyen légkörben zajlott le a tanácskozás. Nem tudom, mi módon tárhatta a katonatisztek elé a politikailag jobban fölkészült Mobutu a maga általános elgondolásait, s vehette rá őket arra a végzetes elhatározásra, hogy beszállnak a politikai arénába. Következésképpen, ismét csak találgatásra utalva, úgy gondolom, a terv fogadtatása kedvező volt. Én úgy gondolom, hogy Mobutunak nem lehetett nehéz — hiszen Mulambát már előzőleg megdolgozta — a tisztek előtt az ország politikai helyzetének súlyosságát ecsetelni: polgárháborús veszély, egy Brazzaville-ban állomásozó képzeletbeli haderő intervenciója, a zsoldosokhoz való folyamodás veszélyei stb. És a konklúzió elég egyszerű volt: ha a hadsereg nem veszi át a teljes hatalmat, mehet a frontra csatázni és legyilkoltatni magát a kapzsi politikusok érdekeiért, akik mást sem akarnak, mint a zsebeiket megtömni és becsapni a népet. És különben is, mit veszíthet a hadsereg? Nem mindent megnyerhet-e? Öt éven át mást se tettek a politikusok, mint — ahogy azt az idősebb tisztek mondják — „zabálták a pénzt”; most itt az alkalom, hogy a katonák is kivegyék a részüket. Ki tud érzéketlen maradni egy ilyenformán lefestett kép láttán?

Így a tisztek válasza nem is lehetett, csak helyeslő: vegyük át a hatalmat és mentsük meg az országot.

Könnyen elképzelhető, hogy ilyen beállításban ezek az érvek meggyőzték a tiszteket annak szükségességéről, hogy a népet a polgárháborús szakadék szélére lökjék, és evvel megteremtsék az államcsíny egyetlen lehetséges jogcímét.

Ha mégolyan nemes ügy volt is ez, igazolhatja-e vajon az arra hivatott emberek politikai ügyeibe való beavatkozást? A tapasztalat azt bizonyítja, hogy bármilyen nemes is egy ügy, nem lehet akárkire bízni a védelmét. Hányszor láthattuk már a történelem folyamán, hogy nagystílű kalandorok egy szent ügy védelmének ürügyén megkaparintották a hatalmat és katasztrófába sodorták a népet? A lelkesítő ügy védelmére — a közösség nevében — olyan tisztességes, feddhetetlen emberekre van szükség, akik legalábbis kedvező fogadtatásnak örvendenek, és messzemenőleg föltételezhető róluk a közügy iránti odaadás. Olyan fejlődő ország esetében, mint Kongó, mely mérhetetlen kincsek birtokosa, és a függetlenség öt esztendejének annyi bo-

nyodalmát élte át, a nép ügyét csak olyan ember szolgálhatja, aki valóban független mindenféle külföldi befolyástól és nincs kiszolgáltatva olyan pénzhatalmak parancsainak, amelyeknek érdeke homlokegyenest ellentétes a kongói népével. Márpedig a mi esetünkben ki lenne az, aki a kongói nép érdekeinek zászlaját a kezébe veszi? Azt lehetne felelni: legalábbis elméletileg, a Kongói Nemzeti Hadsereg magasabb parancsnoksága. De álljunk csak meg egy pillanatra, és nézzük meg, mit is jelent 1965. november 25-én a Kongói Nemzeti Hadsereg magasabb parancsnoksága, amelynek létezéséről a nép addig a napig mit sem tudott, s amely csak az államcsíny érdekében született.

Aki figyelemmel kísérte a kongói politika alakulását, könnyen megállapíthatja, hogy az ország jövő sorsát a kezébe vevő magasabb parancsnokságon belül három fő tendencia rajzolódik ki:

Mobutu tábornok, a hadművelet agyveleje, a maga útját járja, mert egyedül neki van tiszta és pontos elképzelése arról a szerepről, amelyet betölteni kíván; A régi karhatalom öreg altisztségeinek klikkje, azoké, akiknek a belgák a szolgálati idejük és a föltétlen engedelmességük arányában adtak rangot, s akik a Kongói Nemzeti Hadsereg létrehozása óta Mobutu legbiztosabb támaszai, következképpen bármit javasol, igennel felelnek. Az élükön Mobutu rokona, Louis Bobozo tábornok áll; A különféle katonai iskolákon kiképzett tisztek csoportja, élén Léonard Mulamba ezredessel.

Kezdjük talán a második csoporttal, amelyet „a föltétel nélküli igen” csoportjának nevezhetünk, s amelynek prototípusa a vezetője, Bobozo tábornok. Függetlenül attól, hogy főparancsnoki kinevezését tulajdonképpen családi érzelmeknek köszönheti (nagybátyja Mobutunak), alkalmatlanságáról híres, s ezen maga Mobutu is minden egyes alkalommal gúnyolódik. De ő jelenti a biztosítékot Mobutu terveire. Nem nehéz elképzelni, hogy az a csoport, amelyiknek Bobozo tábornok a vezére, a kongói politikai helyzet kérdéseiről kizárólag Mobutu szemszögéből alkot véleményyt. Az „igen” tehát már előre biztosítva van.

Ami a harmadik csoportot illeti, amelyikbe a gyakorlati kiképzésben részesült tisztek tartoznak — a volt karhatalom gépirói és könyvelői, akiket a függetlenség kikiáltása után Lumumba emelt ki vezető szerepre —, erről a csoportról is könnyen

megállapítható, hogy siet minél előbb megkaparintani a hatalmat. Valójában csupa megkeseredett, féltékeny ember, aki mindig is a politikusok vetélytársának érezte magát. Most lehetőséget kapott arra, hogy áttérjen a cselekvésre, hogy olyan felelős posztokat töltsön be, ahol „megtöltheti ő is a zsebét, ahogy azt a politikusok öt év óta teszik”. Végre itt az alkalom, hogy semlegesítheti a politikusokat. A hatalom gyakorlása révén az ország föltétlen urává válik, megszerezhet minden anyagi előnyt, amelyet eddig annyira irigyelt, s amelynek megszerzését az állami intézmények vezetésében tevékenykedő politikusok akadályozták. A későbbiekben néhány tipikus példán keresztül alkalmunk lesz közelebbről szemügyre venni ezt a típust. E harmadik csoport részéről ugyancsak nem várható más, mint sietség a hatalom mielőbbi átvételére.

Végül térjünk rá az összeesküvés agyközpont-motorjára, Moburura. Próbáljuk megnézni — túllépve azokon a portrékon, amelyeket Francis Monheim¹ és Pierre Davister rajzolt róla, s amelyek valódi célját jól ismerjük —, hogy kicsoda is ez a Mobutu.

Mobutu politikai életrajza valójában 1960-ban, a brüsszeli ke-rekasztal-konferencia munkája alatt kezdődik, amikor Lumumba Kongói Nemzeti Mozgalom csoportjához akar — láthattuk, mi módon — csatlakozni. Ettől az időponttól kezdve Mobutu a belga titkosszolgálat besúgója. Bárki könnyen elképzelheti, milyen élete van egy olyan besúgónak, kémnek, aki arra vállalkozik, hogy idegen hatalmak érdekében elárulja a saját hazáját. Kongó függetlenségének kikiáltása után fölfedezi Mobutut a CIA is, és ennek fő ügynökévé lesz a Kongói Demokratikus Köztársaságban, barátjával, Nendakával és Albert Ndelé kormányzóval egyetemben. Mobutu mint a titkosszolgálatok ügynöke: permanens áruló.

Az olvasóval együtt készítettük el Mobutu árulásainak első mérlegét, kezdve Lumumbával, Adulán, Csombén, Kimbán keresztül, egészen Kaszavubuig. Mindegyiküktől árulás révén sikerült megszabadulnia. De evvel nem elégedett meg, és habozás

¹ Francis Monheim, Mobutu személyes jóbarátja: könyve, *Mobutu, az egyedüli ember* mintapéldája a hazugságnak, a kongói tények nem ismerésének, és a nem csupán rajongó, hanem érdekelt szubjektivitásnak.

nélkül folyamodott állandóan a politikai gyilkosság eszközhöz: Lumumba, Mpolo, Okito, Finant (Stanleyville volt kormányzója), Elengesa, Pierre Lumbala, Gérard Ntonda, Massena, Musosso, Antoine Csimanga, Csitenge, hogy csak a legismertebbeket említsem, akik Mobutu személyes áldozatai voltak, a hazafiak ezreiről nem is beszélve, akiket Mobutu hírhedt ejtőernyős-kommandói végeztek ki, mindenki tudtával és szeme láttára.

Ez az intelligens ember — mert az! —, akinek szelleme nem mély, de annál agyafúrtabb, akit szellemi atyja, Pierre Davister a saját képmására alakított, ez az ember, akinek a lelkiismeretét annyi politikai gyilkosság gaztette terheli, ez tölti be 1965. november 25-e hajnala óta a kongói nép érdekei védelmezőjének felelősségteljes szerepét.

A Szentírás, amelyre Mobutu annyira szeret hivatkozni, valahányszor az érdekei úgy diktálják, azt tanítja, hogy egy ember két urat nem szolgálhat. Márpedig ő éppen ebben a dilemmában van. Ha a népet akarja szolgálni, a nép mint új gazdája lép a régi mellé, melyet őt esztendeje szolgál. Mit fog csinálni? Melyik gazdát választja?

Említettük már: a kongói nép érdekei homlokegyenest ellentétesek az imperialistákéival és az újgyarmatosítókéival. Hogyan tudná egy ilyen elkötelezettségű ember biztosítani a kongói nép érdekeinek védelmét?

Azt a kitartó igyekezetünket, hogy az 1965. november 25-i államcsíny nyomán született kormányt befolyása alatt tartó alapadottságokat világosan meghatározzuk, igazolni fogja — ha megértjük — a később vonandó párhuzam e politika kezdeti szándékai, valamint az anyagi megtestesülésüket jelentő cselekedetek között. Ezt a kettősséget a Mobutu-rezsim belső ellentmondásainak is nevezhetjük.

Másrészt, nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy bármily igaz legyen is ez az ügy, védelme egy tökéletesen kompromittált ember kezébe került, akinek ezáltal csak tovább erősödik a szerepe azoknak a szolgálatában, akik őt eszközükként előkészíteték és fölhasználják. Mindezek tisztázása után lássuk most már a magasabb parancsnokság proklamációját:

Az új hatóságok kötelesek tiszteletben tartani az alkotmányt, nem vezethetnek be katonai diktatúrát az országban, kötelesek biztosítani az alapvető állampolgári szabadságjogokat és mind a

képviselőházban, mind a tartományi gyűlésekben kötelessésként tartani a törvényhozó hatalmat, amelyet az alkotmány adott. Ezek vonatkoznak belföldre. A külföldi kapcsolatokat illetően: tiszteletben kell tartani az előző rezsim megállapodásait, folytatni kell az afrikai fölszabadító mozgalmak megsegítését. Ezt tartalmazta a proklamáció, amelyet a tisztek között az értekezletükön létrejött megállapodás eredményének kell tekintelnünk. A proklamáció egy szóval sem tesz említést a rezsimnek adott öt éves megbízatásáról. Az egyetlen jel, ami ilyesfélére látszik utalni, a következő kitétel: Mindaddig, amíg Mobutu tábornok az államfői teendőket látja el, Bobozo tábornok tölti be a Kongói Nemzeti Hadsereg főparancsnoki funkcióját. Igen ám, de Mobutu már az államcsíny bejelentését néhány órával követő sajtóértekezleten, a magasabb parancsnokságbeli kollégáival való előzetes megállapodás nélkül bejelenti, hogy öt évig marad hatalmon. Ez az első olyan agyafúrt megnyilvánulása, amelyik arra enged következtetni, hogy a magasabb parancsnokság tagjai nem szavaztak öt évre szóló megbízatást Mobutunak. Csak szokása szerint kész helyzet elé állította őket.

A közvélemény itt-ott föltette a kérdést, hogy a parlamenti képviselők miért nem tanúsítottak ellenállást Mobutu hatalomátvételekor. A kérdésre teljes értékű választ adni nem tudunk, de úgy gondoljuk, valamelyest hozzásegíthetünk a megértéséhez.

Az államcsínyt megelőző hat hónap alatt — ezt e könyvben kellőképpen bemutattuk — a politikai csoportok mélyen kettéváltak aszerint, hogy irányzatukban a Csombe által képviselt politikát, avagy a Kaszavubu által képviseltet támogatják-e. Mindkét ember az 1966 márciusban betöltendő legfelsőbb állami méltóságra pályázott.

Ennek a harcnak akkor, abban a pillanatban valamilyen kimenetelt kellett találni. Ami engem illet, sohasem titkoltam rokonszenvemet az effajta harc iránt, amely versengéssel jár és lehetővé teszi, hogy az ország népe részt vegyen ügyeinek irányításában. Mindig arra gondoltam, hogy egy olyan mélyen megalázott országban, amilyen Kongó volt, föltétlenül helyes szabad teret engedni a demokratikus harcnak mindaddig, amíg a nemzet törvényes intézményeinek keretein belül zajlik. Az effajta harc segít nemzeti szinten összpontosítani a véleménye-

ket és lehetővé teszi, hogy a nép választott képviselői pozitívan vegyenek részt a közügyek vezetésében. A második kongói törvényhozói választás képviselői számára, közéjük tartoztam én is, a probléma az elnökválasztás szintjén mutatkozott, és a Kimbarkormány elleni, harsányra hangszerelt ellenzéki támadás nem volt egyéb, mint a Kaszavubu—Csombe párbaj előjátéka. Minden egyéb másodrangú volt, és kielégítő megoldást nyert az intézményes szerveken belül, vagy azokban a politikai egyezményekben, amelyekhez folyamodni kénytelenek voltunk, amikor más megoldás nem látszott lehetségesnek. Kormányválságok más országokat is sújtottak: Belgiumot, Olaszországot, Franciaországot. Egyikük-másikuk még hosszan tartó is volt, de az egyikük hadseregét sem indította arra, hogy átvegye a hatalmat avval az ürüggyel, hogy a válság immár harmincöt vagy harminckilenc napja húzódik.

Emlékezzünk rá, hogy még a Csombe és Kaszavubu közötti válság időszakában hozzákezdtek egy békítő kísérlethez, azzal a céllal, hogy rávegyék a kormányalakításra kiszemelt Csombét: alakítson nemzeti egységkormányt, mely magában foglalja a parlament két nagy irányzatának képviselőit. Csombe visszatartotta ezt a formulát. Ám a gondolat haladt tovább a maga útján a képviselők körében. Ők látták, hogy a további manőverezésnek igencsak kicsinyek a lehetőségei, tehát a nemzeti egység irányába kell fordulni. Mobutu, aki állandóan kapcsolatban lévén mindkét képviselőcsoporttal, hasznát húzott ebből a helyzetéből, és a képviselőket a saját uralma támogatásának nyerte meg. Ez a legfelsőbb állami méltóság, mint kulcskérdés, megoldását ígérte, biztosítva ugyanakkor egy nemzeti egységkormány megteremtését, melynek miniszterelnöke — ez volt a másik Erisz almája — politikailag semleges személy, tudniillik ez esetben Mulamba tábornok — akkor még ezredes — volt a kiszemelt.

Ettől fogva a képviselők megkönnyebbülten sóhajthattak. Amikor a magasabb parancsnokság proklamációját hallgatták, biztosak lehettek, hogy az új hatóságok elkötelezték magukat az alkotmány tiszteletben tartására; hogy a két ház teljes mértékben megtartja törvényhozói előjogait és a kormány intézkedései fölötti ellenőrzési jogát; hogy a két ház társul a kormányalakításban, emez pedig később a bizalmukat kéri; hogy a köztársas-

ság tartományaiis megtartják előjogaikat; hogy az új hatóságok kötelezik magukat az alkotmányos és alapvető állampolgári szabadságjogok tiszteletben tartására.

Miután a magasabb parancsnokság katonai proklamációjának okmánya, amelyet az 1965. november 25-i rendkívüli parlamenti ülés elé terjesztettek, mindezeket a biztosítékokat tartalmazta, a képviselők a leghatározottabb garanciát kapták arra nézve, hogy az új rezsimben a demokratikus intézmények normálisan működhetnek tovább. A probléma ettől kezdve személyi kérdésé redukálódott: a Csombe és Kaszavubu közötti ellentétte; Mobutu szétválasztotta őket, és párthíveiknek, ha személy szerint sajnálták is vezéreiket, legalább tiszta maradt a lelkiismerete, mert csupán semlegesítették, nem pedig letartóztatták vagy megölték őket. Csombe emberei annak örültek, hogy Kaszavubu előtt van elzárva az elnökség útja, Kaszavubu hívei meg annak, hogy Csombe előtt. Így aztán jogosan lehet a második törvényhozó testület tagjai javára írni, hogy a Mobutunak november 25-én megszavazott, majd november 28-án, a Mulamba-kormány bemutatásakor megújított bizalom őszinte volt.

A megelégedés első kinyilvánítása egyébként Csombe részéről érkezett, aki a Conaco nevében üdvözli, hogy Mobutu magára vállalta a felelősséget és „megszabadította Kongót Kaszavubutól, Nendakától és Kamitatutól”. Már fentebb említettem, hogy engem Csombe-párti körökben, csakúgy, mint európai körökben a „balratolódás” felelősenek tekintenek, mely a (jobboldali) viszontválaszt, Mobutut előidézte. Nendaka a maga részéről a Demokratikus Front nevében ugyancsak üdvözli Mobutu tábornokot, amiért „a magas pénzügyi körök kongói bábfiguráinak” útját állja. Ilyenformán Mobutu nemcsak a hadsereg támogatását biztosította a maga számára, hanem 1965. november 25-én döntőbíróként lépett föl a két ellentétes parlamenti irányzat vitájában, mely a választások óta rányomta bélyegét Kongó politikai életére.

Mulamba ezredes kormánya a fölsorolt elvek tiszteletben tartása jegyében alakult meg; a nemzeti egység kormánya volt tehát, amelyben helyet foglalt a köztársaság és Léopoldville huszonegy tartományának egyenkint legalább egy képviselője. A jelölés a tartományok képviselői közötti megállapodás alapján történt, tekintet nélkül a köztük levő politikai különbségek-

re. Csombe és a Conaco reményeivel ellentétben a kormány legszembetűnőbb személyiségei — Csisekedit leszámítva, aki akkor jelent meg a politika színpadán — Bomboko, Nendaka és jómagam voltunk. Engem a középosztályok miniszterének neveztek ki, ezért visszautasítottam a Mulamba-kormányban való részvételt, s ezt Mobutu felségsértésnek tekintette, amelyért később drágán megfizettetett velem.

Míg Csisekedi, Csombe jobbkeze tölti be a belügyminiszteri funkciót, addig Bomboko külügyminiszter, Nendaka közlekedési miniszter lesz, és mint ebből is látható, a trió a súrlódások ellenére ismét együtt van, sőt reá hárul az ország ügyeinek valódi vezetése, kiváltképp ha tekintetbe vesszük, milyen tekintélye van Nendakának a vezérkar Mobutuhoz legközelebb álló tisztjei, Malila és Singa előtt.

Egyesek sokat gáncsoskodtak Mulamba tábornoknak Moise Csombéhoz való tartozása miatt, de eltúlozták ezt a kapcsolatot. Ha Mulambát jellemezni akarnánk, könnyen süríthetnénk abba a néhány szóba, amellyel Mobutu az államcsíny napján megtszította őt: „Derék katona, feddhetetlen ember.” Én hozzáteszem — a becsületével és a magatartásával kapcsolatban —: a hierarchiában, följobbvalóinak naiv kiszolgálója. Csombe a bátorságát és az érdemeit jutalmazta avval, hogy amikor Stanleyville-t a zsoldosok (a kongói állam rovására) visszafoglalták, kinevezte oda köztársasági biztosnak. Csombét inkább „a küzdelem fölött álló” tiszt módjára szolgálta, mivel — a tapasztalat azt bizonyította — Mulamba tábornoknak igen kevés politikai érzéke volt, noha egyike volt Kongó legjobb katonatisztjeinek (erről a későbbiekben még szó lesz). Jóllehet miniszterelnöki beiktatása mind a magasabb parancsnokság, mind a képviselőház egyöntetű akaratából történt, amikor Mobutu egész egyszerűen elhatározta, hogy leváltja, hang nélkül tűnt el, tudomásul véve a döntést, nem mint politikus, hanem mint az előljárója parancsának engedelmeskedő katona.

Mobutu tehát az elmondott körülmények között kezdte el gyakorolni hatalmát. Politikai köröknek nem kellett sok idő ahhoz, hogy észrevegyék: ez a hatalomátvétel, valamennyi általunk előlegezett, mellette szóló megfontolás ellenére nem egyéb, mint a kongói nép elárulása. A valóságban a legfőbb döntéseket kizárólag a Binza-csoport hozta. Már november 30-án, vagyis

két nappal azután, hogy az együttműködés jelül egyhangúlag bizalmat szavaztak kormányának, Mobutu törvényhozói jogot követel magának, és ez később ütközőpont lesz közte és a parlament között. Csökkenti a parlament ellenőrzési jogkörét a kormány intézkedései fölött. Parlamenti körökben el is kezdik föltenni a kérdést, mi értelme van egy olyan képviselőháznak, amelyik meg van fosztva két leglényegesebb előjogától: a törvényalkotástól és a végrehajtó hatalom ellenőrzésétől. A két ház még a saját parlamenti irodáját sem újíthatja meg, mert Mobutu ötévi időtartamban állapította meg a mandátumaikat.

Mobutu először december 12-én mutatkozik olyannak, amilyen ezután minden nyilvános megnyilatkozásában lesz. Ezen a napon miniszterei körében — akik közül nem egyet, mint tudjuk, súlyos felelősség terhel a kongói válságért — demagóg, mocskolódó kampányba kezd a volt vezetők ellen. Kijelenti, hogy Moise Csombe kormánya 21 milliárd kongói frank deficitet hagyott rá örökül, amelyet most a nép segítségével kell előteremteni; következésképpen mindenkit felszólít, vegyen részt a „gyűrjük föl az ing ujját” mozgalomban, és térjenek át egy szigorúbb politikára. Csombéra ismét csalódás vár, éppen őrá, aki oly lelkes tud lenni, mert egyre inkább nyilvánvaló, hogy Mobutu — a Csombénak adott erőteljes belga támogatás ellenére, vagy éppen amiatt — meg akar tőle szabadulni. Mobutu valóban attól fél, hogy Csombe — akinek a magas pénzügyi körök mindig megadták az anyagi támogatást — esetleg újrakezdi 1964-es hőstetteit, és ő kénytelen lesz — akár szép szóval, akár erőszak útján — lemondani az ország vezetéséről Csombe javára. Márpedig Mobutu kinyilvánította, hogy öt évig marad hatalmon, s ehhez ragaszkodik, bármibe kerüljön is. Az első akadály tehát, amit félre kell tenni az útból, Csombe. És amikor a nép előtt a Csombe-kormány pénzügyi helyzetét ecseteli, abban reménykedik, hogy alaposan kikezdi Csombe presztízsét, s így szükség esetére marad a kezében egy fegyver Csombe ellen. Csombe azonban elsősorban azért jelent nagy veszélyt, mert ugyanabba a táborba tartozik, amelyikbe Mobutu, csak sokkal kezelhetőbb a finánctóke szemében — főként a belgáéban! — és képes rávenni a Katangában működő társaságokat, hogy bizonyos területeken tagadják meg az együttműködést Mobutuval. Ez idő tájt Mobutu szereti hangoztatni bizalmas baráti körök-

ben, hogy rá kellene venni az Union Minière-t és valamennyi leányvállalatát, hogy azt a pénzügyi támogatást, amit Csombénak ad, juttassa inkább a törvényes kormánynak.

Miféle segítségről van szó? Senki előtt sem titok, hogy Csombe nagyon gazdag ember, külföldön hatalmas vagyona van, amit a felső-katangai Union Minière folyósított a nevére. Márpedig Mobutu úgy vélekedik, hogy most, miután átvette a hatalmat és saját személyében garantálja az Union Minière vagyoni és személyi biztonságát, az eddig Csombénak juttatott osztalék-kiutalások immár őt illetik meg. Aki tudja, hogy mennyire irigy Mobutu mindenre, amit csak egy másik kongói birtokolhat, az megérti az Union Minière iránti igényét. Mint arról a későbbiekben meggyőződhetünk majd, Mobutu egyik fő célja a hatalom átvételénél éppen az volt, hogy — Csombéhoz és más államfökhöz hasonlóan — hatékony eszközök birtokába jusson a vagyonszerzéshez a maga, a családja, a klánja javára. A kezdeti időszakban tárgyalni kellett tehát a magas pénzügyi körökkel, és kielégítő ígéretet szerezni a személyes juttatást illetően. A CIA-nak az a politikája, hogy különböző politikai klikkekhez tartozó személyeket támogat pénzügyileg a jövőbeni rokonszenvük megszerzése érdekében, a belga tőke azonban egészen más politikát folytat. Elkötelezte magát, hogy Csombét támogatja. Hallgat Mobutura, mint a kongói kormány képviselőjére, de a kapcsolat ennél tovább nem terjed. Az Union Minière nemcsak hogy elutasítja Mobutut, hanem még el is látja Csombét, akinek egészségi okokból Belgiumban kell tartózkodnia.

Mobutu a maga részéről úgy látja, hogy miután az Union Minière elutasító magatartást tanúsít az esetleges kompromisszummal kapcsolatban, nem marad más hátra, mint erőszakot alkalmazni, s neki is lát, hogy ennek állomásait gondosan előkészítse.

Mire ezek a sorok napvilágot látnak, egyes naiv emberek avval fognak vádolni, hogy szabadjára eresztettem a képzeletemet és kitaláltam mindenféle históriákat. Mert a kongóiak közül sokan még mindig azt képzelik, hogy hazájuk történelmét, vagy pontosabban hazájuk politikáját ott náluk, hazájuk fiai döntik el, Kinshasa hivatalaiban. Bár elolvashatnák e könyv különböző lapjait és megértenék, hogy mindazt, ami Kongóban történik, Kongótól távol eső fővárosokban vagy boszorkánykonyhákban döntik el. Így volt ez a múltban is, és ma még inkább így van.

Akiknek újabb bizonyítékra van szükségük, meg fognak bizonyosodni róla, hogy elemzésem megfelel a tényeknek.

1966 márciusában vagyunk. Mobutu négy hónapja van hatalmon. Csombe Belgiumban diszkrét agitációba kezd. Mobutu tudomására jut, hogy az Union Minière — bizonyos demagógiától való félelmében — a kulisszák mögött Csombe érdekében dolgozik, mert szeretné, ha visszatérne a hatalomba. Mobutunak e pillanatban nincs választása. Újból „a Frontbeli barátaihoz” fordul, Kimbához, Bambához, Mahambához, Kiwewához, Lassirryhoz és énhozzám. Fogad bennünket djelo-binzabeli, magános villájában. Miután előadja, milyen problémát okoz Csombe belgiumi tartózkodása, így folytatja: „Kértem az Union Minière-t, hogy szüntesse be Csombénak adott támogatását, hallani sem akar róla. Azt mondtam, hogy a jogtalanul Csombénak juttatott összegek a kongói kormányt illetik, ám süket fülekre találtam az Union Minière-nél. Nem kérek többé semmit, hanem csapdát állítok neki. Mindenekelőtt megkérdőjelezem a belga—kongói jogvita Csombéval történt rendezését; azután létre fogjuk hozni a Kongói Általános Társaságot, egymilliárd belga frank tőkével. Az egész tőkét az állam jegyzi. Amint a társaság megalakult, fölvetjük a kérdést, hogy miért termeli ki a mi kincseinket az Union Minière és számos leányvállalata.” Még aznap megbízást kap Mungul-Diaka¹, akkori középosztályügyi miniszter, hogy dolgozza ki az új kongói társaság alapszabályzatát. Az értekezleten részt vett Litho és Nendaka is. Mialatt Mungul-Diaka neki-lát a Kongói Általános Társaság alapszabályzata kidolgozásának, Mobutu kiássa a harci bárdot a jogvita ügyében, és májusban — anélkül, hogy diplomáciai úton bármiben is megegyezett volna a Belga Királyság kormányával —, Mulamba tábornok miniszterelnök vezetésével erős delegációt indít útba Brüsszelbe, a Csom-

¹ Nem érdektelen megemlíteni, milyen utat járt be ez a minden lében kanál ember. Társa volt Lumumbának a szökésben, és kétségtelenül ő volt végső soron a felelős elfogatásáért, mert rábeszélte a saját városkájába teendő fölösleges kitérőre, amellyel 48 órai késedelmet okozott, és ez elősegítette, hogy az Unilever társaság egy ügynöke fölfedezze és följelentse Lumumbát; ezek után Mungul-Diaka minden kormánykombinációban megtalálható volt, legalábbis annak a pénzüsszegnek a rejtélyes eltűnéséig, amelyet Csombe Algírból Kinshasába való szállítására szántak 1967 júliusában.

A brüsszeli kerekasztal-konferencia résztvevőinek csoportképe (1960); elől, középen – a főhelyen – még a belga vezetőket látjuk, köztük a „kongóügyi” minisztert és a belga-kongói gazdaságügyi minisztert

Tárgyalás Katangában — a helyi vezetők, az ENSZ és az Union Minière képviselői között

Emery Patrice Lumumba, a független ország első miniszterelnöke

Egy békéltető értekezlet résztvevői Tananarive-ban, (1961); balról jobbra: Kamitatu, e könyv szerzője, Bolikango, a kongói kormány alelnöke; Kaszavubu köztársasági elnök; Tsirana, a Malgas Köztársaság (Madagaszkár) akkori államfője; Csombe katangai „elnök” és Mukenge, Észak-Kaszai vezetője

A kongói reakció és az imperialista erők közös akciójának „győzelme”: Lumumbát és Okitót megkötözve viszik, hogy végrehajtsák rajtuk az előre megtervezett gyilkosságot

Joseph Kaszavubu

**Moise Csombe Londonba érkezik
(1974)**

Csombe két zsoldosa: az egyik Johannesburgba (Dél-afrikai Köztársaság) való, a másik londoni

**Cyrille Adula miniszterelnök (baloldalt)
és Antoine Gizenga miniszterelnök-
helyettes (1961)**

**Pierre Mulele, Lumumba meggyilkoltatása
után a haladó, harcoló erők egyik vezetője,
akit Mobutu csellel visszacsalt Zaire-ba,
és adott szava ellenére kivégeztetett**

1965: Mobutu az államcsíny utáni első kormányval; az első sorban balról jobbra: Bomboko külügyminiszter, Mulamba miniszterelnök, Mobutu köztársasági elnök és hadügyminiszter, Kitiba bányaugyi és Kitiwa posta- és távközlési miniszter

Az elnöki rezidencia
alkalmazottai Mobutu-
inget viselnek

Sese Seko Kuku Ngbendaunde
Wa Za Banga Mobutu

be által előző évben aláírt jogvita-megegyezés kérdésessé tétele végett. Ez ellentétben áll a magasabb parancsnokság proklamációjával, amelyben kötelezte magát a korábbi kormányok által kötött egyezmények tiszteletben tartására.

Tisztázzunk még valamit, mert tudom, hogy engem is vád fog érni a belga—kongói jogvitával kapcsolatban: mindig vállaltam a felelősséget a véleményeimért. És a személyes véleményemet jól ismerték belga és kongói politikai körökben egyaránt. Elég, ha azokra az álláspontokra hivatkozom, amelyeket 1965-ben mint külügyminiszter elfoglaltam. Ha ezt az anekdotát elmesélem, azért teszem, hogy emlékeztessenek arra, valójában milyen időpontban és milyen okokból is tette Mobutu kérdésessé a jogvita ügyét, olyan pillanatban, amikor a belga kormány a legkevésbé várta volna. A problémát összefüggésbe kell tehát hozni avval, hogy az Union Minière elutasította a Mobutu által kért támogatást.

Míg külföldön Csombe jelenti a rezsim első számú közellenségét, az országon belül kifejlődik a parlamenti ellenállás, és kéri az átcsoportosulás módját. A képviselők, akik szabadságukat a választóköreikben töltik, mindenütt tapasztalják a nép csendben fölgyülemelő elégedetlenségét ennek a kongói katonának a napról napra növekvő hatalma miatt, akinek túlkapásait már semmiféle civil tekintély beavatkozása nem korlátozza, mert gyakorlatilag mind félre van állítva.

Az az igazság, hogy a népet e kongói katona üzelmei különös módon arra a gyarmati korszakra emlékeztetik, amelyik ellen harcolt. Sőt, a helyzet még rosszabb, mert a kongói katona minden különösebb teketória nélkül megszáll bármely falut és elkozza a kecskét, bakot, tyúkot, maniókát, banánt, minden ellenszolgáltatás nélkül, s a tulajdonosok nem szólhatnak egy szót sem; még jó, ha nem agyabugyálják el őket, mielőtt a javaik fosztogatását tehetetlenül végignézik. Ebben a rendszerben kizárólag a külföldiek számíthatnak a jogaik tiszteletben tartására, különösen a fehérek, mert a velük szembeni helytelen bánásmód diplomáciai incidenseket idézhet elő a Léopoldville-ban (1966. áprilisa óta Kinshasában) állomásozó követségekkel.

A civil hatóságok uralma idején az efféle sarcolásról, még ha katonák követték is el, azonnal jelentés ment a területi vezetőhöz, aki jelentést tett a körzetnek, az pedig a tartományi kor-

mányzónak, aki közvetlen kapcsolatban állt a belügyminiszterrel, őt pedig nemegyszer kérdőre vonták a terület képviselői. A civil hatóság minden síkon kapcsolatba léphetett a megfelelő katonai hatósággal, mielőtt még a belügyminiszter — fontos esetben — tájékoztatta volna a főparancsnokot. De ma a katonák nem titkolják pökhendiségüket: „Ugyan, hol akarsz bevádolni? Most rajtunk van a sor! Itt most mi parancsolunk és ha be mersz vádolni, megnézheted magad!” Már 1966-ban, Mobutu minden rádiópropagandája ellenére, az egész nép, akárcsak a képviselők, azt reméli, hogy eljön a perc, amikor megvonhatja a bizalmát a katonai rezsimtől, s egyre nyilvánvalóbb előtte, hogy ez bizony diktatúra. Ha kifelé tiszteli is, belül már nagyon távol áll tőle. Ekkor Mobutu észreveszi, hogy ha elébe nem vág, fölébe kerekedik akár a képviselők mozgalma, akár a nép rendszerellenes megnyilatkozása. Elhatározza, hogy előkészíti egy tragikomikus színjáték fázisait, mely alkalmas arra, hogy egy látványos, elrettentő példán keresztül lesújtson, és alapokat teremtsen rezsimje számára. Hozzá kell tenni, hogy a képviselők úgyszólván egyhangúlag fölháborodnak Mobutu arcátlanságán, amellyel 1966. május 7-én megvonja tőlük maradék törvényhozási előjogaikat, szöges ellentétben a magasabb parancsnokság proklamációjában foglaltakkal.

Ebben a nehéz légkörben szervezi meg Mobutu a „nagy fogást”, amelyet Pünkösdi vasárnapjára időzít, s amelyet egy állítólagos összeesküvés leleplezésére épít, mely négy kongói hős életét követeli, akik valamennyien állítólagos barátai Mobutunak; számomra az „összeesküvés” ötévi szigorított kényszmunkára szóló ítéletet jelentett.

A pünkösdi összeesküvés

*Politikában ritka,
hogy az elítéltek
legyenek a bűnösök.
A. Vedel*

Egy olyan országban, mint Kongó, ahol a tájékoztatási eszközök egyetlen ember kezében összpontosulnak, annak a kezében, aki ráadásul a hatalmat gyakorolja, a közvélemény nehezen igazodhatott el azon, hogy valójában mi is történt 1966. május 30-án az úgynevezett pünkösdi ügyben. Az akasztások olyan

rettegést váltottak ki, hogy senkinek nem volt ideje, sem szellemi-erkölcsi képessége a tények értelmezésére.

Említettem már, és ismétlem: nem állítom magamról, hogy a teljes igazság birtokában vagyok. De úgy vélem, hogy miután Mobutu jóvoltából belekeveredtem ebbe a tragédiába, tartozom a közvéleménynek és a történelemnek, mely mindannyiunkat meg fog ítélni, mindazt elmondani, amit erről a híres „összeesküvésről” tudok, addig is, amíg Bangala — ez a másik gyilkos — töviről hegyire föl nem fedi a teljes igazságot.

Mindenekelőtt egyszer és mindenkorra le kell szögezni, hogy a szó igazi értelmében vett összeesküvés — egyáltalán nem volt. Az, ami Kongó legderekabb fiai közül négynek az életébe került, pusztá machináció volt, Mobutu irányítása alatt, miként már említettük, avval a céllal, hogy uralma számára szilárdabb alapot teremtsen. Hogy megkönnyítsem állításaim megértését, megpróbálom kifejteni Mobutu szokásos taktikáját az összeesküvéssel kapcsolatban, s elmesélni a figyelmeztetést, amelyet tőle kaptam, amikor híres „összeesküvését” még csak előkészítette.

Alig néhány héttel az államcsíny előtt, amikor Mobutu még a Kongói Nemzeti Hadsereg főparancsnoka volt, egy beszélgetésünk alkalmával elmondta nekem, milyen meglepetéssel vette észre, hogy a politikusok egyes munkatársai a legnagyobb könnyedséggel árulják el főnökeiket, anélkül hogy az tudomást szerezne róla. Azt feleltem, hogy egy politikai vezető valóban nem egykönnyen jön rá a munkatársai árulására, hacsak erre külső jelek nem utalnak, már csak azért sem, mert az ilyenfajta kapcsolatok éppen a föltétlen bizalomra épülnek.

„— A bizalom — mondta (és igaza volt) — egyáltalán nem zárja ki az ellenőrzést. Ide figyeljen! Adok magának egy receptet, amelyet én a hadseregbeli tisztjeimnél használok: ha nekem azt jelzik, vagy esetleg magam jövök rá, hogy egyik vagy másik tisztem gyanússá kezd válni, csapdát állítok neki. Ehhez rendszerint valamelyik Kinshasában székelő követség baráti katonai attaséját használok föl. Megmagyarázom a katonai attasénak, mit akarok az illető tisztnél elérni. A katonai attasé először is meghívja a kérdéses tisztet vacsorára. A vacsora alatt, miután megteremtette a kedvező légkört, óvatosan és alig észrevehetően elkezdi kritizálni azokat a dolgokat, amelyek nem

mennek jól a Kongói Nemzeti Hadseregben: igazságtalanság az előléptetéseknél és kinevezéseknél, pénzpocsékolás stb. Ha a tiszt ráharap a családokra, a bírálat még élénkebbé válik, még személyesebbé, és szükségképpen a főparancsnok igazságtalanságára, alkalmatlanságára lyukad ki, arra, hogy az öreg tisztek érdekében elhanyagolja a képzett fiatal kádereket. Néha odáig megy a dolog, hogy fölmerül a főparancsnok likvidálásának vagy félreállításának gondolata, hogy a helyére rátermettebb, képzettebb ember kerüljön stb.

Ekkor a katonai attasé megígéri országa támogatását, megígéri, hogy beszél a követével, és nemegyszer az ügy támogatására és a barátság zálogául átnyújt egy pénzüsszeget, amelyet tőlem kap erre a célra. Megbeszéli, hogy tovább tartják a kapcsolatot és a tiszt boldogan tér haza, örül a sikeres akciónak, és várja a folytatást. Két vagy három héttel később a tiszt Kamínában találja magát, háziőrizetben, vagy valamelyik Bumba területi katonai fogházban, és sohasem tudja meg, hogy hivatalosan mivel vádolják. Ha szerencséje van, három- vagy négyévi szabadságvesztés után egyszerűen elbocsátják a katonai szabályzat megsértéséért. Ha semmi szerencséje sincs, egyszerűen kivégzik, és bejelentik, hogy a fronton életét vesztette.”

Ezt az önleplezést, mint említettem, Mobutu még akkor tette, amikor a hadsereg főparancsnoka volt, de nálam nem talált süket fülekre, és személy szerint azóta is óvakodom mindentől, ami a hadsereggel kapcsolatos, mert ismerem a „csapda” titkát.

Ismert dolog, hogy nem egy politikus, főképp vezető politikus, lemásol egy modellt a történelemből, mely többnyire megegyezik a hatalommal kapcsolatos saját érzelmével és elképzelésével. Tanulmányozás, vagy puszta olvasás útján annyira el lehet sajátítani egy ilyen modellt, hogy az általa nyújtott portré reprodukálható lesz. Ez a helyzet Mobutunál is; sokat olvas, s nagyszerű memóriája van az olvasottak elraktározására. A fogságom után fedeztem föl, hogy melyik az a minta, amelyet valamennyi politikai akciójában másol. Musztafa Kemál Atatürk a modellje, úgy ahogy egy népszerű könyvében Benoist-Méchin leírja őt. Kérem az olvasót, ha még nem olvasta volna ezt a könyvet, föltétlenül olvassa el, de elejétől végig... Így jön rá az ember, hogy 1966 januárjától kezdve Mo-

butu valamennyi tette Musztafa Kemál cselekedeteit tükrözi: konfliktus a parlamenttel, miután előbb a hatalma megerősítésére használta fel; a bányavállalatok államosítása; a városok nevének kongóiasítása; harc a külföldi finánc-tőke ellen; nyilvános akasztás elrettentésként; általános mozgósítás a megszállók ellen; az állami Leopárd-rend alapítása. Ezek után teljesen elképzelhető, hogy amikor Mobutu a könyvnek az akasztásokat leíró fejezetéhez ért, elkezdett azon gondolkodni, hogyan alkalmazhatná hazája gyakorlatában ezt az eszközt, hiszen az ellenállás — ha hangfogóval is — lassacskán nőtt.

A figyelmeztetés: május folyamán Mobutu küldöttséget mentesztett Belgiumba, hogy ott föllépjen a belga-kongói jogvita problémájával kapcsolatban. Én ebben az időben szoktam rá, hogy délutánonként elmenjek egy barátommal kicsit kiszabadulni a gondok közül, elfelejteni azt a tétlenséget, amelyre a leglényegesebb jogkörétől és előjogaitól megfosztott parlament ítelt bennünket.

Egy szép napon barátoknál jártam látogatóban, és ott tudomásunkra jutott, hogy Mobutu másnap estére hozzájuk hivatalos, vacsorára; a férj tagja volt a jogvita-küldöttségnek. A ház úrnője azt javasolta, vacsorázzunk másnap mi is náluk, találkozhatunk Mobutuval, aki immár két hónapja nem fogadott egyetlen képviselőt sem. Ismerve Mobutu rendkívüli érzékenységet, attól tartottunk, hogy ha mi is megjelenünk, mindent elrontunk, mert képes és nem hajlandó velünk vacsorázni. Ezzel szemben megbíztuk a háziasszonyt, hogy kérdezze meg az elnököt, mi a szándéka velünk képviselőkkel, és hogyan vélekedik a magatartásunkról. Megbízását híven teljesítette, s megkérdezte az elnököt, mi a véleménye a barátomról. Az elnök azt felelte: „Tudom, hogy önnek barátja. De mondja meg nekik, neki is, Kamitatanak is, tudom, hogy nincsenek megelégedve az uralmammal. Én azonban azt kérem tőlük, ne keveredjenek olyan összejövetelekbe, amelyeken az én megdöntésemről folyik a tárgyalás, mert irántuk érzett rokonszenvem ellenére, a legnagyobb sajnálatomra kénytelen leszek teljes szigorral eljárni velük szemben; ehhez tartsák magukat.”

Másnap hűen tolmácsolták nekünk az üzenetet. Meglepődünk: „De hát ki rendez vajon rendszerellenes összejöveteleket? Talán az informátorai, akik látnak bennünket hazulról elmenni,

azt hiszik, hogy politikai összejövetelekre járunk?” Akkor elhatároztuk, hogy többé nem távozzunk el együtt, s ezzel minden bonyodalomnak elejét vesszük.

Ilyen feszültségek közepette alakult ki Mobutu 1966. májusi arculata. Az egyik oldalon bizonyos parlamenti ellenállás van kifejlődőben, és Csombe még mindig Európában tartózkodik. A másik oldalon: a belgák a jelek szerint nem adnak választ a jogvita-akcióra.

Mobutu ezúttal nem a tisztek körében megbúvó ellenállást kutatja, hanem a kapzsi és hataloméhes civilek köreiben érlelődött. Ugyanazt a módszert alkalmazza, amit a tiszteknél, csak ez esetben tiszteket bíz meg, hogy a politikusokkal kapcsolatot teremtve, hozzák össze egy „összeesküvés” kellékeit. Az első tisztt, akit a hírhedt „pünkösdi összeesküvés” előkészítésére „bevet”: Pierre Efomi, a Kongói Nemzeti Hadsereg — akkor még — őrnagya, Matabiban.

Mobutu ügynökeinek kapcsolatteremtési módszere teljes mértékben megfelel lelkiállapotának, és az e téren rendszerint alkalmazott taktikának. Így hát az immár tájékozott olvasót ez nem lepheti meg. Engem sem tudott volna meglepni, éppen ezért Mobutu, mivel sejtette ezt, engem nem is hozott kapcsolatba senkivel. Egyes könnyen bíráló emberek bizonyára meglepődnek, hogy olyan komoly és elővigyázatos embert, mint Emmanuel Bamba, bele lehetett keverni egy ügybe, amelynek semmiféle részletét-összefüggését nem ismeri. Nem vagyok defetista, de azt hiszem, ha egyszer meg van írva, hogy valakinek eljött az órája, nem menekülhet, akármilyen gonosz és agyafúrt is... Továbbmenve, lehetségesnek tartom, hogy abban a helyzetben, 1966-ban, bármelyik olyan politikus, aki nem volt tisztában Mobutu trükkjeivel, többé vagy kevésbé engedett volna a kísértésnek, hogy a rendszer megdöntését kívánja — a rendszerét, mely a közvélemény szemében napról napra népszerűtlenebbé vált. Ez a kísértés magán a tisztlikaron belül is erős, annál is inkább, mivel felelősnek érzik magukat a helyzetért, amely a szemük láttára napról napra romlik.

Ha Mobutu egy napon cáfolatot tenne közzé, amelyben kijelenti, hogy nem ő készítette elő az összeesküvést, akkor arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy az összeesküvés kísér-

letet Mobutu katonai munkatársai, Efomi és Bangala szervezték, s hogy csakis ők a felelősek a következményekért, nem a civilek, akik ez esetben, ha bele is keveredtek, nem tekinthetők tettesnek, legföljebb bűntársnak. De hát tudjuk, hogy ilyen cáfolat sohasem várható Mobututól. Ezért írom le eljárását úgy, ahogy az nála megszokott volt, úgy, ahogyan az ártatlan kongóiak likvidálására vonatkozó tervét mozgásba hozta és machiavellisztikusan megszervezte.

Abban a pillanatban, hogy Bambát érdeklik Efomi megtévesztő szapulásai a helyzet romlásáról és a magasabb parancsnokság egy esetleges olyan akciójáról, amelynek célja a hatalom visszaadása lenne a civil politikusok kezébe, Mobutu, a provokáció meggyorsítása érdekében ördögi haditervet eszel ki. Mindenekelőtt áthelyezi Efomit Matadiból Kinshasába, ott könnyebben tarthatja a kapcsolatot Bambával. Bamba biztos akar lenni abban, hogy Efomi nem járhatja vele a bolondját, ezért találkoztót kér más, magasabb rangú tisztekkel, hogy megbeszélhesse velük az ügyeket. Efomi Bangalával hozza össze, a város kormányzójával, Mobutunak fő ügynökével ebben a mesterkedésben. Az aljas Bangala rábeszéli Bambát, hogy lépjen érintkezésbe más, kormányképes politikusokkal is, akik alkalmasak arra, hogy színre lépjenek, amennyiben a katonák úgy határoznak, hogy véget vetnek Mobutu államfői működésének. Ekkor veszi föl a kapcsolatot Bamba Kimbával, Mahambával és Ananyval, hogy megtárgyalja velük, amit a tisztek ajánlanak, hiszen a jelek szerint el vannak szánva a cselekvésre, s meg akarják dönteni Mobutu népszerűtlen uralmát, mely a nép általános megvetését váltja ki.

Am e pillanatban két olyan politikai esemény is történik, amelyik — úgy tűnik — meggyorsítja Mobutu akcióját:

— Először is Mobutu április folyamán *Le Progrès* című napilapjában megvádol engem, hogy Csombéval együtt kidolgoztunk egy tervet az ő rendszerének megdöntésére. A legsúlyosabb fenyegetésekkel dobálódzik velem és általában a képviselőkkel kapcsolatban, kijelenti, hogy az ellenzékiek egy szép napon a szemétdombra hajított rothadó szemét sorsára jutnak. Május elején, miután tisztáztam magamat, elhatározza, hogy egész egyszerűen letartóztattat. Ettől csak akkor áll el, amikor néhány barátja közbelép, és lebeszéli arról, hogy kétfrontos harcba bo-

csátkozzék a parlamentben, az ugyanis ekkor már eldöntött dolog, hogy Csombe ellen nyílt hadjárat indul. Ezzel azonban a játszma még csak döntetlenre áll...

— Mobutu 1966. május 18-án levelet küld a képviselőháznak, amelyben azt kéri, hogy az alsóház hozzon döntést a külföldön tartózkodó Csombe ügyében, minthogy a jogvita tárgyában olyan politikai álláspontot foglal el és terjeszt, amelyet ő (Mobutu) összeegyeztethetetlennek tart a rendszer politikájával. A képviselőház, megértve a kérést, különleges bizottságot alakít az ügy kivizsgálására. A bizottság elnökségével engem bíznak meg. A különleges bizottság ülésén olyan többség alakul ki, mely kimondja, hogy mivel Csombe a nyilatkozatait magánemberként tette, és kijelentései a képviselőházat nem keverik bele az ügybe, a Háznak nem kell állást foglalnia ebben a kérdésben, az egészet Csombe képviselő személyes ügyének tekinti.

Ebben az időben ismét alkalmam volt meggyőződni Victor Nendaka aljasságáról. Az történt ugyanis, hogy Nendaka egy hónappal azelőtt kiagyalt valamiféle elrablási kísérletet önmaga ellen — a belga zsoldosoknak kellett volna őt Svájcban elrabolniok —, mert rehabilitálni akarta magát az államfő előtt, az európai tartózkodása alatt ellene folytatott felforgató munkája ügyében. Mobutu tökéletesen tisztában volt avval, hogy az elrablási kísérlet Nendaka mesterkedéseinek leplezésére szolgált, hiszen CIA-beli közös barátaik mindenről tájékoztatták.

Nendaka most mások denúciálásával szerette volna kiköszörülni a csorbát.

Május 19-én, csütörtökön, reggel nyolc óra után Mobutunál vagyok, amikor befut Nendaka és vele van a különleges bizottság egyik tagja, akivel előző napon együtt üléseztünk a Csombe-ügyben; az ülésről a jelentést egyébként aznap tettük le a Ház asztalára, május 19-én csütörtökön, ünnepnapon.

Nendaka — kicsit csalódottan, amiért ott talál — jelentést tesz az elnöknek arról, hogy a képviselők gúnyt űznek belőle (Mobutuból), s egyáltalán nem veszik figyelembe Csombe mandátumtól való megfosztására vonatkozó kérését. Erre már megszólaltam én is: „Elnök úr, ez a Nendaka által előadott verzió teljesen hamis. Én vagyok annak a bizottságnak az elnöke, amelyik az ön levelének a tartalmával foglalkozott. Az itt jelenlevő képviselő, aki a történeteket Nendakával közölte, csak

egyik tagja a bizottságnak. Mi a képviselőháztól pontosan meghatározott föladatot kaptunk: megvizsgálni az ön által a képviselőháznak címzett üzenet betűjét és szellemét. Márpedig ebben az üzenetben semmiféle utalás mandátumtól való megfosztásra nem található. Egyébként ilyet egyetlen érvényben levő törvényszövegünk sem ír elő. A képviselőház tehát nem is vehette ezt fontolóra, annál is kevésbé, mert — mint ön is tudja — ezen a téren a parlamenti szolidaritás nagy szerepet játszik.” Ekkor Mobutu szólal meg: „Lehet, hogy igazuk volt, amikor így jártak el, nem lévén más kiindulási alapjuk, mint az én levellem a Házhoz. De történt más is. Tegnap délelőtt világos utasítást adtam az önök képviselőházi elnökének, és megmondtan neki, hogy a képviselők választhatnak Csombe és énköztem. Átadta valaki önöknek ezt az üzenetemet?” „Nem. Az ön levelének elolvasását követő vitában a Ház elnöke, a Csombe-párti Yvon Kimpiobi semmiféle öntől származó instrukciót velünk nem közölt. Ha meg akar erről győződni, hívja föl.”

Mobutu a telefonhoz hívatja Kimpiobit, hosszan beszél neki, és miközben távozik, odaszól nekem: „Elmehet ülésezni, most már tud mindent, és tudja magát mihez tartani.” Egyébként akkor a rádió már reggel óta sugároz egy közleményt, amelyben világosan bejelentik, hogy a képviselők választás előtt állnak a Csombe-ügyből kifolyólag: vagy Csombét választják, s így szakítanak a rezsimmel, vagy Mobutut és annak rendszerét támogatják, és így biztosítják a fönmaradásukat. Itt már nincs többé kétség. És amikor a szószékről előadom a bizottság jelentését, annak a megbízatásnak az értelmében adom elő, amelyet kaptam.

Viszont azt is tudom, hogy a kormánypropaganda hatására az elmúlt huszonnégy óra alatt annyit fejlődött a helyzet, hogy a jelentésnek már semmi értelme. De én legalább megtettem a kötelességemet. A képviselők, még Csombe rendíthetetlen hívei is, megértik a helyzet zsarnoki mivoltát. Ez valójában egy újabb államcsíny, olyan erőszaktétel, amelyben a képviselőknek nincsen választásuk, s ugyanúgy, mint 1965. november 28-án, maguk adják Mobutu kezébe a fegyvert, amellyel később megsemmisíti őket.

Egy tényt azonban föl kell jegyezni; a képviselők azt követelik, hogy a Csombe képviselői jogaitól való megfosztását ki-

mondó szöveg végső fogalmazásában szerepelnie kell annak, hogy ezt az ítéletet a kormány kifejezett kívánságára hozták meg.

Nagyon valószínű, hogy a parlamenti iroda elnöke, Yvon Kimpiobi képviselő úr, ez a nem valami hidegvérű talpnyaló, kihagyta ezt a megállapítást a szövegből. Szükséges azonban, hogy a közvélemény tudja: benne volt abban a szövegben, amelyet a képviselők — a parlament bezárásának fenyegetése árnyékában — elfogadtak.

Csombe jogfosztása előjáték volt a pünkösdi akasztásokhoz. Mobutu arra használta föl, hogy lemérte rajta a reakciót, és utána ahhoz igazította a képviselőkkel és politikusokkal szembeni magatartását. Amikor megállapítható volt, hogy Csombe felfüggesztése semmiféle komolyabb reakciót nem váltott ki, holott Csombe a Conaco régi csoportjának vezére volt és a parlamentben mégiscsak többséggel rendelkezett, mint ahogy nem váltott ki reakciót Kaszavubu leváltása sem, akkor Mobutu már tudta, hogy eljött az ő órája és rátérhet tervének legutolsó szakaszára: nyilvános kivégzéssel szilárdítani meg uralmát a közvélemény szemében. Erősen kellett lecsapnia, hirtelen; vérnek kellett folynia; az a vér, amelyik Binzában folyt, titokban, az nem eléggé hatott a közvéleményre. Az kellett, hogy — mint Musztafa Kemál — megerősítse a tekintélyét és diktatúráját ennek a józan tömegnek a szemében, amelyet hidegen hagy a politikusok versenyfutása a hataloméért. A következő tíz nap alatt meggyorsította tehát a tragikus pünkösdi csapda utolsó előkészületeit.

Kimba, Bamba, Mahamba és Anany 1966. május 29-én, vasárnap — amint azt az ügyük nyilvános tárgyalásának csúfolt paródián, amelyen egy árnyékbíróság halálra ítélte őket, maguk is elmondhatták — mindannyian meghívást kaptak Bangala ezredestől, Kinshasa kormányzójától. A meghívás egy megbeszélésre szól, melyet pontban 22 órakor tartanak Bangalánál.

Mi egyebet válaszolhattak volna, mint hogy megjelentek? Különben is, mit változtatott volna a helyzeten, ha a város katonai kormányzója másoknak is küld ilyen meghívót? Joggal lehetjük, hogy semmit...

Tegyünk itt egy kitérőt avval a nekem tulajdonított szereppel kapcsolatban, hogy bizonyos bűnrészesség engem is terhel a

pünkösdi üggyben. Rossz nyelvek azzal vádolnak, hogy én tudtam mi készül, és az utolsó pillanatban, csakhogy a bőrömet mentsem, cserben hagytam a barátaimat. Először is rosszul ismer engem, aki ilyen mendemondának hitelt ad. Mobutu mindenkinél jobban tudja, hogy nem szokásom az álláspontjaimat megtagadni, sem a felelősség alól kibújni. Másrészt, ha bármiről is tudtam volna, már csak az őszinte barátság miatt is, amely Kimbához, Mahambához és Bambához fűzött, értesítettem volna őket, és segítettem volna nekik Mobutu ördögi manővere elől kitérni.

Az előző lapokon kifejtett értékelések is arról tanúskodnak, hogy túlságosan is tisztában voltam Mobutu politikai módszereivel ahhoz, hogy beleessek a csapdájába. Mobutu meg, a maga részéről tökéletesen ismerte a bizalmatlanságomat a többé-kevésbé sötét és illegális politikai ajánlatokkal szemben.

Van azonban egy tény, amelyik kétséget ébreszthetett velem szemben: az a látogatás, amelyet Evariste Kimba tett nálam 1966. május 29-én este. Elmesélem hát Kimba barátomnak ezt az utolsó látogatását. Május 29-én, vasárnap érkeztem vissza szülőföld választókerületemben tett villámlátogatásomról, és este nyolckor éppen indulóban voltam, hogy odavalósi barátaimat, akik látogatóba jöttek hozzám, kocsin hazavigyem, amikor beállított Kimba. Üdvözöltem és váltottunk néhány szót. Négy szemközt akart beszélni velem, mindössze pár percre. Vissza-vonultunk a ház verandájára, s ekkor megkérdezte, hogyan vélekedem az ország politikai helyzetéről. Azt mondtam, annyira rossznak találom, hogy már a képviselőház ülésein sem vesznek részt, mert komédiának tartom. Ő azt mondta, hogy nem én egyedül gondolkodom így, s hogy a képviselőknek, akikkel találkozik, a többsége az én álláspontomon van és undorodik, de beszélni nem mer, mert fél a megtorlástól.

Ekkor Kimba fölteszt egy második kérdést: „Mit gondol ön a „Nemzeti Hadsereg fiatal tisztjeiről, mert úgy látszik, hogy ők sincsenek megelégedve a rendszerrel?” — „Milyen fiatal tisztetek?” — kérdezem én. „A fiatal tiszték nagyrésze is torkig van a politikai helyzet romlásával, és változást szeretne.” A szavába vágok: „Kedves barátom, azt tanácsolom magának, legyen nagyon elővigyázatos. A tiszték körében semmiféle ellenállás nincs, éppen ellenkezőleg!” És elmeséltem Kimbának a katonai attá-

sékkal kapcsolatos történetet, meg azt, ahogyan Mobutu ezek-
kel visszaél. Arra kértem, legyen nagyon éber, mert Mobutu-
nak félelmetes hírszerző apparátusa van, mely a legkülönbö-
zőbb körökből verbuválódik. Elmondtam neki, hogy nekem is
vannak katona rokonaim, de megtiltottam nekik, hogy hozzám
eljöjjenek, mert bizalmatlan vagyok mindennel szemben, ami
kapcsolatban van a hadsereggel. Válaszom elég volt ahhoz,
hogy rövidre fogjuk beszélgetésünket, Kimba pedig, megköszön-
ve a tanácsot, búcsúzott, mondván, egy „barátja” várja odahaza
21 órakor. Akkor távozott, amikor magam is elindultam, hogy a
barátaimat hazavigyem, utána egy barátomnál voltam hivatalos
vacsorára. Kimba nem közölte velem, ki az, aki várja, de nem
is akartam többet tudni. 20 óra 40 perc volt, amikor elbúcsúz-
tunk. Csak másnap reggel tudtam meg, mint mindenki, a rá-
dión bemondott kormányzói közleményből, hogy összeesküvést
lepleztek le és akadályoztak meg, amelynek résztvevői, Kimba,
Mahamba, Bamba és Anany lakat alatt vannak.

Mobutu, hogy a saját fontosságát felnagyítsa, azt akarta el-
hitetni, hogy titkosszolgálatja megfigyelte Kimbával való talál-
kozásunkat. Ebből egy szó sem igaz. Kimba látogatását a házam
népének indiszkrécioja folytán fecsegték ki, ugyanis a személy-
zet Kimba letartóztatásának reggelén, hallva a rádióközleményt,
sajnálkozott a sorsán, „pedig tegnap este még itt járt miná-
lunk”. Ezt hallotta meg egy futó vendégem, s közölte jóhisze-
műen Sébastien Mupondo volt szenátorral, akinek a második
választáson megakadályoztam a megválasztását. Mupondo ka-
pott a váratlan csemegén és Kimpiobihoz, a képviselőház el-
nökéhez (politikai ellenfelemhez) sietett, hogy hírül vigye neki
Kimba nálam tett látogatását. Most Kimpiobin volt a sor, aki
végre alkalmat kapott, hogy végezzen egy olyan emberrel, aki-
nek a népszerűsége árnyékot vet őrá, és elrohant Mobutuhoz,
tájékoztatni őt Kimba előző esti látogatásáról. Kimpiobi minden
erősködése ellenére negyvennyolc óra telt el, míg Mobutu a le-
tartóztatásomat elhatározta, mert amikor a barátai afelől érdek-
lődtek, hogy mi a véleménye az összeesküvésben való részvé-
telemről, azt mondta: „Ha Kamitatu benne lett volna, a dolgok
nem így alakulnak.” De Kimpiobi és Mungul-Diaka erősködése,
meg Takizala levele, melyben a letartóztatásomat követeli, vé-
gül is oda vezettek, hogy Mobutunak jogcímet szolgáltattak, s

elrendelte a felkutatásomat. Amint ezek a manőverek a tudomásomra jutottak, abban a meggyőződésben, hogy ártatlanságomnak minden bizonyítéka a kezemben van, magam kerestem föl hóhérait, nehogy módjukban legyen holmi szökést a nyakamba varrni, ami a bűnösség bizonyításánál ellenem használható föl. Íme, így keveredett bele a nevem ebbe a gyászos, állítólagos pünkösdi összeesküvés ügybe. Most pedig térjünk vissza magára az összeesküvésre.

Az ember tulajdonképpen joggal tehetné föl a kérdést, vajon maguk a vádlottak hogyan képzelhették azt, hogy azon az összezejövetelen, amelyre „Bangala barátjukhoz” meghívást kaptak, valamilyen határozott problémáról lesz szó. Tudták-e, mi vár rájuk aznap este Bangalánál? Bamba és Mahamba vallomása szerint a válasz tagadó. Nem lévén az összejövetel kezdeményezői, nem is sejthették, milyen tervet agyalt ki Bangala és Efomi a letartóztatásuk mesterséges föltételeinek megteremtésére. Csak azt vethetjük barátaink szemére, hogy nem voltak óvatosak. De — a kifejezett haszonélvezőket leszámítva — ugyan melyik politikus nem bírálta 1966-ban Mobutu rendszerét? Kicsoda? Ileo? Csombe? Nendaka? Csakhogy egy részük, akinek tudomása volt a diktátor módszereiről, igen körültekintően viselkedett, míg mások szerencsétlen módon áldozatul estek Bangala és Efomi galáságának; mind a ketten ugyanannak a — Kongóban aljasságáról híres — törzsnek a szülöttei.

Alighogy a négy ember megérkezett, Bangala bejelenti nekik, hogy az idő nagyon sürget és nem lehet szó sorozatos összejövetelekről, hanem azonnal a tettek mezejére kell lépni. Ahogy a korábbi megbeszéléseken megállapodtak, Mobutu semlegesítésével a magasabb rangú tiszték foglalkoznak. A civileknek, akikre a kormányalakítás feladata hárul, most egy írásos proklamációt kell elkészíteniök. A megalakítandó kormány tartományonként egy emberből fog állni; most meg kell egyezni a kormány tagjait illetőleg. Barátaim meg vannak lepve a dolgok ilyen előrehaladottsága láttán; nem hajlandók olyan politikusok neveit bemondani, akikkel senki sem konzultált arról, hogy hajlandók-e egy kormányban részt venni; a tiszték tovább erősödnek és valósággal rákényszerítik a négy embert, hogy vonuljon vissza, s gyorsan szerkesszen meg egy proklamációt és állítson össze egy hevenyészett listát azokról, akiket alkalmas-

nak tart a miniszteri funkciók betöltésére. Abban a pillanatban, ahogy végeztek evvel a munkával, a szomorú komédia tragédiává változik át: a szegény civilek legnagyobb megdöbbenésére az addig barátságos tisztek és katonák hirtelen hóhérokká alakulnak át, hozzálátnak a letartóztatásukhoz és kegyetlen bántalmazásukhoz. Elárulva, összetörve, megkínózva — akárcsak néhány évvel ezelőtt Lumumbát — vezetik őket a kongói Néró elé, aki egy bűnöző kielégüléstől csillogó szemével, miután szokása szerint kigúnyolta őket, parancsot ad, hogy szabják ki rájuk a legsúlyosabb kínzásokat.

Amikor reggel a rádió nyilvánosságra hozza a hírt, az ítéletet már kimondták. A kongói Goebbelsnek, Jean-Jacques Kandénak nincs egyéb dolga, mint sajtókonferencia keretében bejelenteni az ítéletet: az összeesküvőket halálra ítélték, és nyilvánosan akasztják a köztéren. A folytatás már alig különbözik attól, amit a sajtó erről az ítéletparódiáról és Kongó e négy derék fiának sommás kivégzéséről jelentett.¹

Íme, ilyen körülmények között végezték ki Kimbát, Bam-bát, Mahambát és Ananyt. Mobutu semmi áron sem volt hajlandó szembesíteni őket — hiába kérték — azokkal a tisztekkel, akik az egész tragikomédia kezdetétől fogva velük tárgyaltak. Ugyanígy, amikor a kivégzések után megjelentem a hírhedt katonai törvényszék előtt, Mobutu nem volt hajlandó szembesíteni engem vádlóimmal, akiket egyáltalán nem is ismertem. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy ötévi szigorított kényszermunkára ítéltessen az összeesküvésben való — képzeletbeli — bűnrészességért. Mi több, amikor Mobutu azért szabja ki rám ezt a büntetést, mert a nevem szerepelt a 21 tagot tartalmazó kormánylistán, elhallgattatja azoknak a csoportjabelelieknek a nevét, akiket szintén fölvettek a névsorba; így például Ndzsadi, Bolikango, Kititiva minisztereket. Rajtam kívül egyetlen listán szereplő személyiségnek — legyen az Delvaux, Bolya, Kapwasa vagy Miruho — nem esett bántódása. Igaza van a közmondásnak: Aki a kutyáját el akarja veszíteni... (veszett hírét költi. — *A ford.*)

Van-e szükség arra, hogy tanulságot vonjunk le ebből a fejezetből? Az olvasónak, miután lépésről lépésre figyelemmel kí-

¹ Lásd a fejezet végén közölt dokumentumokat.

sérhette e borzalmas tragédia színrevitelének szándékait, mozgatóerőit, módszereit, nem fog nehezére esni, hogy Mobutuval együtt összegezze: „Le kellett sújtani egy elrettentő, látványos példával, hogy megteremthessük a rendszerrel szembeni fegyelem föltételeit. Ha egy vezető határoz, akkor határoz, és pont. Én úgy határoztam a magasabb parancsnokság nevében, hogy öt évig leszünk hatalmon, és pont. Immár nem a politikusok egy csoportjára tartozik, hogy a pénzemberek oldalára állva zúrzavart és bajokat provokáljon ebben az országban. S amiért megtette, példát kellett statuálni.”

Ma már semmi kétség: Mobutu akciójának a terror az alapja. Nem képes népével más nyelven szót érteni, mint a példás büntetések nyelvén, és ezzel eléri, hogy az országot a rabszolgaság és a rettegés légkörében tartja, kiváltképp ha a nép az 1966. június 2-i nyilvános akasztásra gondol. A félelem azonban nem akadályozza meg a kongói közvéleményt abban, hogy suttogva „gyilkosnak” és „despotának” nevezze a rezsimet, s ez még amerikai barátai körében is némi zavart vált ki. Az amerikaiak az országban működő szervezetük segítségével arra a megállapításra jutnak, hogy amennyiben a rendszer némi bizalmat akar kelteni önmaga iránt a nép körében, föltétlenül ki kell terjesztenie a nyilvános nyilatkozatokban kifejezésre jutó, Lumumbát népszerűsítő propagandáját.

A Kongóban működő amerikai szervezettel kapcsolatban — a kongói olvasók számára — helyes lesz tájékoztatást adni e szervezet struktúrájára vonatkozólag.

Az amerikaiak hármass misszióval vannak jelen Kongóban: a nagykövetséggel, az Egyesült Államok kereskedelmi kirendeltségével, továbbá a CIA ügynökségével.

A nagykövetség szintjén minden kongói minisztériumi ügykörnek van egy felelős tisztviselője, aki a legjobb kapcsolatokat tartja fenn az illető miniszterrel vagy munkatársaival. Megvan továbbá minden egyes tartománynak a kijelölt amerikai felelőse, aki a tartományi hatóságokkal és az illető tartományból származó politikai vezetőkkel épít ki kitűnő kapcsolatokat. Ez végső soron azt jelenti, hogy mind a kormány, mind a tartományok az amerikai nagykövetség állandó ellenőrzése alatt állnak. Egyetlen döntést sem lehet meghozni az amerikai követ-

ség tudta nélkül. És Mobutu tábornok szüntelenül rágja a fülünket függetlenségi igényeivel!

Az amerikaiak a kivégzések óta állandóan keresztül-kasul járnak az országot, hogy benyomásokat és véleményeket gyűjtsenek a kongói nép körében. Tapasztalataikra támaszkodva írtak egy jelentést Mobutunak, amelyben azt tanácsolják neki, hogy kormánya és afrikai viszonylatban való rehabilitálódása érdekében nyilvánítsa Lumumbát Kongó nemzeti hőségévé. Ők tisztában voltak avval, hogy egy ilyen merőben formai nyilatkozatnak semmiféle következménye nem lesz.

Igy történt, hogy 1966. június 30-án, ezen a szent napon,¹ Patrice Lumumba gyilkosa — egy újabb szentségtöréssel — nemzeti hőssé nyilvánítja áldozatát. Ó, sors iróniája! Ez az aljasság azonban csak a naivakat, a rendszer haszonélvezőit és az opportunistákat tudta megtéveszteni. Sajnos, egynémely afrikai államférfi, akit az afrikai forradalom irányzatához sorolunk, bedől Mobutu Lumumbával kapcsolatos álszent kijelentésének és hazudozásainak. Pedig közönséges demagógia, amit alább azonnal bebizonyítunk.

Vajon sorolhatja-e a világ forradalmi közvéleménye Mobutu kormányát a forradalmi vagy akár csak a haladó kormányok közé? Márpedig Lumumbának ez volt az élete célja.

— Mikor lesz meg a Lumumba emlékezetére felállítandó, 1967-re megígért szobor?

— Hányan vannak Lumumba hívei Mobutu kormányában és intézményeiben?

— És a Lumumbának szentelt barlang Lumumbashiban, Lumumba meggyilkolásának helyén, az afrikaiak e zarándokhelye, mikor készül el?

— Mikor adja végre át Mobutu Lumumba maradványait rokonainak, hogy legalább ők megadhassák neki a családi végtisztességet, ha már hivatalos temetést nem rendeznek?

— Mit keresnek Mobutu kormányában Lumumba rehabilitálásának azok a bajnokai, akik az első kongói miniszterelnököt megölték: Bomboko, Nendaka, Kazaki stb.?

— Kik a lumumbista elemek Mobutu pártjának politikai irodájában?

¹ A függetlenség kikiáltásának évfordulóján. — *A szerk.*

— Miért nem látható egyetlen középületen sem Lumumba, a nemzeti hős arcképe? Mikor adnak ki postabélyeget az emlékére?

Ha az ember ismerte Lumumba eltökéltségét a gazdasági függetlenség kérdésében, csak fölháborodhat azon a szentségtörésen, amit e téren Mobutu elkövet. De erre a gazdasági témára alább még visszatérünk.

Egy szó mint száz, Lumumba nemzeti hőssé nyilvánítása egész egyszerűen a kongói nép és Afrika — amelynek kegyeit Mobutu keresi — népeinek ámitása. Mobutu ennek ellenére tudja, hogy ez a nép csak nagyon kényszeredetten tiszteli, és egyáltalán nem szereti őt. Ha csatlakozik a párthoz, azért teszi, hogy az akasztást és a Binzában való likvidálást elkerülje. Bizonyíték: a csendőrségi emberek reakciója Kisanganiban a kiáltó igazságtalanságokra, Mobutu öldökléseire és mészárlásaira; ezek az elemek 1966. július 23-án föllázadnak és pánikot hintenek el a Kongói Nemzeti Hadsereg vezérkarában is.

I. Dokumentum

A pünkösdi „per”

Elnök: — Önök a hivatalos hatalommal való visszaélés, hivatalos hatalom jogtalan használata, törvényellenes fondorlat vagy bűnös veszélyeztetés vádjával állnak itt, amennyiben:

1. merényleteket szerveztek a köztársaság alkotmányos rendjének megváltoztatása vagy megdöntése céljával. Ezt a bűntettet a Büntető Törvénykönyv I. kötetének 20. cikkelye és a II. kötet 97. cikkelye bünteti;

2. merényletet szerveztek az államfő, jelen esetben Mobutu tábornok élete, illetve személye ellen. Ezt a bűntettet a Büntető Törvénykönyv I. kötet 21. cikkelye és II. kötet 193. cikkelye bünteti;

3. meg akarták ölni a miniszterelnököt és a Kongói Nemzeti Hadsereg főparancsnokát, jelen esetben Mulamba és Bobozo tábornokokat, előre megfontolt szándékkal. Ez gyilkossági kísérletnek minősül, amelyet a Büntető Törvénykönyv I. kötet 4. cikkelye és II. kötet 45. cikkelye büntet.

Kimba: — Igen, a kihallgatást szabadon folytatták le, de úgy hiszem hogy az, aki kihallgatott, szem elől tévesztett néhány dolgot és én magam olyan fizikai állapotban voltam, hogy nem tudtam magamat megfelelően kifejezni. Fenntartom, hogy együnkünk sem beszélt az államfő fizikai eltávolításáról, sem Bobozo tábornokról vagy Mulambáéről, [sem] senkiéről. A katonák tettek ilyen javaslatokat, ezt is fenntartom. Szeretném, ha itt volna Bangala ezredes is. Kihallgatták őt?

Egy másik hang: — Ön tette ezt a kiegészítést? Mert itt sehol sem történik említés azokról, amiket most kijelentett.

Kimba: — Nem tudok megbilincselve beszélgetni...

Mahamba: — Semmiféle összeesküvésnek nem vagyok a szerzője. Társ szerzője sem. Annyit tudok, hogy két ízben kapcsolatba kerültem a katonákkal; első ízben Bamba szenátor lakásán. Azt kérték tőlem, hogy ecseteljem előttük a politikai helyzetet; kijelentették, hogy olyan értesüléseik vannak, amelyek szerint az országnak nem szabad továbbmennie azon a lejtőn, amelyre rálépett. Kijelentették, hogy abszolút fontos, hogy [a vezetésben] legyenek katonák is, nevezetesen a Kongói Nemzeti Hadsereg magasabb parancsnoksága, amelyik vállalja a felelősséget egy másik kormány megalakításáért. Sohasem a rendszer megszüntetéséről volt szó, hiszen a magasabb parancsnokságnak kellett volna az országot továbbra is vezetnie. Az egyetlen probléma a kormány megszüntetése volt; én azt hiszem, tekintetes bíró úr, hogy különbség van a rendszer és a kormány között. Az összejövetelen a jelenlevő tisztek számot vetettek a dolgokkal. Kijelentették, hogy a művelet megszervezésének katonai problémáival, a hatalmon levő személyek — a miniszterelnöktől kezdve a miniszterekig — eltávolításával, és nem fizikai megsemmisítésével! — ők foglalkoznak majd. A helyzet nyugodt lesz, tehát szükség lesz civilekre, akik átmeneti kormányt alakítanak és ez folytatódik az alkotmányozó gyűléssé átalakuló parlamentben, egészen a népszavazásig, az új intézményekig.

— Az ő legfőbb gondjuk a törvényességhez való visszatérés volt. Tőlünk egészen egyszerű dolgot kértek, olyan civilek neveit akarták tudni, akik szeretik a hazájukat, és nem adták el magukat sem a belgáknak, sem az amerikaiaknak, sem más külföldinek. Listát kértek tőlünk az egyes tartományokból szár-

mazó tisztességes és megbízható emberekről. Kijelentették, hogy Emmanuel Bambát, aki nemcsak szenátor, hanem vallásos ember is, olyan embernek tartják, aki nem csapja be őket, ezért őt bízták meg ennek az együttesnek az összeállításával; a mi számunkra teljesen lehetetlen volt, hogy azon a napon bármit is javasoljunk.

— Megjött Anany úr, s a tisztek újból fölvezették a helyzetképet. Kijelentették, hogy a harc katonai része őrájuk tartozik, s hogy tőlünk, civilektől csak annyit kérnek, dolgozzuk ki azoknak a személyeknek a névsorát, akik részt vehetnek az ideiglenes kormányban. Ezt a névsort ott helyben, a tisztek előtt, azonnal összetákoltuk. De azt a tisztek is kénytelenek voltak elismerni, hogy senkinek sincs joga olyan valakit bármiféle listára fölvenni, akivel nincs kapcsolatban, akire senki sem tett javaslatot.

— Bangala ezredes azt mondta: „Hallgassanak ide, ezeket a neveket itt tegyük most félre; nézzék meg, mi lesz magukkal négyükkel.” Ekkor mi félrevonultunk rövid időre, és aztán bejelentettük, hogy Anany úr volna a legrátermettebb egy ideiglenes kormány vezetésére, Bamba úr látná el a pénzügyminiszteri, Kimba úr a külügyminiszteri teendőket és én, Mahamba, lennék a belügyminiszter.

— Kérem önöket, hogy mérlegeljék a helyzetet. A Kongói Nemzeti Hadsereg magasabb parancsnokságának tisztjei voltak jelen. Nem volt ott egyetlen olyan tiszt sem, akinek kételkedni lehetne az illetékességében és az erkölcsiségében.

Elnök: — Mahamba úr, minekutána az imént mégiscsak elismerte, hogy volt egy előkészítő összejövetel, amelyen ön, Mahamba úr, részt vett, fölteszem önnek a kérdést: tudta-e, hogy a köztársaság elnöke mindenféle gyülekezést megtiltott? Így hát tudja, hogy ez tilos volt?

Mahamba: — Nem, az összejövetelt a KNH magasabb parancsnoksága rendezte, mi csak egyszerű meghívottak voltunk, és én azt hittem, hogy nem politikai természetű ügyről van szó. Szóba hozták a politikai helyzetet, mert kapcsolatban van a megbeszélés tárgyával, ugyanis tőlünk azt kérték, hogy nevezzünk meg a köztársaságban érdemes embereket.

Bamba: — Már a kihallgatásom kezdetén kijelentettem, hogy soha nem volt szándékomban semmi olyasmit elkövetni, amit

államellenesnek lehet minősíteni. De engem mindenekelőtt egy fiú keresett föl, aki eljött hozzám és elmondta, hogy kapcsolatban áll a hadsereg egy tisztjével, és a hadseregen belül, a helyzet megvizsgálása nyomán, változásokat kívánnak; a köztársaság valamennyi rangosabb személyiségének áttekintése után a választás énraám esett. Hogy a tisztek miért választottak éppen engem? Ismét csak a fiú magyarázatára tudok hivatkozni: a választás annak tulajdonítható, hogy sokat dolgoztam egy vallás képviselőjeként, és e munkámat sokra értékelték. Másfelől pedig a tisztek feddhetetlen embernek tartanak.

— A tisztekkel folytatott beszélgetés folyamán kitértünk a katonai helyzetre is. Ők erre azt mondták, hogy nekünk civileknek ezzel semmi dolgunk, a katonai helyzet kézbevétele rájuk tartozik. Amikor mihozzánk fordultak, mindössze egy dolgot akartak tőlünk kérni, hogy alakítsunk egy civil kormányt a törvényességre való mielőbbi visszatérés érdekében. Szó se lehetett arról, hogy mi arra kérjük a tiszteket, szervezzenek összeküvést, hiszen mindent ők készítettek elő az új kormány megalkotására. Én pedig személy szerint ragaszkodtam az akció békés jellegéhez, ki is jelentettem, hogy nem értek egyet semmiféle olyan akcióval, amely emberéleteket követel. Ha ők azután, hogy a hadseregen belül megvizsgálták a kérdést, biztosak abban, hogy az akció nem jár vérontással, akkor — és csakis akkor — egyetérték. Szó sem volt a hatalmon levő emberek eltávolításáról, akarom mondani szó sem volt a fizikai megsemmisítésükről.

— A megjelent tisztek azt akarták, hogy — elsősorban az összetétel aránya szempontjából — több civil szerepeljen a vezetésben. Megmagyaráztuk, hogy nem lehet akárkit számításba venni, mivel föltett szándékunk volt, hogy minden számításba jöhető emberrel kapcsolatba lépünk. De a tisztek unszolására olyan neveket is javasoltunk, akikkel nem beszéltünk előzőleg, és akik így semmiről sem tudtak. De minthogy Bangala ezredes és tisztjei sürgettek, megpróbáltunk megfelelő neveket javasolni, azonban utána ők hozták föl, hogy nem lesz jó olyan személyek nevét a listába bevenni, akikkel nem léptünk kapcsolatba, mert esetleg visszautasítják a dolgot. Ezek után azt kérték tőlünk, hogy legalább mi, akik jelen vagyunk, jelöljük magunkat; így aztán visszavonultunk, hogy magunk között tanács-

kozhasznunk, és megtettük azokat a javaslatokat, amelyeket Mahamba miniszter az imént ismertetett. A tisztek között vita támadt, mert közülrük ketten azt akarták, hogy Anany úr honvédelmi miniszter legyen, ne miniszterelnök. Ezzel szemben Kwima ezredes amellett erősködött, hogy a honvédelmi miniszter Bangala ezredes legyen, és ennek a vitának az eredményeképpen megegyeztek abban, hogy Bangala ezredesre bízzák a honvédelmi miniszterséget.

— Elnök úr, mindazok alapján, amit itt elmondtam, állítom, és becsületemre kijelentem, hogy egyetlen szó nem esett Mobutu elnök megsemmisítésére irányuló összeesküvésről. A kezdeményezés inkább a tiszteké volt, ők tettek javaslatokat, ők léptek velünk kapcsolatba, hogy civil részről foglalkozzunk a kormányalakítással, és ők szervezték az egészet. Ez annál is inkább így van, mert részünkről fizikailag lehetetlen bármiféle államcsínyt szervezni, hiszen nincsenek fegyvereink.

— Elnök úr, mi itt egy olyan bíróság előtt állunk, amelyik hasonló a haditörvényszékhez; egy dolgot kérünk csak, hogy a méltányosság érvényesüljön minden más dologgal szemben, és ahogy azt Kimba úr mondta, kíváncsi volna, hogy a velünk érintkezést kereső tisztek is megidéztessenek ide, mert akár civil bíróság ez, akár haditörvényszék, azt hiszem, a méltányosságnak érvényesülnie kell, és mi nagyon szeretnénk, ha ezeket a tiszteket is meghallgatnák. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy sohasem állt szándékunkban államcsínyt szervezni. Maguk a katonák kérték bennünket erre, ahogy már mondtam, Elnök úr.

Elnök: — Épp az imént tagadott és állította azt, hogy a katonák kezdtek el megbeszéléseket tartani, s ők kezdeményezték a kapcsolatot önökkel, az államcsíny megszervezése céljából. Mi a mondanivalója Rens úrral, Belgium kinshasai nagykövetségének munkatársával való kapcsolatairól?

Bamba: — Elnök úr, kapcsolatam Rens úrral nem régi keletű. Ez a kapcsolat már a tisztekkel folytatott megbeszélés után kezdődött. Azt hiszem, nincs egy hete, hogy kapcsolatba kerültem Rens úrral; akkor volt már egy megbeszélésünk a tisztekkel. Ez későbbi dolog, nem korábbi.

Anany: — Az első megbeszélésen Bangala ezredessel és a többiekkel, én nem voltam jelen. Egyébként nem ismerem Bangala ezredest. Soha, semmiféle katonával vagy akárki más-

sal nem léptem érintkezésbe, hogy államcsínyről beszélgessek vele. Ma itt ártatlan emberek fizetnek olyan dolgokért, amiket nem követtek el. Ismerem Kwima ezredest, de nem álltam vele kapcsolatban. Megkérdezhetik tőle is. De miért nem hallgatják ki a tanúkat, akikre hivatkozunk?

— Egy dolgot vallhatok csak, ágyban feküdtem és aludtam már, amikor Bamba úr kopogtatott az ajtómon. Azt mondta, hogy Bangala ezredes vár bennünket, fontos ügyben. Minthogy ismerem Bambát, aki rendes ember, követtem őt. Ismétlem: soha, a május 29-i éjszaka előtt — tehát azt az éjjelt megelőzően, amelyen Bangala ezredes lakásán letartóztattak — semmiféle összefüggéssel nem vettem részt.

— Csak itt és ma értesülök róla, akárcsak önök, hogy Bamba úr és a többiek megbeszélést folytattak a tisztekkel Mobutu elnök megbuktatásáról.

— Fenyegetőztem én azzal, hogy megyek és meggyilkolom a fegyveremmel az államfőt?

— Fenyegetőztem én azzal, hogy megölöm a nálam levő fegyverrel a hadsereg-főparancsnokot? Egyáltalán, vannak nekünk fegyvereink? Van nekünk olyan csoportunk, amelyik gyilkosságokat hajt végre? Letartóztattak önök ilyen csoportot, tettenérve, fegyveresen? Ezt kérdezem én. Kérem önöket, ítélkezzenek méltányossággal. Köszönöm szépen.

Elnök: — Uraim, ez haditörvényszék, és nem arra való, hogy vitázzunk előtte. Azért vagyunk itt, hogy valakit megbüntessünk, tehát a katonai törvényszék nem kér sok időt. Most, mint elnök bejelentem, hogy visszavonulunk tisztázni a dolgokat.

(A bíróság távozik, majd öt perc múlva visszatér.)

Elnök: — Az ülést megnyitom.

Az 1966. május 30-án kelt 66/338. számú törvényerejű rendelet értelmében a rendkívüli bíróság;

tekintettel arra, hogy a tényállás mind a tanúk vallomásai-
ból, mind a vádlottak beismeréséből, valamint a vizsgálat folya-
mán lefolytatott kihallgatásokból kellőképpen tisztázódott;

hogy a Büntető Törvénykönyv II. kötet 212. cikkelye értel-
mében vett merénylet fennáll és az erre irányuló kísérlet bün-
tetendő;

hogy adott esetben a vádlottak hozzáfogtak tervük végrehaj-
tásához, és hogy a harmadik vádpontban szereplő kísérletet a

törvény ugyanazzal a büntetéssel sújtja, mint az elkövetett bűncselekményt;

hogy semmiféle enyhítő körülmény nem szól a vádlottak javára;

mindezek alapján;

a rendkívüli katonai bíróság érdemi tárgyalás alapján hozott ítélete

tisztázottnak nyilvánítja a vádpontokat, kijelenti, hogy lévén eszmei bűnhalmazat a három vádpont között, következésképpen csak egy büntetés — a legsúlyosabb — szabható ki,

halálbüntetéssel sújtja Evariste Kimba, Jerome Anany, Emmanuel Bamba és Alexandre Mahamba urakat.

Az ítélet hozatott és a nyilvánosság előtt kihirdettetett 1966. május 30-án.

II. Dokumentum

A négy vádlott akasztása

Akik jelen voltak ennél a hátborzongató látványosságnál, sohasem felejtik el Mobutu végtelen kegyetlenségét: arra is gondja volt, hogy ezt a gyászos színjátékot katonai zenekarral ékesítse, melynek az volt a feladata, hogy az egyes akasztások között zenéljen!

Mit csináltak az áldozatok holttestével?

Emlékezhetünk rá, hogy négy koporsóba tették őket, de ahe-lyett, hogy kongói hagyomány szerint nyugalomba helyezték volna valamelyik temetőben, Binzába szállították, és ott elégették őket. Az elnök kijelentette, hogy eltemetésük szóba sem jöhetett, nehogy a sírjukból valamikor zarándokhely legyen.

Mobutu tisztában volt tehát avval, hogy négy mártírt áldozott föl, akik előtt az utókor le fogja róni a tiszteletét. Egyéb-ként elég, ha az AFP 1966. június 2-i riportjára hivatkozunk (amelyet alább idézünk), és fogalmat alkothatunk arról, milyen borzadály és döbbenet fogta el a tömeget, amely durván átszakította a kordont és meg akarta akadályozni az elsőt követő többi akasztást. Olyan tény ez, mely szembeszökő ellentmondásban van egy bizonyos sajtó tudatos ferdítéseivel, melyek sze-

rint a tömeg rémült kiáltásait habozás nélkül az ocsmány akasztás helyesléseként tüntették föl. Pedig ugyanez a rémület fogja el az európai embereket is, amikor halálos ítéletekről van szó

Nagyszámú tömeg gyűlt össze a központi főtéren alkalmilag fölállított vesztőhely körül, hogy végignézzék a „nemzet árulóinak” halálát.

A hóhér feketében, fekete csuklyában várakozott a vesztőhely emelvényén.

Kisvártatva egy magas, fekete álarccal borított fejű férfi mászott föl a létrán, félmeztelen volt, a keze hátrakötözve. A tömegből innen is, onnan is kiáltások szálltak: Kimba volt.

Evariste Kimba, az utolsó civil kormányfő Kongó életében, egyenesen tartotta magát. Nyugodtan hallgatta végig a hóhér által fölolvasott ítéletet. Előzőleg meggyónt az emelvény alján tartózkodó három fehér reverendás pap egyikének. Az emelvény oldalán négy koporsó feküdt, egyikük előre kinyitva. Az ítélet fölolvasása és az előkészület öt-hat percet vett igénybe. Amikor a vesztőhely csapóajtaja megnyílt a kivégzett lába alatt, és teste eltűnt az emelvény alatti nyílásban, éles kiáltások szakadtak föl a tömegből, amilyenek egy heves megrázkódtatás hatására törnek ki az emberből, s a tömeg nem volt képes többé uralkodni a felindultságán. A nők sírtak.

Újabb várakozás következett: be kellett várni a haláltusa végét. Húsz percig a tömeg nem látott mást, mint egy zsineg végén himbálódzó holttestemet.

Az egyetlen hivatalos személyiség, aki a kivégzésnél megjelent, Louis Bobozo hadsereg-főparancsnok volt, Mobutu elnök nagybátyja.

A hatalmas térséget, amelyen a tömeg összegyűlt, teljesen körülzárták a fegyveres katonákkal megrakott teherautók.

A kivégzés előtt néhány másodperccel eltávolították a vesztőhely széléről az egyik elítélt családját: két meztelen felsőtestű, esztét vesztett, szívszaggatóan síró nőt, négy gyermekkel.

A három másik elítélt: Alexandre Mahamba, Emmanuel Bamba és Jerome Anany egy jecpből nézte végig Kimba kivégzését és várt a sorsára.

A négyes kivégzés utolsó fázisánál óriási pánik, mozgolódás tört ki, mely sebesülteket, ha ugyan nem halottakat követelt.

Amikor levették a harmadik mártír (Jerome Anany) testét, és a hóhér rátette a hurkot a negyedik, Alexandre Mahamba nyakára, a tömeg brutálisan áttörte az emelvénytől mintegy ötven méternyire fölállított ejtőernyős-kordont és a vesztőhelyre vetette magát.

Ez a hirtelen tömegmegmozdulás ellenhatásképpen óriási pánikot keltett a vesztőhely túloldalán levők között, akik sietve igyekeztek menekülni onnan. Az általános meneküljön-aki-tud rohanásban férfiak, nők, gyerekek estek el, s eltaposva, a földön kinyúlva üvöltöttek a fájdalomtól és a rémülettől.

Az incidens nem tartott öt percig sem, de ez elegendő volt ahhoz, hogy a legalább ötvenezer főnyi tömeg borította tér kiürüljön.

Lázadás Kisanganiban és Mulamba félreállításá

A Kisanganiban, katangai csendőrök által kirobbantott lázadás szükségszerűen két, egymással ellentétes szenvedélyhullámot váltott ki a közvéleményből.

Afrikai körökben — a kongói kormány erőteljes propagandájának hatására — Moise Csombe kezét sejtik a lázadás mögött, és mindennemű további tájékozódás nélkül Mobutuval rokonszenveznek, s úgy vélik, őt kell támogatniok Csombe ellenében. Ezzel szemben európai körök — melyeknek még nagy a befolyása Kinshasában és Kongóban — bizonyos nyugtalanságtól eltekintve reményeket kezdenek táplálni Mobutu demagóg rendszerének ingadozása láttán. Ami a kongói népet illeti, semleges maradt, holott a szíve mélyén legszívesebben örülne a Mobutu fasiszta diktatúrája elleni lázadásnak. De az akasztástól való rettegés akadályozza a népi érzelmek kinyilvánítását. Alkalmam volt a letartóztatásom idején egy hónapig együtt élni a kongói csendőrök kisangani kiegészítő parancsnokságának egyik vezetőjével. Belga tiszt volt, akit egyébként Mobutu jól ismert, s akit a lázadás kezdetekor Kinshasában tartóztattak le, s raktak az én zárkámba, a kinshasai „Kokolo ezredes” katonai táborban.

Mielőtt elmesélném a lázadás e belga tiszt által elmondott változatát, tegyük két személyes megállapítást.

Az 1966-os robbanékony helyzet bizonyos fokú óvatosságra intett bennünket az ítéleteinkben. A magam részéről már fentebb kifejtettem, hogy elítélem a hadsereg kebelén belüli lázadásokat, bármilyen indítóokból támadjanak is. Mindazonáltal sajnálattal kell megállapítanom, hogy Mobutu rossz példát mutatott a hadseregnek, amikor katonai államcsínnyel szerezte meg a hatalmat. Ezen az alapon, ha a hadsereg bármelyik része úgy véli, hogy a főnnálló hatalom nem tölti be a feladatát, ez a hadseregrész jogot formálhat a vezetők leváltására és másokkal való helyettesítésére. Mi sem egyszerűbb! Ki kardot ránt, kard által vész el. A lázadók által fölhozott okok egyike éppen az, hogy az 1965. november 25-i államcsíny Mobutu és néhány közeli barátja ügye volt, amelyhez a hadsereg — a maga egészét tekintve — nem csatlakozott, tehát mindenki a saját kénye-kedve szerint értelmezi a törvényeket.

Másfelől számomra napnál világosabb tény az, hogy 1966-ban bármilyen szervezett erő, amelyik abban a szerencsés helyzetben volt, hogy Mobutu nem tartotta a saját porázán, csakis föllázadhatott a rezsím minden területre kiterjedő, féktelen visszaéléseinek láttán, amiket már a közvélemény is kezdett számontartani. Valamennyi megfigyelő, köztük az említett belga tiszt, megítélése szerint a Kisanganiban kitört lázadást, mely Tsatsi ezredesnek, Lumumba egyik hóhérének az életébe került, nem politikus irányította. Egyébként a rendszer minden ellenzője — és ilyen sok volt 1966-ban — mélységesen sajnálta, hogy a „diabok” az akció megkezdése előtt nem tartották szükségesnek valamilyen politikai erőre támaszkodni, mert csakis a politikai akarat képes az összehangolt akcióknak értelmet adni. Ennek a lázadásnak, amelynek előkészületeiről Kinshasa nagyon jól tudott, hiszen veszélyére fölhívta Bobozo tábornok figyelmét a megölt ezredes is, a belga katonai misszió is, a zsoldosok több vezetője is, tehát e lázadásnak az alábbi okai voltak:

— a csendőrök zsoldját ismét nem fizették ki, avval az ürüggyel, hogy ezek annak idején katangai rebellisek voltak;

— azok az (egyébként igaz) hírek, hogy Mobutu le akarja tartóztatni az összes katangai származású csendőröket, akik Ba-

szülőföldjükre repatriálják őket, ahol életük hátralevő részében nem kapnak munkát;

— a hadseregen belüli, kinevezésekkel és előléptetésekkel kapcsolatos szembeszökő igazságtalanságok.

Amióta tudjuk, hogy a Mobutu—Csombe ellentét veszedelmes méreteket öltött — vagyis 1966 májusa óta —, semmi két-ségünk sem volt afelől, hogy Mobutu — mihelyt csak lehet — megszabadul a csendőrség katangai elemeitől, mivel ezek azzal a veszéllyel fenyegetik, hogy ismét fegyveres erőt jelentenek Csombe kezében, mint ahogy jelentettek 1964-ben.

Az első időkben teljes a „diabok” győzelme, s ez rossz napok előjele Kinshasa számára, ahol nem is titkolják, mennyire dőb-benten áll az eseményekkel szemben Mobutu és Bobozo, ez a főparancsnok-utánczat, aki soha nem látható, sem a fronton, sem ott, ahol megoldandó katonai problémák vannak, szívesebben játssza meg Kinshasából az ország politikai életének szürke emi-nenciását. Mobutu, aki megszokta, hogy minden kérdésben egy-maga dönt, egyszerre csak ráébred, hogy vannak körülötte olyan emberek, akik segítséget tudnak nyújtani a katangai csendőrök-kei szembeni konfliktus rendezéséhez. Hívatja Mulambát, mi-niszterelnökét, akinek tekintélye van a katonák előtt, és Goda-froid Munongót, Katanga kormányzóját. Azt kéri tőlük, hogy saját kockázatukra és veszélyükre menjenek Kisanganiba és tárgyaljanak a várost és repülőterét elfoglaló lázadókkal. Mind Mulamba miniszterelnök, mind Munongó kormányzó beleegye-zik, hogy Etienne Csisekedi belügyminiszterrel együtt Kisanga-niba utazik.

A tárgyalásokat Mulamba vezeti, és közli Mobutuval a ka-tangai csendőrök javaslatait a válság megoldására, de egész vál-lalkozását megtorpedózzák a zsoldosok, élükön Francis Bob De-nard-ral, aki offenzívájuk idején a lázadókat támogatta, most azonban elárulja őket Mobutu kedvéért, mert elnyerte a rokon-szenvét. A zsoldosoknak háromhavi előkészületre van szüksé-gük a rajtaütésszerű hadművelethez, hogy leverjék a csendőrség lázadását.

A megbízható barátok (értsd: a zsoldosok) révén elért új győ-zelem ösztönzőleg hat Mobutura: Mulamba tábornokot — annyi más személy után — árulással vádolja, amiért tárgyalt a lá-zadókkal, amit mint tudjuk, Mobutu kifejezett kívánságára tett.

Nagyban elősegíti az események alakulásának fölgyorsulását Nendaka és Bomboko hatékony nyomása is, ugyanis mindkét férfiú azt reméli, hogy Mulamba elmozdítása után ő örökli a miniszterelnöki posztot.

A jámbor Mulamba, a feddhetetlen katona, aki undorodik bizonyos vezetési módszerektől és hatalmi visszaélésektől, kezd a totális diktatúra tervszerű alkalmazásának akadályozójává lenni, meg kell hát tőle szabadulni. Ez zaj nélkül meg is oldható, hiszen Mulamba túl engedelmes ahhoz, hogy „főnökétől”, „feljebbvalójától” komoly magyarázatot követeljen. Ekkor Mobutu, lévén a hatalom teljes egészében az ő kezében, nekifoghat a „gazdasági függetlenség” hadművelet megindításának. Ennek lebonyolítását a későbbiekben láthatjuk majd.

De ha már szó esett Bob Denard-ról, vizsgáljunk meg egyszer s mindenkorra egy olyan problémát, amelyből könnyen megállapítható Mobutunak az a megfontolt szándéka, hogy életben tartja a kongói válságot, a Kongóban szolgáló zsoldosok válságát

Mobutu és a Kongóban szolgáló zsoldosok

A Kongóban szolgáló zsoldosok problémája már 1964 óta a legélénkebb rosszallást váltotta ki az afrikai közvéleményből, mind az Afrikai Egység Szervezete, mind az Egyesült Nemzetek Szervezete kongresszusain. Ugyanez a kérdés egyszersmind megerősít abban a meggyőződésemben, hogy Mobutu — bármilyen szinten jelent is meg aktív szereplőként — kizárólag a hatalom megkaparintásának függvényében cselekedett, sohasem vette figyelembe a kongói nép érdekeit.

Könyvem negyedik részének 3. fejezetében elmondtam, hogyan hívták a zsoldosokat Kongóba és hogyan építette be őket Csombe, 1964-ben történt hatalomra lépése után, a Kongói Nemzeti Hadsereg soraiba. Azt is megmutattam, hogyan vette át saját céljaira a zsoldosok örökét Mobutu, amikor határozottan szembeszállt Kaszavubu elnöknek a zsoldosok fölszámolására irányuló minden döntésével. Jeleztem azt is, hogy ez volt egyik fő oka az 1965. november 25-i államcsíny gyors bekövetkezésének is, mert pánikot keltett a pénzügyi hatalmasságok körei-

ben, akik aztán siettették az eseményeket. Attól a pillanattól fogva, hogy Mobutu magához ragadta a hatalmat, mindaddig, amíg e hatalom alapjai nincsenek szilárdan megerősítve, szó sem lehetett arról, hogy a zsoldosok szolgálatairól lemondjon.

A zsoldosoknak egyébként is volt egy fontos küldetésük: harcolni a kongói nacionalisták ellen, mert ők ellenük a KNH semmit sem tudott abban az időben tenni. Mobutu az egész 1966-os év folyamán biztos szövetségeseinek tekinthette a zsoldosokat. A kisangani lázadás után azonban a zsoldosok két csoportra oszlottak: a belgákat, akik ellen az volt a vád, hogy összejátszottak a katangai lázadókkal, letartóztatták és Kinshasába szállították, majd kiutasították őket a Kongói Demokratikus Köztársaság területéről. Az egyéb nemzetiségű zsoldosokat a köztársaság ügye iránti hűség és odaadás példájaként emlegették, csodálattal és hálával adóztak nekik. Vezetőjük, Bob Denard épp akkor megy Mobutu személyes meghívására Kinshasába, amikor Mulamba a saját veszélyére és kockázatára hasztalanul tárgyal a katangaiakkal Kisanganiban.

Bob Denard-nak két nagy ütőkártya van a kezében. Először is már hosszú hónapokkal azelőtt csatlakozott a katangai csendőrhöz, jól ismeri őket, sőt, jól ismeri összes védelmi állásaikat is. Másodszor, mivel hosszú ideje igyekszik elfoglalni a Mobutu által látszólag annyira megbecsült belgák kiváltságos helyét, most kapva kap az alkalmon, hogy Mobutu kormányának támogatásával érdemeket szerezhet. Egyébként is, aki ismeri Mobutu nagylelkűségét az „eszközök” bevetésében, amikor valamilyen politikai cél eléréséről van szó, az el tudja képzelni, hogy Denard-t annak rendje-módja szerint kielégítette, s ez, zsoldosról lévén szó, egészen természetes. Bob Denard, árulást és manőverezést ügyesen egyesítve, s a Kisanganiban még mindig támadó pozícióban levő katangai csendőrök bizalmának birtokában, egy zsoldos különítménnyel meglepetésszerű támadást hajt végre a katangaiak ellen, és arra kényszeríti őket, hogy Kinduba és Puniába vonuljanak vissza, itt törbe csalja és részekre szabdalja őket. Bob Denard, aki már 1966-ban alezredessé lépett elő, valamint az ügy érdekében toborzott belga Jean Schramme, az országnak tett kiváló szolgálataiért, a nemzeti Leopárd-rend parancsnokává lép elő.

Íme, ilyen légkört teremtett Mobutu „hűséges barátainak”.

Aztán amikor 1967-ben a köztársaság ügyéhez oly hűséges barátok rátámadnak — ezúttal kivételesen — a saját gazdájukra, nyilván a meg nem tartott ígéretek miatt, az afrikai közvélemény méltatlankodik, amiért ezek a kívülről jött erők — Mobutu megbélyegző kifejezésével — durva agressziót követnek el a Kongói Demokratikus Köztársaság ellen. Ez teljesen téves, s evvel a nemzetközi politikai körök tisztában is vannak olyannyira, hogy Franciaország ENSZ-megbízottja, mivelhogy nem akart szembekerülni az ingerlékeny Mobutuval, csak kétségeit és fenntartásait fejezte ki a kongói kormány kijelentéseit illetően, amelyek „nem tartalmazznak semmiféle bizonyítékot a külföldi agresszióra vonatkozólag”.

Valójában nem egyébről volt szó, mint a Kongói Nemzeti Hadsereg egy részének újabb lázadásáról, amit végső soron Mobutu akkor tett lehetővé, amikor a külföldi zsoldosokat egyszerűen beépítette a reguláris hadsereg soraiba. Ami történt, előre látható volt. Az az igazság, hogy a zsoldos, már csak meghatározásánál fogva is, több pénzt, több aranyat, több hasznot akar zsebrevágni. Ennek érdekében ahol csak módjában van, előmozdítja a bajokat, a feszültségeket, hiszen ilyen módon jut „munkához”. Mobutu mindenkinél jobban ismeri ezeket a tényezőket. Hogyan lehetséges az, hogy egy olyan országban, mint Kongó, amely ásványi kincsekben oly gazdag, s amely annyira hajlamos az anarchiára — elsősorban azért, mert a válság alapjait maguk a vezetők teremtik meg, a válságot ők tartják elevenen, hogy minél tovább maradhassanak hatalmon — hogyan lehet tehát, hogy egy ilyen országban a zsoldosok ne teljesítsék történelmi hivatásukat, még ha olyan diktátort szolgálnak is, mint Mobutu? Már csak ezért is, 1964 óta mind az Afrikai Egység Szervezete, mind az ENSZ, a legkülönbözőbb határozatokban követelte, hogy bocsássák el ezeket az embereket, akik a saját érdekeiken kívül semmiféle nemesebb ügyhöz nem képesek hűek lenni.

Amikor azonban 1965-ben alkalom kínálkozik a zsoldosok fokozatos fölszámolásának megkezdésére, Mobutu vétót emel. És 1966-ban, csakhogy kihívást intézzon a kongói nép és egész Afrika ellen, Mobutu rangokat és megtisztelő címeket osztogat a zsoldosoknak. Bekapcsolja őket a legmagasabb szinten az állam biztonságának kérdéseibe, és az ország bizonyos zónáiban a

terület védelmét kizárólagossággal rájuk bízta. Egyébként há-
lásak lehetünk, hogy a zsoldosok nem okoztak az országnak több
kárt, mint amennyit okoztak.

Éppen ezért ugyancsak nagy meglepetést okozott a kongóiak-
nak, amikor 1967-ben a zsoldosok Kisanganiban és Bukavuban
elkövetett viselt dolgaival kapcsolatban egyes afrikai szervezeti
funkcionáriusok enyhén szólva különös álláspontot foglaltak el.
Teljes joggal kérdezhetjük, hogyan lehetséges az, hogy olyan
emberek, akik elejétől fogva figyelemmel kísérhették a zsol-
dos-kérdést, s akik ennél fogva tisztában vannak Mobutu nagy
felelősségével ebben az ügyben — a Kongói Demokratikus Köz-
társaság elleni külföldi agressziónak állítsák be a zsoldosok lá-
zadását?

Ki volt a felelős a zsoldosok 1967-ben Bukavuban elkövetett
cselekedeteiért? Habozás nélkül felelhetjük: Mobutu kongói
kormányja. Ő maga készítette elő ennek az akciónak a kere-
teit, mert ha elfogadta volna az Afrikai Egység Szervezete ha-
tározatait, ilyesmi a köztársaságban nem fordulhatott volna elő.
De Mobutu tábornok a hatalom megtartásának merőben szemé-
lyes okából föltétlen ragaszkodást tanúsított a zsoldosok iránt;
ezzel elősegítette a zsoldosok beavatkozását. És ha a harcok so-
rán a kongóiak életüket veszítették a nemzeti ügy védelmében,
Mobutut terheli a felelősség az ilyen mészárlásokért is. Az Af-
rikai Egység Szervezetének ezt meg kellett volna értenie, nem
pedig bátorítania a diktátort az árulásra. Mert nem lehet a vég-
telenségig és büntetlenül mindenkit és mindenkor elárulni. A
közvélemény egy napon felhőrdül az árulók ellen. Márpedig a
zsoldosok akcióját az is motiválta, hogy tudták: Mobutu, miután
őket használta föl uralma fönntartására s a haladó erők elnyo-
mására, elhatározta a zsoldosok brutális fölszámolását, és a to-
vábbiakban kizárólag az amerikaiak támogatását szándékszik
igénybe venni. A két zsoldosvezér, Bob Denard és Jean Schram-
me, tökéletesen ismerve Mobutu alávalóságait, tisztában volt av-
val, milyen sorsot szán nekik Mobutu, és éppen ennek akartak
elébe vágni annak a támadásnak az elindításával, amelyik annyi
ártatlan kongói életébe került.

Mégis, az Afrikai Egység Szervezete azt a megbízatást kapta,
hogy segítse a kongói kormányt végérvényesen megszabadulni
a zsoldosoktól. 1966. november 25-én, tehát pontosan egy év-

vel Mobutu hatalomra jutása után, amikor még semmiféle akció nem volt folyamatban, az AESZ a főtitkára útján a szervezet teljes támogatásáról biztosította Mobutut és úgy határozott, hogy a szervezet negyedik csúcstalálkozójának színhe-lyéül Kinshasát választja, ezzel is erősítendő Mobutu presztí- zését. Nagyon rosszul ismeri Mobutut, aki azt hiszi, hogy az efféle győzelmek, amelyekről egész Kinshasa tudja, milyen esz- közökkel születtek, hozzásegítenek a függőben levő problémák megoldásához. Éppen ellenkezőleg, miután a támogatás meg- volt, nem volt kinek számadással tartozni. Ha nem ismerném személyesen az AESZ vezetőit, ha nem tisztelném, talán vádol- nám őket. De tudom, hogy jóhiszeműen cselekedtek, és nem tudták, kivel van dolguk. Mindazonáltal azt remélem, hogy a jövőben óvatosabbak lesznek állásfoglalásaikkal, mert hasztalan volna eltitkolni, hogy a kongói nép és az értelmiségi körök nagy többsége kedvezőtlenül fogadta az AESZ állásfoglalását, mert nem ott kereste a hibát, ahol az volt. És bizonyos vagyok ab- ban, hogy ha holnap komolyan veszélybe kerülne a hatalma, Mobutu ismét csak a zsoldosokhoz folyamodna, mert az az elve, hogy „a kutya ugat, a karaván halad”. Így hát nem lesz ha- szontalan azt is hangsúlyozni, hogy a zsoldos-ügy után, azután, hogy az AESZ garantálta a zsoldosok oldalán harcolt kongói csendőröknek a Mobutu által adott amnesztiát, s azután, hogy Mobutu Kongójában egész egyszerűen eltűnt az a 3000 kongói, aki szerencsétlenségére vakon megbízott az Afrikai Egység Szer- vezetében — nagyon erősen csökkent a szervezet iránti bizalom, s a kongóiak csak megvetéssel beszélnek a szervezetről. És ami- kor bejelentik, hogy az AESZ valamelyik magas rangú funk- cionáriusa a fővárosban tartózkodik, az utca hangja azt mondja: „Ayei” — ami nagyjából azt jelenti: Ez megint keresni jön... és támogatni fogja azt a rendszert, amelyik ugródeszkanak hasz- nálja az AESZ-t. Igaz is, meg tudná-e mondani az AESZ, mi- után garantálta a kongói csendőrök visszatérését és amnesztiá- ját, hogy hol van jelenleg ez a 3000 kongói? Nem újabb árulás történt-e itt? Ha a csatatéren ölték volna meg őket, nem emel- nék szót, hogy magyarázatot kérjek. De kicserélték őket szép szavak ellenében, amelyeket „az AESZ elkötelezettségének” kereszteltek el. Elképzelhető, hogy az AESZ fedezte Mobutu árulását, s az adott szó kötelező erejének semmibevételét? Tör-

tént-e az AESZ részéről a legcsekélyebb reakálás, amikor le-
mészárolták azokat, akik megbíztak benne?

Szeretném, ha nem értenének félre! Azt hiszem, sikerült vi-
lágosan megmutatnom, hogy a zsoldosok 1967-es akciója a Kon-
gói Demokratikus Köztársaságban Mobutu politikai követke-
zetlenségének volt a logikus eredménye, mert Mobutu úgy gon-
dolta, a zsoldosoknak polgárjoga van az országban mindaddig,
amíg az ő szolgálatában állnak, de bűnt és hajmeresztő agresz-
sziót követnek el, mihelyt az ő politikai nézeteivel és ártatlan
honfitársai elleni elnyomó intézkedéseivel kerülnek szembe.
Ezért vallom azt, hogy véleményem szerint Kayibanda, Ruanda
elnöke látott helyesen és tisztán, amikor megértette, hogy Mo-
butu cselekedeteit és politikáját sem Afrika, sem Kongó érdeke
nem vezérli, hanem kizárólag a saját hataloméhsége.

Említsük még meg, hogy feledésbe ne merüljön: abban a pil-
lanatban ahogy Jean Schramme és Bob Denard emberei Kisan-
ganiban és Bukavuban föllázadtak, Mobutu, a zűrzavar tető-
pontján, letartóztattatta azt a mintegy harmincnyolc zsoldost,
akiket Kinshasában tartott katonai tanácsadói minőségben. A
hírhedt Binza kivégzőtáborba vitték, és ott kegyetlenül lemé-
szárolták őket.

Azok számára, akik esetleg meglepődnek azon, hogyan va-
gyok képes sajnálni a sorsukért azokat a zsoldosokat, akiknek
jelenlétét már 1964 óta helytelenítettem, hadd idézzem Schmidt
professzornak, a Bundestag alelnökének szavait:

„Vesztett ügyünk van, még azoknak is, akik a bajok éveiben
megőrizték kezük tisztaságát, mindaddig, amíg ifjúságunk meg
nem tanulja és érti, hogy nem az a kérdés, hat- vagy három-
millió zsidót öltek-e meg a háború folyamán, hanem az, hogy
akár csak egyetlen élő emberi lényt meggyilkoltak-e, avagy
egyet sem.”

Amit mi mélységesen elítélünk, az maga a gyilkosság, így
általánosságban, függetlenül attól, hogy áldozata hazánk fia-e
vagy külföldi.

Mobutu, a magas pénzügyi körök és a gazdasági függetlenség

Az előbbi lapokon Mobutunak a politikai problémákkal kapcsolatos álláspontjait és magatartását igyekeztem elemezni. Ezzel szemben az itt következő fejezetben megpróbálom elemzésnek alávetni a magas pénzügyi körökkel és a gazdasági függetlenséggel kapcsolatos magatartását.

Egy forradalmi színezetű politika távlatában, és főként azok után, hogy egyes afrikai forradalmi köröket sikerült Lumumba nemzeti hőssé nyilvánításával az ügy iránt fogékonnyá tenni, továbbá figyelembe véve, hogy sikerült megnyernie a maga számára olyan, forradalmi lendületükről ismert fiatal kongói egyetemi hallgatók szolgálatait, mint Gérard Kamanda, vagy Jacques Bongoma, Mobutu kénytelen volt belefogni a gazdasági függetlenségi kampányba; ez már Lumumbának is vezéreszméje volt. Ezenkívül leírtam azt a kedvező keretet is, amelyben ilyen kampány kibontakozhatik, persze csak azért, mert a diktátor attól fél, hogy pénzügyi körök továbbra is Csombénak nyújtják a támogatásukat. Mobutu tehát hasznot húz a Csombéval való szembenállásból, amikor a belga-kongói jogvita problémájából kiindulva elindítja kampányát. Az olvasó bizonyára emlékszik, hogy a probléma politikai oldaláról már volt szó, most a gazdasági és pénzügyi természetű aspektusok elemzésére kerül sor.

Amielőtt bárhonnán is megközelíteném a kérdést, helyes lesz néhány fontos pontot figyelembe venni:

Tisztelet adassék mindenkinek, akit illet — tartja a mondás: s bármilyenek voltak is az indítóokok, amelyek Mobutut a gazdasági függetlenségért folytatott harcra késztették, a tény már önmagában is jelentőségteljes Kongóra nézve. Jogos tehát megadni a tiszteletet Mobutunak, amiért vállalta az elhatározás veszélyeit, hogy harcot indít a kongói gazdaság birtokosai ellen. Az előző kormányoknak nem volt bátorságuk szembenézni ezzel a problémával, holott ugyancsak jól ismerték. Az Union Minière a maga leányvállalataival csakúgy, mint a többi külföldi társaság, állam volt az államban. Egyetlen kormány sem merte a kisujját sem megmozdítani ellenük. Elég csak arra a

késhegyig menő harcra emlékeznünk, amelyet 1963-ban a Kongóban berendezkedett és kartellba egyesült olajtársaságok folytattak, amikor a kongói kormány elhatározta, hogy az olasz ENI csoporttal közösen olajfinomítót hoz létre, amelyhez a tőke felét a kongói állam, a másik felét az ENI adja. Adula és az én nyakasságom kellett hozzá (akkoriban tervezési és iparfejlesztési miniszter voltam), hogy ne engedjünk e társaságok nyomásának, holott Léopoldville-ban székelő képviselőik semmiféle ellenintézkedéstől nem riadtak vissza annak érdekében, hogy megváltoztassuk elhatározásunkat. Ami a saját személyemet illeti, tudom, milyen ádáz gyűlölettel viseltettek velem szemben abban az időben a kapitalista körök.

Abban a pillanatban, amikor Mobutu megindította a háborút a magas pénzügyi körök ellen (hogy az ő kedvenc kifejezésével éljek), vajon mérlegelte és megfontolta-e, mi a harc tétje?

Másfelől, vajon a megindított harc felszabaduláshoz vezet-e, vagy még nagyobb fokú alárendeltséghez?

Megmagyarázom: amennyiben Mobutu egy nemzetibb gazdasági politikával próbálta a kongói gazdaság kulcsszektorait újra kézbevenni, elkerülhetetlenül szükséges lett volna a harc fontosságát tudatosítani, s a népet fölkészíteni az államfő által kitűzött célok igazi értelmének a megértésére. Ha a népet úgy mozgósították volna, hogy pontosan meghatározzák az elérendő célokat, a kormánynak sohasem kellett volna meghátrálnia, sohasem kellett volna az ellenféllel titkos tárgyalásokba bocsátkoznia, amelynek — mint látni fogjuk — a harci célok elárulása lett az eredménye.

Ezenkívül e mozgósításnak az az előnye is meglett volna, hogy az egész nép kiveszi a részét az öntudatra ébredésből, vagyis gyakorlatilag megvalósítja Ahmed Sekou Touré jelmondatát, amelyet különben Mobutu is átvett: „Inkább szegénységben élni, de szabadon, mint bőségben, de rabszolgaként.” Hiszen 1966-ban a kongói parlament — akármennyire csökkentették is a törvényhozói előjogait — az úgynevezett Bakazsika-törvény szövegének elfogadásával — szabad kezét adott Mobutunak — ha ugyan egyáltalán szüksége volt rá — gazdasági téren is. Ez a törvény ismét visszaadja a kongói kormány kezébe azokat a koncessziókat, amelyeket a gyarmati uralom idején külföldi társaságoknak adott, és kinyilvánítja, hogy a föld és a

föld méhének kincse a kongói állam tulajdona. Sajnos, a parlament tevékenysége kimerült a törvény elfogadásában. A megindított harci folyamatban sem a parlament, sem a nép nem vesz tevékenyen részt. Csupán tájékoztatást kap a kormány által vezetett harc állomásairól, az útjába került akadályokról, ami végső soron tökéletesen közömbössé teszi a népet a probléma iránt, amelyet úgy tekint, hogy az a saját személyes érdekeikért harcoló „nagyok” ügye.

Az objektivitás azt követelte, hogy kiemeljem Mobutu bátorságát, amellyel ennek a gazdasági harcnak az elindítását elhátározta. De — és ezt már kérdeztem — megtörténtek-e az ezzel együtt járó intézkedések?

Kongói részről: nem.

A magas pénzügyi körök részéről nem volt különösebben túlzott neheztelés tapasztalható, mivel ismerték az ellenfél korlátait.

Egyes afrikai államok meglepődtek, hogy a pénzügyi hatalmaknak nem sikerült megbuktatniok a Mobutu-rezsimet, miután az hadat üzent nekik. Pontosan ez mutatja, hogy ez nem harc volt, hanem magán a kapitalista táboron belüli, belső konfliktus. Míg Mobutu — az általunk éppen eléggé részletezett okokból — nekitámad a belga társaságoknak, az amerikaiak mindkét fél biztonságát garantálják. S minthogy az amerikaiak nemigen azonosítják magukat avval, hogy a belga társaságok Csombe akcióját támogatják Mobutu kormányával szemben, engedik ez utóbbit elmenni egy meghatározott pontig, arra kötelezve őt, hogy mihelyt valamiféle egyezmény mindkét felet — a belga társaságokat is és Mobutut is — ki tudja elégíteni, abbahagyja a harcot. Miután a belgákat végképp elkeseríti Mobutu sértegetése, legfőképpen pedig hangos és hazug propagandája, komolyan kezdenek elmozdításának gondolatával foglalkozni. Dean Rusk amerikai államtitkár közbenjár a brüsszeli kormánynál, közölve, hogy az amerikaiak elleneznek mindennemű, Mobutu megbuktatására irányuló kísérletet.¹ Erre a konfliktus, átirányítva a titkos tárgyalások síkjára, az Egyesült Államok döntőbíráskodása mellett, mindkét fél érdekeinek legmegfelelőbbben — elsimul.

¹ Lásd Congo 67. Brüsszel CRISP kiadás. 506. old.

És a Kongói Demokratikus Köztársaság ugyan mit nyer ezen a csatán? Éppenséggel semmit. És ez nem túlzás, mint azt a meglepő és kétségbevonhatatlan hitelességű tényekből látni fogjuk.

Igen, igaz az, hogy a harc folyamán arattunk néhány szép győzelmet is: létrehoztuk a magunk GÉCOMIN vállalatát; egyoldalúan fölszámoltuk a belga—kongói jogvitát; kielégítés címén elkoboztuk a Sabena épületeit, és odaadtuk őket az OTRACO társaságnak; ezek kétségkívül olyan győzelmek, amelyeket föl lehet jegyezni Mobutu győzelmi lajstromába. Bravó! Bravó! Kongó meg van mentve! És később, e győzelmek után mi történt? Igaz, megnyertünk néhány csatát, az ellenség azonban megnyerte a háborút. Mire volt akkor jó nekünk, a kongói népnek ez a néhány győzelem, amelyet az ellenség az 1967. februári nagy kongói vereség napján megsemmisített?

Ez a valódi probléma, és erre épül bírálatom. Hogy vajon a cinizmus, a tudatosság hiánya, vagy az együgyűség vezette-e Mobutut, amikor belevitte az országot egy olyan ütközetbe, amelyre — jól tudta — az ellenség fölkészült, és ütőkártyákat tartogat, s amelyben mégis minden előkészület nélkül megnyitotta a tüzet? Ha legalább a népet megkímélte volna! De nem, Mobutu teljesen hazug és ködösítő propaganda révén elhitette a kongói néppel, hogy győztesen került ki a háborúból, holott még azt is elvesztettük, amit az első kormányok idején megszereztünk. Elég futólag áttekinteni Kongó általános gazdasági helyzetét; elég, ha megvizsgáljuk a Kongóban működő külföldi társaságok helyzetét jelen pillanatban, e sorok írásával egyidőben, és azonnal nyilvánvalóvá lesz, hogy soha még a kongói gazdaság nem volt ennyire alárendelve a külföldi hatalmaknak, mint ma.

Szeretnék itt e külföldi társaságok felelős vezetőihez fordulni: mihelyt ez a könyv megjelenik, idegengyűlölettel fognak vádolni, azt fogják mondani, hogy gyűlölködésre uszítom a kongóiakat. Erről szó sincs. Az igazat megmondani a kongói népnek, nem azonos a gyűlöletre uszítással. És következetes vagyok magamhoz. Ha tanácsot kellene adnom a kongói vezetőknek, azt mondanám nekik, ne bocsátkozzanak harcba, míg a végső győzelmet biztosítva nem látják. A külföldi társaságok számíthatnak a kongói népnek erre a végső gazdasági győzel-

mére, mert előbb vagy utóbb eljön. Minthogy azonban a győzelem tárgyalásokkal vagy más eszközökkel nem vívható ki, semmi értelme becsapni a kongói népet, mely annyira reménykedett, és mégis csalódnia kellett.

Térjünk vissza a kérdés vizsgálatához és kezdjük az Union Minière-rel, evvel az ezerkarú kolosszussal.

A cél, amelyet a kormány az Union Minière ügyében maga elé tűzött, egy nemzeti érc-kitermelő társaság, a GÉCOMIN létrehozása volt. Vajon amikor a kongói nép 1967. január elsején megtapsolta az új társaság megalakítását, mire gondolt? Arra gondolt, hogy a kormány minden szükséges intézkedést megtett, hogy az Union Minière tőkéjének birtokába jusson, s ez a tőke az új társaságé legyen, egy teljhatalommal fölruházott igazgatótanácsé, s hogy a társaság effektív irányítását kongóiak fogják végezni, hogy az új társaságnak világszerte megvan a forgalmazási hálózata — s akkor csak a legfontosabb néhány megkülönböztető jegyet említem, mely egy új állami ércbányászati társaság létrehozásához szükséges. Igen, ezt várhatta mindenki, amikor értesült a kormány vállalkozásáról. Alkalom volt ez a jelszó — „inkább szegénységben élni, de szabadon” — gyakorlati alkalmazására. Márpedig mihelyt az Union Minière, amely nem volt hajlandó engedelmeskedni Mobutu parancsainak, 1967. januárjában, első retorziós lépésként bejelentette a kongói kincstárral szemben fennálló 7 milliárd dolláros tartozása befagyasztását, Mobutut azonnal pánik fogta el, és tüstént föl-adta az „inkább vagyunk szegények, de szabadok” elvét! Tárgyalásokba kezdett, hogy valamilyen elfogadható kompromisszumot keressen, s hogy mentse bőrét, ami által biztosíthatja a „bőséget, de rabszolgaként”. Hogy az olvasónak ne legyenek kétségei, áttekintjük annak a hivatalos közleménynek rövid összefoglalását, amelyet a kongói állam és az Union Minière között létrejött egyezmény 1967. február 15-én történt aláírása után hoztak nyilvánosságra; egyébként az Union Minière ekkor vette föl az ügy érdekében az Általános Érc-kitermelő Társaság nevet.

Ezeknek a tárgyalásoknak a következményeként született a Kinshasában 1967. február 15-én kötött műszaki együttműködési megállapodás. Magából az egyezményből kiviláglik, hogy:

— A GÉCOMIN tanácsa által lefektetett programok kivitelezését az Általános Ércművelő végzi el, mind a kitermelés, mind a feldolgozás, mind pedig a termékek kereskedelmi forgalmazása dolgában. Reá hárul az ipari és kereskedelmi műveletek összességének irányítása;

— A termékeket kereskedelmi forgalomba hozatal végett afrikai kikötőkből F. O. B. (Bérmentesen hajóra rakva. — *A ford.*) szállítják. A GÉCOMIN ugyanolyan árakat kap az áruért, amilyeneket az Általános Ércművelő kap a saját üzletfeleitől. A GÉCOMIN az Általános Ércművelőnek az utóbbi által felszámított költségeket megfizetni tartozik; a szolgáltatások bére előre meg van állapítva és szervezve;

— Az egyezményt határozatlan időre kötötték, és kétéves határidővel mondható föl.

A Lovanium Egyetem gazdasági és szociális kutatóintézete kommentárja szerint ez a megegyezés fontos mérföldkő a válság megoldásában. Pontosabban: megszűnik általa a kongói gazdaságra — a réz és a vele rokon fémek kivitelének leállása révén — nehezedő közvetlen veszély.

A köztársaság tevékenységének akadálytalan folyamatához elengedhetetlenül szükséges devizahozam ismét biztosítva van. Eltűnnek továbbá azok a nehézségek is, amelyekkel szembe kellett volna nézni, mivel az európai káderekből álló személyzet megtagadta a GÉCOMIN-ban teljesítendő szolgálatot.

Végül pedig gyorsan, és a szokásos periodikus zavarok nélkül helyreáll az ország határain túli finomítás és kereskedelmi forgalmazás, amelyet a volt üzembentartók rendszeresen veszélyeztettek; most, a GÉCOMIN létezésének és a termelésben élvezett tulajdonjogának elismerésével ez a veszély nem fenyeget.

A párizsi *Le Monde* például így ír: „Az együttműködési egyezmény, amelyet Kinshasában aláírtak, véget vet azoknak a bizonytalanságoknak, amelyek a kongói réz kitermelésének és forgalmazásának immár másfél hónapja megszakadt folyamatát körülvezték, s egyben biztosítva vannak a kongói behozatal finanszírozásához szükséges devizabevételek is.”

Am Kinshasában mindenki Mobutu „árulásáról” beszél.

Minthogy a kongói kormány a legnagyobb sietséggel és rögtönzésszerűen indult a harcba, nem rendelkezhetett a társaság

ésszerű gazdálkodásához és működéséhez szükséges technikai káderekkel. Következésképpen kénytelen a volt Union Minière 1400 belga műszakiját — ők egyébként valamennyien lemondással fenyegetőztek, amennyiben nem jön létre megegyezés a volt társasággal — megtartani a szolgálatban, a saját posztján.

Egyedül a társaság igazgatótanácsa került 1967-ben kongói vezetés alá. De már 1968 januárjában, vagyis nem egészen tizenkét hónappal a GÉCOMIN megalakulása után, konfliktus támad Mobutu tábornok és a GÉCOMIN elnöke, Jean-Baptiste Kibwé, Csombe volt munkatársa között, akinek szereplését a GÉCOMIN élén a belgák rossz szemmel nézik. Sikerül is meggyőzniök Mobutut, hogy állítsa félre Kibwét. Mobutu ezt a körülményt kihasználva fölmenti megbízatása alól Kibwét, sikasztásért a törvény elé állítja, felfüggeszti a társaság vezető bizottságának megbízatását, majd végül, ami a legfontosabb, megvonja az igazgatótanács irányító és ellenőrzési jogkörét. Elnöki rendelettel átruházza mindezeket a puvoárokat a társaság vezérigazgatójára, Henry Fortemps-ra,¹ a volt Union Minière egy belga főtisztviselőjére, aki a saját kénye-kedve szerint él jogaival, és kizárólag Mobutunak tartozik számot adni. Egyébként az államfő és a vezérigazgató közötti kapcsolatok megkönnyítésére Damien Kandolót, Lumumba kabinetfőnökét s egyben a Binza-csoport tagját, kinevezik az új társaság elnökévé.

Jelenleg az Union Minière egy kongói társaság jogi leple alatt megújult lendülettel folytatja tevékenységét Kongóban és egyebütt, miután rendelkezik a kitermelés, a pénzügyi igazgatás, a kereskedelmi forgalmazás és az ellenőrzés monopóliumával. Egy dolog változott csupán: azelőtt az Union Minière a kongói államnak kifizette a járandóságát, s az visszatérítette a devizának azt a részét, amely a programjának folytatásához szükséges; ma az Általános Érc-kitermelő Társaság hivatalból visszatartja a kongói államnak teljesített szolgáltatásokért neki járó összegeket, beleértve a GÉCOMIN kebelében dolgozó külföldi 1400 műszaki és ügynök mintegy 600 ezer belga frankot kitevő óvadékát is. Íme, ezt nevezte Mobutu „az Union Minière

¹ Helyettese az Union Minière egy másik vezetője, Joseph Derriks, aki Fortemps váratlan halála után az utódja lesz.

kongóiasításának és gazdasági függetlenségnek” Aki tudja, érte meg!

A Katangában létesített Union Minière-leányvállalatok esete még ennél is érdekesebb és meghökkentőbb. Az Union Minière tizenhét leányvállalatot tart a kezében Katangában, egyenként 50 és 500 millió belga frank közötti tőkével. A GÉCOMIN megállapítása következtében az Union Minière valamennyi Kongóban működő leányvállalata jogilag a kongói állam tulajdonába ment át. Az állam pedig annak rendje-módja szerint igazgatótanácsokat alakított, és kongói tisztviselőket nevezett ki minden egyes leányvállalat élére. Mit látunk ma? Azt, hogy 1970. január elsejével — és jószerivel már korábban is — fölmentették a funkcióik alól a leányvállalatok élére kinevezett tisztviselőket, a társaságokat pedig ismét volt belga vezetőik irányítják. Nem túl veszélyes megkérdőjelezés ez?

De menjünk tovább. Három évvel az Érc-kitermelő Társasággal aláírt egyezmény után a kormány részéről még mindig semmiféle terv nem látott napvilágot olyan kongói műszaki káderek kiképzésének biztosítására, akik az európai személyzetet fölválthatnák. Mire vár a kormány ennek a tervnek a kidolgozásával? Talán bizony maga is úgy véli, hogy a fekete ember csak miniszter meg államfő tud lenni, de arra, hogy mérnökké, vegyésszé, laboránssá legyen, már képtelen? Akkor hát milyen alapon lehet, akár az Union Minière, akár a GÉCOMIN vonatkozásában gazdasági függetlenségről beszélni?

A gazdasági csata második hulláma az a követelmény volt, hogy a Kongóban működő társaságok helyezték át székhelyüket a Kongói Demokratikus Köztársaságba. Mi volt a célja ennek az 1966. június 30-án hozott, és 1967. január elsejével életbe lépő rendelkezésnek? Az, hogy a kormánynak módjában legyen e társaságok egész könyvelési és pénzügyi ellenőrzését biztosítani, ugyanis eddig mind a központi könyvelés, mind az évi mérlegkészítés Brüsszelben történt. A kormány csak azt ellenőrizhette, amit megmutattak neki. Nos, e téren is teljes lett a kudarc.

A kormány egy közleményben bejelenti, hogy az Union Minière kivételével valamennyi társaság rászánta magát, és áttette a székhelyét Kongóba. Mit jelent ez az átköltözés? Legutóbb egy jogügyi ellenőrzés, amelyet — hogy csak ezt a kettőt

említsük — a DIFCO és az IMA társaságoknál végeztek, megállapította, hogy a számlaellenőrzést, amelynek költségeit Kongó viseli, az európai — főképpen belga — központi irodákban készítik elő gondosan. Kivel akarják elhitetni akkor, hogy 1967 óta bárminemű változás történt annak a társaságnak a struktúrájában, amelyik a bakwangai gyémántot kitermeli?

Hol vannak M. Cravatte irodái? Nyilván már nem a brüsszeli Brédorode utcában, ugyebár? Hiába, ezen a téren éppúgy, mint az Union Minière esetében, Mobutu sohasem tudta pontosan, mit is akar. A MILBA (Bakwangai Bányatársaság) még az egyik magas kormány szerv állítása szerint is állam maradt az államban, amelynek megvannak a saját repülőgépei, megvan a saját rendőrsége — amelyik tüzel a kongói kereskedőkre! — és a többi, és mind a mai napig a Brédorode utcában székelő iroda illetékessége alá tartozik.

Mobutu, aki minden úton-módon meg akarta győzni a kongói népet arról, hogy valódi gazdasági függetlenségi harcot folytat, hozzáfogott egy állami biztosító társaság alapításához. Jelenleg igen rosszul működik, de legalább örülni lehet a pusztaság létezésének, lévén valóban kongói tulajdon. Mobutu azonban, ahelyett, hogy intézkedéseket tenne a funkcionális újjászervezésre, már két esztendeje tárgyalgat annak érdekében, hogy egy angol pénzcsoport vegye át a társaság monopóliumát. Talán mire ezek a sorok megjelennek, már át is vette!

A közvélemény — annak ellenére, hogy szájkosarat raktak rá — nem képes bizonyos, Kongó szuverenitásának elválaszthatatlan részét képező dolgok megbocsáthatatlan átadását elfelejteni: például, egy szép napon Mobutu elhatározta, hogy a kongói távíró- és telefontársaságot 1969. január elsejei hatállyal, mintegy ellenszolgáltatásként a P. H. Spaak által az államcsínyhez nyújtott segítségért, kizárólagos használati joggal átadja egy belga pénzcsoportnak, a jól ismert amerikai tröszt leányvállalataként működő Bell Téléphone-nak. A közvélemény azt is tudja, hogy kinek hozott ez a művelet 30 millió belga frankot.

Az persze magától értetődik, hogy akár Belgiumban, akár Amerikában a távíró- és telefonhálózat szabad irányítását egy belga jogú vállalat látja el, kizárólag belga állampolgárok vezetésével. De az, hogy egy külföldi társaság, mely külföldi alap-

szabályzat alapján működik, s ez a szabályzat egy olyan kormány érdekeit szolgálja, amelyik gyakran ellentétes a kongói nép érdekeivel, megbízást kapjon egy független állam összes kommunikációinak maradéktalan ellenőrzésére — s mindezt kizárólag azért, hogy 120 millió belga frank hasznát juttasson politikai barátainak, 120 millióval rövidítve meg a kongói költségvetést — ez bizony már háromszoros botrány, és a legnagyobb fokú árulás, hiszen ez az államfő részéről a szuverenitás feladásával egyenlő.

Ezután a központi gyógyszerraktár átadása következett, egy belga csoport részére, ugyancsak monopolisztikus koncessziók formájában.

Holnap talán a Sabenával való összecsókolózás következik, hiszen a tárgyalások 1969 novembere óta folynak. Miután idáig eljutottunk, s mielőtt áttérnénk a pénzügyi területre, vonjuk le általános következtetéseinket.

Az iménti elemzésből arra a konklúzióra juthatunk, hogy még ha föltételezzük is Mobutu legjobb szándékát népevel szemben, kénytelenek vagyunk megállapítani: soha, egy percig sem voltak meg gazdaságpolitikájához az eszközei. Ahogyan ment előre azon az úton, amelyre valamennyi gazdasági szektorban rákényszerült, úgy nőtt Kongóban lépésről lépésre a magas pénzügyi körök ereje és hatalma.

Üzd el az ördögöt, vágtaiban tér vissza. Mobutu, miközben ezt tette, botrányos módon meggyöngítette Kongó pozícióját azon az életbevágó területen, mely a valódi gazdasági függetlenség kulcsa. A csata előtt kellett volna eldönteni, hogy így, vagy úgy. Márpedig Mobutu sem az így, sem az úgy mellett nem döntött. Innen ered Kongó jelenlegi — minden eddiginél kényesebb — helyzete a magas pénzügyi hatalmakkal szemben.

Amikor Mobutu olyan kommunikéket terjesztett, amelyekben kijelenti, hogy Kongó a termelési eszközeinek 85 százalékával rendelkezik az ő hatalomra jutása óta, csak mosolyogni tud az ember, és arra gondol, hogy igaza van, amikor azt mondja magáról: Kongó én vagyok. Ha nem így volna, a szuverén nép már pontot tett volna erre a túl sokáig húzódó komédiára.

Az 1967-es pénzreform

Az 1967. június 24-i pénzreform — szükségszerűen felületes — vizsgálatán belül sem technikai, sem statisztikai síkon nem tudom a problémát a gyökeréig elemezni. S ahogy ez ilyen körülmények között helyes, a pénzreformnak inkább csak a politikai, gazdasági és szociális vonatkozásaira térek ki. A pénzügyi szempontokat, könnyen érthető okokból, szándékosan figyelmen kívül hagyom.

Senki előtt sem titok, hogy a kongói frank körül 1960 óta tapasztalható spekuláció és feketepiac igen erősen megnőtt annak a harsány propagandának nyomán, amelyet a kongói rádió — vagy talán inkább Kandé rádiója — a hírhedt egyoldalú jogvitarendezés és az Union Minière-ügy szerencsétlen problémájával kapcsolatban folytatott. Ennek ellenére hivatalosan is fennmaradt a kétféle átváltási árfolyam. A szakértők olyan irányú javaslatait, hogy kezdjék el egy részleges, de legalábbis érzékelhető pénzreform-művelet előkészítését, Mobutu megvetéssel utasította el, és 1966. november 26-án, vagyis hét hónappal a hivatalos pénzreform előtt ezt mondta:

„A nemzeti valutánk révén fölvetődő kérdések, igen helyesen, foglalkoztatták a kormányunkat is. Minthogy a kongói frank értéke a párhuzamos piacon fiktív volt és maradt a belső vásárlóértékhez való kapcsolat vagy bármilyen gazdasági realitáshoz viszonyíthatóság hiánya miatt, a mi gazdasági függetlenségünkkel ellenségesen szemben álló külföldiek által befolyásolt üzleti körök a kongói frank leértékelését javasolták és sugallták, ami kizárólag ezeknek a vállalkozóknak jelentett volna előnyt, mert, jöllehet nekünk a leértékelést mint hasznos beavatkozást javasolták, nálunk technikailag nem igazolódott volna, lévén ellentétes a szükséges pénzügyi stabilitással és az általunk folytatott nemzeti presztízs politikával.

Az új rezsim visszautasította a magas pénzhatalmak Judás csókját, és helyette olyan valutapolitikai és pénzügy-rendezési intézkedéseket hozott, amelyek elsősorban a feketepiac és az áremelkedések elleni, másodsorban a csere ellenőrzéséért és a kongói frank értékállóságának biztosításáért folytatott harc szempontjából alkalmasnak látszanak.”

A kongói franknak a belga frankhoz viszonyított aránya így fest:

1 belga frank = 3 kongói frank, illetve 3,60 — aszerint, hogy vételről vagy eladásról van-e szó.

A párhuzamos piacon 1 b. fr. 10 k. fr. és 12 k. fr. között mozog. Milyen következménnyel jár Mobutu 1966. novemberi állásfoglalása? Avval, hogy állandósítja a spekuláció gyakorlatát; de bennünket nem ez a kérdés foglalkoztat. Időzzünk el egy kicsit az 1966. november 26-i nyilatkozat politikai vonatkozásánál.

Mit állít? Azt, hogy a kormány szerint a pénzreform, úgy, ahogy meg lehetne valósítani, csak a külföldi vállalkozóknak lenne előnyös. A kongói nép számára nem hasznot hajtó.

Másfelől Mobutu azt a tényt hangsúlyozza, hogy a leértékelés az ő nemzeti presztízs politikájával ellentétes művelet volna. A nép tehát joggal képzelheti, hogy a kormány vétőjének célja: az ő vásárlóképességét megőrizni.

Márpedig hét hónappal később, amikor a leértékelés megtörténik, és a keresztségből a szép „pénzreform” nevet kapja, a politikai és gazdasági körülmények változatlanok. Mégis végighallgathatjuk — mérhetetlen következetlenség! — ugyanannak, aki tegnap a leértékelést javasoló vállalkozó-kizsákmányolókat szidta, mai dicsőhimnuszát az új pénzügyi művelet előnyeiről, kinyilatkoztatását arról, hogy a várható eredmény éppenséggel az általános gazdasági egyensúly helyreállítása lesz. De kinek a hasznára? Hogyan rövidülhet meg hét hónap alatt ennyire valakinek az emlékezőképessége? Miféle új tényezők készítették a nemzeti presztízs politika védelmezőjét ekkora pálfordulásra? Arra kell-e ebből következtetnünk, hogy Mobutu hét hónap alatt megvalósította a gazdasági függetlenséget, vagyis elérte, hogy szilárd politikájával a kongói nép kezébe adta a gazdaság kulcsszektorainak valóságos és hatékony ellenőrzését? Mert, mint azt az előző fejezetben láthattuk, nemcsak hogy vissza nem szerezünk semmit, hanem elvesztettük a gazdasági háborút is. Így, politikai következményeit tekintve, a leértékelés, úgy ahogy 1967. június 24-én brutálisan megvalósult, a kongói nép újabb elárulása. Akkor már többet ért volna 1966 novemberében, amikor a probléma fölvetődött, megmondani a népnek az igazságot — vagy egyáltalán meg se szólalni.

Nézzük meg most a leértékelést gazdasági szempontból is.

Már 1966-ban világos volt, hogy a leértékelésre a párhuzamos piac spekulációjának és csalásainak megszüntetése, s az egészséges gazdasági vérkeringés helyreállítása érdekében szükség volna. Valamennyi kongói, aki akkor szükségét érezte ennek a pénzügyi operációnak, azt szerette volna, ha a kormány fokozatosan lát hozzá a megvalósításához. Az első lépcsőfok például arra lett volna hivatott, hogy a kongói nép és néhány kongói üzletember ne legyen kizárólagos áldozatává egy akkora méretű leértékelésnek (*egy a héthez*), amilyenre 1967. június 24-én sor került, holott lehetett volna — persze egy olyan politikai perspektívát véve alapul, amelynek elsőrendű haszonélvezője mégiscsak a nép lenne — először egy 1:4 arányú leértékeléssel kezdeni, amelyet két vagy három év leforgása alatt az 1:7 arányra egészítettek volna ki, s így, egyre emelkedő szinteken át, elérhető lett volna a mai árfolyam, mely szerint 1 belga frank = 10 kongói frank vagy 1 likuta.

A kormány, megint csak ámítani akarva ezt a „szerencsétlen, tudatlan” népet, elhatározta, hogy felzárkózik a dollárhoz és a *zaire*-t, mint a világnak — az angol font utáni — legerősebb valutáját prezentálta, vagyis mint a francia franknál, a dollárnál, a holland forintnál, a német márkánál, s természetesen a belga franknál is erősebbet, noha addig mindig ez utóbbi volt az összehasonlítási alap! Ez azonban csak csalóka kép... Valójában a *likuta* a pénzegység, ez az, ami kézzel fogható. Márpedig 1 likuta = 0,1 b. fr., vagy 1 b. fr. = 10 kongói fr. Az, ahogy a kormány az új pénzt beállítja, számos apróbb incidensnek vált abban az időben okozójává, ugyanis a nagyvásárcsarnoki kereskedők azt hitték, hogy az új pénz aránya megfordítva áll, azaz 1 *zaire* = 100 belga frank, s a *zaire*-t úgy tekintették, mint a korábbi pénzegységet, a kongói frankot, s ez aztán kereskedőt és vevőt egyaránt megzavart. Hetekig kellett magyarázgatni; végül aztán mégiscsak meg kellett mondani az igazságot.

Sohasem fogom elfelejteni, mekkora örömet okozott az új pénz bejelentése az engem fogolyként őrző katonák között. Hogy ezek a katonák, akik alig tizenkilenc hónapja vannak kormányon — mondták őreim — máris meg tudtak teremteni egy olyan erős valutát, amelyből 1 k. fr. = 100 b. fr.! Én magam szkeptikus

voltam, és kifejtettem nekik, hogy ha Kongó két esztendő alatt megvalósította volna is az emberi emlékezet óta legnagyobb gazdasági csodát, ez a csoda még akkor sem fejeződhetnék ki ilyen valutáris erőarányban.

De a katonák csak magyarázzák: „De még mennyire! Maga mint politikus ma még nem tudja ezt értékelni, de majd meglátja július végén! Egy másodosztályú katona majdnem 5 zaire-t fog kapni, ami azt jelenti, hogy lesz neki 5 zaire $\times 100 \times 110 = 50$ ezer frankja havonta.” Én csak erőlködöm, hogy megmagyarázzam nekik, de egy-két tanultabbat kivéve, képtelenség megértetni velük, hogy mi is a valódi arány.

Július végén, alighogy vitapartnereim fölveszik az első 5 zaire-jukat és elmennek az üzletekbe, mindenekelőtt azt láthatják, hogy a sör ára 45 k. fr.-ról 75-re ment föl, de *makuta*-értékben kifejezve. A derék moandai portugál eladó azt magyarázza: „Ha van pénzünk, a saját érdekükben most vásároljanak, mert az árut, ha importált, ha helyben készült még a régi átváltási arányban, tehát 1:3,6 frank arányában kalkulálták. Három-négy hónap múlva már csak az új átváltási kulcs alapján importált árut árusítunk, és minden háromszor olyan drága lesz.” Másnap az én Hitetlen Tamásom megszégyenülten gyónja meg az esetet, és Mobutut a poklok fenekére kívánja, amiért akciójával alaposan csökkentette a kisemberek vásárlóképesességét. Amit én tapasztaltam, azt tapasztalta minden takarékoskodó kongói, minden kongói kisember is, és ha százszor sikeresnek mondható is a művelet az állami költségvetés egyensúlya szempontjából, ha áldásos hatással van is a „külföldi vállalkozók” érdekeire, ha megjavítja is a kongói fizetési mérleg helyzetét, nem nyújt semmiféle segítséget a gazdaság azon részének, amelynek birtokosai — a kormány után — a reform első haszonélvezői kellene hogy legyenek. Ezt egyébként Mobutu is tisztán látja, és hogy port hintsen a szemekbe, rövid időn belül különleges intézkedések foganatosítását ígéri, amennyiben három milliárd régi frank kerül zárolás alá, a kongói üzletemberek megsegítésére s a teljes csődtől való megmentésére. Ezek azóta kivétel nélkül mind tönkrementek. A valóságban ugyanis a kongóiaknak 1967-ben ígért segítségből semmi sem lett, mert éppen azok, akiket Mobutu kizsákmányoló „vállalkozóknak” nevezett, mindent megtesznek annak megakadályozására, hogy

a kongói üzletemberek bármiféle akció révén versenyképes alapokra helyezkedhessenek külföldi vetélytársaikkal szemben. Pedig hát tapasztalatból tudhatja, hogy milyen üdvös eredményrel járna a kormány pénzügyi segítsége. Akkor tapasztalhatta, amikor 1 milliárd régi frank — vagyis 100 millió belga frank — állami kölcsönrel (!), amelyet tehát az állam „szavazott meg” neki, fölépítette a Congo-Lux áruházat, amelyről a *Présence Congolaise* azt írta, hogy „égbe kiáltó közbotrány, melyben minden létező luxuscikk — persze luxus áron — kapható, vagyis hát hihetetlenül, botrányosan drágán. Olyannyira, hogy ma már ez az áruház a drága árak gyakorlatának tájékozódási pontja.”

Maga Mobutu a botrányra azt válaszolja, hogy Brüsszelben is, New Yorkban is vannak olyan luxusáruházak, ahová kizárólag a miniszterek, képviselők, magas rangú állami tisztviselők járhatnak, akik meglehetősen jómódban élnek s megengedhetnek maguknak némi luxust; az áruházat ért kritikákat szerinte csak az irigység sugallhatta. Igen, magánáruház ez, amelyet teljes egészében államkölcsönből építettek, a legnagyobb összegű kölcsönből, amit a kongói állam magánszemélynek valaha is nyújtott, és ezt a magánszemélyt történetesen éppen Mobutunak hívják. Ezzel szemben Mobutu következetesen elutasítja valamennyi kongói üzletember ismételt kérését, holott mind tengődik, s végül is csődbe jut.

A pénz leértékelése, ha nem kísérik megfelelő intézkedések, gazdasági és pénzügyi síkon minden ország népe számára katasztrófát jelent, mert az a vásárlóerő, mely eddig 1000 k. fr.; azaz 300 b. fr. értékű volt, ezentúl csak 100 b. frankot ér. Az 1967. június 24-i devalváció tehát 200 százalékos volt, és a legnagyobb csapást jelenti, amit csak áruló a népre mérhet — külföldi vállalkozások haszna érdekében.

Ami a kérdés szociális oldalát illeti, azt majd a rezsim vívmányainak megtárgyalásakor elemezzük.

Az 1967. június 24-én nagy lármával végrehajtott pénzreformot tehát — ha valóban általános gazdasági szükségletnek felelt volna meg — a kongói nép valódi érdekeit védelmező intézkedéseknek kellett volna kísérniük. Sajnos azonban az előző november embere már 1967 februárja óta a külföldi haszonélvezők titkolt rokonszenvét bírja, hiszen immár nincs mitől félniök, végre megértik egymást, ahogy azt jelen kérdéscsoport

elemzésének kezdetén láttuk. Nyilvánvaló: Mobutu szeme előtt az a cél lebegett, hogy megmutassa a tekintélyét, hogy új bankjegyeket nyomasson a saját képmásával, hogy biztosítsa a rettegés föltételeit arra az időre, amíg hatalmon lesz — legalább 21 évre —, s kielégíthesse minden személyes igényét a Kongóban érdekelt külföldi társaságok mindegyikénél. A célt elérte, s ezzel a gazdasági függetlenségért folytatott harc véget is ért.

A PAX MOBUTU ÉS A RENDSZER BELSŐ ELLENTMONDÁSAI

A magasabb parancsnokság proklamációja: az alkotmány és a politikai tevékenység

A hatalomátvétel pillanatában, 1965 novemberében ünnepélyes proklamáció került kihirdetésre, amely bizonyos tekintetben meghatározta az új rezsim politikai programját. Evvel kapcsolatban két fontos megállapítást tehetünk:

— A 11. pontban a Kongói Nemzeti Hadsereg magasabb parancsnoksága garantálta a kongói népnek az alapvető polgári szabadságjogok, tehát a gyülekezési és a társulási szabadság szabad gyakorlását.

— Az egyik korábbi pontban, melyet a két Házhöz intézett közlemény követ, a magasabb parancsnokság magasztalta a Kongói Demokratikus Köztársaságot kormányzó augusztus elsejei alkotmányban megszabott intézmények tiszteletben tartását. Nem volt tehát nehéz ebből magának az alkotmánynak a tiszteletben tartására következtetni, kivéve persze azokat a pontokat, amelyek az államesíny következtében immár nem voltak a nagy Mobutu méreteire szabva. És épp e téren születik meg az első ellentmondások sorozata: sokkal inkább az ember ellentmondásaié, mintsem a magasabb parancsnokság által berendezett rezsimé.

Mobutu már november 25-én, vagyis alig néhány órával azután, hogy megszerezte kollégái beleegyezését a legmagasabb állami tisztség gyakorlására, teljesen a saját szakállára kinyilvánítja, hogy ötéves mandátumot engedélyez magának az ország kormányzására; kihirdeti az 1966 márciusra tervezett elnökválasztás elmaradását. November 26-án, azaz negyvenhat

órával hatalomra lépése után, az alkotmány és a proklamáció megsértésével, megtilt minden politikai gyülekezést, jöllehet korábban maga a magasabb parancsnokság is ezt tette a saját proklamációja érdekében. Az alkotmánysértések a későbbiekben csak szaporodnak, és november 30-án a meglepetésükből még magukhoz sem tért képviselők orra előtt, harmadszor is megsértve az alkotmányt, Mobutu törvényhozói hatalommal ruházza föl önmagát. Ez eddig a kongói törvényhozó testületek kizárólagos, öröklött joga volt. Ettől kezdve a legnagyobb fesztelenséggel kezeli az alkotmányt, olyannyira, hogy amikor egy külföldi újságíró egy alkotmánysértéssel kapcsolatban hirtelenjében kérdést tesz föl neki, azt feleli: Nézzen utána „a magasabb katonai parancsnokság proklamációjában.” Más szóval: a magasabb parancsnokság kielégítően helyettesíti a szenátorokat és a képviselőket — ez egyébként igaz is! —, mert miközben Mobutu az orruknál fogva vezeti őket, belemerevednek a saját vetélkedéseikbe.

A két régi politikai irányzat között semmiféle közeledési kísérlet nem történik, holott már mind a kettő képviselve van a kormányban. Ha az egyik csoportot valamilyen kemény csapás éri, a másik, fittyet hányva a parlamenti szolidaritásnak, üdvözlő üzenetet küld Mobutunak, ez pedig, politikája bátorítását érezve, még keményebben és még merészebben csap le; egészen addig, amíg minden beteljesedett, és már mindkét csoportot érik a csapások.

Tudom, hogy a második törvényhozó testület képviselőinek nagy része nem fogja tudni elolvasni ezt a könyvet, mivel — előre megmondhatom — be fogják tiltani a Kongói Demokratikus Köztársaságban, de azt is tudom, hogy egyeseknek sikerülni fog elolvasni. Jól véssék az agyukba: kizárólag a *fair-play* részünkről megnyilvánuló hiánya, csakis a mi érettségünk és összetartozásunk hiánya nyújtotta Mobutunak ezüst tálcán az öt éve lesett kedvező pillanatot a hatalom megkaparintására, a kongói nép máig tartó rabszolgasorsba döntésére. Minden rosszban van valami jó.

Ha a kongói politikusok végre valahára ráébrednének arra, hogy nemzeti összefogásra épülő akció szükséges a nép megmentése érdekében, a leggyönyörűbb hivatást töltenék be, és a nép javára öregbítenék a maguk dicsóságát.

Mobutu maga, olyan kitűnően megértette a képviselőknek ezt a gyöngeségét, hogy — a régi latin mondás tanítása szerint — megoszt, hogy uralkodjék. Ez a módszer annyira bevált, hogy tizenkilenc hónapi kormányzás után — amelynek politikai propagandája az első törvényhozó testület hanyagságára, együgyűségére, korruptségára, hivatali sikkasztásaira, egyszerűen politikusainak vele született alkalmatlanságára irányult — képes lett arra, hogy hatályon kívül helyezze az alkotmányt, és azt egy másik, saját testére és képmására szabott alkotmánnyal cserélje föl. Három héten át tömték a kongói nép fejét azzal, hogy fogadja el az új alkotmányt, mely „az új jogrend alapja” lesz. Ennek az új rendnek egyik sarkalatos pontja történetesen az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, amelyből Mobutu uralma alatt nem csinálnak nagy ügyet. A második ellentmondás, mint említettük, a politikai tevékenységgel kapcsolatos. Nem volt elég megtiltani a politikusoknak a gyülekezési szabadságot, meg kellett oldani a néppel való kapcsolat súlyos problémáját is, továbbá a kormány utasításainak eljuttatását a kongói nép legeldugottabb rétegeihez. Márpedig az 1966. májusi adminisztratív rendszabályok óta a tartományokban folyó mindennemű politikai tevékenység, akár pártokban folyik, akár tartományi gyűléseken, szigorúan tilos. Másrészt egyvalami biztos: az tudniillik, hogy a nép egyáltalán nem bízik azokban a tisztviselőkben, akik az adókat, bírságokat stb. beszedik. Tehát ebben az 1967-es évben semmiféle kapcsolatteremtő eszköz nem létezik a nép és a politikai hatalom között, ez egyébként is erősen a köztársasági elnök kezében összpontosul. Még kiélezettebbé válik a probléma attól a perctől fogva, hogy 1967. június 24-én bejelentik, hogy a második törvényhozó testületet egész egyszerűen föloszlatták.

Így történik, hogy Mobutu hirtelen rögtönzéssel — mely határozottabb a rendszer jellemző vonásává válik — bejelenti egy új kormányzó párt, a Népi Forradalmi Mozgalom (NFM) megalkadását. Végre Mobutu is észre tért, mert megértette, hogy nem lehet egy olyan országot, mint Kongó, mindenféle politikai szervezet nélkül kormányozni. A politikusok örülnek, és azt hiszik, végre legyőzték a leopárdot. Ám nem kell sokáig várniok a kiábrándulásra. Nagyon hamar tudomásul kell venni a valóságot: az NFM nem mozgalom és nem politikai párt. Inkább va-

lamiféle államigazgatási szervezet, hasonló és párhuzamos a közhivatalokkal. Sem a szerkezetében, sem a szervezetében, sem az alapjaiban nincsenek olyan vonások, amelyenéről egy politikai formációt fel lehet ismerni, a nép egy szervezetét, melynek révén azzal bízta meg maga választotta képviselőit, hogy jóléte és boldogsága iránti reménységeit magasabb síkon tolmácsolja és valósítsa meg. S egyúttal e szervezet szűrőként is szolgál azoknak a javaslatoknak, kívánságoknak vagy döntéseknek a néphez való eljuttatásában, amelyeket a magasabb szinten dolgozó és a nép nevében cselekvő személyek az ő fölhatalmazásának mértékében hoznak.

Az NFM egyáltalán nem ilyen. Ez egyfajta párhuzamos államigazgatás, amelynek az a feladata, hogy tájékoztassa a népet azokról a döntésekről, amelyeket Mobutu, a mozgalom alapító elnöke, a nép nevében hozott. Összes vezetőit — felülről lefelé — tekintélyi alapon Mobutu nevezi ki.

Minthogy az elnök nem bírja az anarchiát elviselni, s mivel mindent anarchiának minősít, ami nem vág egybe az ő saját „közvéleményével”, a nép szerepe csupán abban merül ki az NFM-en belül, hogy „hallgat és tapsol”. A gyűlések — minden szinten — tájékoztató jellegű összejövetelek, amelyek az egyirányú — fölülről lefelé irányuló — tájékoztatást szolgálják. Ugyanakkor a közhivatali adminisztrációnak is feladata tájékoztatni a népet a kormány határozatairól, s azokat végrehajtani vele. A politikai párt megcsúfolása ez! A pártnak, politikai irodájának és különféle bizottságainak egyetlen kötelessége: odafigyelni. Egyedül az elnök-alapító rendelkezik a mozgalmat inspiráló, mindenható tudással.

Igaz, ül a párt politikai irodáján — néhány nyúlszívű mellett — értékes politikus is, volt képviselő, volt miniszter. Azt is el kell ismerni, hogy mintegy három hónappal ezelőttig igen jól meg voltak fizetve: havi 65 000 belga frankot kaptak. De mi a szerepük? Hetenként egyszer részt kell venniök a politikai iroda ülésén, jámborul végig kell hallgatniok az elnök-alapító isteni sugallatot árasztó fejtegetéseit, meg kell tapsolniok szempontjait, aztán szedhetik a sátorfájukat. Ha bármelyik bármikor valamilyen javaslattal talál előmerészkedni, elmozdítják és hazaárulással vádolják: Mungul-Diakát 1968-ban azért mozdították el, mert a képviselő-választások alkalmával azt javasolta,

engedélyezzenek a népnek legalább egy rendkívüli szavazást, ugyanis az már elfogadott tény volt, hogy valamennyi jelöltet a párt egységes listáján bocsátják szavazásra. Minthogy a Binza-csoport nem értett egyet a javaslattal — lévén az ellentétes az elnök-alapító véleményével —, a javaslat hazaárulásnak minősült, amelyért Mungul-Diakát elmozdították a pártból és a kormányból.

Legutóbb Albert Mavungu, ő eddig a párt stratégiájának számított, jutott az elmozdítás és bebörtönzés sorsára, mert az volt a véleménye, hogy amennyiben Mobutu 1970 decemberében elnöki megbízatást kér a kongói néptől, előzőleg igazodjék az alkotmányhoz. Mavungu szerint Mobutunak választania kell: vagy elnöki megbízatásra törekszik, s akkor le kell mondania tábornoki funkciójáról, vagy megtartja katonai funkcióját és akkor nem szabad újra pályáznia az elnökjelöltségre.

Bármilyen legyen is az Albert Mavungunak tulajdonítható rejtett szándék, annyit meg kell adni, hogy volt bátorsága fennhangon kimondani azt, amit mindenki magában gondolt. Mobutunak esze ágában sem volt vitába bocsátkozni, egyszerűen erőszakhoz folyamodott, Mavungut megfosztotta megbízatásától, s ítélet nélkül börtönbe vetette hazaárulásért!

Engem is megbíztak 1969 októberében, hogy menjek agitálni a választókerületembe, ahol a lakosság nem volt hajlandó belépni a pártba. Nekem akkor az az ötletem támadt, hogy szerkesztek egy jelentést, amelyben felsorolok egy sor olyan ígéretet, amelyet Mobutu annak a területnek tett és nem tartott meg, következésképpen rossz vért szült a Mobutu-rezsim szempontjából. Alighogy ez a jelentés Mobutu kezébe került, elhárította, hogy letartóztattat, persze hogy miféle ürüggyel, azt csak ő tudja.

Lám, a kevélységnek micsoda fokáig jutott ez az ember! Szeretném, ha nem értenének félre: érhetne az a vád, hogy azért állok szemben evvel a párttal, mert Mobutu teremtette. Egyáltalán nem.

Jóllehet magam a demokrácia meggyőződéses híve vagyok, az a véleményem, hogy olyan országban, mint Kongó, amelyik annyit szenvedett már a szakadárságtól, a törzsi villongásoktól, a politikai pártok fölös sokaságától, az első időben két nagy, or-

szágos politikai pártra kell korlátozni a pártok számát, ennek a kettőnek le kell kötnie és harmonikus nemzeti, érzelmi egységbe kell tömörítenie minden energiát, avval az elsőrendű harci céllal, hogy leküzdjük fő bajunkat, a fejletlenséget. Ám ugyanakkor úgy gondolom, hogy ezekben a pártokban a vezető szerveket — igen kevés kivételtől eltekintve — nem szabad kijelölni. Magának a népnek kell választania őket, minden szinten, és a párttagok szerepe nem merülhet ki abban, hogy tájékoztatást kapjanak, mert ez egyenlő azzal, hogy fittyet hányunk a valóságnak, a problémáknak, s úgy tekintünk a népre, mint amelyik néma többség marad mindaddig, míg el nem éri a szellemi érettség korát. Semmi kétség aziránt, hogy az NFM kebelén belül ezért nem létezik a nép által választott szerv. És ezért van az is, hogy amikor afelől kérdezősködnék nálam, hogy s mint viselkedik az NFM mint politikai párt, azt felelem: az NFM nem egyéb, mint a közhivatal meghosszabbítása, a különbség annyi, hogy tulajdonképpen minisztere az elnök-alapító, és irodájának tagjai havi 65 000 belga frankot keresnek. A közhivatal és párt ilyen összekuszálódása egyébként épp elég zűrzavart okoz a „területen”. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy minden körülötte folyó propaganda ellenére az NFM fájó kudarc Mobutu és rendszere számára. Egyébként az sem lényegtelen, hogy Mobutunak hozzám kellett fordulnia, holott én öt éve visszavonultam, hogy próbáljam a párthoz való csatlakozásra bírni egy olyan átpolitizált terület lakosságát, mint Bاندudu, mely — Gizengával és Mulelével egyetemben — az én szülőföldem is. A helyzet azonban az ország legtöbb vidékén hasonló.

Bizonyára azt fogják ellenem vetni, hogy két- vagy hárommillió NFM-igazolványt adtak el. Igen, eladtak. Az NFM létrehozásakor a kormány kihirdette, hogy aki nem vette meg az NFM-igazolványt, nem utazhat vonaton, repülőgépen, hajón. Az emberek egy része rohant tehát pártigazolványt váltani, hogy utazhassanak a jegyeikkel. Egy évvel ezelőtt kihírdették, hogy senkit sem fogadnak a közhivatalokban, akinek nincs NFM-igazolványa! Ekkor aztán megvette mindenki a magáét.

Létezik itt bármiféle meggyőződés? Egyáltalán nem!

Végére is a magasabb parancsnokság garantálta a kongói népnek a szabadságjogokat, s ezek közül is legelső az élethez való

jog, mivel az összes többi ennek van alárendelve. Ahhoz, hogy a sajtó-, a vallás-, a gyülekezési vagy a véleménynyilvánítási szabadságot követelhessük, mindenekelőtt élnünk kell. De vajon mennyire tartja tiszteletben Mobutu rendszere a kongóiak jogát az élethez?

A kérdés meg sem érdemli, hogy föl vessék, annyira ismerjük a választ. Láthattuk már, micsoda kedélyes cinizmussal, milyen fensőbbbséges machiavellizmussal rendelkezik ez a november 25-i ember a honfitársai életével. Az előző lapokon megemlítettünk már néhány kiemelkedő nevet, Lumumbától Antoine Csimangáig, mind megannyiokat Mobutu személyes parancsára, tekintélyének megszilárdítására végezték ki, hogy az emberek félelem töltse el.

Íme, mi történt Csimangával:

Nemzetközi megegyezések szentesítette általános szabály az, hogy nem szokás beledöfni a tört abba, aki már a földön fekszik. Az 1965-ös esztendő elején Mobutu elhatározza, hogy boszorkányüldözésbe kezd. Annak az időszaknak a „boszorkányai”: az ország keleti részének egyetemeiről érkező fiatal kongóiak, köztük Antoine Csimanga, a lumumbizmus egyik legszilárdabb meggyőződésű harcosa.

Egy délután, hazafelé menet Limete (Kinshasa) magasságában, Antoine Csimanga arra lesz figyelmes, hogy egy kocsiból kiszáll egy kommandó s körülfogja, és azon igyekszik, hogy őt elrabolja. Ő makacsul ellenáll, és verekedés alakul ki. Minthogy az útvonal igen forgalmas, az arra haladók, a barbár jelenet tanúi, az áldozat segítségére sietnek, és nagy ügyel-bajjal, épp hogy megmentik Csimangát. A támadók azonban nem fáradtak hiába, súlyosan megsebesítették áldozatukat. Az utolsó pillanatban megmentett Csimangát beszállítják a kinshasai Erzsébet királynő kórházba, ahol azonnal fölveszik, mert az orvost rendkívül nyugtalanítja a sebesült állapota. De Mobutu és a Binzacsoport ezzel nincs lefegyverezve. Négy nappal később, amikor Csimanga még mindig az ágyat nyomja, de már kezd fölépülni, őt fegyveres katona jelenik meg a klinikán, hogy elvigye. Csimanga, amikor észreveszi, hogy újból el akarják rabolni, kiáltozni kezd. Néhány beteg a pavilon apácáinak segítségével — hiszen már este tíz óra van! — megpróbál torlaszt alkotni, hogy megakadályozza Csimanga elhurcolását, de hiába.

Sem a XX. századhoz méltatlan látvány tanúinak kiáltozása, sem az apácák könyörgése nem hatja meg a pribékeket. Az a vége, hogy a kommandó elragadja Csimangát kórházi ágyáról és feldobja egy jeepre. Azóta se hallott róla senki. Titokban és ítélet nélkül végezték ki... Mint az ilyen esetekben lenni szokott, a sajtó, minthogy a kormány ellenőrzi, egy kukkot sem szól az emberrablásról. A szerencsétlen Csimanga egy asszonyt és két árva kisgyereket hagy hátra.

Már röviden felidéztük, hogyan akasztották gyalázatos módon a pünkösdi négy mártírt, ítélet és védelem nélkül, a nagyvilág és az egyház személyiségeinek kitartó kérése ellenére. De úgy érezzük, föltétlenül ki kell elégítenünk a honfitársak életének teljes semmibe vételéről kialakult képet André-Guillaume Lubayának, Nyugat-Kasai volt miniszterének és vezető embeérének esetével.

Mobutu 1968-ban elhatározta, hogy hivatalos látogatást tesz Luluabourgban, Nyugat-Kasai tartomány székhelyén. Minden kongói tudja, hogy Luluabourg 1960 óta Lubaya választókerülete. Luluabourgban a város lakossága (ahogyan az már más, Mobutu látogatta vidékeken is történt) elhatározza, hogy kifejezést ad a rezsimmel szembeni ellenséges érzületeinek, amiért csupán a főváros és az Egyenlítői tartomány problémáival törődik, pedig köztudomású, hogy az Egyenlítői tartomány a legcsekélyebb mértékben sem járul hozzá az ország életéhez. A köztársaság legkevésbé sűrűn lakott tartománya és gazdaságilag legkietlenebb vidéke lévén, ez Mobutu első gondja a főváros után, s ezzel háttérbe szorít más termékeny vidékeket.

Luluabourgban a nép, mely hűséges maradt Lubayához, elhatározta, hogy Mobutu ottlétekor megragadja az alkalmat és törvénytelen cselekedeteinek tudatára ébreszti. Már a fogadtatás is fagyos: a nép túlnyomó többsége úgy határoz, hogy bojkottálja a fogadást, és otthon marad. Mobutu, göggyében megbántva, magyarázatot követel a terület kormányzójától, Paul Muhonótól, aki nem lévén képes a nép ellenszenvének valódi okait megmondani, Lubayára hárítja a felelősséget, holott az Kinshasában tartózkodik, és már hosszú ideje nem engedik haza Luluabourgba.

Több se kell ahhoz, hogy Mobutut kihozzák a sodrából; kijelenti, hogy ellene összeesküvés készült, meg akarták ölni, az

egészet Luluabourg képviselői szőtték, értelmi szerzője pedig Lubaya volt. Azt is megígéri, hogy mindent megtesz az összeküvés szerzőinek ártalmatlanná tételére.

Mihelyt visszaérkezik Kinshasába, valóságos embervadászat veszi kezdetét. Lubaya, akit barátai értesítettek, ahelyett, hogy intézkedéseket tenne az országból való kimenekülésre, magában a városban rejtőzik el. Feleségének a nyomába szegődnek, s tíz nap alatt földerítik, és hajnali két órakor egy emberrablásra specializált csoport elhurcolja. Ugyanabban a házban — egy kuruzsló házában —, ahol Lubaya elrejtőzött, rajta kívül még tizenkét személy állt ápolás alatt. A pribékek abbeli félelmükben, hogy a közvélemény leleplezi őket, meg hát Mobutu személyes parancsára is, letartóztatják a ház egész népét a kuruzslóval, a feleségével és két kisgyermekével együtt. Mindet Binza táborba viszik, s átadják Mobutunak. Miután kissé megdorgálja Lubayát, kiadja a parancsot, mely föltehetőleg az ilyenkor szokásos jelszóval egyenlő: „Nem akarok róluk többé hallani!” A hóhérok értik a megbízást, és a kivégzőhelyre vezetik áldozataikat. Így végzik ki hajnali négy órakor Lubayát, s vele a többi tizenhat ártatlant.

A nyomok eltüntetésére és a közvélemény félrevezetésére Mobutu kiad egy közleményt a rádión keresztül, miszerint a biztonsági szolgálat keresi Lubayát, aki szökésben van; kérnek minden állampolgárt, aki véletlenül találkozna vele, jelentse. Íme, ennyibe veszi Mobutu rendszere az emberi életet és a kongói állampolgárok élethez való jogát, amit az alkotmány szavatol.

Mobutu később, a Mulele-ügyben újabb árulást követ el. A nemzetközi közvélemény méltán háborodott fel azon a módszeren, ahogy Mulelet minden diplomáciai szabály sutbadobásával elárulták, majd mindennemű ítélet nélkül galádul kivégezték.¹

A Mulele-ügy csak a beavatatlanokat lepheti meg. Az olvasó alighanem tudja már, hogy Mobutu számára a becsületszó egyszerűen nem létezik. Csak olyankor adja becsületszavát, amikor tudja, hogy ellenfelét semmilyen egyéb eszközzel nem ejtheti

¹ Lásd jelen rész „Ellentmondások az igazságszolgáltatás területén” c. fejezetét.

csapdába. Abban a pillanatban, hogy az ellenfél a hálójában vergődik, megfélemezik adott szaváról, és a tettek mezejére lép. Az árulás a legjobb harci fegyvere minden területen, mióta csak sikerült Lumumbát árulás révén megsemmisíteni.

Mobutu belső ellentmondásai

Úgy gondoljuk, az események figyelemmel kísérése révén segítettünk közelebről megismerni Mobutut, tulajdonságait, viselkedését, kedvelt eszközeit — mindenfajta területen. Vizsgáljuk hát meg, illetve kíséreljük meg elkészíteni uralma éveinek mérlegét alkotmányos, politikai, jogi, közgazdasági, pénzügyi, szociális, hivatali, kulturális és katonai téren. Azt készséggel elismerhetjük, hogy nem kell föltétlenül szentnek lennie annak, aki az emberek jó vezetőjévé válik. Egy kalandorból, néha még egy banditából is válhatik — ha az állam élére állítják — munkával, ügyszeretettel és áldozatkészséggel jó vezető, akit a népe szeret, föltéve, hogy minden cselekedetét a lakosság valódi vágyainak szolgálatába állítja, s hogy a nép haladása és boldogulása vezérli munkájában; azonban ez a boldogulás nem valósítható meg, csakis magával a néppel együtt. Ez a népre ugyanúgy vonatkozik, mint az egyénekre. S ami a legfontosabb: nem a mennyiség számít, hanem az a mód, ahogyan valaki ad. Így egy vezető mindent meg tud adni a népének, ha azonban kiskorúnak tekinti a népet, mely nem képes pontosan kifejezni a saját vágyait, a nép hovatovább visszautasítja a szép ajándékokat, és megelégszik szerényebbekkel is, csak olyan legyen, amit ő maga választott. Az az elv, hogy „inkább élünk szegénységben, de szabadon, mint bőségben, de rabszolgaként” — minden nép közös, szent elve. És az afrikai politika jól értesült szakemberei becsapják saját magukat, amikor azt hiszik, hogy az az ernyedtség, amit az afrikai népek bizonyos körülmények között tanúsítanak, örökké fog tartani. Az afrikai népek forradalma előbb vagy utóbb elsőpri az útjából az afrikai országokba betelepült neokolonialista rezsimeket.

Annak ellenére, hogy olyan portrét festettem Mobuturól, amilyent festettem, előfordulhatott volna, hogy a kongói nép szeretett vezetőjévé lesz, ha közérdekű tevékenysége minden te-

kintetben a kongói nép egészének érdekeit és javát szolgálja, vagy igyekszik szolgálni. Minthogy rendkívül nehéznek tűnik számomra „a nép érdekének” fogalmát pontosan meghatározni (amúgy is minden rezsim erre hivatkozik), inkább választottam a pragmatikus eljárást, és igyekeztem inkább kiemelni a rendszer cselekedeteit a néppel szemben, s abból kiemelni a négy év folyamán elért eredményeket.

Mobutu 1965. december 12-én — felsorolva azokat az alapvető okokat, amelyek a hatalom átvételére vezették — valójában első ízben határozta meg a hadsereg öt éven át gyakorlandó hatalma idején, közvetlenül vagy közepes távon megvalósítandó célokat. Készítsük el tehát a mérleg aktívumát és passzívumát minden egyes területen. Csakis ennek az elemzésnek az elvégzése után láthatjuk pontosan, vajon elérte-e Mobutu azokat a nemes célokat, amelyeket a kongói nép érdekében maga elé tűzött.

Hatalomra jutása idején, 1965 novemberében a következőképpen vélekedett Mobutu a kongói társadalom szerveiről: „Alkotmányunk nem alkalmazkodik az ország realitásaihoz, és akadályozza mozgásában az állami tevékenységet; a politikusok bárgyúak és megvásárolhatók, egyetlen gondjuk megtömni a zsebeiket; a gazdaság teljes egészében idegen hatalmak kezén van; olyan a társadalmunk, hogy a nép tökéletesen magára van hagyatva; az államigazgatást ellepi a korrupció, a hivatali sikasztás, a vele született impotencia. Ebben a társadalomban kizárólag az 1960 óta hadiállapotban levő hadsereg tűnik ki hazafias érzelmével, feddhetetlenségével és a nép ügye iránti odaadásával.” Ehhez a körképhez hozzá kell tenni a kapzsi politikusok teremtetten súlyos költségvetési deficitet is.

Mit válaszolhatott a nép az ilyen sötét színekkel ecsetelt képre? A messiásért kiálthatott. Szabad kezét adhatott annak, aki — ellentétben a politikusokkal — el volt tökéelve arra, hogy enyhíti a sebeit, könnyíti a nyomorán, s bajaira hatékony gyógyírt hoz. Tehát: lelkesedéssel fogadta 1965-ben Mobutut a nép, mert megmentőjét látta benne. Vajon ma, négy évvel szándékainak kifejtése után, mennyiben felel meg Mobutu a nép várakozásának?

A rendszer ellentmondásai alkotmányos síkon

Vajon mi érdekelheti a népet egy alkotmány kidolgozásakor? Kongó népe nem különbözik a világ más népeitől; egy alaptörvény kidolgozásánál számára is az a fontos, hogy az alábbi alapvető elvek érvényre jussanak:

— Büszkeséggel tölthessen el minden állampolgárt az a tudat, hogy egy érdemes néphez tartozik, melynek területi integritását, függetlenségét és szuverenitását meg kell védenie — még élete árán is.

— Minden hatalom a néptől ered, közvetlenül vagy közvetve maga a nép gyakorolja, vagy az ő beleegyezésével gyakoroltatik, őáltala és őérte.

— Biztosítani kell az alapvető szabadságjogokat, ahogyan azokat az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata meghatározza.

— Mindenkinnek bizonyosnak kell lennie abban, hogy a hatalom minden szinten történő gyakorlásával megbízott emberek a társadalom összességének haladása érdekében munkálkodnak az élet minden területén.

— Biztosnak kell lennie, hogy a vezetők közötti konfliktusok esetén a nép lesz a szuverén döntőbíró, s ítéletét mindenki köteles tudomásul venni.

Íme, ezek azok a — szabad választás tárgyát képező, s egyezsersmind korlátozás nélküli — jogok, amelyeknek a nép döntő fontosságot tulajdonít egy alkotmány kidolgozásakor.

De a nagyobb hatékonyság érdekében szükség van egy vagy két törvényhozói kamarára is, a teljes hatalmat rá kell ruházni egy elnökre, vagy meg kell osztani közte és egy miniszterelnök között, szükség van tíz-tizenöt miniszteri tárcára is, vagyis minden egyes kérdés kielégítően megoldható a nép képviselői révén, másodfokon is. A nép maga, mihelyt biztosítva látja, hogy szabadon választhatja meg képviselőit, mindezen kérdéseket mellékes részletnek tartja. Mármost a mi esetünkben, jóllehet én egyáltalán nem voltam ellene az 1967. június 24-i új alkotmány elfogadásának, annyit mindenesetre meg kell állapítanunk, hogy az előző alkotmányhoz képest semmilyen lényegbevágó javulást a nép alapvető gondjait illetően nem hozott. Az általam felsorolt pontok tekintetében az előző alkotmányhoz képest semmiféle lényeges módosítás nem történt, ha csak ab-

ban nem, hogy az addigi alkotmány utolsó lapján nem Joseph-Désiré Mobutu aláírása díszelgett.

Ami ennek az új alkotmánynak az alkalmazását illeti, ha a népet megkérdezik, azt feleli, hogy Mobutu úgy viselkedik, mintha alkotmány sohase létezett volna. Mert például nem lehet tudni, mi módon érvényesül — az alkotmány 2. pontja értelmében — a nép joga a hatalom gyakorlására. Mobutu, miután a parlamentet félreállította, a saját kezében összpontosít minden hatalmat. A nép esetleges államügyekbe való beavatkozásának sem a párt, sem a kormány hierarchiájában nincs helye. Erre a szkeptikusok azzal vágnak vissza: „És az 1970. december 13-i népszavazással megválasztásra kerülő új nemzetgyűlés?” Igen, meg fog alakulni a semmiért-sem-felelős emberek gyülekezete; mert ki „jelöli” a december 13-i választás jelöltjeit? Mobutu. Milyen előfeltételek alapján választja ki jelöltjeit? Kénye-kedve szerint. S mivel köztudott dolog, hogy egyetlen lista lesz, a nép — melytől minden hatalom ered! — alá lesz rendelve Mobutu törvényének, hiszen nincs módja választani. Vagyis közönséges népámítás lesz az egész.

Említettem már, hogy nem elleneztem az egypártrendszer, de ilyen helyzetben két megoldás lehetséges: vagy előzetes választást kell rendezni, amelyen a nép minden választókerületben megválaszthatja a maga jelöltjét, vagy olyan listát kell közzétenni, amelyen egy-egy helyre több esélyes szerepel, s a választó a neki megfelelőbbet választhatja. Márpedig Mobutu ezek közül egyiket sem volt hajlandó alkalmazni. Ő tekintélyi alapon igyekszik megválasztani a jelöltjeit, a nép megkerülésével, hogy aztán a maga kialakította rend szerint a nép elé terjessze jóváhagyás végett. Ily módon aztán Mobutu kezében összpontosulhat a szuverén hatalom az alapoktól a csúcsokig. Az ember joggal kérdezheti, milyen címen avatkozhat ebbe a nép? Egyetlen beavatkozási lehetősége van, mely után két kézzel kell kapnia: elutasítani az ilyen választási paródiában való részvételt, mivel annak elvei és szabályai szöges ellentétben állnak az alkotmány 2. pontjával, amelyik kimondja: „Minden hatalom a néptől származik, a hatalmat ő gyakorolja, közvetlenül, vagy képviselői útján.” Ezért lesz december tizenharmadika az alkotmány egyik legfontosabb kötelezettségének súlyos megsértése.

Azok a példák, amelyeket jelen munkám folyamán idéztem, többnyire az ismertebb személyiségekre vonatkoztak. Ha azonban föl akarnám sorolni a honpolgárokkal szemben nap mint nap és nap hosszát elkövetett, megszámlálhatatlan önkényességet — önkényes letartóztatást, bebörtönzést, válogatott kínzást, rögtöni kivégzést, a mozgásszabadság indokolatlan korlátozását, kényszerlakhely-kijelölést stb. —, ahhoz egy egész kötet is kevés volna.

De hogy senki se vádolhasson felelőtlen állításokkal, említetek — nem több — három példát, a köztársaságból innen-onnan összeválogatva:

Közép-Kongó tartományban az 1967. júniusi — az alkotmányra vonatkozó — népszavazás alkalmával Matadi városát, a tartomány székhelyét az a vád érte, hogy ellenségesen áll szemben a rendszerrel; az államfő személyesen nyilatkozott az ügyben, és a város főpolgármesterét tette felelőssé a népszavazásnak a városban esett kudarcaért, ugyanis a többség „nem”-mel szavazott. Három nappal ez után a nyilatkozat után a helyi csendőrség fölszólította a főpolgármestert, jelenjék meg hivatali helyiségében este 9 órakor. A főpolgármester engedelmeskedett, annak ellenére, hogy felesége, akinek rossz előérzete volt, vissza akarta tartani. Hogy az őrszobán mi történt, azt nem lehet tudni, de másnap az asszonyok a híd közelében egy vízen lebegő hullára lettek figyelmesek: a város főpolgármesterének holtteste volt. A nép fölzúdulása természetesen igen nagy volt, a rendőri szervek azonban olyan utasítást kaptak, hogy ne törődjenek a nemzet ezen árulójának sorsával.

Katanga tartományban Jean-Foster Manzikala — Mobutu jobbkeze és kivégzőembere — idejében hetenként kétszer valószínű szadista fesztivált rendeztek. A hét két napján fogadónapot tartottak a kormányzó hivatali helyiségében, mindenkit meghallgattak, akinek valami előadnivalója volt. A délután végén a kormányzó kijött az irodájából, és kiadott három-négy letartóztatási parancsot, amelynek végrehajtásához a csendőrség azonnal hozzá is látott; amikor beesteledett, a kormányzó személyesen vett részt ezeknek az ártatlan áldozatoknak a borzalmas megkínzásánál, majd kivégzésénél. A kormányzó rendsze-

res heti szórakozását lelte ebben a tragikomikus látványban, és egy tartományi Néróhoz méltón, vidáman telefonálta meg Kinshasának, hogy ismét nőtt Katangában a rendszer tekintélye.

A botrány nem került nyilvánosságra, csak néhány külföldi meggyilkolása után; az illetők Lumumbashiban székelő diplomáciai képviselte erélyes tiltakozását fejezte ki, a követség pedig károk és kamatok megtérítését követelte. Mobutu zavarban volt, s legalábbis részlegesen cselekednie kellett az ügyben. Ikukut, azt a tisztet, aki ezeknek a gyászos feladatoknak a végrehajtásával volt megbízva, letartóztatták és szigorított kényszermunkára ítélték, de Manzikalát mindössze Kinshasába helyezték, és más munkakörrel bízták meg. Ma Kinshasának, a Kongói Demokratikus Köztársaság fővárosának kormányzója és Mobutu titkos tanácsadója.

A Bandundu tartománybeli Kikwitben legutóbb röpiratok keringtek. E város lakossága vonakodott az új tartományi székhelyre költözködni, mert ott nem volt sem alkalmas épület, sem irodahelyiség, amelyikben a tartományi szervek elhelyezkedhetek volna. Miután nem sikerült őket meggyőzni, Joseph Nsinga belügyminiszter utasítására elhatározták, hogy röpcédulákat készítenek s terjesztenek, rendszerellenes tartalommal, mintha az a lakosságtól származnék. Mihelyt a kormány és a kormánysszervek — köztük Pierre Musemvula kormányzói kabinetirodai munkatárs — vezetése alatt elkezdődött a röpiratok terjesztése, intézkedés történt a politikai pártok volt vezetőinek, valamint egy újságírónak a letartóztatására; utóbbit a rendőrségen „jól megruházták”. Egyik politikai vezetőnek eltörték a karját; ami az újságírót illeti, neki egy újfajta keresztség jutott osztályrészül: háromszor megmerítették a börtön latrinájában, s valahányszor kihúzták, közszemlére tették a foglyok elé; ezek után alaposan elverték a belügyminiszter hivatalos képviselőjének éber örökődése mellett, s a tartományi kormányzó szeme láttára.

A végtelenségig sorolhatnánk a példákat. Egyik olyan, mint a másikk.

Ellentmondások politikai téren

Hogy is hangzott a kormánynyilatkozat? „Micsoda sötét holnapok felé visz bennünket az olyan politikai erkölcs, amelyik korrupcióban, hivatali sikkasztásban, törzsi torzsalkodásban jut kifejezésre, s amelyet idegen befolyás alatt álló együgyű vezetők képviselnek, a legfőbb gondjuk pedig az, hogy megtömjék a zsebüket?”

Az 1965-ös, második törvényhozói választások parlamentjének dolgairól szólva megvilágítottuk már a képviselők korruptségének kérdését; s ezt én, mint az akkori idők egyik felelős embere, a magam tapasztalatai alapján mondtam el. El kell ismerni, hogy egyes régi vezetők — közülük is kiváltképp Csombe — túlságosan is a külföldi befolyásra támaszkodtak. Ezt a függőséget egyébként élesen bírálták azok a képviselők is, akik a Csombe elleni harc rohamcsapatát alkották. Ugyanakkor föl kell ismerni azt is, hogy a Kongói Demokratikus Fronttal együttműködő Bomboko és Nendaka egy percre sem szüntette meg titkos függőségi és alárendeltségi kapcsolatait az amerikaiakkal és a belgákkal. Mindez azonban mégis csupán képviselői szinten volt jellemző.

De tegyük félre a külföldtől való függőség problémáját, mert arra még úgyis visszatérünk, inkább beszéljünk a korrupció és a sikkasztás kérdéséről, mely Mobutunak oly kedves témája volt a hatalomátvétel idején, de két-három éve nemigen esik róla egy szó sem. Idézzünk egy belga technikust, aki 1960-tól 1962-ig Kongóban szolgált mint szakértő, az adminisztrációban, majd hazatért Belgiumba, hogy évekkal később ismét visszajöjjön a kongói közigazgatásba, most már technikus minőségben. Egy találkozásunk alkalmával arra kértem, vonjon párhuzamot az elutazása előtti állami ügyvitel állapotai, és a hét évvel későbbi állapotok között, amikor is már négy éve a Mobutu-adminisztráció működött.

Először is, véleménye szerint 1960—1962-ben, ha a munkateljesítmény nem érte is el a megkívánható szintet, a nemzeti érzület olyan élénk volt, hogy végső soron mindenki dolgozott. Ma — s ez szűrt neki szemet mindenekelőtt — a tisztviselők maximálisan napi egy órát ha dolgoznak. A többi időt a saját problémáikkal, intéznivalóikkal töltik, és újságokat, képeslapokat ol-

vasnak. A teljesítmény abszolút nulla, a tisztviselőket egyáltalán nem érdekli a saját munkájuk —, legalábbis az állami hivatalokban.

Továbbá, való igaz, hogy 1962-ben is lehetett találkozni olyan funkcionáriussal, aki mohóságában vesztegetési pénzt volt képes kérni egy ügyirat továbbításáért. De ez volt a kivételes, és — ami igen fontos — a legnagyobb diszkréció mellett folyt.

Manapság, a belga technikus véleménye szerint, a vesztegetés minden közhivatali szinten intézményessé lett. A tisztviselők szándékosan fektetik el az ügyiratot, és a legcsekélyebb gátlás nélkül jelentik ki, hogy amíg őket ki nem elégítik, az ügy függőben marad. Minthogy beszélgetőtársamat ez fölháborította, megkérdezett néhány tisztviselőt, mi a véleményük erről a gyakorlatról. Azt felelték: „De hát a példa felülről jön! Nekünk napi hét órát kell itt töltenünk az irodában, aztán amit a fizetési napon kapunk, arra sem elég, hogy a családunkat eltartsuk belőle, ugyanakkor mások a nyakunkon gazdagodnak meg. Nekünk tehát csak egy lehetőségünk marad: »befagyaszteni« az ügyiratot, hogy valami mellékeset mi is kereshessünk. A kormányban is mindenki ezt csinálja, csak lényegesen nagyobb summákért. Mit akar tőlünk, mi mást tehetnénk?”

Igen, a példa felülről jön, méghozzá az országot irányító legmagasabb szervektől: a hadseregtől és a rendőrségtől. Egyetlen kongói polgár vagy olyan külföldi, aki az elmúlt esztendőben élt Kongóban, nem fog e sorok olvastán meglepődni, minthogy a korrupció tényleg úgyszólván törvényesen intézményesítetté lett a csendőrségnél és a rendőrségnél.

Csak egy egészen apró példa: Kinshasa város csendőrsége és rendőrsége hetente több alkalommal ellenőrzi az országúti közlekedést. Ez magában véve helyes, így van rendjén. Az ellenőrzési napokon az utas három-négy kilométerenként találkozik egy-egy ellenőrző posztal, például a Kaszavubu sugárúton, mely mintegy tizenöt kilométer hosszú, vagy a Patrice Lumumba körúton, amelyik húsz kilométernél is hosszabb. A kocsik mindegyik őrszemnél megáll, megvizsgálják a vezető okmányait, majd a kocsik állapotát. Ha számításba vesszük, hogy a másfél milliós városban a függetlenség kikiáltása óta háromszorosára nőtt a kocsik száma, elképzelhető, milyen forgalmi dugó keletkezik ezeken az ellenőrzési napokon. De mi nem is erről aka-

runk beszélni. Mert ha sietős a dolgod, vagy tudod, hogy nincs nálad minden rendben, elég ha megtöltöd induláskor a pénztárcádat, és nyert ügyed van. A rendőr, amint az első rendelkezést tapasztalja nálad, a füledbe súgja: „Uram, önnél nincs minden rendben, óhajt *madeso ya banat* adni nekem?” — magyarul: „Egy kiló babra valót a gyerekeimnek!” Nyújtsd ki a kezed és csúsztass oda neki 1 zaire-t... Kinn leszel a bajból. És ha nagyon sietsz, és már előre kikészítetted, meg sem kell várnod, míg ő kéri, úgyis tudod a szöveget, elég, ha odacsúsztatod a bankjegyet és annyit mondasz: „Fogja főnök, ez a gyerekeké!” — és kvittek vagytok. Ez a gyakorlat annyira hivatalos jelleget öltött, hogy Kinshasában minden utcagyerek tudja a „*Madeso ya bana*” jelentését.

Így aztán a hivatalokban a civil tisztviselők arra hivatkoznak, hogy ők magukról a katonákról vesznek példát — és követelik a borraivalót. Egy barátom szórakozásból megkérdezte a csendőrt, vajon afelettesei tudnak-e *madeso ya bana* szokásáról. „Mit gondol — felelte a csendőr —, ki küld bennünket éppen fizetés utáni napon ellenőrzésre? Hiszen ha egy ilyen napon 80 zaire-t hoz ez a művelet, mi a legénység között csak 40-et osztunk el, negyvenet pedig odaadunk az altisztnek, akitől a küldetést kapjuk! Így tud némelyik altiszt havi 150—200 zaire-t is megkeresni! Másképpen hogy tudna egy Mercedest megfizetni, hogy tudná a babáját úgy kitartani, ahogy kitartja?”

És amikor korrupcióról esik szó, a tisztviselő azt mondja: „Dehát ez magának a Mobutu-rezsimnek a politikája. Korrupció nélkül semmit sem lehet elérni.” Még nem olyan régen azt magyarázta nekem egy tisztviselő: „Ki akar neveztetni valakit magasabb funkcióba? Menjen el Bobozo tábornokhoz; adjon neki át 2000 zaire-t, és harminc napon belül megszerzi Mobututól védence kinevezését. Ha én magam nem így jártam volna el, sohasem neveztek volna ki, holott két éve vagyok tagja a pártnak és egyik felelőse a körzetemnek. De minduntalan idegen elemeket dobtak ide az én illetékességi köröm vezetésére, mert engem nehéz embernek tartottak. Ám abban a pillanatban, hogy rájöttem, mi a dörgés, és megkentem a Mobutu közvetlen közelében dolgozó katonákat, már ki is voltam nevezve.”

Mindaz, amit eddig elmondtunk, a tisztviselőkre vonatkozik,

akik a saját bevallásuk szerint főntről veszik a példát. Nézzük, mi folyik ott, legfölül.

El kell ismerni, volt az előző rendszerben is olyan politikus — kiváltképp ha hasznot húzott valamely szakadár állam helyzetéből —, aki össze tudott szedni némi tőkét, s esetleges külföldi bankokban helyezte el. Igen ám! De a többi vezetők közül senki, de abszolúte senki sem gondolt egy percig sem olyanra, hogy a nép pénzét megvámolja, a saját személyes céljaira használja föl, s hatalmas vagyont gyűjtsön. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint magának Kaszavubunak az esete, akinek Mobutu által való félreállítás után még egy magánautója sem volt! Mobutunak kellett állami kocsit a rendelkezésére bocsátania, hogy hazamehessen. Kaszavubu igénytelensége néha már-már feszélyező volt. A halála után tudtam meg, hogy könnyen meglehet, a két éve tartó pénzügyi gondok ásták alá az egészségét. Annyi bizonyos, hogy 1968 óta valóban súlyos pénzgondjai voltak. Aki tudta, milyen józanul élt ez az ember, el sem képzelte volna róla, hogy bolondságot követ el. 1968 végén ki kellett fizetnie Európában tanuló fiainak a tanulmányi költségeit. Ugyanakkor kapta meg egy olasz vállalat számláját azokról az építőanyagokról, amelyeket a bukása óta nagy kinnal-keservvel épülő házához rendelt. Azonban mire a számla megérkezett, a vámtarifát fölemelték, és a tervezett 2000 zaire helyett 4000 Z-t kellett volna fizetnie. Kaszavubu, miután ennyi pénzről még álmodni sem mert, volt védenecinek jóindulatában bízva, elküldte egy rokonát Kinshasába vámkedvezményt kérni, hogy csak a fele összeget kelljen fizetnie. Tudva, hogy nem is egy esetben, különösebb érdem nélküli emberek (mint például Ignace Moleka a Congo-Luxtól) részesültek vámkedvezményben, egy pillanatig sem gondolta, hogy visszautasíthatják. Kaszavubu megbízottja három hétig járta a pénzügyminisztérium folyosóit — ahol Victor Nendaka volt a miniszter.

A megbízott éppen Victor Nendaka dolgozószobájából távozott — dolgavégezetlenül! —, amikor Kaszavubu elnök halálhíréről értesült. Bomában halt meg, hirtelen, magas vérnyomástól eredő roham következtében.

Kaszavubu annak a politikus fajtának volt a jelképe, amelyet Mobutu 1965-ben elüldözött a hatalomból. Egyébként a kongói függetlenségnek ezek az úttörői, akik megbízatásukat a nép szol-

gálatának tekintették, ma túlnyomórészt nyomorúságos anyagi körülmények között élnek. Ha akadnak is az első parlament idejéből olyan politikusok, akik megtömték a zsebeiket, azok éppenséggel a Binza-csoport tagjai közül valók, mint Mobutu, Nendaka, Ndele és Bomboko. Kaszavubun kívül ők gyakorolták a hatalmat: ők kezelték a titkos állami alapokat; ugyancsak ők kaptak — mint láttuk — nagy összegeket a CIA-tól és a belgáktól az ördögi játékaikért; csakis ők rendezhettek az állatkerti étteremben 150—200 terítékes pezsgős vacsorákat...

Ugyan melyik politikus tömhette volna meg büntetlenül a saját zsebét olyan költségvetési összegeknek az eredeti céltól eltérő fölhasználásával, amelyek úgyszólván mindennapos ellenőrzés alá tartoztak egy törvényhozó országgyűlésre épülő rendszerben, ahol ráadásul ellenzék is létezik? Nem, e téren az első parlament politikusait semmiféle vád nem érheti.

Vonjunk azonban párhuzamot avval, ami jelenleg — meghonosodott kifejezéssel — a „második köztársaság” idejében folyik.

Egyetlen kongói vagy Kongóban élő külföldi előtt sem titok, hogy a magasabb parancsnokság által szentesített rendszer csakis a terror és a korrupció révén képes fönntartani magát. A korrupció magából a legfelső vezetésből sugárzik szerteszéjjel. Köztudott dolog például, hogy a négy pünkösdi mártír akasztása után a kormány minden tagja Mobutu elnök saját kezéből 4000 zaire hallgatási pénzt kapott. Az is ismeretes, hogy a kormány minden hivatalos megnyilvánulása előestéjén minden miniszter egy „nagyot” kap az elnöktől. (Mi, beavatatlanok a „nagy” helyett egymillió régi kongói frankot, vagyis 1000 zaire-t mondunk.) Mindenki tudja továbbá azt is, hogy minden Mobutu által kinevezett miniszter jogosult — személyi járandóság címen — egy Mercedes kocsira, két héttonnás Mercedes teherszállítóra, egy traktorra stb.

Meg tudja-e valaki magyarázni, hogyan tudott tisztességes úton Jean Litho, Mobutu tábornok unokatestvére, Kinshasában negyvennyolc ingatlant megvenni, és vagy a saját nevére, vagy a családtagok nevére telekkönyveztetni? Ezek között az ingatlanok között nyolc szálloda és étterem van. De erre a kérdésre a pénzügyi problémáknál még visszatérünk.

Lehet-e a korrupciót tagadni ott, ahol Nkulufa ezredes, a

Kongói Nemzeti Hadsereg vezérkari főnöke négy darab, egyenként két-, három- és négyemeletes ház tulajdonosa? A két utóbbi még építés alatt áll, amikor e sorokat írom, de máris mindenki szeme láttára zajló közbotrány.

És Bumba ezredes, Mobutu testőrségének vezetője? Hány ingatlan tulajdonosa? Milyen életmódot folytat? Melyik külföldi politikus — legyen bár köztársasági elnök — engedhet meg magának ilyen nagyvonalú életvitelt?

Vajon hányan tudják, hogy a Pierre Mulele kivégzését követő magasabb parancsnoki értekezlet minden résztvevő tisztje 3000 zaire-t kapott Mobutu elnöktől?

Mibe kerülhetett Kongónak a Moise Csombe kiadatására irányuló kísérlet? Mindjárt bocsássuk előre, hogy az algériai kormány — és feje: Bumedién elnök — becsületére legyen mondván, nem volt hajlandó kényszerre cselekedni, és a leghatározottabban visszautasította a korrupciós ajánlatot. Ám az algériai elutasítást követően több száz millió értékű deviza sohasem tért vissza Kongóba. Mobutu, amikor válaszolnia kellett azoknak, akik csodálkozásukat fejezték ki, amiért Mungul-Diaka — a Csombe-ügy közvetítő-tárgyaló embere — 1968-ban kilépett a kormányból, azt mondta: „Ha megmondanám, mekkora devizaösszeg ment el a Csombe-ügyben Mungul-Diaka és algériai csoportja kezén, országos botrány lenne belőle.”

De hát mivel Mungul-Diaka (és Alidor Kabeya) túl sokat tud a Csombe ügyről, a büntetése csak könnyen múló lehet.

Azt is mindenki tudja, hogy bármelyik fiatalember megalapozhatja jövőendő boldogságát, ha „munkához” lát, és addig hozza-viszi a vádaskodásokat mások ellen, amíg föl nem hívja magára Mobutu figyelmét, és az ki nem nevezi miniszternek; ha csak hat hónapig tagja is a kormánynak, hátralevő napjaira nem lesz gondja, kivéve ha naiv vagy *együgyű* — amilyenek az első kormány miniszterei voltak!

A korrupció és a prostitúció kiterjed egészen a legmagasabb rangúak feleségéig.

Senki sem fog cinizmussal vádolni, amiért — annak illusztrálására, hogy milyen fokot ért el a rothadás Kongóban az új rezsim alatt — megemlítem annak a nemzetbiztonsági szolgálathoz tartozó funkcionáriusnak az indiszkrécióját, aki nem szégyellte fennhangon elmesélni, hogy ő és a kollégái naphosszat

avval szórakoznak a biztonsági szervezet irodáiban, hogy férjes asszonyokat és diáklányokat erőszakolnak meg, amikor azok az útlevelüket vagy igazolványaikat szeretnék kiváltani.

De hagyjuk ezt a témát, nehogy a kérdés személyes vagy magánjellegű sikra terelődjék. Aki további példákra kíváncsi, talál bőségesen.

Mi volna, ha az elnök személyes testőrgárdájáról beszélgetnénk?

A csapat tagjainak — egyébként gondosan megválogatott emberek — az a föladatuk, hogy Mobutu személyes biztonságán őrkdjenek, mindenféle kockázatot elkerülendő, dupla zsoldjuk van . . .

És az egyetemi körök? Nem sokkal az előtt a tüntetés előtt, mely a kinshasai Lovanium Egyetem mintegy száz diákjának az életébe került, a kongói professzorok és tanársegédek elhatározták, hogy sztrájkba lépnek, ha szervezeti és anyagi helyzetükön nem javítanak. Követeléseiket benyújtották a hatóságoknál, egy füzetbe összegyűjtve. A füzet eljutott Mobutuhoz. Neki egyáltalán nem volt ínyére, hogy sztrájk törjön ki, mert esetleg elfajulhat. Kihallgatáson fogadta a kongói tanársegédeket — ez helyes és rendjén való —, megígérve nekik, hogy megvizsgálja a sérelmeiket mind az egyetemi szabályzattal, mind az adminisztratív rendszerrel kapcsolatban; végül minden jelenlevő tanársegédnek elnöki ajándékképpen átadott 1800 zaire-t, ebből 1200 kocsivásárlásra volt szánva, a többi 600 pedig berendezkedésre. Kétségtelenül bámulatra méltó volna Mobutu e gesztusa, ha nem úgy neveznék közönségesen, hogy *korruptió*. Ezt az is bizonyítja, hogy az újonnan jött tanársegédek 1970-ben már nem részesültek ebben a kivételes elnöki ajándékban. De hát mire volt szükségük a kongói professzoroknak és tanársegédeknek? Ajándéokra? Vagy pedig jogos követeléseik kielégítésére, amelyet egy személytelen és végérvényes határozat is szentesíthet?

A kongói fiatalság ezúttal ismét nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A szabályzat pedig máig is el van felejtve, mert követelői elhallgattak. Amikor ez a kényúr 1965-ben harcot hirdetett a korruptió ellen, azok, akik már ismerték őt, csak mosolyogni tudtak. Ma, négy évvel hatalomra lépése után, teljes joggal nyugtalankodunk a helyzet miatt, mert egyszerűen

el sem tudjuk képzelni, milyen úton-módon fog egy Mobutu utáni, új kormány véget vetni ennek az immár intézményessé lett betegségnek.

A rendszer ellentmondásai gazdasági téren

A kormány nyilatkozatából: „Önök is tudják, hogy amikor át kellett vennem a hatalmat, a köztársaság gazdasági helyzete milyen veszélyben forgott a volt anyaországtól való — indokolatlan — súlyos gazdasági függőség következtében.”

Azt hiszem, elegendő helyet szántam ennek a gazdasági fejezetnek ahhoz, hogy maga az olvasó is megcáfolhassa a régi rezsim ellen elhangzott bírálatokat. Szeretnék azonban az elvégzett elemzéshez egy új tényt hozzátenni: az 1969 júliusában közzétett új beruházási törvény minden addiginál liberálisabb előnyöket biztosít a külföldi „nyerészkedőknek”.¹ Minthogy tudjuk: a külföldi befektetések háromnegyed része a „volt anyaországból” ered, joggal tehetjük föl a kérdést, hogyan hazudtolhatja meg saját magát ennyire egy szellemi képességeinek teljes birtokában levő államférfi, hogyan vetemedhet olyan légből kapott kijelentésekre, amelyek napról napra megcáfolják a saját tetteit. Hacsak nem arra a következtetésre akarunk kilyukadni, hogy a nép az, amelyik elvesztette a józan eszt.

¹ A beruházási törvénynek nevezett 1969. június 26-i törvényerejű rendelet úgy intézkedik, hogy a Kongói Demokratikus Köztársaságban külföldi tőkét befektető devizakülföldieket — általános, vagy megállapodás alapján történő vállalkozás keretén belül (NB. a megállapodásos forma még több adókedvezménnyel jár, mint a másik) — biztosítja a következőkről:

a) tőkehozzájárulásukat átadás vagy likvidálás esetében szabadon transzferálhatják, olyan értékben, amilyent az az adott pillanatban elért;

b) befektetéseik évi hozamát szabadon hazatranszferálhatják (21. pont). Ezenkívül a 32. pont kimondja, hogy a megegyezés megtörténte után semmiféle olyan „törvényhozói vagy szabályozó” intézkedés nem történik, amelyik a befektető szerzett jogait érinti, ezzel szemben minden kedvező hatású intézkedésnek szükségképpen haszonélvezője a befektető is. A devizakülföldiek számára ez a záradék az esetleges államosítások ellen jelent biztosítékot.

Mellékesen szólva az olvasó is el tudja képzelni, mennyire kiismerhették Mobutu gyöngye pontjait a pénzemberek, hiszen tudják, hogy egyik óráról a másikra képes a legbámulatraméltóbb pálfordulásra, ha alapvető fontosságú kérdés forog kockán. Ez őnála vagy elmegyöngeség jele, vagy az örökös „nesze fogd, aztán tartsd a szád” módszer következménye. A kongói közvélemény szerint aki a népet kormányozza, nemcsak korrumpáló, hanem korrumpált személy is.

Végül pedig, futólag megjegyezve, bármily nagylelkű legyen is a beruházási törvény, a Kongóban gazdasági kiküldetésben levő üzletkötők még nagyon távol állnak attól, hogy nagyobb méretű, komoly befektetéseket tehessenek. Valóban, az üzletemberek, akiknek olyan pompás szimatuk van, hogy Mobutu „a magas pénzügyi körök keselyűinek” nevezi őket, valószínűleg tisztában vannak avval, hogy egy mániákus emberrel állnak szemben, aki egyik napról a másikra pánikot, ideg-háborút előidéz, esztelen határozatokat képes hozni. Így hát mindenfélét megígérnek, aztán soha többé nem kerülnek elő. Kizárólag a japán tőke bizonyult eddig olyan kalandornak, hogy ezt a kockázatot vállalja.

A rendszer ellentmondásai pénzügyi téren

A kormánynyilatkozat azt mondja: „Mindenki tudja, milyen állapotba jutottak az állam pénzügyei az előző rezsim alatt. 1965. november 24-én, amikor átvettük a hatalmat, az államkincstár tátongott az ürességtől, és 29 milliárd kongói frank deficitet mutatott.”

Honnan származik ez a deficit, és melyik szektorban mutatkozik?

Adula 1963-ban — tekintettel az egyes országrészek leszakadása következtében beállott gazdasági romlásra —, hogy csökkenthesse a spekuláció játéktérét, kénytelen volt másodszor is leértékelni a kongói frankot, miután 1961-ben már egy enyhe leértékelést végrehajtottak. Ebben az időszakban, vagyis 1963-ban, vezették be komoly sikerrel a kettős árfolyamot, s ez nem csupán a gazdasági expanziót segítette, hanem a nép érdekeit is

szolgált, mivel megőrizte a kongói frank magas vásárlóerejét. Ennek a beavatkozásnak a teljes eredménye csak mintegy tizennyolc hónap múltán mutatkozott volna, föltéve persze, hogy megvalósulnak a politikai szilárdság, a békesség és a nyugalom körülményei. Ezek a föltételek biztosították volna az idegen gyarmatosítók távozása óta elhanyagolt mezőgazdaságnak — előzőleg csak monopolisztikusan aknázták ki — az újra föllendítését. Ugyanakkor számítani lehetett az exportmutatók emelkedésére is.

E pénzreform után nem egészen két hónappal az országot széltében-hosszában súlyos bajok érik, s ezek egészen 1966-ig lehetetlenné teszik mindenfajta mezőgazdasági munka újramezését, sőt, még a termelő zónákban is leállítják az üzemeket.

Az ország ekkor szinte hadiállapotba kerül, és kénytelen az évi költségvetés terhére előre nem látott összegeket fordítani veszélyben forgó biztonsága és területi integritása védelmére. Vajon ki lehetne ezen új hitelek kezelője, ha nem a Kongói Nemzeti Hadsereg főparancsnoka? Így hát 1964-ben és 1965-ben Mobutu föladata a Binza-csoport által provokált háború fölszerelési, élelmezési és utánpótlási terveinek elkészítése és kivitelezése. Mobutu tehát, mint arra legilletékesebb, még a kormánynál is jobban tudja, hogy — a saját szakágazatán kezdve — mindenütt milyen jóvátehetetlen deficitok keletkeztek. Kiváltképp pedig akkor, amikor Csombe visszatért a kormány élére, s Mobutut fölhatalmazta a külföldi zsoldosok szerződtetésére és fizetésére, hiszen azok nem az ő szép szemüvegéért jöttek Kongóba!

Egészen természetes volt tehát, hogy a háború intenzívebbé válása, a mezőgazdasági s ipari szektor bénultsága megakadályozza a reform kibontakozását, következésképpen hatalmas deficitet okoz az államkincstárnak. Márpedig mind a háború folytatása, mind a béke helyreállítása Mobutu saját területe, mert 1964 óta gyakorlatilag ő látja el a hadügyminiszteri teendőket, jóllehet hivatalosan nincs kinevezve.

Elég meglepő tehát, hogy Mobutu megjátssza az ártatlant, amikor a hatalmat átveszi. S bár egyáltalán nem helyeseltem Csombe politikáját, el kell ismernem — főntebb rá is mutatam —, hogy Csombénak mint miniszterelnöknek egyik fő célja éppen az volt, hogy a kinshasai kormány ellenőrzését kiterjesz-

szé az egész köztársaság területére, és ezt az ellenőrzést Mobutu soha Csombe előtt megszervezni nem tudta. Viszont épp ennek az ellenőrzésnek a segítségével tudott Mobutu 1965 novemberében hatalomra jutni.

Az ország egész területe fölötti ellenőrzés helyreállítása jelentős összegeket emésztett föl, és — Mobutu ezen a költségvetésen felül, a hadsereg hivatalos kiadásaitól eltekintve, még havi 15 millió kongói frank különleges alappal rendelkezett a háborgatott zónákban végzett lélektani munkára. De mindenki tudja Kongóban, hogy soha senki Mobutu intézkedésére semmi-féle lélektani munkát a bajba jutott zónákban nem végzett.

Egyébként, ha áttekintjük a költségvetéseket 1960 óta, észrevehetünk egy állandó jelenséget: a hadsereg költségvetése nemcsak hogy állandó növekedést mutat, hanem az egészen belül is egyike a három legnagyobb tételnek.

Elég, ha egy pillantást vetünk 1964—1966 három évre:

1964. Teljes költségvetés:	36 829 066 KF (ezer KF-ban)
Hadsereg:	6 120 178 KF, vagyis a költségvetés $\frac{1}{6}$ -a.
1965. Teljes költségvetés:	55 761 018 KF
Hadsereg:	9 702 746 KF, a költségvetés $\frac{1}{6}$ -a.
1966. Teljes költségvetés:	59 939 022 KF
Hadsereg:	9 599 219 KF, több mint $\frac{1}{6}$.

Fenti folyamatos kiadásokhoz hozzá kell számítani az anyagmegrendeléseket, amelyek külön költségvetésbe tartoznak, s duplájára emelik a Nemzeti Hadsereg költségeit. Semmi szükség sem lett volna ilyen kimutatásra, ha Mobutu nem igyekezett volna az 1965-ben mutatkozó deficitet kizárólag a régi rezsim politikusainak a nyakába varrni. Igaz, Csombe részéről is történt némi túlzás a kiadások terén, mindenekelőtt az 1965-ös képviselő-választások szervezésekor, ám ezek a kiadások legfőljebb ha 2 milliárd kongói frankot tettek ki, talán még annyit sem! Ez igazán elenyésző ahhoz képest, amit a Mobutu-rezsim összeharácsolt.

Mobutu tehát, amikor hatalomra lépését követően, 1965. december 12-én a Tata-Rafael stadionban a néphez fordult, az államkincstár deficitjét 21 milliárd KF-ben állapította meg, s így

hozta nyilvánosságra. Már tizennyolc nappal később, vagyis december 30-án, a néphez intézett újévi üdvözlétében 29 milliárdos deficitről beszélt, amelyet teljes egészében a politikusok álmirányításának a rovására írt. Ezek szerint a Mobutu-kormány tizennyolc napja alatt 21 milliárdról 29-re nőtt a deficit?

Hogyan sikerülhetett ez? A választ a szóbeszéd adta meg: Mobutu — szokása szerint — fölhasználta az első zűrzavart, hogy véghez vigye uralma első suba alatti machinációját. Rendszere megerősítéséhez szüksége lévén bizonyos független pénzügyi forrásokra, összejátszott unokafivérével, Litho pénzügyminiszterrel és Ndelével, a Nemzeti Bank kormányzójával (ez utóbbi aki társa volt a CIA-ügynökségben); 8 milliárd kongói frankot elemelt az államkincstárból, a felelősséget pedig Csombéra hárította, akinek nem volt módjában megcáfolni Mobutu állításait. Íme, így kezdte pénzügyi pályafutását ez a gondviselés-küldte férfiú, aki mindenáron rendbe akarja hozni az ország helyzetét!

Bizonyos, hogy amikor a történelem lefolytatja majd Mobutu bűnperét — mint ahogy lefolytatja minden vezetőét —, 1965. november 25-ének ezt az emberét két fő pontban fogja bűnösnek kimondani: számos árulása révén közreműködött fölbecsülhetetlen számú és különféle rendű-rangú kongói meggyilkolásában; visszaélve törvénytelen úton szerzett hatalmával, kifosztotta a kongói népet, és roppant vagyont harácsolt össze magának; a kongói állam javaival mint a saját tulajdonával sáfárkodott.

Igyekszem továbbra is elkerülni a megalapozatlan bírálgatás vádját és — ha csak úgy átabotában is — rávilágítok azokra a módszerekre és szabályokra, amelyek alapján Mobutu 1965 óta az állam pénzalapjait és egyéb javait kezeli.

Első tevékenységét, a 8 milliárd frankos elemelést, amelyért Csombét tette felelőssé, említettem már.

1966 januárjában a Nemzeti Bank egyik belga igazgatója két-hetes szabadságára indul. Öt hatalmas bőrönddel jelenik meg Ndzsili (kinshasai) repülőterén. A poggyász pusztá nagysága is magára vonja a vámtisztviselők figyelmét, és követelik a bőröndök kinyitását. Az igazgató vonakodása ellenére kinyitják az első bőröndöt. És mit találnak? Nem mást, mint kemény devi-

zát: dollárt, belga frankot, francia frankot, nyugatnémet márkát. A tisztviselők haladéktalanul megteszik az intézkedést a különféle pénzekkel teli bőröndök elkobzására. Ekkor az idegein már alig uralkodó igazgató telefonál Albert Ndelének, a Nemzeti Bank kormányzójának, az pedig azonnal értesíti Mobutut, ő a telefonhoz hivatja a vámhivatal és a biztonsági szervek vezetőit, elrendeli a bőröndök azonnali visszaadását, parancsot ad, hogy engedjék az igazgatót Európába útnak indulni. Az egész incidens ideje alatt ott vesztegel a gép a kifutópályán, és a többi utasok kénytelenek megvárni az ügy kimenetelét. Ám közben a túlbuzgó vámhivatalnokok már elkezdték kihallgatni az igazgatót, aki rémületében kijelenti, hogy a mintegy 400 millió belga frank értéket tartalmazó málhák nem az övéi, hanem Mobutu elnök és Ndele, a Nemzeti Bank kormányzója tulajdona, az ő feladata csupán annyi, hogy a pénzt egy svájci banknál letétbe helyezze. Amikor a parancs megérkezik, a direktor szedheti a csomagjait és mehet Svájcba. A hír azonban úgy terjed, mint a futótűz. Negyvennyolc órával később a belügyminiszter kommunikéje figyelmezteti a hamis hírek terjesztőit, súlyos szankciókat helyez kilátásba — egészen az akasztásig — azokkal szemben, akik az új rendszer országmentő akcióit hazug rémhírek susmutolásával akarják aláásni, akár állami tisztviselők, akár nem. Másnap a vámhivatal felelős vezetőjét a közvélemény belsejébe helyezik át. Még szerencséje volt! Meg is mérgezhették volna, el is hurcolhatták volna!

1966 március: Joseph-Jean Litho pénzügyminiszter hivatalos útra készül Belgiumba. Néhány nappal az indulás előtt levelet intéz a Nemzeti Bank kormányzójához, s ebben úgy rendelkezik, hogy utaljanak át a számlájára 90 millió belga frankot. Indokolás nincs. A bank kormányzója — annak rendje-módja szerint — elutasítja az összeg átutalását. Litho ekkor Mobutu tábornokot tájékoztatja, az közbe is lép a kormányzónál, baráti-lag kérve őt, utalja át a pénzt Lithónak, mert küldetésével kapcsolatosan szüksége lesz rá. A 90 milliót ezek után kiutalják. A belga sajtó pedig később megírja, mit vásárolt Litho a pénzből; többek között hasznos dolgokat: 120 öltönyt csináltatott Brüsszel legdrágább szabóinál, legjobb minőségű ingeket, cipőket, fehérneműt vett, ékszereket is, és ami a legfontosabb: nem

feledkezett meg arról, hogy egy szép lakást vásároljon, amelyet később továbbiak is követtek.

Tekintettel arra, hogy a pénzügyek többnyire hosszadalmas és merev procedúrát igényelnek, s ezek akadályt jelentenek egynémely terv gyors megvalósításánál, Mobutu azt kívánja, nyissanak neki külön folyószámlát a köztársaság hivatalos folyószámlája mellett, és ennek fölhasználása — a Nemzeti Bank kormányzójának ellenőrzése alatt — az ő kizárólagos joga legyen. Általában ezek a kivételes lehívások — amelyek egyáltalán nem a legfontosabbak is egyben — mindig hétfőn történnek. A beavatottak mind fölismerik a bank udvarán azt a kis teherkocsit, amelyik feketére van festve, mint a halottaskocsik, s amelyik a hat, helyi pénzzel és devizával teliládát szállítja az elnöki hivatal különleges kiadásainak fedezésére.

Ezek a lehívások függetlenek az elnöki hivatal költségvetésében szereplő rendes kiadásoktól, amelyeket a köztársaság számlájáról fedeznek. Így aztán érthető, hogy a deficit 1967. június 24-ére eléri a 80 milliárd kongói frankot. Még szerencse, hogy amikor Litho távozik a tárca éléről, az átváltásból származó nyereség kellőképpen fedezi a hiányt, arról ugyan sem a miniszter, sem a pénzügyi szervek nem tudnak.

Kinshasa legfőlkészültebb szakértői legutóbb vizsgálatot tartottak, mely kiderítette, hogy valamennyi intézkedés ellenére az állami költségvetés 18 százalékat ismeretlen és kideríthetetlen dolgokra fordítják. Ez azt jelenti, hogy például az 1970-es 272 millió zaire-t kitevő költségvetésből majdnem 49 millió — azaz közel 5 milliárd belga frank — kiesik az összes illetékes szervek ellenőrzése alól. Ha mármost azt is tekintetbe vesszük, hogy ebből az 50 millió zaire-ból 10 milliót költenek az összes szervek együttvéve, akkor 40 milliót az elnökség egymaga költ el, a fent említett híres külön számla-eljárás révén.

Ezt a tételt hozzá kell számítani az elnöki hivatal különböző szerveit megillető 50 millió zaire-hoz, nem beszélve arról az 52 milliós különleges alapról, amelynek titkos kezelése az elnök féltékenyen őrzött joga! Ilyenformán egyetlen ember kezén 140 millió zaire fordul meg, vagyis a közel 280 milliós állami költségvetés fele. Így már könnyebben érthető, miért tanúsít olyan ellenséges magatartást Albert Ndele, ezen összegek egyetlen

társkezelője, a Nemzeti Bank kormányzója a kongói gazdaság mindennemű tervszerűsítésével szemben, hiszen bármilyen terv leleplezné a tisztességtelen praktikák egész sorát, és esetleg kiapasztana bizonyos szabálytalan forrásokat.

Nemrégiben a rendszer egyik minisztere azt mondta nekem: „Az ember tisztára a középkorban érzi magát. Miután tudjuk, hogy pénzünk van, aszerint költekezünk, ahogy az új ötletek, új kezdeményezések megszületnek, a legcsekélyebb tervszerűség, előretekintés nélkül, a főnök szeszélye szerint.”

Végezetül nem árt arra is felhívni a figyelmet, hogy a pénzkivétel a szándék pusztá közlésére egyszerűsödött le. Az elnök aláírása egy papírszeleten — már elegendő a pénz fölvételéhez. Ez aztán súlyos visszaélésekre adott alkalmat, például két évvel ezelőtt három fiatalember az elnök hamisított aláírásával havonta 25 ezer zaire-t vett föl az elnök folyószámlájára, vagy például Denis Ilosono, Mobutu elnök magántitkára, egy afrikai államfő kinshasai látogatását fölhasználva 1969 októberében ugyanazon a napon két ízben is fölvett 75 millió belga frankot, az egyiket a Kinshasában időző afrikai államfő számlájára, a másikat a sajátjáéra. Ilosonót rajtakapták és letartóztatták. De kiderült, hogy hosszú ideje folytatja ezt a mesterkedést, és a hirtelen megejtett ellenőrzés megállapította, hogy e legutóbbi műveletét megelőzően már 125 millió belga frankot vett föl. Ilyen körülmények között nem sokat számít Ilosono letartóztatása, annál is kevésbé, mert mindenki tudja, hogy az egész csak a kongói nép megtévesztését szolgáló komédia!

Teljesen igaza volt annak a nemzeti bankbeli tisztviselőnek, aki csupán a törvényes pénzfölvételekkel kapcsolatosan is azt mondta Mobuturól: „Ez az ember egyáltalán nem ismer mértéket.” Szegény tisztviselő! Ha ismerné Mobutu összes viselt dolgait!

Mind ez ideig csak a vezetés módszereinek szenteltük minden figyelmünket; és nem is volna e téren túlzott a visszaélés, ha az így leemelt pénzüsszegek effektíve törvényes kiadások fedezésére szolgálnának. Nézzük hát meg magukat a kiadásokat és ritmusukat.

Egészen természetes, hogy a pénz jelentős része olyan „tapasztalatok” — Mobutu kifejezésével élve — „vásárlását” szol-

gálja, amelyek segítik az állam gazdálkodását, védelmi biztonságát. Egyetértünk. De hol ennek a határa?

Ki ne tudna arról, hogy micsoda botrányos életet folytatnak a rendszer különféle hivatalos és félhivatalos tudósító-tájékoztató emberei, akik egymást licitálják túl az ártatlan polgárok elleni vádaskodásban, jelentéstételben és a hamis tájékoztatásban, amivel semmi egyéb céljuk sincs, mint még többet keresni? Hiszen mindannyian ismerik Mobutu gyöngé pontjait: elég elhíttetni vele, hogy Péter vagy Pál az ő fizikai likvidálását határozta el, vagy politikailag félre akarja őt állítani — ez már bőven hoz a konyhára. Ők semmit sem kockáztatnak! Nem lehet őket az áldozataikkal szembesíteni. Mobutu utálja e téren a kihallgatások és ellenkihallgatások lassúságát. Egy baráti ország volt miniszterelnökét utánozza, aki azt vallotta: „Cselekszem, aztán gondolkodom.”

Nem lehet egy államfőnek fölróni, ha a közpénzeket az ország biztonságát szolgáló, minél kiterjedtebb értesülések szerzésére fordítja. Ez az állam szuverenitása gyakorlásával járó kötelességeinek egyik legszentebbike.

De ez az állambiztonság utáni hajsza nem alakulhat át ártatlan polgárok elleni fondorkodó információk és rágalmak hajszolásává, mert az állam kötelessége éppen az, hogy mindenkor garantálja polgárainak a biztonságát. Kongóban tehát súlyos visszaélés folyik a biztonság céljait szolgáló összegek felhasználása körül, amennyiben ezeket a pénzeket olyan kispajtások és barátnőcskék fenntartására használják föl ország-világ szeme láttára, akik egyetlen méltó és ellenőrizhető értesülést sem képesek szolgáltatni. Visszaélés folyik olyan értelemben is, hogy ezek az egyének köztudottan botrányos, erkölcstelen életmódot folytatnak.

Mire szolgálnak az állítólagos információn kívül ezek a pénzek?

Megpróbálom elemzés útján kideríteni. A pénzek föltehetően három fő célt hivatottak szolgálni: egy monarchához méltó „udvari” életvitelt biztosítanak; személyes javak megszerzését teszi lehetővé Kongóban és külföldön; el kell tartaniuk egy állandó jellegű korrupció-rendszert, bizonyos olyan előnyök megszerzésének érdekében, amelyeket Mobutu igen fontosnak tart.

Ami az első pontot illeti: állítom, hogy nincs a világon a huszadik században olyan királyi udvar, amelyben olyan életvitel folynék, mint Mobutu rendszerében a kongói elnöki palotában. Valamennyi külföldit, akinek alkalma volt ellátogatni Kongóba és élvezni Mobutu vendéglátását, meglepte és meghökkentette az a bőség, az a pazar luxus, amely ezt az embert körülveszi, pedig a hatalom átvételekor az előző rendszer pénzpocsékolása okozta bajok orvoslása volt a legfőbb célja. Ez a mérhetetlen és fölösleges közpénzpazarlás még azokat is fölháborítja, akiknek a kedvéért elkövetik, s akik hazájukba térve nyíltan bírálják a rendszer súlyos visszaéléseit. Ez történt például azoknak az angol küldötteknek az esetében is, akiknek Kinshasában — a fejedelmi díszebéd mellé — kitüntetések és elnöki ajándékokat adtak, gyémántból s devizából, s akik, miután elfogadták mindezt, otthon csodálkozásukat fejezték ki, hogy Mobutu ebben a tempóban még nem juttatta Kongót a tönk szélére. S éppen akik Mobutu megbízható barátainak számítanak,¹ értik a legkevésbé, hogy Kongó népe ennyire közömbös marad egy ilyen drámai helyzetben. Köztudomású, hogy a legendás „nagy-lelkűségéről” híres Mobutu elnök a kisembereknek (kisbarátok, barátnőcskék) nem ad kevesebbet, mint 50 ezer vagy 100 ezer belga frankos bankjegyeköteget. Az ő uralma alatt az elnöki hivatal legkisebb lakatos is úr. Bármelyik kongói — hogy fogalma legyen a dologról — megnézheti a Renkin negyedben azt a házat, amelyet Mobutu szakácsa építtetett magának: minden bútorzata XIV. Lajos-korabeli.

Akkor mit mondjunk a legközelebbi munkatársairól? Bobozo tábornokról, Manzikala kormányzóról, akik egyik bankettet a másik után rendezik Mobutunál, a heti orgiákról nem is beszélve...

És mit szóljon az ember Bobozo és Manzikala autóparkjairól?

¹ Csak emlékeztetőül említjük a Madame Humphreynak 1968. január 4-én átadott híres gyémántot. A hölgy elég mozgalmas utazást tett Kongóban a férjével, akit Kinshasában paradicsommal dobáltak fejbe. Mobutu úgy érezte, hogy ez sértés az ő díszvendégével szemben, s Humphrey asszonynak engesztelésül egy hatalmas kongói gyémántot ajándékozott; a jelenetet a kongói televízió nem áttallotta közvetíteni, úgyhogy a dolog még az amerikai sajtóberkekben is valóságos botrányt kavart. (Lásd *Congo* 67. 164. old.)

Hogyan folytatna Mobutu ilyen, középkori királyi udvarhoz méltó botrányos életmódot, amikor olyan személyek abszolút befolyása alatt áll, mint magánorvosa, aki kizárólag hozzá jött az Egyesült Államokból, vagy Powis van den Bossche gróf, a belga hadsereg őrnagya és Mobutu szárnysegédje, aki egyben a magas pénzügyi körök éberén őrködő szeme a tanítvány körül?

Ki ne ismerné Powis őrnagy vonzalmát a pompa, a fényűzés, a nagy látványosságok iránt? Megannyi vonzalom, amelyet nem nehéz Mobutunak átadni. Az is köztudomású, hogy Powis őrnagy az, aki — Mobutu korlátlan bizalmából — a mesés zaire- és devizaösszegeket kezeli és osztogatja a főnök parancsára az elnöki palota informátorainak és vendégeinek, akik szünet nélkül, a legkülönbözőbb jogcímenek folytatják díszfelvonulásukat Mont-Stanley-ban.

Ilyen titkos tanácsadókkal akar Mobutu a kongói nép és Afrika népeinek legnagyobb üdvére forradalmat végrehajtani.

Mobutu ezt az egész életmódot a tábornoki illetményéből fedezi, hiszen hatalomra lépésekor ünnepélyesen megfogadta, hogy kizárólag a tiszti fizetéséből él, mely most úgy körülbelül 150 zaire-ra rúghat. És minthogy becsületszava tiszti becsületszó — hitelt kell adnunk neki!

A pénzösszegek második rendeltetése: annak a roppant, legendás személyes vagyonnak megteremtése, amelyet Mobutu az unokafivér Litho fedezete mellett halmoz föl. Kongóban mindenki tudja, hogy Litho egy miniszter-utánzat, egy tudatlan, aki csak azért kell a kormányban, hogy a családi vagyon kezelője legyen és hivatalos álcául szolgáljon.

Már utaltunk Litho mérhetetlen vagyonára. Ha azt vesszük alapul, hogy kollégáihoz hasonlóan megkereshet havi 2000—2500 zaire-t, vajon mennyi idő alatt kereshette meg mindazt, amit birtokol? Ingatlanai Mobutuval közösek. Ám hogy a nép haragját túlságos nyíltsággal magára ne zúdítsa, Mobutu Lithóval vállaltatja a felelősséget mindazért, amit szerez. És Lithót, minthogy alaposan rászokott a kábítószerre, örültnek szokás beállítani, Mobutu nevet, ha a viselt dolgairól esik szó, s egyszerűen azt mondja: „Ez bolond!” És ha valaki túl messzire talál

menni a bírálathoz, úgy jár, mint Lubaya meg a többi Binzában elhullott.

Persze nem könnyű egy államférfi által összeharácsolt javakat jegyzékbe foglalni, de azért megpróbálok az olvasónak némi képet adni — mert szeretném továbbra is alátámasztani az állításaimat — kizárólag azokkal az adatokkal, amelyeket ellenőrizni tudtam.

Az ingatlanok mellett, amelyekre már utaltam, említsük mindenekelőtt a *Congo-Lux* luxusáruházat, amelyben Ignaco Moleka nem egyéb, mint stróman; aztán a *Congo-Pneus* áruházat, ez a hadsereg és a rendőrség pneumatikkal való ellátásának monopóliumával rendelkezik. A tábornok főrézvényese lett a *Coleton* és a *Safricas* építési vállalkozásoknak is; ezek osztoznak az út- és házépítési anyagok — árlejtés nélküli! — állami megrendeléseiben. A szállítás területén: megalapította a *Sidma* társaságot, amelyet a korábban csődbe jutott olasz Palacci vezet, és a *Kinois-STK* szállítmányozási céget, 500 Mercedesből álló kocsiparkkal, melyből 200 taxaméterrel van ellátva és a kinshasai taxiforgalomban teljesít szolgálatot. Tegyük hozzá, hogy ezek a legdrágább taxik a városban. Ennek a társaságnak ezen kívül 300 luxusautóbusza is van, szintén Mercedes márkájú, személyszállítás céljaira. Emlékeztetőül hadd említsem még a Bell Telephone cégnek adott távíró- és telefon-monopóliumot, amelynek ugyan csak ő az egyik főrézvényese.

Ami a sajtót illeti, Mobutunak egy mesterfogással sikerült — a csallhatatlan Jean-Jacques Kandé és Pierre Davister közreműködésével — összevásárolni valamennyi heti- és napilap részvényeit az egyetlen *Présence congolaise* kivételével; e lap ezután nem sokáig bírta a reá nehezedő becsstelen nyomást, kiváltképp amikor Mobutu egy ügyes csellel halálos csapást mért a legrégebbi kongói lapra, a *Courrier d'Afrique*-ra.¹ Belga katolikus körök útján megvásárolta az újság összes kongói részvényeit, ez a társaságot föloszlásra és végleges eltűnésre kényszerítette.

Akár a *L'Étoile*, a *Progres*, vagy az *Actualités africaines*, akár

¹ Igaz, hogy a *Courrier d'Afrique* 1960-ban belga nyomás hatására Lumumbát támadta, azóta azonban rátalált bizonyos nemzeti egyensúlypolitikára, és került mindenfajta hízelgést a katonai rezsimnek.

a *La Tribune* vagy a *Zaire*, jelen pillanatban valamennyi Mobutu tulajdona, s ez azt jelenti, hogy még egy esetleges politikai változás esetében is — amire még gondolni sem lehet — a kezében van az egész ország sajtójának az ellenőrzése. Ha ehhez még hozzátesszük a kongói rádió, televízió és film ellátását kizárólagos joggal szolgáló Congo-Vox vállalatot, amelyet „Pierre Davister barátjára” bízott, körülbelül fogalmunk van Mobutu hatósugarának kiterjedéséről.

Mobutu a Congo-Lux áruházhoz kapcsolva, Kinshasában megnyitott egy új, luxus bútoráruházat, a MECO-t. Tudott dolog, hogy ennek az Európából importáló cégnek minden árucikkét repülőgép szállítja, államköltségen, és hogy az áru teljes importadó- és vámmentességet élvez. Ezek után azt remélhetné az ember, hogy — minden rosszban van valami jó — legalább így elérhető áron lehet hozzájutni ezekhez a bútorokhoz! De nem!

Ami pedig szűkebb szülőhazáját illeti, Mobutu Kata-Koliban katonai támaszpontot létesíttetett, DC 6-osoknak való kifutópályával (ennek veszélyeit megvizsgáljuk majd a hadseregről szóló részben); építtetett a szülőfalujában egy mintavárost is, 150 tartós anyagból készült házzal, ingyenes víz- és áramszolgáltatással. Jól irányított játékonyság...

Nem volna teljes a fölsorolás, ha egy szót sem ejtenék a N'Sele menti elnöki birtokról. A N'Sele kis folyó, mely Kinshasától mintegy 40 kilométerre északra a Kongó folyamba ömlik. 1965-ben, amikor fölszólította a népet a híres „gyűrjük föl az ingujjat” mozgalomra, Mobutu elnök is kiválasztott egy területet a N'Sele-partján, ahol — bármelyik kongói polgárhoz hasonlóan — ő is megművelhette a maga földecskéjét. Jó példával akart előljárni, s megpróbálta a maga saját külön bélyegét ráütni erre a tanyára. A tajvani kínaiak segítségét kérte, hogy építsenek neki ezen az engedményezett területen egy vidéki rezidenciát, és létesítsenek rajta egy kiterjedt mezőgazdaságot. A kínaiak a tőlük megszokott buzgalommal minden erejüket latba vetették egy kínai stílusú rezidencia fölépítéséhez, és tizenhét hónap alatt el is készült minden: munkástábor, víz- és áramelosztó, nagy területek ananász-, manioka- és kukoricatermelésre stb.

Amikor a nagy munkálatok befejeződtek, az elnök meghívta Kinshasa színe-javát mintagazdasága fölvatására. Mindenki el-

gondolkodhatott azon, hogy mit kezdjen az ilyen példával. Mert hát ki ne volna képes ilyen — kincstári eredetű — anyagi eszközök birtokában, az állam szakértőinek és anyagának igénybevételével, mintagazdaságot létrehozni?

A közvélemény tehát tudomásul vette, hogy itt nem többről és nem kevesebbről van szó, mint egy közösségi alkotásról, s hogy az elnöki rezidencia eszerint a kongói állam birtoka, mert az finanszírozta teljes egészében. S minthogy az elnök mindig jól értesült, tudomást szerez arról is, miként vélekedik a közvélemény a gazdaságáról. De minthogy őtöle származik az egész kezdeményezés (ez az előző kormányok egyikének sem jutott eszébe), úgy véli, az államnak meg kell vásárolnia tőle az újítási szabadságot. Így aztán Mobutu tábornok 1969-ben kötelezi az államot 250 millió belga frankos csinos összeg kifizetésére — tulajdonátruházás címén! A N'Sele menti birtok tehát 500 millió belga frankjába került a kongói államnak; a fele az építkezések költsége, a fele pedig Mobutu zsebébe vándorolt; ő ugyebár azért vette át a hatalmat, hogy megmentse az országot a pénzügyi rablógazdálkodástól.

E futó jelzések után vessünk talán egy pillantást Mobutu Kongón kívüli vagyonára is. Itt azonban pontos értesülések hiányában, és az országhatárokon kívül történő dolgok bizalmas jellege miatt, szorítkozzunk néhány tényelemre:

Egy évvel ezelőtt, 1969 áprilisában vagy májusában Mobutu befejezte európai körútját, és megkezdte jól megérdemelt pihenését Svájcban, Genf egyik legszebb kastélyát vásárolta meg — legalábbis így volt olvasható a sajtóban. Amit azonban a sajtó nem mondott el az az, hogy vett egy második kastélyt is Lausanne-ban.

Egy szakértők által összeállított bizalmas jelentés Mobutut a világ leggazdagabb államfőinek is az élére helyezi. Jóval Moise Csombe elé, akit pedig mégiscsak pénztárfióknak tekintett.

Ugyancsak 1969-ben, e híres európai körút végén megállapította, hogy megmaradt pénze nem elég arra, hogy rangjához méltón, monarcha módjára reprezentáljon Monacóban, és részt vegyen a casinóbeli játékban, arra kérte tehát a Belga Nemzeti Bankot, utaljon át neki lehívásra 100 millió belga frankot utazási költségeire. A Belga Nemzeti Bank kompenzációs rendszer útján, kamatostul fizettette vissza a százmilliót. A pénz nem-

csak szerencsejátékokra kellett, hanem jól jött Madame Mobutu felöltöztetésénél a párizsi Dior szalonban, és kiváló szolgálatot tett annak a botrányos pezsgős fogadásnak a megrendezésénél is, amelyen Párizs francia üzletemberei mellett jelen voltak azok az afrikaiak is, akiket érdekelt a nagy Kongó „presztízskének” emelésére szánt fogadás. Egy párizsi lap egyébként föl-tette a kérdést, vajon Kongó népe megengedheti-e magának ily hosszú ideig azt a fényűzést, hogy ez az ember kiforgassa az or-szágot az erőforrásaiból, hiszen ezekre mégiscsak elsősorban gazdasági és szociális fejlődéséhez volna szüksége.

Végül szeretném az olvasót emlékeztetni arra a viszályra, amely alig néhány hónappal a nagy Mobutu—Bokassa „házas-ság” megünneplése után a két férfit szembeállította egymással. Bokassa (melléknevén: Mwana-mboka, vagyis „a vidék szülöt-te”) a titkosszolgálatától jelzéseket kapott arról, hogy Mobutu a Népi Forradalmi Mozgalom fokozatos beépítésével Kongóhoz annectálja a Közép-afrikai Köztársaságot. Ez nagyon földühíti Bokassát s a Közép-afrikai Köztársaság nemzeti ünnepe alkal-mából letartóztatja a Banguiban élő kongóiakat, *persona non grata*-nak nyilvánítja a Közép-afrikai Köztársaságban akkredi-tált kongói követet, és elhatározza Mobutu Banguiban levő ja-vainak lefoglalását. Csak futólag jegyezzük meg, hogy a kin-shasai kormány nyilatkozata szerint ugyanezen alkalommal hat-van kongói személyt zsákba kötve az Ubangui folyóba dobtak.

Ezekkel az incidensekkel kapcsolatosan Bokassa tett egy rendkívül figyelemre méltó nyilatkozatot. Bejelentette, hogy le-foglalt és zárolt egy helybeli banknál Mobutu nevére elhelye-zett, 500 millió belga frank összegű betétet, és úgy véli, ez a pénzösszeg a kongói nép tulajdona, tehát csak akkor adja visz-sza, ha Kongónak olyan tisztességes és felelős kormánya lesz, amelyik visszaszolgáltatja azt a népnek, gazdasági és szociális fejlesztése céljaira. Bokassa nyilatkozata nagy felzúdulást oko-zott az elnökség köreiből, és szokás szerint megpróbálták a nép előtt eltorzítani a kérdést, álmosítóan unalmas magyarázgatá-sokba bocsátkozva, amelyek azonban nem győztek meg senkit, még a birkanyájnak tekintett népet sem. És ugyanazt a Bokas-sát, aki tegnap még a „falú fia” volt, ma a falu bolondjaként, bohócként kezeli Mobutu, csak azért, mert leleplezte a vissza-élést.

Úgy hiszem, eleget mondtam el a mérhetetlen gazdagságról, amelyet Mobutu a közhatalom gyakorlása révén összeszedett.

Végül, a pénzüsszegek harmadik rendeltetése az afrikai „leadership” megszerzése volt, a különféle szakértőknek és a rezsim kedvező propagandáját biztosítani képes külföldieknek adott „elnöki ajándékok” útján.

Magától értetődik, hogy minden állam igyekszik a maga tekintélyét nemzetközi viszonylatban érvényesíteni, ezt senki sem vitatja.

De a nemzeti tekintély fenntartása nem mehet az ország fejlődésének a rovására olyan pazarlás következtében, mely sokkal inkább bizonyos egyéni presztízsz céljait szolgálja, semmint az állam valódi tekintélyét.

Köztudomású, hogy ezen a téren Mobutu legendásan nagyvonalú, és az is tudott dolog, hogy — saját tapasztalatából — tökéletesen ismeri a dollár, a gyémánt, az arany hatását egyes gyöngébb jellemekre, s bőven él is e tapasztalatával, valahányszor a Kongóba érkező küldöttségek ilyen-olyan felelős személyeit meg akarja nyerni ügye számára. Teszi ezt olyan mértékben, hogy kongói körök már nemegyszer megbotránkoztak egyes személyiségek hirtelen véleményváltoztatásán, olyankén, akiket a kongói közvélemény az afrikai forradalom védelmezőinek tekintett. Most már mindenki tudja Kongóban, mi módon készülnek a missziók jelentései Mobutu rendszeréről. Ismételten helyesebbnek látom — Kongó vendégei iránti tiszteletből — erről a témáról többet nem mondani!

Elég az hozzá, hogy ha a kongói nép vissza tudná szerezni és a közösség javára fordíthatná a költségvetésnek azt a 18 százalékát, amely ismeretlen helyre távozik, továbbá ha kevesebb pénz menne el presztízskiadásokra, amelyek gyakran semmiféle gazdasági haszonnal nem járnak, s végül ha a minimumra korlátoznák az esztelen tervekkel kapcsolatos pénzpocsékolást — micsoda haladást lehetne elérni a nép üdvére! Mert csakugyan teljes joggal lehet föltenni a kérdést: hol, a világ melyik országában létezik az, hogy — a huszadik század kellős közepén — egyetlen ember, ha mégúgy köztársasági elnök is, kénye-kedve szerint gazdálkodhasson hazája teljes költségvetésének felével, 14 milliárd belga frank értékű összeggel?

Milyen hányadot tehet ki e költségvetés hasznos és gyümölcsöző fölhasználása? Nagyon nagylelkűen számítva talán 30 százalékot? És mi történik a többivel? Nem, ez „a visszaélés teje”. Igazuk van a szindikalistáknak, akik — sajnos, csak sutogva — azt mondják, hogy ez a legrablóbb rendszer, amilyen csak valaha is létezett a világon. És ebben valójában nincs semmi meglepő, hiszen ez a rezsim senkinek sem tartozik számot adni. Nem ismeri a népet, rosszul ismeri a hadsereget, bár személyes eszközként használta föl a hatalomra jutáshoz. És sajnos ez a mártiromság még egy negyedszázadig eltarthat, hiszen Mobutu eldöntötte, hogy három — egyenként hétéves — folyamatos megbízatást engedélyez magának.

Ellentmondások államigazgatási téren

Ha van valami, ami Mobutu kedvenc céltáblájául szolgált, amióta csak átvette a hatalmat, az — a politikusok mellett — a közhivatali adminisztráció, az államigazgatás. Pedig hát e hivatalok teljes joggal emlékeztethetnék Mobutut arra, hogy 1959-ben éppen ők segítettek lerázni a gyarmati igát, nem pedig a sajtó vagy a fegyveres erők. Nagyon hajlamosak vagyunk megfedkezni erről. A belga gyarmati uralom elleni indító lökést a tisztviselők mozgalma adta meg. A köztisztviselők voltak azok, akik az elmozdítás, a letartóztatás, a deportálás veszélyével dacolva, országszerte megkezdték a függetlenségi harcot, és sokan közülük vérüket ontották e harcban. A köztisztviselőktől indultak ki az 1959. január 4-i zendülések, amelyek ráébresztették a közvéleményt, hogy Kongóban megérett az idő a függetlenség kivívására. S mind a mai napig ők tartják fenn, ők éltetik a rendszert — hibáik ellenére, amelyek okairól már fentebb szoltunk —, hiszen ma is rájuk hárul az a csöppet sem hálás feladat, hogy behajtsák mindazon jövedelmeket, amelyekkel aztán Mobutu olyan lelkiismeretlen módon gazdálkodik. Mobutu csak bitorló!

Mobutu a hatalomra jutása óta — a szigorúság örve alatt — valóságos hadjáratot folytat a kongói állami tisztviselők ellen. Tulajdonképpen csak tapsolhatnánk az állami funkcionáriusok ellen alkalmazott kemény rendszabályoknak — ha az országös hierarchia minden szintjén alkalmaznák őket, legfölülről kezd-

ve, ami az adott esetben példát mutatna — azaz a kormányon kezdve. Ezzel szemben mit látunk? Elveszik a tisztviselőtől a lakbérpótlékot, a kiküldetési díjakat stb., holott nem keres elég: egy miniszterhelyettesnek megfelelő főtisztviselő 150 zaire-t kap, az altiszt 8-at. Ugyanezen időszak alatt a miniszteri fizetés, amelyik eredetileg havi 120 zaire volt, előbb 600, aztán 2000 zaire-ra emelkedett. És amikor a tisztviselők 1967-ben szabotálták az alkotmányozó népszavazást, Mobutu élesen kirohant ellenük. Ám a szabotázsnek volt annyi haszna, hogy végül is sikerült elfogadtatni a köztisztviselői illetmények új bérskáláját, és rá lehetett venni a kormányt a jogos tisztviselői kedvezmények visszaadására.

Annak ellenére, hogy az emelések szemre elég mutatósak voltak, a tisztviselők helyzete semmit sem javult, mert amit fizetésemelésben kaptak, visszavették tőlük a pénzreform útján. Ám a miniszteri fizetés megint csak emelkedett, most már havi 2500 zaire-ra, a mellékes kedvezményeket nem számítva. Az az igazság, hogy ha csak azt a bizonyos „láthatatlan” 18 százalékot sikerült volna visszamenteni, az egész köztársaság összes tisztviselőinek 30—35 százalékos béremelést lehetett volna adni, az általános költségvetés egyensúlyának kára nélkül.

Egyes szkeptikusok e sorok olvastán demagógiát kiáltanak majd. Tudom. De — amennyiben kongóiak — emlékeztethetem őket arra, hogy kizárólag olyan kérdésről beszélek, amelyet töviről hegyire ismerek. Tizenhét hónapon át vezettem egy tartományt, még hozzá Léopoldville tartományt, amelynek 4 millió lakosa van, és sikerült ennek a fizetési problémának olyan megoldást találnunk, amely kielégítő volt mindenki számára. Abban az időben megállapodtunk a szakszervezetekkel egy 1-től 10 pontig terjedő fizetési indexben. Míg a tartományi kormányzó havi 50 ezer kongói frank fizetést kapott, a portás 5 ezret keresett, a tartományi titkárság vezetője pedig 35 ezret. És e rendszabályok bevezetése semmit sem ártott a tartomány pénzügyi egyensúlyának, a tartományban pedig az irányításom tizenhét hónapja alatt ismeretlen volt az elmaradt, kifizetetlen illetmények kényes problémája, és a költségvetés is mindvégig egyensúlyban volt. Egyszóval az ügy alapos ismeretében merek hozzászólni ehhez a kérdéshez.

Mi csodálkozni való van azon, ha a Mobutu-rezsim tisztviselő-

je — aki lépten-nyomon tanúja a kormány szinten elkövetett visszaéléseknek, s aki maga éhbérért dolgozik, amiből még a családját sem tudja eltartani — korrupcióra vetemedik és elhanyagolja a kötelességét? Az erkölcs nélküli rendszer hivatalnokának okoskodása igen egyszerű: „Ha én behajtok egy vállalat 120 ezer zaire adót, az teljes egészében az államkincstárba vándorol. Én pedig a hónap végén fölvehetem az örökös 30 zaire-omat. Ezzel szemben, ha tárgyalásba bocsátkozom az illető vállalattal, hogy 120 ezer helyett kevesebbet is fizethet, mondjuk 80 ezret, akkor nekem is kiutal 10 ezret. A vállalat is megtakarít 30 ezret, s amit így egycsapásra keresek, az az államnak végzett munkám közel tíz évi bére. Hát akkor?...” A hivatalnok arra a következtetésre jut, hogy a helye a vállalat oldalán van, amelyik nemcsak tízezer zaire-t utal ki neki, hanem bármikor apró szolgálatokra is hajlandó.

Machiavellizmussal fognak vádolni, amiért leírom ezt a bajt, de ez így igaz, és semmi értelme elhallgatni, mert egyrészt súlyos csapás ez a kongói adminisztrációra nézve, másrészt tökéletesen megmagyarázza a korrupció elterjedését. Ám a pénzügyi szempont nem az egyedüli előidézője a közhivatali apparátus benuhátságának. Létezik egy másik baj is, amelyik Mobutu uralma óta igencsak elterjedt, s talán még az anyagi problémánál is jobban gátolja az államapparátus működését: a protekciórendszer és a törzsi összetartás.

Amikor Mobutu hatalomra lépett, megszavaztatott egy törvényt a protekció és a faji megkülönböztetés ellen. A közhivatalnokok joggal hitték, hogy ez az országos törvény véget vet mindenfajta önkényes intézkedésnek, akárhonnán eredjen is. Azt lehetett gondolni, hogy a törvény megsértése nélkül és a törvényes következmények vállalása nélkül senki sem gyakorolhatja ezután a protekcionizmust. Mobutunak azonban ilyen eszébe sem jutott. Az ő tudatában a törvény azt jelenti, hogy protekcióról ezután senkinek sincs joga — beszélni. Ami más szóval azt jelenti, hogy senki sem bírálhatja a protekcionizmusukért a rendszer intézkedéseit. Ez aztán igen hamar kiábrándította a tisztviselőket. És Mobutu ebből az említett értelmezésből kiindulva öt év óta a legfölháborítóbb protekciót gyakorolja a saját családjá, szűkebb hazája és törzse javára, ártva ezzel a többi hivatalnoknak, aki csak undorodni képes, de ellene tenni

nem, hiszen Mobutu az egyetlen legény a csárdában, s minden ellenkezés azonnal úgy ítéltetik meg kifelé, mint kísérlet a káosz visszaállítására Kongóban.

Állításomat — mint eddig is — néhány példán fogom illusztrálni. Szeretném azonban előjáróban tisztázni: nincs szándékomban ártani a könyvemben megemlítésre kerülő személyeknek. Továbbá le kell szögeznem azt is, hogy e személyeknek, akik mind kongóiak, a többi kongóihoz hasonlóan teljes joguk van az előléptetésre, a kinevezésre, amennyiben megfelelnek a törvény és az állami tisztviselői szabályzat követelményeinek. Semmi sem állhatja útját magasabb beosztásuknak csupán azért, mert Mobutunak közeli rokonai. Ezt világosan ki kell mondani, hogy az itt elmondandókat ne lehessen hamis értelmezéssel kiforgatni.

Ha a törvényt a maga normális értelmében fogják föl, ahogyan egy ilyen protekcionizmusellenes törvényt értelmezni kell, mi lehet akkor vajon a célja? Az, hogy a közhivatalnokok kinevezése és előléptetése dolgában a személytelen előfeltételek essenek döntő súllyal a latba, kivéve ha valamilyen fontos államérdek vagy politikai érdek folytán az ügy nem a szabályszerű eljárás útján intéződik el. De minden egyéb esetben — mint ez más országok gyakorlatában történik — az előléptetést, kinevezést a rátermettség és arra érdemesség, a szolgálati idő és a jogcím döntse el.

Mit tilt hát a törvény? Tiltja az olyan szélsőséges protekciórendszert, amelyik kárára van a magas rangú védelmezőkkel nem rendelkező tisztviselőknek; amelyik sérelmes azokra nézve, akik — nem rendelkezvén kellő anyagi forrásokkal a tábornok környezetének megvásárlására — ki vannak téve annak, hogy bárki kívülről jövő, elnöki kinevezéssel elfoglalja előlük azt a munkakört, mely igazság szerint őket illetné meg.

És ha a kinevezések előkészítésénél Joseph Nsinga, ez a középserű miniszter — aki maga is törzsi elfogult — segédkezik az elnöknek, akkor valóban betelt a mérték.

Lássunk példaképpen a központi adminisztrációból három olyan miniszterhelyettesi kinevezést, amelyik a szabályok felrúgásával jött létre, kizárólag azon az alapon, hogy az illető személyek Mobutu elnök védenecsei.

— Amikor a posta- és közlekedésügyi minisztériumban meg-

ürült a miniszterhelyettesi poszt, odahelyezték az egyenlítői tartomány volt tartományi titkárát, aki aligazgatóból lett egyszerű elnöki rendeletre miniszterhelyettes. Ez — kongói fogalmak szerint — azt jelenti, hogy nemcsak a funkciót gyakorolja, hanem a miniszterhelyettesi állami rangfokozatot is megkapta. Ugyanakkor a tárcánál két vagy három olyan hozzáértő igazgatót is számon tartanak, akit joggal megilletett volna ez a kinevezés.

— Amikor a közvélemény nyíltan firtatni kezdte Litho pénzügyminiszter vezetőképtelenségét és a közpénzek eltulajdonításában megnyilvánuló mohóságát, Mobutu — hogy a tárca személyes ellenőrzése alatt maradjon — egy nemrég végzett fiatal közgazdászt „dobott be”, aki csak nemrégiben került az államapparátusba, és irodavezető-helyettesi rangban volt. Mobutu miniszterhelyettesé nevezte ki. Ő is — merő véletlenségből — az egyenlítői tartományból való.

— Végül egy még cifrább eset, a külügyminisztériumból. Ennek a tárcának hosszú esztendők óta Kabisi Csilumba volt a miniszterhelyettese. Minthogy Csilumba ellenzett bizonyos műveleteket, s mivel az elnök szeretett volna a tárca területén — a diplomaták kinevezésénél és ellenőrzésében — nagyobb akciószabadságot biztosítani magának, megegyezett Bombokóval, hogy Inongát, Bomboko volt kabinetiroda-vezetőjét nevezik ki a tárca élére. Ez a fiatalember csak két-három éve végzett a Lovanium Egyetemen.

Esetleg visszavághatna valaki avval, hogy ebben a magasabb képesítés döntött. Ha így volna is, a külügyminisztériumban vannak akadémiai fokozatot szerzett, régibb és képzetebb emberek, mint Inonga barátom, és ezek jogosultabbak a miniszterhelyettesi poszt betöltésére, az ország egyik legfontosabb tárcájánál. Sajnos azonban ők nem tartoznak a „királyi család” tagjai közé — ahogyan ezt a kört Kinshasában becézik.

Limot, a pénzügyminisztérium költségvetési és ellenőrzési főnökét az Egyenlítő vidékéről hozták föl, mert sógora Lithónak, holott volt helyben, Kinshasában több, külön erre a célra kiképzett ember.

Litho egy másik sógorát, aki azon frissiben érkezett egy belga mezőgazdasági iskoláról, kinevezték az elnöki iroda mezőgazda-

sági főtanácsosává, amikor két-három régebbi is dolgozik ott, méghozzá 1966 óta Mobutu teljes megelégedésére.

Térjünk át a tartományi kormányzók és biztosok kinevezéseire.

Az olvasó bizonyára emlékszik, milyen ördögi szerepet játszott Bangala és Pierre Efomi az úgynevezett pünkösdi perben, 1966 májusában. A gondviselés, hogy még a földön megbüntesse Bangalát bűnéért, megengedte, hogy szándékos emberölést kövessen el 1968 decemberében; ő azt remélte, hogy ugyanúgy megússza, mint más alkalmakkor. De a szerencse elpártolt Bangalától: a közvélemény nyomására fölmentették kormányzói funkciója alól és börtönbe csukták; ott van a mai napig is. Mindenki azt várta, hogy kormányzói funkcióját, ha csak ideiglenesen is, helyettese fogja majd ellátni. Hogyisne! Mobutu a város élére egy előkelő idegent nevezett ki; a neve: Paul Nauwelaerts, foglalkozására nézve felügyelő a kinshasai stadionban. Micsoda botrány mindenfelé! Ki látott még ekkora sógorság-komaság politikát! Az igazság az, hogy Nauwelaerts Louis de Gonzague Bobozónak, a KNH főparancsnokának unokaöccse. Felügyelőből kormányzó — nem igaz! Az emelkedés, már csak az érdekelt szempontjából is akkora, hogy őt magát is agyonnyomja, és annyira siralmas látványt nyújt a város élén, hogy Mobutut magát is zavarba ejti, és kénytelen őt Kivu tartományba áthelyezni. Ez azonban mit sem változtat azon, hogy Nauwelaerts a mai napig is tartományi kormányzó. Elképzelhető, hogy milyen eredményeket lehet igazgatásától remélni a szépséges Kivu tartományban, Kongó leggazdagabb mezőgazdasággal rendelkező vidékén.

A tartományi biztosok kinevezésénél — csakúgy, mint a kormányzókénál — csak akkor vizsgálják meg más tisztviselők pályázatát, ha Lithónak, Bobozónak, Nsingának nincs semmiféle számításba vehető rokona. Kivu tartományi biztosának kinevezésekor mindenki azt remélte, hogy, valamiféle egyensúlyt mégiscsak tartandó, az elhunyt Pierre Massikita helyére olyasvalakit helyeznek, aki Kwangóba való. Nem! Megint Lithónak egyik isten tudja honnan jött sógorát „bombázták” oda (nálunk így mondják) tartományi biztosnak.

Elég egy pillantást vetni a törvényszéki kinevezésekre. A Legfelső Bíróságra — Kabeya leváltása után — az általam is el-

ismert és feddhetetlen Léon Lobitschot nevezték ki főügyésznek, miután 1967 júliusában szerezte a jogi doktorátusát. 1968 áprilisában már a köztársaság főállamügyésze lett. A Legfelső Bíróság vezető elnöke, Marcel Lithau, rátermettsége ellenére, ugyanilyen módon jutott a kinevezéséhez: a bírói testületen kívülről jött. Egyébként ők mind a ketten — egészen véletlenül — egyenlítői vidékiek. Nem is szólva a hadseregről és a biztonsági szolgálatról, ahol minden kulcspozíciót az Egyenlítő vidékéről való barátaink töltenek be!

Egy szép napon valaki megkérdezte Bombokót, nem érzi-e kényelmetlenül magát a rezsim részrehajló kinevezései miatt, lévén ő mégiscsak a rendszer egyik vezető embere. Bomboko azt felelte: „A kutya ugat, a karaván halad. Jelenleg mi vagyunk soron, nekünk kell elhelyezni az embereinket.”

Világos. És csakugyan ez a döntő szempont.

Ellentmondások kulturális téren

A kormány nyilatkozata: „Függetlenségért vívott harcunk elképzelhetetlen hazai káderek képzése nélkül. A felsőoktatásnak avval is elsőbbséget szándékszunk adni, hogy vidéken új intézeteket és főiskolákat létesítsünk, megjavítjuk az ösztöndíjrendszert, afrikanizáljuk a tanári testületet. Ami az ösztöndíjakat illeti, a kormány azon lesz, hogy eltűnjenek az odaítélésüket a múltban beszennyező rendellenességek. Mostanáig a kiváltságos osztályok gyermekei maguknak sajátították ki az ösztöndíjak oroszlánrészét. Pontot akarunk tenni erre az egyenlőtlenségre, és létrehozunk egy alapot, amelyet Mobutu Tábornok Alapnak fogunk nevezni. Ez az alap szegény szülők tehetséges gyermekei számára lehetővé fogja tenni tanulmányaik folytatását.”

Az oktatás és a kultúra annyira sokrétű probléma, hogy itt csupán három fő szempontjával foglalkozhatunk. Szándékosan mellőzök tehát számos olyan szempontot, mint a programok reformja és alkalmazása a nemzeti valóságra, a tervezés kérdése, az oktató káderek képzése stb. A kongói oktatás problémáinak taglalása sem kap helyet jelen munkában. Következésképpen igyekszem azokra a szembeszökő ellentmondásokra szorítkozni,

amelyeket az oktatással kapcsolatos kormánynyilatkozat vet föl. Ebből három aspektust emelek ki: az oktatási költségvetés Mobutu rezsimje alatt; a kongói káderek és tanárok képzése; a hazai és külföldi ösztöndíjak rendszere.

Magától értetődik, hogy néhány szóval kitérek a kongói diákok és a Mobutu-rezsim kapcsolatára, hogy a fejezetet végül is az 1969. június 4-i sajnálatos eseményekkel zárjam, amelyek mintegy száz kongói diák életét követelték, azon egyetlen bűnük miatt, hogy az ösztöndíjuk emelését kérték.

Az oktatásügyi költségvetés

Ha egy pillantást vetünk az oktatásügy költségvetésére, és azon belül az 1964., 1965. és 1966. évi adatokra, megállapíthatjuk, hogy 1964-ben az oktatásügyi költségvetés mintegy 7 milliárd kongói frank volt, 1965-ben pedig több mint 10 milliárd. Ez 1966-ban, tehát Mobutu uralmának első évében, 5 milliárdra esett vissza, holott ugyanebben az időben a kormány az oktatás fejlesztését és új felsőoktatási intézmények létesítését tűzte ki céljául. Mivel magyarázható ez a talány?

Mindenekelőtt Mobutu magatartásával. E könyvben már számos alkalommal rámutattam: számára egy kijelentésnek csak akkor van értéke, ha azonnal kihasználható. Mihelyt a nép megtapsolta a kormány nyilatkozatát, az betöltötte szerepét, mehet a süllyesztőbe. Nincs a nemzetnek olyan szerve, amelyik Mobututól a kijelentései alapján számon kérhetné a tetteit. Ővé minden téren a totális szuverenitás az országban.

Azután, jellegzetes vonása a Mobutu-rezsimnek az oktatás területén az, hogy a valóságos szükségleteket nem képes fedezni. Vajon miért?

Mobutu 1966-ban — mivel igyekezett az országban olyan illúziót kelteni, hogy sikerült az új költségvetésben a deficitet a legszűkebben vett minimumra csökkenteni — egyetlen tollvonással elvetette az oktatásügyi miniszter költségvetési javaslatát, mely közel 13 milliárd KF-ra rúgott, s megfelelt a realitásoknak. Tekintélyi alapon úgy döntött, hogy a költségvetésben csak egy 5 milliárdos tétel szerepelhet. Az első szemeszter még véget sem ért, már ki is merült ez a légből kapott büdzsé. A mi-

niszternek ettől kezdve nincs módjában teljesíteni az 1966-os oktatási évre szóló kötelezettségeit. Ennek következtében a tanári fizetéseket nem tudják kifizetni, s sztrájkok, követelő mozgalmak keletkeznek. Ilyen körülmények között taneszközök vásárlásáról végképp szó sem lehet.

Ezek a szántsándékkal elhibázott költségvetések évről évre megismétlődnek. És az egymást követő miniszterek félnek névén nevezni a bajt, még ha csak a szűkebb minisztertanács előtt is, mert attól tartanak, elvesztik az állásukat. A közvélemény — csakúgy, mint a legérdekeltebb, a tanári kar — nem tudja, milyen játszma folyik a kulisszák mögött.

Pedig arról van szó — és itt végre alkalom nyílik kimondani —, hogy valóságos szabotázs folyik, amelyet maga Mobutu szervez és támogat. Ugyanabban a költségvetési évben a rendszer védelmére szánt hitelek „belső kiadások” rovata 4 milliárd KF-ra emelkedett. Ha ehhez hozzászámítjuk a rendszer 2 milliárdot kitevő külső biztonsági kiadásait, kiderül, hogy a Mobutu-rezsim konszolidálása 6 milliárd kongói frankba kerül, szemben a köztársaság gyermekeinek képzésére fordított 5 milliárddal. Így már érthetőbb az a megszámlálhatatlan pedagógussztrájk, amelyet Mobutu — kiváltképp Katangában — a politikusok számlájára írt, holott a sztrájkolók csak azt követelték, ami járt nekik.

A közoktatásügy 1967-ben 13 millió KF hitelt kapott, de addigra a belső és külső biztonság költségvetési tétele csekély 22 milliárdra nőtt.

Mobutu pedig nem áttallja kinyilatkoztatni, hogy a lehető legnagyobb fontosságot tulajdonít az oktatás problémáinak.

Egyes emberek, akik meglátásom szerint felszínes dolgokból ítélnék, gyakran hangoztatják, hogy Mobutu tevékenysége 1960 óta alapvetően az egyetemi káderek fölhasználására épül. Nem szívesen szállnék ezzel vitába. Az a véleményem, hogy magára a kongói ifjúságra vár a megtisztelő feladat: megindult tisztelettel emlékezni meg jótevőjükről, Mobuturól, és szobrot emelni neki!

A magam részéről az a véleményem, hogy Mobutu csakúgy „használta föl” az egyetemi kádereket, mint a politikusokat vagy mint a hadsereget. Amennyiben — és amilyen mértékben — a fiatalok sem a CIA, sem az egyéb imperialista szervek megítélése szerint nem jelentettek akadályt Mobutu politikai tevé-

kenysége útjában, annyiban fölhasználta őket. Abban a pillanatban, hogy a valósággal kapcsolatba kerülve ezek a fiatal egyetemi káderek tudatára ébredtek az országos problémák valódi méreteinek és a leküzdésükhöz vezető kongói megoldásoknak, Mobutu egész egyszerűen féretette őket az útjából. Bőségesen van erre példa. Mi lett például Gérard Kamandával, Jacques Bongomával, Nkansa-Dolomingóval, amikor az amerikaiak őket ajánlották, mert a rendszer megszilárdításához szükség volt a tömegek és a lumumbista élcsapat támogatására? Gérard Kamanda, akit a köztársasági elnökség államtitkárává neveztek ki, és az új gazdasági politika egyik előmozdítója lett, Bomboko és Nendaka megtorlásának, s az amerikaiak pressziójának esett áldozatul, mert nem vették jó néven, hogy túl nagy szava van a nyilvánosság előtt. Mobutu, aki attól félt, hogy az igazi kongói nacionalizmus útjára talál lépni, leváltotta őt a kabinetjéből és úgy szabadult meg tőle, hogy kinevezte Addis Abebába, az Afrikai Egység Szervezete titkárságára. Jacques Bongoma ugyanilyen okokból távozott 1968-ban a köztársasági elnöki irodától, ahol addig gazdasági, pénzügyi és devizaügyi főtanácsos volt. Ami pedig Nkansa-Dolomingót illeti, miután ő volt a politikai vezetője a Köztársaság önkéntesei testületének (az FNM elődjének), leváltották funkciójából avval egyidőben, hogy fölforgató tevékenység vádjával betiltották a Kongói Diákok Általános Szövetségét (az UGEC-et).

És mi lett a sorsa szegény Stéphane Kashiama-Nkoynak, Kongó és a fiatalság egyik nagy reménységének. ennek a fényes jövő előtt álló fiatalembernek, aki a binzai ragadozók féltékenységeinek áldozatául esett? Nem, Mobutu egyáltalán nincs bizalommal a fiatalok iránt. Nem is képes rá.

Elmondok még egy bizonyítékot a fiatal kongói egyetemi káderek iránti bizalmatlanságra:

Tudvalevő, hogy Mobutu az egyenlítői tartományból származik. Bizonyos okok folytán, amelyeket nem részletezhetek ebben a könyvben, ez a kongói tartomány némi késedelmet szenvedett a köztársaság többi tartományához viszonyítva az iskolaügy területén.

Az Egyenlítő tanult emberei többnyire olyanok, akik valamilyen rokonukkal együtt fölkerültek Léopoldville-ba, és a főváros iskoláiban tanulhattak.

Ez a körülmény nem kerülte el Mobutu figyelmét, észrevette, hogy a saját szülőföldjéről származó kongói egyetemisták száma egy évtized alatt annyira lecsökkent, hogy az utánpótlás kezd komoly problémát jelenteni. Mit tett tehát az elnök? Mindenki legnagyobb méltatlankodása közepette törvényerejű rendelettel intézkedett, hogy az egyetemi ösztöndíjakat a jövőben a köztársaság tartományai közötti egyenlőségi alapon kell elosztani. Ami más szóval azt jelenti, hogy az állami költségvetés terhére megállapított ösztöndíjas helyeket kilenc felé kell egyenlően elosztani (nyolc tartomány és Kinshasa város között). Minden tartományra 44 ösztöndíj jut tehát, a fővárosra ugyanannyi.

Vajon igazságos ez az elosztás?

A számokkal kifejezett példa révén jobban meg lehet érteni a kérdés súlyosságát, és könnyebb ítéletet mondani.

Az egyszerűség kedvéért ragadjunk ki négy helyet: Kinshasa várost, valamint Közép-Kongó, Bandundu és Egyenlítő tartományokat.

Tegyük föl, hogy a statisztika a következő adatokkal szolgál: Kinshasa városban 30 középiskola van, átlag 5 végzős növendékkel; Bandundu: 50 iskola, átlag 5 növendék; Közép-Kongó: 40 iskola, 5 növendék; Egyenlítő: 5 iskola, 5 végzős.

Az egyenlő elosztás értelmében a következő helyzet alakul ki:

Kinshasa város: 44 ösztöndíjas hely 150 tanulónak.

Bandundu tartomány: 44 hely 250 tanulónak.

Közép-Kongó: 44 hely 200 tanulónak.

Egyenlítői tartomány: 44 hely 25 tanulónak.

Mi az eredmény? Míg az első három tartományi egység nem tudja, mit kezdjen az emberfölöslegével, addig Egyenlítő ki sem tudja meríteni a törvényes kvótáját, tehát olyan növendékek is ösztöndíjat kaphatnak, akik nem érdemlik meg, a többi tartományban pedig még a legértékesebbek számára sincs egyetemi vagy főiskolai hely.

Ez a számokra egyszerűsített példa nem áll messze az elnöki intézkedés által kialakított reális helyzettől. Igaz az, hogy minden kormányzatnak ügyelnie kell az elmaradott területek sorsára, és ezen belül az oktatás gy alakulására. Ám a megoldás nem az, hogy a fejlettebbeket fékezzük, hanem hogy az elmaradottakat ösztönözzük. A fejlődés élén haladóktól nem kívánhat-

jük, hogy megálljanak és bevárják, amíg a sor vége beéri, talán meg is előzi őket. Olyan ez, mint a folyóvízben: aki nem előre halad, az visszafelé megy; egyhelyben állni nem lehet. Márpedig meg kell állapítanunk, hogy Mobutu tábornok az elmaradt vidékek megmentésére olyan politikát alkalmaz, amelyik az egész ifjúság számára kulturális visszafejlődést jelent. Ez volna hát az ifjúsággal szemben érzett szeretetének nagyszerű jele? Az oktatás területén — a költségvetési hitelek 1966-os csökkenése óta — ez Mobutu második nagy bűne az ifjúság ellen.

Az afrikai tanári testület

Nincs szándékomban sokáig időzni ennél a kérdésnél, hiszen foglalkoztam vele már a pénzügyekkel kapcsolatosan. A kongói tanárok sohasem fognak az ő egyetemeiken oktató külföldiekkel egyenértékű képesítést szerezni, ha a kongói kormány nem segíti őket ebben. A nekik szánt tanársegédi státus eleve diszkriminatorikus jellegű. Ismerünk olyan fiatal kongói jogi és orvosdoktorokat, akiknek nem egy szakvizsgájuk is van, és mégsem jogosultak olyan tárgyak átvételére, amelyeket még csak nem is a legkipróbáltabb professzorok adnak elő, hanem éppen a fiatalok európai kollégái, gyakran évfolyamtársaik ugyanazon a tanszéken, és nemritkán alacsonyabb fokú képesítéssel. A külföldi professzorok, akiket anyaintézetük is támogat, meg a kormány hallgatása is, igen gyorsan mennek fölfelé a ranglétrán. És ha netán a hazai tanársegédek tiltakozó sztrájkot találnak kezdeni, Mobutu egyrészt fenyegetésekkel, másrészt korrumpálás útján hallgattatja el őket. Pedig ez a probléma nem is korlátozódik csupán a kongói tanársegédek ügyeire, hanem annál sokkal összetettebb.

Arról van szó, hogy biztosítani kell azon kongói tanerők képzetését és státusát, akik legalábbis egyenértékűek külföldi kollégáikkal, minthogy ez utóbbiaknak egy napon haza kell majd térniük hazájukba. Ezt a súlyos problémát pedig nem a repedések takargatásával s nem a „nesze fogd, aztán hallgass” megoldással kell rendezni, hiszen ettől az ország jövője is függ. Ha nem ügyelünk, úgy járunk, mint a dakari egyetem, mely a létreho-

zása után hosszú időn át nemigen képezett ki szenegál orvosokat, mert attól félt, hogy majd egyetemi tanszékeket követelnek maguknak. Nagyon messze volnánk ettől a szituációtól?

Tanulmányi ösztöndíjak otthon

Láthattuk, milyen fortélyos módon próbálja Mobutu — az ösztöndíjak odaítélésének fékezésével — a fiatalság felsőoktatási képzését akadályozni. De még ha lenne is valamely enyhülés, az alapvető probléma ugyanaz maradna.

E mellett a nyomorúság mellett született egy másik is, az ösztöndíjak összecszerúságáé. Igazán nem szeretném, ha demagógiával vádolnának. De képtelen vagyok a kongói diákoknak juttatott ösztöndíj összegét: havi 10 zaire-t, azaz 20 dollárt nem összehasonlítani a rendszer saját védelmére és presztízsére elherdált terméketlen kiadásokkal, vagy akár az érdemtelen (és nemzeti szempontból is érdektelen) személyeknek juttatott elnöki adományokkal és ajándékokkal. Márpedig 1967, 1968 és 1969 — a pénzreform következtében — vám- és adóbevétel szempontjából igen jó évek voltak. És vajon mire ment el ez a pénz?

Különben is, ezt Mobutu sem tagadja, az egyetemi káderek kiképzése csak hosszú távon gyümölcsöző befektetés. Mi sem lett volna természetesebb tehát, mint hogy a rendszer kihasználja a kedvező pénzügyi konjunktúrát, és könnyít a kongói diákok sorsán, kisegíti őket a nyomasztó pénzgondokból. Ilyen körülmények között nem nehéz megérteni az egyetemeinken szokatlan év végi bukások egy részét. És ez volt a fő oka az 1969. június 4-én lezajlott diáktüntetésnek is. Igaz ugyan, hogy a szakadás az UGEC-ben tömörült kongói diákság és a rezsim között immár 1967. november 3-a óta fennáll. Az UGEC megszilárdulásának mérföldköveit a számos sztrájk, tüntetés, az 1967. november 3-án megjelentetett fontos kiáltvány, majd a Humphrey elleni, 1968. január 4-i tüntetés jelzik. Mobutu, akit mindezek földühítenek, a Forradalmi Népi Mozgalom politikai irodája útján föloszlattatja az UGEC országos bizottságát, később egész egyszerűen úgy határoz, hogy beépíti a szövetséget az FNM ifjúsági szervezetébe.

A diákok fölháborodva a rendszer megannyi botrányos visszaélésén, amelynek napról napra tanúi, elkeseredve azon, hogy jogos ösztöndíjemelési kéréseik süket fülekre találnak, elhatározzák, hogy 1969. június 4-én békés tiltakozó menetben vonulnak az elnöki palota elé, s ösztöndíjaik emelését kérik.

Mobutu értesül titkos ügynökeiktől, és elrendeli, hogy a katonaság álljon riadókészültségben; még nagyon jól emlékszik Fulbert Youlou esetére, aki kénytelen volt egy ilyen népi megnyilatkozás nyomásának engedni. Így hát a diákok, mihelyt átlépik a *campus* határait, a Mobutu által hajnali háromkor odarendelt katonák torlaszába ütköznek. Miután sikerül a katonai záron túljutniuk, a békés szándék jeléül fehér zsebkendőt lengető diákokra vad géppisztolytűz zúdul a tábori csendőrség részéről. El lehet képzelni a diákok megdöbbenését az első sorokban haladó bajtársaik legyilkolásának láttán. Szétszóródnak, és későbbi időpontra találkozót beszélnek meg a városban. Amint ismét összeverődnek, újabb támadás éri őket a katonák részéről: ők ugyanis határozott utasítást kaptak Mobututól, lőjenek csak közibük, s akadályozzák meg, hogy a tüntetés eljusson az elnöki palotáig.

Ebben a mészárlásban Kongó mintegy száz ártatlan, fegyvertelen ifjút veszítette el: mindannyian annak estek áldozatul, hogy bíztak Mobutu emberségében.

Amikor e könyv lapjain mindvégig úgy mutattam be Mobutut, mint hataloméhes embert, aki mindenféle vérontásra képes a hatalom megtartásáért — bizonyára akadtak olyanok, akik rosszindulatúnak tartottak, de sajnos, se szeri se száma a példának, ezek közül a diákoké az egyik legkirívóbb. Ezeket a fiatal kongói diákokat, egy oly nemes ügynek e mártírjait, ugyan ki fogja megbosszulni? Harcostársaik elhagyták őket, elfelejtették őket, és nagyon kíváncsi vagyok, vajon június 4-én tisztelet adnak-e majd emléküknak.

Külföldi ösztöndíjak

1967-ben, amikor a Kongó és Belgium közötti politikai viszony az Union Minière-ügy következtében jelentősen megromlott, Mobutu tábornok elhatározta, hogy Kongó a saját erejéből biz-

tosítja azon kongói diákok ösztöndíjait, akik addig Belgium segítségét élvezték. A kormány ezzel kapcsolatban hangos propagandát kezdett, hogy növelje a népszerűségét a diákok körében. De mint az várható volt, az ösztöndíjak elosztása és odaítélése hamarosan elfajult. Akik evvel kapcsolatban többet szeretnének tudni, vagy a részletekre kíváncsiak, forduljanak azokhoz a fiatalokhoz, akik abban az időben Belgiumban tanultak. Nekem személy szerint nem sok értesülésem van e tárgyban, de annyit tudok, hogy az ösztöndíjakhoz szükséges pénzalapokat az államkincstár évről évre újította meg. Kezelésük Kongó brüsszeli nagykövetére, Ndzsabira volt bízva. Tudott dolog, hogy az összegek nagy része — hogy ne mondjam: túlnyomó része — olyan kiadások fedezésére szolgált, amelyeknek sem oktatási problémákhoz, sem a fiatalok képzéséhez nincs köze.

Az is tudott dolog, hogy az összegek másik része bizonyos kategóriába tartozó személyek utazási költségeire fordítottatott, akik Kongó excellenciás brüsszeli nagykövetének meghívására három-négyhetes kékutazásra érkeznek különböző brüsszeli lakásokba, az állam költségére. Ottani életükről mindössze annyit lehet tudni, hogy Brüsszelből való távozásukkor általában 70—80 kilogramm túlsúlyuk van, amit devizában kell megfizetni. Azt is tudja mindenki, hogy az esetek többségében a csomagok csipkét, nyloninget, parókát, luxuscipőt, ékszert, miegyebet tartalmaznak, vagyis csupa olyan dolgot, ami „a kongói diákok fejlődéséhez” föltétlenül szükséges. Ha valaki azt hiszi, hogy engem elragad a képzeletem, megnyugtathatom, módomban van e személyiségek nevét és címét megadni! De itt inkább hallgatok róluk, és csupán a jelenséget leplezem le.

Végezetül: arra is szolgálnak — már hogysisne szolgálnának! — ezek a pénzösszegek, hogy a diákok ösztöndíjat kapjanak. A kezelésük tekintetében két megkülönböztetést lehet rendszeresen tapasztalni: az egyik az, hogy nagy előnyt élvez a szebbik nem — könnyen kitalálható, milyen ellenszolgáltatás fejében. A másik az, hogy a kiváltságos tartomány szülöttei — azé, amelyik merő véletlen folytán az elnök és nagykövete szülőföldje — előnyben részesülnek; csak ezután következnek az összes többiek, akik, mint Kongóban mindenütt, a néma többséget alkotják, s meg kell elégedniük a morzsákkal meg a szánakozással.

Bizony, senkinek sem volna a legcsekélyebb ellenvetése sem, ha sajnálatos módon nem olyan közpénzekről volna szó, amelyeket a nemzeti közösség Kongó fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges káderek kiképzésére szánt. Ezen a területen — csak úgy, mint egyebütt — a kormány szép szavai inkább a szándékot jelzik, semmint a konkrét megvalósításra fordított gondot. A fiataloknak maguknak kell kezükbe venniük az ügyet.

Ellentmondások szociális téren

A kormány nyilatkozata: „1965. november 24-én azért vettük át a hatalmat, mert választ akartunk adni a nép óhajára, hogy tegyünk végre pontot az előző rezsim okozta nyomorúságokra és fogyatékokra.”

Ez egyike azon ritka alkalmaknak, amikor Mobutu (uralma eie-jén) egyáltalán említést tesz a népről. Minden nyilatkozatában a nemzeti büszkeség áll az előtérben, s minthogy lépten-nyomon összekeveri önmagát a nemzettel, meg is teheti, hogy nem emlegeti a népet, amely nem segítette őt hatalomra, amelyeknek nem tartozik semmivel — ahogy ezt később ki is mondja. Épp ezért nem nehéz észrevenni, hogy Mobutu uralma alatt a nép valamiféle szegény rokon szerepét tölti be.

Az előző fejezetekben láthattuk, hogyan fosztotta meg Mobutu a népet az alkotmány adta szuverenitás minden kellékétől, hogyan rabolta el alapvető jogait, röviden: a szabadságát, függetlenségét, amelynek megszerzéséért nem a katonák, hanem a nép hozott áldozatot. Megállapíthattuk azt is, hogy az új rendszerben a népnek nincs semminemű beleszólása a politikába; hogy milyen tudatlanságban tartják a népet gazdasági, pénzügyi, kulturális téren; nézzük meg, mit csinálnak vele a szociális haladás dolgában, vagyis azon a területen, amelyik aztán igazán elsődlegesen a népre tartozik.

Ide illenek a ragyogó Joseph-Albert Malula bíborosnak, Kinshasa érsekének szavai, amelyeket 1969. január 4-én egy szentbeszédében mondott: a Mobutu-rezsimnek semmi elosztási érzelke sincs a kongói néppel szemben, pedig — 1959. január 4-i mártíromságával — mégiscsak ő a kongói függetlenség megszervezője.

Vizsgáljuk csak meg a tényeket: abban a pillanatban, amikor Mobutu a hatalmat megszerezte — vagy ahogy ő szereti mondogatni, „összeszedegelte” —, a kongói munkás bére minimálisan 7500 KF volt, ami reális vásárlóértékben 2500 belga franknak felel meg. Ez azt mutatta, hogy mindazon válságok ellenére, amelyeken az ország átesett, a dolgozók sorsa szüntelenül javult. Az összehangolt intézkedések egész fegyvertára révén — folytonos béremeléssel, a kettős átváltási kulcs alkalmazásával, az árak ellenőrzésével, adókorlátozással — sikerült 1960 és 1965 között megduplázni a kongói dolgozók vásárlóképességét. Valóban, amikor 1960. június 30-án elváltunk Belgiumtól, a kongói dolgozók reálbére 1250 belga frank volt. Mobutu hatalomra jutásakor pedig az egyébként nem túl jól kereső munkás 2500 belga frank értékben tudott vásárolni. Mi a helyzet ma?

Mobutu a hatalomátvétel óta annyi emelést engedélyezett, hogy a dolgozók mai jövedelme havi 10 zaire körül van. De a bal kezével visszavette, amit a jobbal adott, mert időközben leértékelés volt, megszűnt a kettős átváltási kulcs, emelkedtek az adók, bevezették az üzleti forgalmi adót. Így aztán a kongói munkás valóságos vásárlóképessége 1970. január elsején havi 1000 belga frank.

Az 1967 második harmadában igen gyorsan végbement ár-emelkedés azt eredményezte, hogy az árak 1967 júniusa és 1968 júniusa között megduplázódtak. Utóbbi időponttól 1969 februárjáig az egészüket tekintve stabilak maradtak. Ám 1969 márciusától kezdve folytatódott az emelkedés, és az első kilenc hónap alatt 10 százalékot ért el. Ennek oka az volt, hogy az ipari országokban általános áremelkedés ment végbe, s ezzel egyidőben romlott a zaire árfolyama a fekete piacon, ez viszont megmutatkozott az importált cikkek árainál. A kinshasai piac kiskereskedelmi árai, amelyeken elég pontosan lemérhető a kongói dolgo-

zó vásárlóképessége, a Lovanium Gazdasági és Szociális Kutató-intézet (IRES) számításai szerint 1937 júniusától 1938 júniusáig 87,2 százalékkal emelkedtek, de az 1938 júniusa és 1939 szeptembere közötti emelkedés — a Kongói Nemzeti Bank 1938—1939-re szóló évi jelentése szerint — 108 százalék volt. Márpedig már az 1963-as devalváció következtében is egyharmaddal emelkedtek a kiskereskedelmi árak. 1966-ban 26 százalékos emelkedést állapítottak meg. És ez a fejlődési görbe kizárólag a kinshasai háztartások fogyasztási cikkeinek piaci áraira vonatkozik.

Ez kétségkívül a leglátványosabb visszafejlődés, amelyet egy kormányzat elérhet. Minthogy azonban a kormány irányító tevékenységét senki sem ellenőrizheti, ez csakis a szokásos haszonélvezőknek és a Mobutu teremtetten új burzsoá osztálynak jóvedelmezhet. Föltehetjük azonban a kérdést: hogyan állhatott elő ez a helyzet? Az nem véletlen, hogy a devalváció egybeesett a parlament fölloszlatásával. Tudjuk, hogy még 1966 novemberében Mobutu árulásnak tartotta a leértékelést; elsőül a világbank pénzügyi szakemberei győzték meg arról, hogy az állami deficitet, mely 1967. június 24-én 80 milliárd KF volt — szemben az 1965. november 24-i 29 milliárddal —, csakis devalváció segítségével lehet behozni. Ahhoz, hogy ezt mindenféle közvéleményborzoló sajtókampány mellőzésével véghezvihessék, erős hatalomra volt szükség; vagyis elkerülhetetlen volt a parlament semlegesítése, hiszen annak vitái során óhatatlanul fölmerültek volna a kormány által a június 24-i reformot követően hozott intézkedések is. A semlegesítést tehát mindenekelőtt végrehajtották. Mobutut csak a hírhedt 80 milliárdos deficit fölszámolása érdekli, mert ebből egyedül az ő uralmának tizenhét hónapjára 51 milliárd esik. (Jegyezzük meg futólag: Csombe deficitje tizenöt hónap alatt 21 milliárd; Mobutué tizenhét hónap alatt 51 milliárd, plusz az említett rejtélyes 8 milliárd.)

Az 1967. június 24-i leértékelés második súlyos következménye az, hogy a június 24-e utáni, a vásárlóerő növelését célzó intézkedések már nem a kormány illetékességi körébe tartoznak, hanem a Kongói Nemzeti Bankéba. Márpedig: a Nemzeti Banknál érdekelt külföldi tisztviselők, tehát épp azok, akiknek módjuk volna a dolgozókra nézve kedvező javaslatokkal élni, szorosan együttműködnek a magánbankokkal, ezek pedig függenek a

Kongóban működő külföldi társaságoktól. Előáll tehát a következő paradox helyzet: a kongóiak egészen vásárlóképességéről, a külföldi érdekeltségeknek teljesen alávetett Nemzeti Bank gépezetén keresztül végső soron a munkáltatók döntenek. A kormány ma már tökéletesen tehetetlenül áll a helyzettel szemben. Ha fölemelné a szavát, a szakértők azt válaszolnák, hogy amennyiben fizetésemelést akar, megcsorításokat kell tennie az állam belső kiadásainak rovatában, ehhez pedig Mobutu nemigen ragaszkodik... A magánszektor pedig a maga részéről meglobogtatja örökös fenyegetését, hogy bércemelések esetén munkáselbocsátással válaszol! De 1930 óta ezek az üzemek nem zártak be.

Miután a szakszervezetek elárulták a küldetésüket, a kongói nép becsapva, rászedve áll az egész pénzreform-művelet közepette, amelyet elejétől végéig az ő kárára valószínűsítették meg. De minthogy a szavát nem hallathatja sem a politikusok, sem a szakszervezetek útján, néha-néha szükség van egy főpap beavatkozására, aki megbélyegzi azt a katasztrofális helyzetet, amelyben a kongói nép senyved, miközben a kormány hivatalosan azt hirdeti, hogy a termelés minden szektorban emelkedett, és az állami költségvetési mérleg egyensúlyban van. És itt állunk annak az undorító ellentmondásnak a kellős közepén, amelyről maga Mobutu mondta nemrégiben a kongói népnek: „Kongó potenciálisan a világ egyik leggazdagabb országa, de olyan ország, amelynek lakosai planétánk legszegényebb népei közé tartoznak.” Mobutu tehát kihívást intézett a helyzet ellen és azt ígérte, hogy 1970-re fölszámolja a sötét nyomorúságot, amelyben „hőn szeretett népe” él. De senki sem felejtí el egyhamar, milyen élénken és milyen szofisztikusan válaszolt 1969. január 4-én Malula bíboros közbenjárására.

Egy gyűlés folyamán, amelyet Kenga helységben tartott, alig néhány órával Malula bíboros szentbeszéde után, Mobutu magából kikelve jelentette ki, hogy azoknak a papoknak, akik vele akarnak szembeszegülni, legyen bátorságuk kiállni a politikai porondra, s ne a szószékből csináljanak szakszervezeti szónoki emelvényt. „Azt vetik a szememre — mondta —, hogy nem folytatok igazságos elosztási politikát. Az én kormányom a szociális igazság politikáját folytatja. Sem az Egyesült Államokban, sem Franciaországban, sem Belgiumban sohasem volt a minisz-

terek fizetése egyforma a munkásokéval. Az én kormányom a szociális igazság politikáját folytatja. Az én kormányom kórházakat épített, és épp most tervezi egy kórházhajó építését, ez nem szociális igazság?" Mint láthatják, erősen mellébeszél, s nem válaszolt a kinshasai érsek fölvetette kérdésre a dolgozók vásárlókéességének romlásáról, arról a nagyfokú romlásról, amelynek megszüntetésére a kormány részéről semmiféle komoly intézkedés nem történt.

A közegészségügy

Ez az a terület, amelyen a kormányzat mérlege végképpen csődöt mutat. Már 200 kilométernyire a fővárostól akad olyan kórház vagy beteggondozó, amelyben egyetlen nivakin vagy aszpirin tabletta nincs, olyannyira, hogy a nagy járványok újra pusztítani kezdenek egész országrészekben, a kormány szeme láttára. De arra van elég pénz, hogy botrányos díjazásokat és fizetéseket adjanak a központi gyógyszerraktár tisztviselőinek, akik egy belga csoport alkalmazottai, s ugyanakkor a hazai orvosoknak éhbért fizessenek, ami csak elkeseríti őket; annyira fölháborítja őket a szemük előtt lejátszódó botrány, hogy nem is hajlandók belföldön dolgozni.

A szakszervezet

Minden rezsim, még a legfasisztább is, engedélyez a népnek egy fogódzkodót, mert régi história, hogy a birkára a pásztor ügyel, de valakinek a pásztorra is ügyelnie kell. Ez a helyes birkatartás *sine qua non*-ja. Márpedig Kongóban, ahol Mobutu önmagát bízta meg a pásztorkodással, nincs megengedve, hogy a pásztort is őrizzék. Mi a biztosíték arra, hogy nem lopja el vagy eszi meg a birkákat?

Miután politikai téren rászedte a népet, remélni lehetett, hogy legalább a szakszervezetnek megengedi, hogy a nép szavát közvetítse. Az, hogy a szakszervezeteknek fuzionálniuk kellett, föl-oszlatás terhe mellett, az még hagyján! De az egyetlen szakszervezet a kormány szerve lett, amelyet az állam rendszeres se-

gélyben részesít, s amely föl hagyott mindennemű valamirevaló szociális probléma megvitatásával. De hogy is vitatkozhatna? A szakszervezeti vezetőket a kormány tagjainak tekintik, és háromszoros fizetés kapnak. A négy legfontosabb vezető 1969 szilveszterére egy-egy Mercedes 280 S kocsit kapott Mobututól ajándékba a kormány nemzetmentő munkáiban való részvételeért. Mégis, van ezek között az emberek között értékes is, aki ismeri a dolgozók valódi problémáit. Tudja például, hogy a bérek 1965-höz képest 150 százalékkal csökkentek; tudja, hogy az állami költségvetés 18 százaléka megfoghatatlan irányban távozik; tudja, milyen mechanizmusok állnak mindennemű, a kongói dolgozók anyagi körülményeinek megjavítását célzó kísérlet útjában! De egyrészt félnek, mint mindenki, másrészt korrumpálva vannak, és semmit sem tehetnek a nép követeléseinek védelmére. Egy szó mint száz, ebben a formájukban nem méltóak a kongói munkások és parasztok bizalmára.

Ellentmondások katonai téren

Mint tudjuk, a hadsereg mindig tabu volt Kongóban, s így belső ellentmondásait meglehetősen nehéz a kívülállónak megragadnia. Egyébként arra is szükség van — és ezt ne is vegyék zokon katonatestvéreink —, hogy a kongói problémák vizsgálatakor félretegyük az útból ezt a tabu jelleget. A valóságban a hadsereg a kongói nép szerves része, amelynek feladata a védelem és a biztonság szolgálata. Szükséges tehát, hogy a nép — mint első számú érdekelt — bármikor elmondhassa a véleményét vagy aggályait a hadsereg működésével kapcsolatban. S minthogy a gyakorlatban bebizonyosodott, hogy a kongói hadsereg két ízben is alapvetően megváltoztatta az ország történelmének a menetét, helytelen volna a könyvben hallgatni a hadsereg problémáiról. Minden kongóinak tudatában kell lennie annak, hogy a hadsereg a kormányzás egyik tényezője, következésképpen fejlődése mindenkit érintő ügy, nem csupán egyetlen embert, aki az összesség tudta nélkül és kárára — hasznot húzva a hadsereg fegyelmének és függetlenségének tényéből — összeesküvéseket szövöget a nép és annak törvényes képviselői ellen, megkaparintja a hatalmat s a népet avval nyomja el, ami őtőle ered.

A független Kongó immár nem lehet meg egy zsoldoshadsereggel — legyen az akár fekete, akár fehér —, amelynek célja az embernek ember által való szégyenteljes kizsákmányolása. És még ha az a kizsákmányolás, bármilyen rossz legyen is, hasznát jelentene a kongói katonák nagy tömegeinek! Sajnos, még azt sem! Egy klikk látja a hasznát, egy kiváltságos kaszt.

1960 óta akkora félelmet ébresztettek bennünk a hadsereg iránt, hogy mi magunk is hagytuk kialakulni azt a mítoszt, hogy a hadsereg állam az államban. Márpedig a katonának, aki maga is a népből jött, csakis úgy van létjogosultsága, ha akként biztosítja a polgárok védelmét, hogy közben segít az ország fejlődése és haladása céljainak megvalósításában, nem pedig akként, hogy a saját honfitársainak hóhéra.

Hova vezet bennünket Mobutu katonai politikája? Személyes hadsereg létrehozásához? És milyen célból? Azért-e vajon, hogy egy szép napon, amikor a nép megtagadja tőle bizalmát, szembeszegülhessen vele? Való igaz, 1965 óta különös jelenségnek lehetünk tanúi: Mobutu, miután a szülőfalujában, Kota-Koliban előretolt bázist létesített, ahol a tényleges állományú kommandók egyötöde egyenlítői származású, két új megkülönböztető intézkedést hozott:

A fegyveres erők sorozása országos viszonylatban bizonyos szelekció alapján történik. A Mobutu által veszélyesnek minősített országrészek nem adhatnak újoncot. Tény és való, hogy bizonyos vidékek — noha kétévenként sorozás van — öt év óta nem állítottak katonát. Merő véletlenségből éppen a következő vidékekről van szó: Közép-Kongó, Bandundu, a két Kasai tartomány és Katanga.

Ugyanez a megkülönböztető gyakorlat érvényesül a különféle külföldi akadémiákon — Belgiumban, Franciaországban, az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában és Izraelben — tanuló tisztjelölteknél is. Az ösztöndíjakat is a Mobutu által személyesen kiválasztott jelöltek kapják, nem képességeik, hanem kizárólag regionális válogatási szempontok szerint. És a honvédelem kabinetirodája egyáltalán nem fészélyezi magát, amikor a rádió útján bejelenti, hogy a katonák és ösztöndíjasok kiválasztása kizárólag ilyen meg ilyen tartományok jelöltjeiből történik, a többi tartomány pedig ki van zárva... Az óvatossági intézkedé-

sek ekkora tömege veszélyt jelent az ország jövőjére nézve. A nép tehát nem tűrheti ezt tovább.

Végezetül helyes lesz ezt a hadseregről szóló fejezetet azzal zárni, hogy noha a hadsereg a köztársaság egyik fő „költségvetés zabálója”, e költségvetés oroszlánrésze bizonyos kiváltságos tisztekhez vándorol — már utaltam rájuk —, nem pedig a kőzkatonákhoz, akiknek helyzete semmiben sem különbözik a többi kongói dolgozótól.

Alkalmam volt tizennyolc hónapig e kiskatonák között élni. s képet kaphattam arról, hogy életkörülményeik egyáltalán nem fényesek. A kongói katona — ellentétben egyik-másik feljebbvalójával — tele van a nép iránti jóérzéssel, s amikor sikerült valamelyikkel szóba elegyednem és megkérdezni tőle, mi az oka ennek-annak az intézkedésnek, azt felelte: „Ez a maguk dolga, politikusoké. Mi, kongói katonák, mi olyan apátlan árvák vagyunk, akik apukának szólítunk bárkit, aki anyánkat, a kongói hadsereget feleségül veszi. Tegnap még azt kívánták, hogy tartóztassuk le Csombét. Megtettük. Ma azt kívánják, adjuk meg neki a tiszteletet, jól van, megadjuk neki, mert maguk politikusok úgy döntöttek, hogy visszaüljön a hatalomba.”

„De mégiscsak maguk, katonák hozatták vissza Csombét a hatalomba, Mobutu csak a maguk szócsöve volt!”

A katona nagyot nevetett, és azt felelte: „No, és kicsoda Mobutu? UGYANOLYAN POLITIKUS, mint MAGUK, a különbség csak az, hogy tábornoki egyenruhát visel!”

Így érez az egyszerű kiskatonák nagy többsége.

Ellentmondások az igazságszolgáltatás területén

Kormánynyilatkozat: „Most, hogy helyreállt az igazság és az erköcs légköre, most, hogy a megújulás irányzata uralkodik, az új kormány nekiláthat a nagy problémák megoldásának.”

Ezen a területen talán még a többenél is kevesebb újdonsággal tudok a könyvet figyelmesen lapozgató olvasónak szolgálni. Az igazságszolgáltatás — Mobutu hatalomra jutása óta — minden

formájában ismeretlen. Mert nem az számít, hogy hány ügyészt vagy bírót nevezett ki Mobutu, hanem az, hogy milyen szerepet játszanak az ország igazságszolgáltatásában. Minden olyan ítéletet, ami politikussal, vagy valamely ellenlábassal kapcsolatos, előbb Mobutunak kell beterjeszteni. És ha megeskik, hogy egy bíró — felelősségének tudatában — élni akar a függetlenségével, Mobutu a tudtára adja, hogy amíg ő a kongói állam feje, nem tűri a „jogászai zsonglörködéseket”. A bírónak az a szerepe, hogy a Mobutu által hozott ítéletet kihirdesse, és azon mód végrehajtassa.

Azok számára, akik nemlalan kételkednének állításomban, álljon itt alátámasztásul néhány adat. Emlékezzünk a pünkösdi ügyre, amelyben az ítéletet Jean-Jacques Kandé huszonnégv órával a hivatalos komédia megkezdése előtt tette közzé: kérdezzék csak meg Kabeya bírót a Csombe—Csipola ügyről, amelyben ő mondott ítéletet, távollétében halálra ítélve az első és kivégeztette a másodikat 1967 júniusában.

És a Mulele-ügyben? Azt jelentették, hogy zárt tárgyaláson jelent meg, s hogy fellebbezett, ám akkor már 48 órája kivégezték.

A közvélemény — még az a réteg is, amely a leginkább ellenében állt Pierre Mulele politikai múltjával — egyöntetűen elítélte azt, ahogy Mobutu sommásan likvidálta ezt az embert, aki öt éven át a kongói ellenállás vezére volt.

Azokról a főlháborító körülményekről, amelyek között Mulele átszállítására sor került, s amelyek között kivégezték, igen kevés részlet szűródött ki.

Nagyon sokat elmélkedtek Mulele ítélet nélküli kivégzéséről. Jómagam az ellenállás idején is vadul elleneztem a pusztítást, meg ezer és ezer ártatlan ember lemészárlását, vagy Kwilu megsemmisítését, amelynek hatása még huszonöt év múlva is érezhető lesz. De más dolog egy politikai módszert, mely legfeljebb az ókorhoz volna méltó, elítélni, és megint más egy harcost, egy politikai személyiséget úgy likvidálni, hogy aljas módon csapdát állítanak neki, mint Mobutu tette Pierre Muleléval, kiváliképp, ha azt is tudjuk, hogy Bomboko a tárgyalásnál a kormány és Mobutu tábornok hitelét és tisztességét is latba vetette, még ha az adott szó nem jelent is számára semmit. Nemcsak

hogy visszaélt Mulele jóhiszeműségével, de kivégzését a lehető legbarbárabb módon hajtatta végre.

Mulelénak — úgy is mint emberi lénynek, mint volt ellenállónak, mint olyan valakinek, aki a kormány becsületszavát bírja — joga lett volna a nyilvános tárgyalásra, ha már úgy ítélték meg, hogy megbocsáthatatlan bűnt követett el. De eszük ágában sem volt pert rendezni neki; kivégezték, hallatlan kínzások után: nemiszervét letépték, szemét megvakították, mindkét kezét levágták, majd kövel töltött zsákba zárva, élve bedobták a Kongó folyóba. Ezután Mobutu megrendezte a bejelentést: „Mulelét zárt ajtók mögött elítélték, majd kivégezték.” A közvéleménynek joga van tudni, hogy Mulelét semmiféle zárt ajtók mögött nem ítélték el, hanem élve dobták a Kongóba, még azon az estén, amikor Mobutu visszaérkezett észak-afrikai körútjáról, közvetlenül a De Boeck parkban tartott gyűlése után.

Ennyit ér Mobutu szava. Ugyanígy adja később a szavát a külföldi bankembereknek, mondván, hogy amíg ő lesz Kinshasa-Kongó elnöke, az ő gazdaságpolitikájából ki van zárva mindenemű államosítás — ám mihelyt visszaérkezik Kinshasába, elkobozza a COMINIÈRE javait, összes leányvállalatait zár alá helyezi. Itt is, mint már nemegyszer, csak az érdekel bennünket, hogy mit ér annak a szava, aki Kongó sorsát tartja a kezében...

Mekkora volt a fölháborodás a GÉCOMIN-ügyben, amikor a fellebbviteli bíróság, nem lévén képes Kibwé és Sesco ellen semmiféle vádat bizonyítani, egyszerűen fölmentette mindkét vádlottat! Mobutu, mihelyt értesült róla, kiadta az utasítást, hogy a vád föllebbezzon a Legfelsőbb Bírósághoz, másrészt, hogy tartóztassák le a fölmentett személyeket. Persze, ki akarta tölteni a bosszúját Kibwén, akire — szerencsétlenségére — az a föladat hárult, hogy mint a GÉCOMIN elnöke, fölhívja Mobutu figyelmét bizonyos kötelességeire és a nép igazi érdekeire.

Íme, így fest az igazságosság Mobutu és rendszere alkotta légköre. Nincs és nem is lehet sem igazság, sem erkölcs egy olyan zsarnoknál, aki a XX. század kellős közepén a saját kénye-kedve szerint merészeli kezelni egy 20 millió lakosú ország nemzeti költségvetésének a felét — olyanféle célokra, amelyeket példaképpen említettünk; nem létezik erkölcsiség olyan ember számára, akit az szórakoztat, ha becsapja a népét, miköz-

ben forradalmi szölamokkal szerzi meg a kiéhezett lakosság rokonszenvét, holott soha, egyetlen kongói politikus nem volt a külföldnek annyira alávetve, mint éppen ő; aki az összes kongóit nagy gyerekeknek tartja és naphosszat ringatja a rádióadásaival, amelyek egyebet sem tesznek, mint ünnepelik s dicsőítik a Nagy Hőst: Joseph-Désiré Mobutu altábornagyot, az állam fejét, a kormány fejét, a Forradalmi Népi Mozgalom elnök-alapítóját, a hadügyminisztert, a volt Frontharcosok miniszterét stb stb És ez elég is „hélóta” népének megnyugtatóására.

Mindabban, amit Mobutu művel, nem lehet semmiféle érdemet, legyőzött nehézséget fölfedezni. Ki ne volna képes kiszolgáltatni hazáját a fasizmusnak, a fosztogatásnak, a züllésnek, a korrupciónak, a törzsi szemléletmódnak, a hazugságnak és erőszaknak? Nem kell ehhez semmi, bármelyik kalaritor, egy Al Capone is képes elhinteni a bizonytalanságot, a rettegést. Minden bandita képes a félelem meghonosításával teljesen a saját kezébe összpontosítani egy egész dzsungel ellenőrzését, melyben attól fogva nyilvánvalóan a „béke” lesz az úr. Nos, Kongó öt esztendő óta ilyen dzsungelre hasonlít, mely Mobutu és gazdái rezervátuma, s amelyben szégyentelenül aknázzák ki az ország kincseit a kongóiak kárára, akik nyomorban sínylődnek ugyan, de félnek Mobutu terrorjától. Azonban ilyen helyzet, amelyben egy egész nép, húszmillió ember érzi a függetlenségét megrobolva, nem tarthat örökké. Hamarosan eljön a nap, amelyben Kongó fiai megbosszulják minden mártírjuk vérért, fölemelik a fejüket és összetörik a neokolonialista ígát, hogy újra meghódítsák a függetlenséget.

Mobutu afrikai politikája

Mi sem volna illuzórikusabb Afrika részéről, mint azt hinni vagy remélni, hogy Kongó, Mobutuval az élén, egy szép napon fölsorakozik azok mellé a haladó vagy semleges erők mellé, amelyek Afrikában a gyarmatosítás és az imperializmus ellen harcolnak. Mind a belső helyzet általunk elvégzett elemzése, mind Mobutu függése a CIA-tól, továbbá az a körülmény, hogy az amerikaiaknak szükségük van arra, hogy támogassák hűséges barátjukat, megannyi bizonyíték az esetleges kétkedők számára:

Mobutu a neokolonialisták táborának elkötelezettje. Minden egyes cselekedete szintiszta reformizmus, és ha néha-néha kiad is egy forradalmian megfogalmazott nyilatkozatot, azt csakis azért teszi, hogy Afrika részéről valamilyen előnyt csikarjon ki személyes presztízsének növelésére, semmi esetre sem az afrikai forradalom érdeke lebeg a szeme előtt.

Ha Mobutu támogatja a Nyugat-párti Roberto Holden állítólagos emigráns-kormányát, akkor az azért van, mert Holden Mobutu angolai megfelelője a CIA zsoldjában, tökéletesen élpolgárosodott, négy vagy öt ingatlana van Kinshasában, amelyet részben az Angolai Főlszabadító Bizottság által rendelkezésére bocsátott összegek segítségével, részben az amerikaiak és Mobutu segítségével szerzett. Aki Mobutu magatartását akarja megítélni, elég, ha azt a kérlelhetetlen ellenszenvet veszi alapul, melyet az angolai népi főlszabadító mozgalom és valamennyi főlszabadító mozgalom irányában érez, vagy viselkedését Dél-Afrikával szemben, amellyel Kongó mind a mai napig kereskedelmi kapcsolatban áll. És ha valaki fölteszi a kérdést, hogyan kereskedhetik Kongó Dél-Afrikával, Mobutu azt feleli, széles mosollyal: „Első Kongó érdeke! Az Afrikai Egység Szervezete erőtlen próbálkozásai csak azután jönnek!”

És egycsek erre az emberre akarják bízni az Afrikai Egység Szervezete egyik vezető szerepét! Micsoda naivság! Avagy, egyszerűen csak: mekkora kompromisszum!

Mobutu Kongója holmi dzsungelhoz hasonlít, amelyben a terror az egyetlen törvény. A kongói nép engedelmességét és hallgatását Mobutu eszmei gazdái a béke jeleként értékelik. Igen, béke ez, csak éppen vulkánon nyugszik. Akármilyen semmiség elég lenne ahhoz, hogy a kráter kitörjön. De addig is, Mobutu, úgy tűnik, erre a látszatzabkére akar építeni, mert újra az urnák elé szólítja népét, és újabb hétévi megbízatást kér tőle. A fogadást már eleve megnyerte!

ZÁRSZÓ

Kedves olvasó! E könyv megírásakor négy fő cél vezérelt: Bemutatni, hogy mik is voltak tíz esztendő óta a kongói válság valódi okai;

Helyreállítani a történelmi igazságot bizonyos olyan eseményekkel kapcsolatosan, amelyek rányomták bélyegüket Kongó független, ifjú nemzedékének életére;

Összehasonlító képet nyújtani az olvasó — és különösen a kongói olvasó — számára az első kongói parlament kormányfőiainak és az 1965. november 24-i államcsíny teremtette katonai rezsim embereinek tetteiről;

Fölhívni a kongói népet, ébredjen újra öntudatára és rázza le Mobutu neokolonialista igáját.

Vajon sikerült-e az első lapok folyamán eléggé megközelítenem a kongói valóságot ahhoz, hogy az első három cél megvalósult legyen?

A választ az olvasónak kell megadnia. Én azonban még egyszer az elnézését kérem, s szeretném, ha figyelembe venné, milyen körülmények között íródott e könyv. Bocsássa meg tökéletlenségeit, hiányosságait, és ne feledje, hogy ez a könyv nem klasszikus történelmi munka.

Amikor azokat a füzeteket írogattam, amelyek e könyv publikálásának alapjául szolgáltak, az egész munkához mindössze a magam emlékezete állt rendelkezésemre (mindennemű írásos jegyzet nélkül), meg két CRISP-kiadvány, a *Congo 66.* és a *Congo 67.* Ahol ezekből a munkákból merítettem értesüléseimet, ott utaltam e forrásra is.

Mármost természetes az is, hogy a közel negyvenéves ember emlékezete, a bebörtönzés megpróbáltatásai, a mindennapos

hajsza, a rendőri felügyelet viszontagságai után, nem őriz meg minden apró részletet az elmúlt tíz év politikai életében bekövetkezett ilyen vagy olyan nagyobb események előidéző okaiból. Azt hiszem azonban, hogy a könyv különböző részeiben helyesen próbáltam meg az eseményeket tételelem alátámasztására fősorakoztatni, s ezt mintegy összegezőként megállapíthatom. A kongói válságot kívülről akarták, tartották fön és táplálták. E válság értelmi szerzője a fináncőke és az imperializmus volt és maradt, melynek legfőbb ügynőke Kongóban a CIA. Ez pedig egy újgyarmatosító, MOBUTU árnyékában dolgozik.

Láthattuk, miképpen fedezte föl magának az imperializmus, a kommunizmus elleni harc örvén Mobutut, akit teljesen meg lehet nyerni, ha a burzsoázia felé húzó vágyait kielégítik. Kongói viszonylatban végső fokon őrá hárul a valódi és kézzel fogható felelősség Patrice Lumumba meggyilkolásáért. Mobutué a súlyos felelősség a mesterséges válság fönntartásáért, mely Kongó annyi fiának életét követelte. S ebben egyedül a hatalomra jutás szándéka vezérelte. Föltártam, mi módon ragadta magához a nemzet, a nép fölötti hatalmat Mobutu, miután sorra elárulta volt feletteseit, csakúgy mint volt barátait.

Elemző tanulmányban fedtem föl az olvasó számára a Mobutu-rezsim mind jobban szaporodó belső ellentmondásait. Lelepleztem a közügyek intézésében, alkotmányos, politikai, jogi, hivatali, pénzügyi, gazdasági, kulturális, szociális és katonai téren megnyilvánuló súlyos visszaéléseket. Remélem, ez a tanulmány hozzásegíti majd az olvasót, hogy maga ítélje meg: megérdemli-e Mobutu a kongói nép bizalmát, igen vagy nem?

Abban a kérdésben, hogy érdemes-e Mobutu a kongóiak és Afrika bizalmára, az 1965 óta egyébként is zsibbadtságban leledző Afrikáéra, amelyben még olyan emberek, mint Nkrumah vagy Nasszer sem tudták fölmérni a Lumumba és Kongó fölötti amerikai győzelem jelentőségét — ebben a kérdésben a tagadó válasz az elmondottakból következik. A kongói drámában a független Afrika jövője forog kockán. Lumumba fizikai megsemmisítése, a forradalmárok és haladó gondolkodásúak ellen folytatott háborúság, Mobutu hatalomra segítése, mind-mind az imperializmus afrikai tevékenykedésének egy-egy sarkpontja volt. Attól fogva, hogy — akárcsak Algériában — a függetlenségért

vérüket ontó kongóiakat sikerült semlegesíteni, már minden lehetséges volt. És a sor Lumumbával kezdődött, majd folytatódott Nkrumah és Mobido Keita bukásával. Mint nemrégiben láthattuk, Sekou Touré is veszélyben forog. Az az Afrika, amelyik magára hagyta Lumumbát, maga vette az igát a nyakába. Ez az iga: az első gyarmatosításnál is veszesebb új hódítás.

Abban a pillanatban, hogy ez a könyv megjelenik, s azon nyomban, hogy Mobutu tudomást szerez róla, magánkívül lesz. Szinte hallok a szitkozódásait: Micsoda?! Hogy valaki dzsungeltörvénynek merje nevezni üdvös tevékenységünket? Hát ez elviselhetetlen!

És azonnal záporozni kezdenek az önkényes intézkedések:

— Abszolút tilalom a könyv behozatalára a Kongói Demokratikus Köztársaság területére;

— Bírósági ítélet-komédia rögtönítélő törvényszékkel, hazaárulás ügyében: az ítélet előre ismeretes: a szerzőt halálra ítélik, megfosztják kongói állampolgárságától, javait elkobozzák; amennyiben nincs jelen, az ítélet távollétében hozatik;

— Minden elképzelhető anyagi és emberi erőforrás — ide értve a CIA szolgálatait is — azonnali mozgósítása egy Csombe-típusú, újabb emberrablás érdekében, a „csomag” Kinshasába szállítása, és az 1966. június 2-ihoz hasonló, nagy nyilvános népünnepély megrendezése;

— A legkülönfélébb háborgatások mindazok ellen, akikkel távolabbi vagy közelebbi kapcsolatot tartok, beleértve a családtagokat is;

— Befeketítő hazugságkampány a rádióban és a sajtóban, hiszen mindkettő 1965. november 25-e óta Mobutu kizárólagos tulajdonát képezi.

Mobutu a tőle megszokott módszer szerint, mely olyan jól bevált, valahányszor Kongóban komoly és súlyos probléma merült föl, a közvélemény — és különösképpen a kongói válság felett rosszul tájékozott külföldi közvélemény — megtévesztésére és félrevezetésére, a legapróbb részletekig kidolgozott összeesküvést eszel ki, hazaárulással egybekötve stb.

Nyolc vagy tíz napon át a rádió és a sajtó kemény kampány-
nyal dolgozza meg a jónépet Mobutu érdekében. És minthogy
egyedül ő rendelkezik információs eszközök fölött, amelyekhez
más kongói hozzá sem férhet, a végén be fogja bizonyítani, hogy
letartóztatásai és ítélet nélküli kivégzései indokoltak.

Tudatában vagyok mindezeknek. De csak egyet tudok vála-
szolni: ha Mobutu azt állítaná, hogy az e könyvben foglalt állí-
tások nem felelnek meg az igazságnak, azt ajánlom, tegye lehe-
tővé, hogy a kongói nép és általában a közvélemény szabadon
hozzájuthasson a könyvhöz. Velem együtt vesse alá magát a nép
döntésének, hiszen a nép — az ő kifejezésével élve — teljes oda-
adásával mellette áll; és ne nyúljon a gyengék fegyveréhez, a
brutális erőszakhoz. Amennyiben a kongói nép — szabadon! —
elítéli e könyvet, én mint demokrata, alávetem magam ítéleté-
nek.

1970. november

Adula, Cyrille (sz. 1923) 1958 októbere, a megalapítás óta a Kongói Nemzeti Mozgalom elnökségének tagja, de 1959 júliusában szakít Lumumbával. 1959 decemberében részt vesz Brüsszelben a CISEL kongresszusán. 1960 áprilisában szenátor. Lumumba ellenfele. A kormány elnöke 1961 júliustól 1964. június végéig. Utána, Mobutu uralma idején brüsszeli, majd washingtoni nagykövet, később (Bomboko leváltása után) 1969. augusztus 2-től 1970. december 5-ig külügyminiszter.

Anany, Jérôme (sz. 1919) 1960: Kivu szenátora. Az Adula-kormány honvédelmi minisztere 1962—1964. Belekeveredik a „pünkösdi összeesküvésbe”, és 1966. június 2-án fölakasztják.

Bamba, Emmanuel Simon Kimbangu tanítványa. A gyarmati uralom alatt tíz évet tölt börtönben. 1960-ban és 1965-ben szenátor. 1962-ben pénzügyminiszter. Kimba kormányában a közhivatalok minisztere. Belekeveredik a „pünkösdi összeesküvésbe”, 1966. június 2-án fölakasztják.

Bangala, Alphonse a kongói hadsereg katonája, őrnagy és a KNH parancsnoka Kivu-Maniemában. Mobutu kinevezi Kinshasa katonai kormányzójává, fontos szerepe van a „pünkösdi összeesküvés” konstruálásában. 1968. december 24-én maga is gyilkossági ügybe keveredik, életfogytiglani börtönre ítélik.

Bobozo, Louis a fegyveres erő tagja. 1960 júliusában kinevezik Thysville-ben a Hardy-tábor parancsnokává. 1964-ben tábornok, 1965 novemberében Mobutu államcsínyre következményeképpen a KNH főparancsnoka.

Bolikango, Jean (sz. 1908) 1960-ban PUNA képviselő, Lumumba ellenfele. Miniszter Ileo kormányában. Miniszterelnök-helyet-

tes Adula kormányában (1961—1964). Munkaügyi miniszter a Mobutu államcsíny után alakult Mulamba-kormányban. 1966-ban leváltják.

Bolya, Paul (sz. 1924) Orvosi asszisztens. Lumumba kormányában államminiszter, később egészségügyi miniszter, majd Ibo kormányának közhivatali minisztere. Miniszter Adula kormányában is. 1965-ben Conaco képviselő.

Bomboko, Justin (sz. 1928) 1956-tól 1959-ig Brüsszelben tanul. A Lumumba-kormány külügyminisztere, de szeptemberben kilép, és a főbiztosok kollégiumának elnöke lesz. Ibo és Adula kormányában külügyminiszter (1961—1964), majd Mobutu államcsínye után ismét az, 1969-ben történt leváltásáig. Ezután washingtoni nagykövet, 1970 májusában visszahívják. Ma Kinshasában él háziőrizetben.

Bongoma, Jacques (sz. 1937) Brüsszelben végzi kereskedelemtudományi tanulmányait. 1966-ban Mobutu gazdasági főtanácsadója, később félreállítják.

Cardoso, Mario-Philippe (sz. 1933) 1954-től Louvainban diák. 1959-től a Lovanium Egyetemen tanársegéd. Tagja a főbiztosok kollégiumának, amelyet Mobutu alakított 1960-ban. 1962-től 1965-ig washingtoni nagykövet. 1970. december 5-től külügyminiszter.

Csimanga, Antoine a KNM vezetője, a Kongói Dolgozók Országos Uniója (UNTC) vezetője. Elhurcolták, és Binzában kivégezték 1961-ben.

Csipola ezredes, a katangai csendőrlázadás feje Kisanganiban 1966-ban. Halálra ítélték, és kivégezték 1967 márciusában.

Csitenge, Gabriel Csombe ügynöke, Mobutu ejtőernyős-kommandói elhurcolták és kivégezték 1964-ben.

Csombe, Moise (sz. 1919) Kereskedő, majd a Conakat elnöke. 1960. július 11-től 1963 januárjáig „Katanga állam” elnöke. E minőségében közvetlen felelősség terheli Lumumba meggyilkolásáért. A szakadás vége után Európába menekül, de később (1964 július—1965 október) a központi kormány elnöke lesz. Helyesli Mobutu államcsínyét: Európába távozik. 1966-ban távollétében megfosztják képviselői mandátumától. Madridban telepszik le. 1967. július 1-én a repülőgépet, ame-

lyen utazik, Algírba térítik el, ott bebörtönzik. 1969. június 28-án hal meg.

Delvaux, Albert (sz. 1918) 1960-ban képviselő. A Lumumba-kormány belga kapcsolatokkal megbízott minisztere; valójában Lumumba ellenfele. Adula kormányában közmunkaügyi miniszter 1962-től 1964-ig. 1965-ben képviselő. Ma a Forradalmi Népi Mozgalom politikai irodájának tagja.

Diomi, Gaston (sz. 1920) a második világháborúban Indiában és Burmában katonáskodik. 1958 óta tagja a KNM-nek. 1960-ban tartományi küldött és Léopoldville tartományi kormány alelnöke. 1962-ben Közép-Kongó kormányzója, 1965-ben szenátor, letartóztatják, majd Mobutu uralma idején (1967-ben) szabadon bocsátják. A kongói tengerhajózási társaság elnöke.

Elengesa, Pierre-Léopold (sz. 1923) Belglumban majd Moszkvában tanul. Kongóba visszatérve Bakwangában kivégzik 1961 februárjában.

Finant, Jean-Pierre (sz. 1922) a KNM harcosa 1958 óta. 1960-tól a keleti tartomány (Stanleyville) képviselője és kormányzója. 1960-ban letartóztatják Mobutu és Kaszavubu államcsínye után. Bakwangában 1961. február 13-án — miután Mobutu kiszolgáltatja az akkor szakadásban levő Kalondzsinak — kivégzik.

Gizenga, Antoine (sz. 1925) az Afrikai Szolidaritás Pártja alapítója és elnöke. 1960-ban képviselő, Lumumba kormányában miniszterelnök-helyettes. Kaszavubu és Mobutu államcsínye után Stanleyville-be megy, ott lumumbista kormányt alakít (1960. november—1961. augusztus). Adula kormányának miniszterelnök-helyettese (1961. augusztus), a képviselőház főmenti 1962 januárjában, letartóztatják és 1964 júliusáig börtönben van. Csombe háziőrizetbe helyezi 1964 októberétől 1965 végéig. Ezután elhagyja Kongót. Jelenleg Moszkvában él.

Ikuku, Antoine a Kongói Nemzeti Hadsereg alezredese. Lumumbashiban a kongói ejtőernyős támaszpont parancsnoka. Munkizala kormányzó megbízza a civilek kivégzésével Katangában. A belga konzulátus panasa alapján vád alá helyezik, 5 évi börtönre ítélik. 1969-ben szabadul.

Ileo, Joseph (sz. 1921) az 1956-ban megjelent *Afrikai öntudat kiáltványa* egyik szerzője. 1958 óta, tehát alapításától a KNM tagja, de 1959 júliusában részt vesz a KNM—Kalondzsi szakadásban. 1960, az Egyenlítő szenátora. A szenátus elnöke. 1960-ban Lumumba leváltása után, Kaszavubu miniszterelnökké nevezi ki. Az is marad Adula kormányának megalakulásáig (1961 aug.). Katangában, 1963-ban miniszterrezidens. 1965-ben szenátor. Az Országos Fejlesztési Kutatóintézet elnöke.

Ilosono, Denis őrnagy, Mobutu szárnysegédje. 1969-ben életfogytiglani börtönre ítélik.

Kabeya, André 1960-ban a KNM—Kalondzsi szárny képviselője, Kasai tartományi kormányának minisztere, a Lovanium Egyetemen jogi doktorátust szerez, majd 1968-ig a köztársaság főügyésze. Ma a Legfelső Bíróság tanácselnöke.

Kalondzsi, Albert (sz. 1929) a KNM tagja 1958-tól, de 1959 júliusában a szakadás élére áll. A belgák letartóztatják 1959 augusztusában, szabadul szeptemberben. 1960-ban képviselő, 1960 augusztusában Kasai állam elszakadását vezeti. A katonai elszakadás befejeztével, 1963 januárjában önkéntes száműzetésbe megy. 1964-ben Csombe kormányának földművelésügyi minisztere, 1965-ben Conaco szenátor. Ma a politikai élettől visszavonultan él.

Kalondzsi, Isaac (sz. 1914) 1960-ban Katanga szenátora, a Balubakat tartományi képviselője. 1962—1963 a szenátus elnöke. 1965-ben Conaco szenátor, a szenátusi elnökségből kibuktatják. Ma Kisangani egyetemének elnöke.

Kamanda, Gérard ügyvéd a kinshasai fellebbviteli bíróságnál, 1966 októberében a köztársasági elnökség miniszterhelyettesévé nevezik ki, 1967 novemberében leváltják, kinevezik az Afrikai Egység Szervezete főtitkárságára, Addis-Abeába.

Kandé, Jean-Jacques (sz. 1930) újságíró, a KNM—Kalondzsi szárny tagja. Mobutu idején a tájékoztatás főbiztosa, 1967-től tájékoztatásügyi miniszter.

Kandolo, Damien 1958 óta a KNM tagja, 1959-ben átlép a KNM—Kalondzsi szárnyba. 1960-ban Lumumba kabinetfőnöke. Szeptemberben kilép, és a belügyminisztérium helyettes főmegbízottja lesz. 1961-ben belép Adula kabinetjébe, belügy-

miniszter-helyettes, Csombe kormányzása alatt elhagyja Kongót. 1968 januárjában kinevezik a GÉCOMIN elnökévé, adminisztrátora a COLECTRIC-nak és elnöke a Kongói Kommunális Szállító Társaságnak.

Kanza, Thomas Daniel Kanzának, az Abako alelnökének fia. Lumumba kormányzása alatt a Kongói Köztársaság ENSZ-megbízottja. Később Adula kormányának londoni nagykövete. 1964-ben csatlakozott a Gbenye vezette fölkeléshez. Jelenleg Londonban él, emigrációban.

Kapwasa, André Katanga tartományi tanácsosa, Kimba kormányában 1965-ben miniszter. Később a Mobutu-féle FNM titkára.

Kaszavubu, Joseph (sz. 1917) A Nzeza-Landu által 1950-ben alapított Abako tagja, majd 1955-től elnöke. 1958-ban Dendale polgármestere. Az 1959. januári fölkelés után letartóztatják Léopoldville-ban, márciusban szabadul. Lumumbát szeptemberben visszahívja. 1965-ben (néhány hónappal mandátumának lejártá előtt) elmozdítják posztjáról. Rövid ideig háziőrizetben tartják. 1969 áprilisában nyugállományoszerű körülmények között hal meg.

Kashamura, Anicet (sz. 1928) 1956 óta részt vesz a szakszervezeti mozgalomban. 1960-ban Bukavu képviselője. Lumumba kormányában tájékoztatásügyi miniszter. A szeptemberi események után csatlakozik Stanleyville-ben Gizengához, 1961 januárjában Kivu kormányzója, majd Gizenga kormányának gazdasági minisztere. Ezután elhagyja Kongót. Jelenleg Franciaországban él.

Kashiama a KNH századosa, Bobozo helyettese Thysville-ben. Őrnaggyá léptetik elő, ma a Kokolo ezredesről elnevezett támaszpont parancsnoka.

Kashiama-Nkoy, Stéphane közgazdász, az FNM politikai irodájának főtanácsosa (1967). Leváltják, és eltűnik 1968-ban.

Kasongo, Joseph-Georges (sz. 1919) 1960-ban a KNM képviselője, az alsóház elnöke. 1963-ban az Adula-kormányban miniszterelnök-helyettes. 1966-ban szenátor.

Kazadi, Ferdinand a Lovanium Egyetem társadalomtudományi és közigazgatási tanszékén végez. Dél-Kasai elszakadásakor

Kalondzsi hadnagya. A honvédelem főbiztosaként kíséri Lumumbát és társait repülőgépen Katangába. 1965-ben képviselővé választják, Mobutu kormányában közmunkaügyi miniszter.

Kibwé, Jean-Baptiste (sz. 1924) 1960-ban Katanga tartományi képviselője, az elszakadás idején Katanga állam pénzügyminisztere. 1963-ban Kelet-Katangában, 1966-ban Dél-Katangában visel funkciót, 1967-ben a GÉCOMIN elnöke. Később félreállítják, sikkasztással vádolják, majd fölmentik. Visszavonultan él.

Kikitwa, Jean-Marie a kivui Nemzeti Néppárt tagja. 1960-ban Kivu tartományi kormányának tagja és tanácsosa. 1965-ben szenátorrá választják, belép a Demokratikus Frontba, 1965 októberében Kimba kormányának minisztere; a Mobutu-féle FNM politikai irodájának tagja.

Kimba, Evariste (sz. 1926) újságíró. Van der Meersch belga miniszter kabinetirodájának helyettes főnöke. Csombét követi az elszakadáskor, Katanga állam külügyminisztere lesz. 1963 elején szakít Csombéval. 1965-ben Balubakat képviselő. Kaszavubu kijelölt miniszterelnöke 1965 október—novemberében, azonban nem kapja meg a parlament bizalmát. A Mobutu-féle államcsíny elkergeti a hatalomból. Belekeveredik a „pümkösi összeesküvésbe”, 1966. június 2-án fölakasztják.

Kimbimbi, Emmanuel részt vesz a KNM megalapításában 1958 októberében. 1959-ben a KNM—Kalondzsi szárnyával együtt kilép. 1961-ben Ileo miniszterelnöksége idején kabinetfőnök. Utána visszavonul a politikai élettől.

Kimpiobi, Yvon (sz. 1923) 1960-ban ASZP-képviselő, 1962-ben a képviselőház elnöke, 1965-ben Conaco képviselő, 1965—1967 között a képviselőház elnöke. Ma az FNM politikai irodájának tagja.

Kiwewa, Antoine (sz. 1930) 1960-ban KNM-szenátor. Lumumba kormányának pénzügyminisztériumi államtitkár-helyettese. 1965-ben KNM szenátorrá választják. Azóta visszavonult a politikai élettől.

Kokolo, Joseph a fegyveres erők volt altisztje, 1960-ban ezredessé nevezik ki és a léopoldville-i (kinshasa-)beli Lipót tábor

parancsnoka. A tuniszi ENSZ-csapatok egy csatában megölik Ghana léopoldville-i követének szállása előtt.

Lassiry, Georges a KNM és a Kongói Dolgozók Országos Uniója tagja. Gizenga 1961-es stanleyville-beli kormánya feladattal bizza meg. 1965-ben lumumbista képviselő. Azóta visszavonult a politikai élettől.

Leta, Norbert 1960-ban ASZP képviselő Kwiluban, amelynek 1962-ben kormányzója. 1965-ben Conaco képviselő. Azóta visszavonult a politikai élettől.

Lihau, Marcel (sz. 1931) jogot tanul Lovaniumban; 1960-ban a Mobutu által alakított főbiztosok tanácsának tagja. 1960—1961-ben számos tárgyaláson vesz részt. Később Lovaniumban professzor. 1963-ban a Legfelső Bíróság első elnökévé nevezik ki.

Limo, Jean Litho sógora, a köztársaság főszámvivője Mobutu alatt.

Litho, Jean Mobutu unokatestvére, 1965-ben a Demokratikus Front képviselője, később Mobutu államcsínye után pénzügyminiszter (1970-ig).

Lobitsch, Léon 1967-ben jogi doktor Lovaniumban, 1968-tól a köztársaság főállamügyésze.

Lubaya, André-Guillaume (sz. 1932) 1960-ban Kasai képviselője. Később Luluabourg kormányzója. 1965-ben Conaco képviselő. Mobutu államcsínye után gazdasági miniszter 1968-ig. Letartóztatják, és ítélet nélkül kivégzik Binza táborban.

Lumbala, Jacques (sz. 1925) előbb a Haladás Nemzeti Pártja tagja, 1960-ban csatlakozik a KNM-hoz. Lumumba kormányában miniszterelnökségi államtitkár, Kaszavubu 1960 szeptemberében elmozdítja. Az év végén letartóztatják, átadják Kalondzsinak, 1961 februárjában Bakwangában (Kasai) kivégzik.

Lumumba, Patrice (sz. 1925) megalapítja a KNM-t 1958 októberében. Decemberben részt vesz az afrikai népek Accrában rendezett konferenciáján. A belgák 1959. november 1-én Stanleyville-ben letartóztatják, 1960 januárjában szabadul. Stanleyville képviselője, majd miniszterelnök, június 23-án iktatják be. Kaszavubu szeptember 5-én visszahívja, de a parlament ismételten bizalmat szavaz neki. Mobutu államcsínye

után, szeptember 14-én gyakorlatilag körülzárják a KNH egységei. Illegálisan elhagyja Léopoldville-t november 27-én este, de Mobutu emberei december 2-án letartóztatják. Thysville-ben raboskodik 1961. január 17-ig. Akkor átadják Csom-bénak, és még aznap este kivégzik Elisabethville-ben.

Lundula, Victor a fegyveres erők régi altisztje, burmai front-harcos a második világháborúban. Lumumba 1960. július 8-án a KNH főparancsnokává nevezi ki, Kaszavubu szeptemberben leváltja. Csatlakozik Gizengához Stanleyville-ben, és átveszi Gizenga ottani kormánya csapatainak parancsnokságát. Adula kormányalakítása után megváltik Gizengától, akinek letartóztatásával őt bízzák meg 1962 elején. Utána tanácsos a honvédelemnél. 1965-ben szenátor, 1966. óta a nemzeti kamara kancellárja.

Mahamba, Alexandre 1960-ban Kivu tartomány szenátora. Lumumba kormányában földbirtokügyi miniszter. Ileo kormányában (1960—1961-ben) is a helyén marad. 1963-ban Adula kormányában egészségügyi miniszter. 1964-ben az ügyvédi kamara főtitkára. Belkeverik a „pünkösdi összeesküvésbe”, Mobutu 1966. június 2-án fölakasztatja.

Malila, Ferdinand a KNH tisztje, 1966-ban vezérkari főnök, majd a honvédelmi minisztérium kabinetfőnöke. 1968-ban nagykövet Burundiban.

Mandi, André (sz. 1934) a brüsszeli szabad egyetem növendéke. 1960-ban Lumumba kormányában a külügyminisztériumban helyettes titkár. Gizenga kormányában (1961, Stanleyville) külügyminiszteri államtitkár. Jelenleg a Kongói Demokratikus Köztársaság párizsi nagykövete.

Manzikala, (J.-F.) 1960-ban a keleti tartomány kormányának KNM-alelnöke, ott Finant léopoldville-i letartóztatása után elnöki teendőket lát el. A tartomány kormányzója 1962—1969. Kinshasa város kormányzója 1969-től.

Massena, Joachim 1960-ban ASZP képviselő, Lumumba kormányában munkaügyi miniszter, Kaszavubu szeptember 12-én visszahívja. Gizenga kormányának munkaügyi minisztere 1960—1961-ben. 1963-ban Léopoldville-ben letartóztatják, 1964 júliusában szabadul. Mobutu emberei 1964 szeptemberében elhurcolják, és Binzában megölik.

Massikita, Pierre 1960-ban a Kwango Nemzeti Néppárt képviselője. Adula kormányában 1962—1963-ban a közhivatalok minisztere. 1965-ben Kwango tartomány kormányzója. Kwi-luban 1967-ben kormányzóhelyettes, 1969-ben Kivuban ugyanaz. Ott hal meg szívroham következtében.

Mavugnu, Albert volt polgármester, a Mobutu-féle FNM párt-funkcionáriusa, 1969-ben hatalmi visszaélés miatt leváltják.

Mbéka, Joseph 1959-ben végzi a Lovanium Egyetemet, 1960 szeptemberében a Mobutu létesítette főbiztosok kollégiumának tagja. Az államcsíny után Mobutu kabinetfőnöke, 1966-ban párizsi követ, 1970 óta gazdasági miniszter.

Miraho, Jean 1960-ban Kivu tartományi képviselője, majd kormányzója. A Gizenga-kormány december 25-én elmozdítja, majd letartóztatja. 1961 áprilisában szabadul. 1965-ben a Demokratikus Front képviselője. Ma az FNM politikai irodájának tagja.

Mobutu, Joseph-Désiré (sz. 1930) először a fegyveres erőknél szolgál, majd újságíró. 1958-ban Belgiumba utazik. Azzal vádolják, hogy ebben az időben besúgó volt. 1960 júniusában Lumumba kormányában miniszterelnökségi államtitkár. Július 8-án visszatér a hadseregbe mint ezredes és vezérkari főnök, Lundula alá beosztva. Szeptemberben, miután Kaszavubu elmozdítja Lundulát, a KNH parancsnoka, egészen 1965 novemberéig. 1960 szeptemberében végrehajtja első államcsínyét. 1961-ben tábornok. 1963-ban Izraelba utazik, ott ejtőernyős kiképzésen vesz részt. 1964-ben Európába utazik. 1965 november 25-én végrehajtja második államcsínyét és kinevezi önmagát köztársasági elnökké. 1970-ben „megválasztatja” magát.

Mpolo, Maurice (sz. 1928) a KNM tagja. Lumumba kormányában ifjúsági és testnevelésügyi miniszter, Kaszavubu szeptember 12-én leváltja. Lumumba szeptember 15-én vezérkari főnökké nevezi ki, de funkcióba már nem tud lépni. Letartóztatják és Thysville-ben bebörtönzik Lumumbával együtt. Kiadják Katanganak, és 1961. január 17-én kivégzik.

Muhoma, Paul az Elisabethville-i Egyetem társadalomtudományi tanszékén végez. Csombe katangai szakadár kormányá-

ban munkaügyi miniszter. 1966-ban tartományi kormányzóvá választják. 1969-ben Mobutu kormányában ifjúsági és testnevelésügyi miniszter.

Mulamba, Léonard a KNH tisztje, egyike azon keveseknek, akik 1964-ben kitartóan ellenáltak a hazafias fölkelésnek. 1965-ben részt vesz Mobutu államcsínyében, kinevezik miniszterelnökké. Mobutu 1966. október 20-án elmozdítja és kinevezi Japánba nagykövetnek.

Mulele, Pierre (sz. 1929) Kwilu ASZP képviselője. Lumumba kormányában közoktatásügyi miniszter, Kaszavubu szeptember 12-én mozdítja el. Kevéssé ezután csatlakozik Gizengához Stanleyville-ben, megbízzák Gizenga kormányának kairói képviseletével. 1963-ban, a brazzaville-i forradalom után ott telepszik le. 1964-ben illegálisan átutazik Léopoldville-on, Kwiluba utazik, hogy ott ellenállási csoportot hozzon létre, és jelt adjon a hadsereg fölkelésére. 1964-ben, a fölkelés kudarca után megmarad az ellenállás élén, 1968-ig. Akkor Brazzaville-ba megy támogatást kérni. Bomboko kialkudja kiadását Kinshasának. Mobutu 1968 szeptemberében kivégezteti.

Mungul-Diaka, Bernardin Lumumba kormányában hadügyminiszteri kabinetfőnök. Elkíséri Lumumbát, amikor megpróbál eljutni Stanleyville-be. Pekingi nagykövet Gizenga kormánya képviseletében, 1961 szeptemberében kiutasítják Kínából. 1965-ben ASZP képviselő. Azonnal csatlakozik Mobutu államcsínyéhez, Mulamba kormányában a középosztályok minisztere. 1966-ban brüsszeli nagykövet. 1968-ban oktatásügyi miniszter. Elmozdítják, de a Mobutu-féle FNM politikai irodájának tagja lesz. Innen is leváltják, de 1969-ben visszatér posztjára.

Munongo, Godefroid (sz. 1925) a gyarmati uralom alatt köztisztviselő. Csombéval együtt megalapítja a Conacatot, 1958-ban annak elnöke. Katanga állam belügyminisztere 1960 júliusától 1963 januárjáig, így közvetlen felelősség terheli Lumumba meggyilkolásáért. 1964-ben Csombe kormányának belügyminisztere. 1965 júniusában Kelet-Katanga kormányzója, 1966 áprilisában Mobutu Dél-Katanga kormányzójává nevezi ki. 1966 novemberében elmozdítják, Bula Mbemba börtönébe kerül 1967-ben, 1968 júliusában szabadul.

Musoso Limete polgármestere, akit a binzai ejtőernyős kommandók elhurcoltak és kivégeztek.

Ndele, Albert (sz. 1930) 1958-ban diplomázik a Lovanium Egyetemen. 1960-ban Lumumba kormányában pénzügyminiszteri kabinetfőnök, de szeptemberben a Mobutu létesítette főbiztosok kollégiumának is tagja. 1961 februárjában a Kongói Nemzeti Bank kormányzójává nevezi ki; ott marad 1970-ig. Akkor miniszter, majd Mobutu onnan is leváltja 1970 novemberében.

Ndzsadi, Athanase plébános. 1960-ban megválasztják az Akucsu-Anamongo társaság igazgatótanácsa elnökének. 1963-ban tartományi kormányzó. 1965-ben a Front képviselője. 1965—1967. Mobutu oktatásügyi minisztere.

Nendaka, Victor (sz. 1923) alapítása óta tagja a KNM-nak, 1960 áprilisában kilép. Miután Kaszavubu elmozdítja Lumumbát, 1960 szeptemberében a biztonsági szolgálat vezetője; az marad 1965-ig. A Csombe-kormányban belügyminiszter (Kaszavubu kinevezésével). Szembeszegül Csombéval, belügyminiszter marad Kimba kormányában is, Mobutu államcsínyéhez azonnal csatlakozik. Mulamba kormányában közlekedésügyi miniszter. 1969—1970-ben nagykövet Bonnban. 1970 májusában leváltják. Ma háziőrizetben van.

Nguvulu, Alphonse (sz. 1922) a KNM tagja, Lumumba kormányában a gazdasági egyeztetés és tervezés államtitkár-helyettese, 1960. szeptember 12-én Kaszavubu leváltja. 1962-ben Adula kormányában munkaügyi miniszter, 1966-ban Mobutu alatt terv-főmegbízott.

Nkanza-Dolomingo Lovaniumban végzett, a kongói diákok általános szövetségének elnöke, 1968 óta letartóztatásban van.

Nkulufa, Honoré a KNH ezredese. A magasabb parancsnokság tagja. Dönt az 1965. november 25-i államcsíny kérdésében. 1967—1969. a vezérkar főnöke. Azóta a honvédelmi minisztérium kabinetfőnöke.

Nsinga, Joseph jogot végzett Lovaniumban. 1965-ben képviselő. 1966-ban igazságügy-, 1968-ban belügyminiszter. 1970 szeptemberében elmozdítják és eljárás indul ellene 1 millió 200 ezer francia frank elsikkasztásáért.

Ntonda, Gérard (sz. 1929) 1960-ban Kwilu képviselője. 1965 májusában elhurcolják, és Binzában kivégzik.

Nyembo, Albert a katangai tartományi kormány tagja. 1963-ban Adula kormányában gazdasági miniszter. 1965-ben képviselőnek választják, ma visszavonultan él.

Nzeza-Landu, Edmond (sz. 1923) tanulmányait Brazzaville-ben végzi. Az Abako tagja, majd 1960-ban képviselője. 1964-ben visszavonul a politikától.

Okito, Joseph (sz. 1910) 1960-ban Sankuruban a KNM elnöke. Kasai képviselőjévé választják, majd a szenátus alelnöke (1960 június), elnöke (szeptember). 1960 novemberében Kikiviben letartóztatják, Lumumbával együtt Thysville-be kerül, mindkettejüket átadják Katangának, és Mpoloval együtt kivégzik 1961. január 17-én.

Pongo, Gilbert (sz. 1927) a KNH mellett a biztonság felügyelőjévé nevezik ki Lumumba elmozdítása után, s így Nendaka beosztottja. Ebben a minőségében rendeli el Lumumba letartóztatását 1960. november 30-án. December 25-én Gizenga csapatai foglyul ejtik Bukawuban, amelyet Mobutu csapatai megpróbálnak elfoglalni. Stanleyville-be viszik és 1961 februárjában — Lumumba meggyilkolására visszavágásként — kivégzik.

Puati, Jacques a KNH ezredese, Mobutu alatt vezérkari főnök, 1970-ben elmozdítják és letartóztatják.

Sendwé, Jason (sz. 1917) a Balubakat elnöke, 1960-ban Katanga képviselője. 1961—1963 Adula kormányának miniszterelnökhelyettese. 1964-ben Albertville-ban hal meg, eddig kiderítetlen körülmények között, amikor Soumialot népi hadserege elfoglalja a várost.

Soumialot, Gaston a KNM tagja, 1960-ban Kivu igazságügy-minisztere. 1961-ben eltávolítják. 1964-ben a fegyveres fölkelés egyik legfontosabb vezetője; Gbenye népi kormányának hadügyminisztere. Ennek bukása után emigrál.

Tsatsi, Joseph a KNH ezredese, 1965 novemberében részt vesz a katonai államcsínyben. Mobutu Kisanganiba küldi a katangai csendőrök lázadásakor; ott megölik 1966. július 23-án.

ESEMÉNYNAPTÁR (1959–1967)

1959. jan. 4.	Forrongás Léopoldville-ban
jan. 13.	Baudouin király deklarációja Kongó függetlenné válásának lépcsőfokairól
1960. febr. 20.	Kerekasztal-értekezlet Brüsszelben
máj.	Első törvényhozói és tartományi választások Kongóban általános és közvetlen szavazással
jún. 23.	Megalakul az első kongói kormány Lumumba vezetésével, képviselőházi beiktatással
jún. 24.	Kaszavubut választják meg (Bolikango ellenében) a Kongói Köztársaság első elnökévé
jún. 30.	A Kongói Köztársaság függetlenségének kikiáltása
júl. 5.	Zavarok a karhatalomnál
júl. 9.	Belga katonai beavatkozás Kongóban
júl. 11.	Bejelentik Katanga elszakadását
júl. 14.	Belga támadás Kongó partjain, Matadinál
	Az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozata, Kongó és Belgium között megszűnik a diplomáciai kapcsolat
szept. 5.	Szakításra kerül a sor Kaszavubu és Lumumba közt
szept. 19.	J. Bomboko elnöklete alatt megalakul a főbiztosok kollégiuma
okt. 10.	Lumumbát háziőrizet alá helyezik
nov. 15.	Stanleyville-ben Gizenga és Lundula a helyzet ura

nov.	Az ENSZ-erők megölik Kokolo ezredes, a ghanai követ szállása előtt
21—22.	
nov. 27.	Lumumba elhagyja szállását, és megpróbál eljutni Stanleyville-be
dec. 1.	Lumumbát Mobutu ezredes parancsára letartóztatják
dec. 3.	Lumumbát Thysville-be, a Hardy katonai táborba szállítják át
1961. jan. 13.	A KNH lázadása Thysville-ben
jan. 17.	Lumumbát, Mpolót és Okitót Elisabethville-be szállítják, és kivégzik
febr.	Megalakul az Ileo-kormány
márc.	Konferencia Tananarive-ban
ápr.	Jószolgálati küldöttség Léopoldville és Stanleyville között Kamitatu vezetésével
júl.	Parlamenti ülés Lovaniumban az ENSZ égisze alatt
aug.	A nemzeti egység jegyében megalakul az Adula-kormány
1962. jan.	Letartóztatják Gizengát
febr.	Átszállítják Gizengát Bula-Mbemba szigetére
dec. 31.	A katangai elszakadás megszűnése
1963. szept. 23.	Parlament alakul, és alkotmányozó bizottságot hoznak létre
okt. 3.	A Nemzeti Felszabadító Bizottság kiáltványa
1964. jan. 4.	Pierre Mulele ellenállási csoportjának első megmozdulása Kwiluban
ápr.	Soumialot akciója az ország keleti részében (Kivu tartományban)
jún. 30.	Adula kormánya lemond, az ENSZ-erők eltávoznak
júl.	Csombe kormányt alakít
nov. 25.	Stanleyville-t elfoglalják a belga és amerikai csapatok

1965. febr. 20—	Képviselő-választások
ápr. 1.	A parlament összeül
szept.	Csombe lemond
okt. 13.	A két ház nem szavaz bizalmat a Kimba-kormánynak
nov. 14.	Kimba miniszterelnökké való újrajelölése
nov. 16.	A magasabb parancsnokság összeül
nov. 23.	Mobutu katonai államcsínye
nov. 25.	Rendkívüli állapot, Kaszavubu elnök és a Kimba-kormány hatályon kívül helyezése
1966. máj. 30.	Az állítólagos „pünkösdi összeesküvés”
jún. 1.	Kamitatu letartóztatása a „pünkösdi összeesküvésben” való állítólagos részvétele miatt
jún. 2.	Kimba, Bamba, Mahamba és Anany akasztása
jún. 23.	A KNH lázadása Stanleyville-ben
jún. 30.	Mobutu nemzeti hőssé nyilvánítja Lumumbát
okt. 26.	A Mulamba-kormány visszahívása
dec. 31.	Az Union Minière államosítása, a GÉCO-MIN megalapítása
1967. febr. 14.	Titkos megállapodás az Union Minière-rel
máj. 20.	A Forradalmi Népi Mozgalom megalapítása
jún. 24.	Pénzreform, 300 százalékos leértékelés, a zaire mint új pénzegység létrehozása
jún. 30.	Új alkotmány
júl. 1.	Zsoldosok lázadása Kisanganiban
júl.	Csombe elhurcolása Algírba
szept.—	A törvényhozó kamarák föloszlatása
okt.	Zsoldosok lázadása Bukavuban
	A zsoldosok kiürítése Zaire-ból

MEGJEGYZÉSEK EGY ARCKÉPHEZ

Irta: Kende István

„Mert kit követnek? Igazán, urak,
Egy orgyilkost, egy véres zsarnokot,
Ki vérből kelt s vérben uralkodik,
Ki rossz úton szerezte mindenét
S megölte mind, ki segített neki.”

(*Shakespeare: III. Richard, V. felv. 3. szín*)

„Mobutu, ez a belgák parancsának engedelmeskedő zsaru, a Fegyveres Testület vezetője lett, — azaz zsold nélküli fegyveres bandáké, amelyek a járókelőket sarcolták meg... A belgák, a franciák, az angolok, a nagy vállalatok és H... úr, bérenceikkel, Kaszavubuval, Mobutuval, Csombéval, Munongóval meggyilkoltatták Lumumbát — és Észak-Amerika, puritán módon, elfordította a szemét, hogy ne lássa a vért...”

(*Jean-Paul Sartre: Situations, V. 243. o.*)

Kongó. Földjén a vasművelés fokán álló ősi királyságok éltek és hadakoztak. Népei alighanem hosszú vándorlások útján jöttek Afrika más tájairól a hol szélesen hömpölygő, hol vízesésekkel szagztatott hatalmas folyam termékeny tájaira. S amikor az első portugál hajós, Diego Cão, fölfedezte a Kongó folyó torkolatát, majd — már harmadik útján — fel is hajózott rajta, ámulattal találkozott egy szervezett társadalommal. Tárgyalt az elefántcsont trónuson székelő királlyal is, a manikongóval, „Kongó Urá”-val. Ezzel elkezdődött e terület évszázados, a megszokottnál is szörnyűbb fordulatokban bővelkedő tragédiája. Bár mintegy kétszáz évig a környékbeli királyságok — köztük a manikongóé meg a többi is — megőrizték függetlenségüket, e birodalmak életét, sorsát már megpecsételte a gyakori találkozás egy náluk számos okból gyorsabban fejlődött társadalmi rend-

szer országainak küldötteivel. A termelőmunkára és nemzésre legjobban képes férfiakat, a robotolni és új életet foganni legal-
kalmasabb nőket innen is, mint Afrika megannyi más pontjáról,
százezerszám, milliószám — kontinentális méretekből százmil-
liós nagyságrendben — hurcolták el, hogy a másutt lemeszárolt
milliókat, az amerikai indiánokat pótolják velük.

Ilyen volt a fölfedezések, majd a rabszolgakereskedelem, ké-
sőbb a gyarmatosítás kora Afrikában: valójában a kapitaliz-
mus kialakulásának, fejlődésének szakaszai, annak a világtörté-
nelemnek fejezetei, amelynek Afrika népei semmivel sem vol-
tak kevésbé részesei — „fölfedezetten” vagy fölfedezetlenül —,
mint a világ többi népei. Legfölbjebb szenvedőbb alanyai.

Kongó vidékét az Amerikát, Ázsiát már egymás között felosztó
gyarmatosítók különleges figyelemmel kísérték. Még az a dip-
lomáciai okmány is, amelyet 1885. február 26-án Berlinben ti-
zennégy uralkodó képviselője írt alá, s amely Afrika imperialis-
ta felosztásának elveit is tartalmazta, címében elsősorban Kon-
góra, mint a legfontosabb területre utalt: „Okirat, szabályozandó
a Kongó és a Niger medencéje, valamint az Afrika nyugati part-
jain elfoglalandó új területek kereskedelmének szabadságát.”
Ezen a „Mindenható Isten nevében” aláírt okmányon a porosz
vaskancellár, Bismarck képviselője mellett ott szerepel Öfensé-
ge Ausztria Császára és Magyarország Királya képviselőjében a
magyar Széchényi Imre, „de Sárvár-Felső-Vidék”, aláírása is.
Csupa európai diplomata — ide számítva az „Ottománok Csá-
szára” képviselőjét is —, valamint egyetlen Európán kívüli: az
sem afrikai! Az akkor Afrikában szerepet még alig játszó, de eb-
ben a könyvben már rendkívül aktívan szereplő Amerikai Egye-
sült Államok teljhatalmú minisztere. Afrikai uralkodót — pedig
akkor még van számos afrikai uralkodó — nem képvisel senki,
afrikai diplomatától kézjegyet sem kérnek a kontinens sorsát
megpecsételő dokumentumra. Pedig az aláírók úgy vélték: örök-
re megszabták e kontinens sorsát.

Ekkorra a belga király megbízásából már alaposan felderí-
tette a Kongó-medencét Henri Morton Stanley. Az imperialista
hódításoknak ez az egyik legkörmönfontabb előőrse humanista
mezben előbb a szenvedélyes tudós, David Livingstone, majd a
madár- és növénygyűjtőnek precíz, katonának és helytartónak

tehetetlen, s így hamar cselekvőképtelenné vált „Emin Pasa” (valójában Eduard Schnitzer porosz orvos) kiszabadítása ürügyén barangolta be Afrika földrajzi közepét. Ennek is része volt abban, hogy az angolok hiába kísérelték meg félig-meddig vazallus államuknak, Portugáliának átjátszani a Kongó-medencét, végül is II. Lipót belga királynak jutott a zsákmány: magánbirtokként.

II. Lipót ígéretes tervekkel kezdett hozzá magánbirtoka kiaknázásához. „Ezen elmaradott országok előtt megnyitjuk az európai civilizációt, és miután megszabadítottuk őket a rabszolgasortól, a betegségektől és a nyomortól, lakosságukat az emancipáció, a szabadság és a haladás útjára vezetjük” — mondotta.

Ez a program, a korabeli becslések szerint, legalább nyolcmillió kongói életébe került; az élve maradottak tíz- és százezreinek pedig a kezét vágták le — ha nem szolgáltatták be időre az előírt nyersgumi-mennyiséget.

A kor jeles értelmiségiei széles körű tiltakozásuknak adtak hangot. Kiemelkedő szerepe volt ebben a világmozgalomban Mark Twainnek, aki a világirodalom egyik legkíméletlenebb szatírját írta meg „Lipót király monológja” címmel; ebben Lipót „megmagyarázza”, hogy egész kongói tevékenységével csak is a vallást akarta szolgálni.

A világméretű botránnal élni tudott az amerikai nagytőke. A hatalmas megmozdulásnak az lett a következménye, hogy Kongó átalakult Lipót király magánbirtokából a belga királyság gyarmatává. Ezzel elvben ugyanolyan státusa lett, mint az immár felosztott Afrika angolok, franciák, németek, portugálok birtokolta területeinek. Kincsei kiaknázására belga vállalatok jöttek létre, amelyek részvényeit részben még külföldi — azaz nem belga — tőkés cégek vagy családok is jegyezhatték. Így hatolt be — már 1906-ban — a Rockefeller, a Morgan, a Ryan, a Guggenheim család tőkéje is a kincses Kongóba. A világfelháborodás nyomán alakult amerikai szenátusi vizsgálóbizottság ezek után meglegedetten befejezettnek nyilváníthatta munkáját; az Union Minière de Haut-Katanga, a Forminière és a többi pedig rövidesen mammutvállalattá nőtt. A jövő kongói katasztrófák elemei létrejöttek a Berlinben odaítélt medence földjében.

Hogy Kongó urai is mindenekfölött fontosnak tartják ezeket az eseményeket, megmutatta az 50 év múlva, 1956 júliusában megrendezett ünnepségsorozat is. A léopoldville-i Péter-Pál katedrálisban maga Jean-Félix de Hemptinne bíboros-érsek celebrálta az évforduló alkalmából megrendezett misét, mondván: „Kongó gazdagsága a magánkezdeményezés gyümölcse. A hatalmas teremben, amelyeken II. Lipót megsejtette az Isteni Gondviselés által odaösszpontosított gazdagságot, a nagy honfitársak, akiknek nevét e napokban ünnepeljük, mesteri kézzel szervezték meg az ország kiaknázását.”

A nemzetközi tőke — s nemcsak a „nagy honfitársak” — akkor már nagyon is tisztában volt azzal, amit Lipót még csak isteni sugallatra sejthetett: e terület páratlan fontosságával. Talán az egész világon is csak a dél-afrikai—namíbiai területek azok, amelyek bizonyos — főleg stratégiai fontosságú — nyersanyagok szempontjából felérnek a belga-kongói területtel. Az említett évben, 1956-ban, Belga-Kongó adta a nem szocialista világ kobalttermelésének több mint 58, gyémánttermelésének majdnem 60 százalékát, de rézből is több mint 8, ónból 7 százalékát, a pálmaolajnak pedig 19 százalékát.* Sorolhatnánk tovább azokat a fontos nyersanyagokat, amelyek termelésében akkor döntő része vagy legalábbis igen jelentős szerepe volt e területnek. Így egyebek között az uránium termelésében. Tudni való, hogy az első alkalmazott nukleáris bombáknak, az Egyesült Államok által Hirosimára, Nagasakira ledobott atombombáknak hasadó anyaga is Kongóból került — a második világháború alatt — New Yorkba, hála az Union Minière de Haut-Katanga akkori igazgatója, a belga Edgar Sengier kiváló és kockázattól sem féltő üzleti érzékének.

Am mind e felsorolt — és fel nem sorolt — kongói nyersanyagok, kincsek zömét is a gyarmat egy része, a délkeleti Katanga — ma Shaba — tartomány adta. 1960-as becslés szerint az ország egyötödét kitevő Katanga-Shaba termelési értéke az összkongóinak mintegy 60 százalékát teszi ki.**

* Statistical Yearbook 1961. UN, New York adatai alapján.

** U. S. News and World Report, 1960. szeptember 5.

A mai Zaire egész területe, az egykori királyi birtok, tehát több mint hét évtizeden keresztül — ilyen vagy olyan jogi keretben — belga tulajdon volt. S ha nagyvállalataiban mindvégig jelen volt is az amerikai és más idegen tőke, a fő hasznot a belga uralgó osztály húzta belőle. S míg Anglia, a világ fő gyarmatosítója, földünk egynegyedét tekinthette birodalmának, addig — miként Hollandiának Indonézia — Belgiumnak Kongó volt a legfőbb éltetője és eltartója. Gondosan ügyelt is rá, hogy szilárdan a kezében maradjon engedelmes és hasznot hajtó jószágként. Állandóan táplálta a számos kongói néptörzs közti ellentéteket. Alaposan megszervezett és lekötelezett honi fegyveres testületet hozott létre, s ez gyakran lőtt a kongóiakra. Hogy meglegyen lekötelezettségük biztosítéka, gondoskodott róla, hogy tiszti állományba csak fehér bőrűek kerülhessenek.

Sajátos oktatási rendszert is teremtett gyarmatán a belga „gazda”. Ennek akaratlanul is leleplező jellemzését adta U. W. Kitzinger professzor, a strasbourgi Szabad Európa Kollégium tanára: „Miután a gazdasági fejlődés megkívánja a bennszülött művezetőket, (a belgák) megszervezték az alsófokú oktatást, a felsőfokút viszont gyakorlatilag elhanyagolták: nem szabad, hogy a népesség békéjét és a gazdasági biztonság irányában való szervezett haladását jövőendő nélküli intellektuellek zavarják meg, akik a politikai függetlenség ügyvédjeivé válnának.”*

Meg is volt ennek a kulturális stratégiának az eredménye. Amerikai forrás szerint „amikor 1960-ban függetlenné vált, állítólag mindössze 16 felsőfokú végzettségű bennszülött volt a 13 milliós Belga-Kongóban”.** S ha tudomásul vesszük is azt a belga közlést, hogy 1954-ben már (!) megkezdtek az első kongói egyetemen a tanítást, majd 1956-ban egy másodikon is, maguk ismerik el, hogy az 1957—1958-as évben az egyiken mindössze 16, a másikon 180 afrikai diák tanult.*** Hogy ebből mennyi volt a kongói, arról nem szól az idézett jelentés, jöllehet a szóban

* U. W. Kitzinger: *Un défi à l'Occident. L'Europe face au sous-développement*. Éd. Berger Levrault, Nancy-Strasbourg 1958. 33. old.

** J. H. Kautsky: *Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism*. J. Wiley & Sons Inc. New York, London 1962. 45. old.

*** *Progrès réalisés par les territoires non autonomes en application de la Charte*. Nations Unies, 5. köt. New York 1960. 32. old.

forgó két egyetem eleve Kongó, Ruanda és Urundi (ma: Burundi) „szükségleteit” kellett hogy ellássa. Legföljebb néhány tucat — ha nem is éppen 16 fő — felsőfokú végzettségű emberre lehet következtetni 1960-ra vonatkozólag. Még 1973-ban is a felsőfokú oktatás arányai terén Zaire a világ egyik legelmaradottabb országa volt: a 20—24 éves lakosságnak nem is egészen egy ezreléke jutott el erre a fokra. Az UNCTAD idevágó adatai szerint az adatszolgáltató országok közül csak Nigerben volt ennél is alacsonyabb átlag.*

Mindezeknek és sok egyéb oknak a következtében a gyarmatbirodalmak felbomlása időszakában a belga Kongó népe lassabban ébredt öntudatra még sok más afrikai államnál is, az ázsiaiakról nem szólva. Ghanában, Guineában már ki is kiáltották a függetlenséget, amikor ennek a könyvnek a szerzője, a tekintélyes kongói politikus is még a szomszédos Francia-Kongóba, Brazzaville-ba ment éppen az egyik legreakciósabb afrikai politikushoz, a nemsokára „független elnökké” váló (majd egy haladó rendszer erői által megbuktatott) Foulbert Youlou abbéhoz, hogy tanácsot kérjen tőle: mitévők legyenek. A tanács a tanácsadót jellemzi: kérjétek a belga királytól a függetlenséget! Az igazsághoz hozzátartozik, hogy végül is nem Kamitatu mellett, hogy nem elégedtek meg ezzel a jó tanáccsal.

Ilyen a háttére — sok-sok egyéb, itt nem említett vonása mellett — annak a szövevényes drámának, amelynek voltaképpen csak egyetlen vonulatát, sőt, főleg egyik szereplőjének az arcképét ábrázolja Cléophas Kamitatu, az egykori kongói miniszter könyve. E szereplő: Mobutu, aki időközben a *Joseph-Désiré* keresztnévet a *Sese Seko Kuku Ngbendu Wa Za Banga*-ra cserélte föl (ami kb. annyit jelent, hogy A Földnek Tűz Követte Rettenthetetlen és Feltartóztathatatlan Harcosa). Mi sem jellemzőbb Mobutura — akinek elsődleges felelősségét Lumumba bestiális meggyilkoltatásában e könyv megjelenése előtt sem vitták —, hogy 1966. június 30-án maga avatja „nemzeti hőssé” tulajdon áldozatát, az Afrika harcának jelképévé nőtt Patrice Lumumbát. „Dicsőség és tisztelet ennek a kiváló kongóinak —

* Handbook of International Trade and Development Statistics, Supplement 1977. UN, New York 1973.

merte mondani „hőssé avató” beszédében Mobutu, a Rettenthetlen. — Most, amikor országunk az első lépéseket teszi a gazdasági függetlenség irányában, nem mulaszthatjuk el, hogy felidézzük Patrice Lumumba nagy alakját, mert nagy volt ő, és nagy is marad... »Gazdasági függetlenség« — két kulcsszava volt ez annak a nagyszerű beszédnek, amelyet a kongói harcosok legnemesebbike azon az emlékezetes napon mondott el, amely a kongói nép győzelmét jelentette az elnyomó gyarmati rendszer, a kizsákmányolás és megaláztatás rendszerének nyolcvan`esztendeje után.”*

Vagy emlékeztessünk Kongó másik nagy fiának, a felszabadító harcok egyik vezetőjének, Pierre Mulelénak e könyvben leírt sorsára? Mobutu személyesen nyújtott biztosítékot arra, hogy sértetlenül visszatérhet hazájába. Szavainak külön nyomatékot adott, s még különleges megbecsülését is sugallta azzal, hogy külügyminiszterét rendelte oda, kísérje át Mulelét a határon. A különleges tiszteletadást és a többszöri garanciát a legkegyetlenebb, hitszegő gyilkosság követte: Zaire mártírjainak hosszú névsora ismét egy névvel gyarapodott.

Egyébként alighanem csak a véletlenül múlt, hogy nem terheli Mobutu lelkiismeretét még egy másik kiemelkedő afrikai szabadságharcos sorsa is. Félix Moumiéról van szó, a kameruni szabadságharcok vezetőjéről, a Kameruni Népek Szövetsége elnökéről. Elődjét e tisztben, Ruben Um Nyobét is orvul meggyilkolták. Az ő helyébe lépő Moumiéról Mobutu 1960-ban ezt mondta: „Egy napon magam kapom el Moumiét, s boldog leszek, hogy testét ajándékba adhatom a kameruni kormányoknak.”** Mobutunak nem sikerült Moumiét „elkapnia”, és „csak” Lumumba és két társa még élően testét küldhette el „ajándékba” cinkosának, Csombénak. Ám alig néhány nappal e fenyegetés elhangzása után, 1960 októberében, Genfben, „ismeretlen tettesek” megmérgezték Moumiét. S utódját, a Kameruni Népek Szövetsége egyik következő elnökét, Ernest Ouandiét, Ruben Um Nyobe és Félix Moumié munkájának folytatóját, 1971-ben nyil-

* *Thomas Kanza: Conflict in the Congo. Penguin. Middlesex 1972. 326. old.*

** *Jules Chomé: L'ascension de Mobutu dur Sergent Joseph Désiré au Général Sese Seko. Editions Complexe. Bruxelles 1974. 92. old.*

vánosan végeztette ki a kameruni kormányzat. A kameruni forradalmi szervezet négy egymást követő elnökéből hármat gyilkolt meg a reakció; csak egyetlenegy halt meg természetes halállal — az is emigrációban.

Mobutu arcképéhez egyébként fontos részlettel járult hozzá az Egyesült Államokban meglehetősen nagy port felvert könyv is: az amerikai Andrew Tully leleplezései a CIA munkájáról. Ebből tudjuk meg, hogy Mobutu, akit a nem egy kérdésben sajnálatosan naiv Lumumba bizalmába fogadott, számos Lumumba-levelet segített eljuttatni a CIA-hoz. De nem független e kapcsolattól az sem, hogy a kinshasai amerikai nagykövet, Clare Timberlake, maga bocsátotta Mobutu rendelkezésére azt a helikoptert, amellyel a menekülő és már legyilkoltatásra ítélt Lumumba és társai üldözésére siettek.*

Mobutu arcképét még sok további vonással egészíthetnénk ki, de úgy véljük, Kamitatu leleplezései — s e néhány kiegészítés — bőven eleget tett e feladatnak. Igaz, Kamitatu könyve, minden dicséretes vonásával együtt, néhány bíráló megjegyzést is érdemel. Semmiképpen sem tudunk egyetérteni például azzal, hogy Mobutu „mintaképe” a török Kemal Atatürk lett volna. Amivel nem Kemal pályafutását kívánjuk menteni vagy korlátait kendőzni. Mégis, az összehasonlítást, néhány külsődleges vonás esetleges hasonlósága ellenére is, vissza kell utasítani. Hiányoljuk továbbá a környezet: a kongói—zaire-i általános helyzet elemzőbb leírását, amit kevéssé pótol az a néhány zárófejezet, amely a különböző ellentmondások rajzát kísérli meg felvázolni. Ezek elmaradnak alaposság és részletesség dolgában az emlékirat jellegű korábbi fejezetektől, és nem végzik el azt, ami a „Következtetés” című fejezet szerint e könyv egyik feladata volt: megmutatni a kongói válság valódi okait.

Az imperialista Belgium valójában érthető okokból húzódozott attól, hogy elismerje Belga-Kongó függetlenségét. Nem pusztán birtoka „elvesztésétől” tartott. Jól tudta, hogy nincs elegendő ereje ahhoz — sem tőkében, sem katonai téren —, hogy angol vagy francia módra megtartsa az országot, azaz neokolonialista befolyását megőrizze akkor is, ha „elismeri” függetlenségét,

* J. Chomé: Id. mű, 72—74. old.

mint tették ezt a franciák a fent már említett kameruni esetben. Belgium tudta, hogy ha valóban kivonul, nem elsősorban az új kongói nemzeti hatalomtól kell félnie — még ha Lumumba áll is az élén —, hanem saját szövetségeseitől. Bár a belga mammutvállalatok részvényeiből adott arányban részesült Rockefeller és más idegen tőke, de az irányítás alapjában belga kézben volt. A bármennyire is körülbástyázott módon függetlennek nyilvánított Kongóban viszont erre nem volt biztosíték: szabadabb lesz a verseny, s így az amerikai, angol vagy más tőke könnyebben hódíthat tért.

Ha maguktól vagy akár de Gaulle számos megjegyzéséből és intézkedéséből nem figyeltek volna föl erre a veszélyre, elég nyíltan kimondták ezt vezető amerikai politikusok is. „Kongó egyike a világ leggazdagabb területeinek — jelentette ki például Averell Harriman, az Egyesült Államok diplomáciai karának egyik legjelentősebb figurája. — Úgy gondolom, meg lehetne őrizni, mint a nyugati világ részét... Egyes bányákban a beruházások fele amerikai! Ugyanez a helyzet egyes nagy ültetvényeken... Gazdasági érdekünk, hogy Kongóban sikereket érjünk el. De még nagyobbak politikai érdekeink... Úgy vélem, nagy üzleti lehetőségeink vannak ott.”*

Ebből is látni lehet, hogy a kongói—zaire-i események, az ENSZ közbelépése körüli huzavona, Hammarskjöld főtitkár több mint kétes szerepe mögött a szövetséges imperialisták versengése e szakaszban majdhogynem nyomatékosabb tényező, mint az az érdekközösségük, hogy Kongót „a nyugati világ részeként” megtartsák. S ha akkor kiváltképp az Egyesült Államok és Hammarskjöld — az ő szerepére egyébként a mottóként használt Sartre-idézet „H... úr” megjelöléssel is világosan utal — azon igyekeztek, részben éppen Mobutu segítségével, hogy Katanga-Shaba ne szakadjon el, akkor e mögött főleg az húzódott meg, hogy egy elszakadt Katanga még sokkal inkább lehetett volna angol vagy más préda, viszont egy egységes, centralizált. Katangát is magában foglaló Kongó területén az amerikai befolyás szinte biztosítottnak látszott. Sajátos egybeesése ez elmentéses érdekeknek és törekvéseknek: az egységes, központi irányítású Kongó fenntartása így vált egyszerre az Egyesült

* U. S. News and World Report 1960. október 31.

Államok (de nem Nagy-Britannia) és a centralisztikus nemzeti állam megteremtéséért küzdő Lumumba törekvésévé, és egyben megfelelt a nemzetközi haladó erők koncepciójának is, amelyek elvi okokból is mindig az afrikai határok fenntartása mellett foglaltak állást. Ez a magyarázata egyúttal annak is, hogy a Szovjetunió nem ellenezte az ENSZ-csapatoknak — különben is Lumumba kérésére való — odaküldését, bár szigorúan a katangai szecesszió meggátlásának feladatával.

Lumumba szeme előtt egy minden körülmények között egy-
ségesnek megtartandó, erős központi kormányzattal és hatalom-
mal rendelkező, a törzsi-nemzetiségi ellentéteken felülemelked-
ni tudó Kongó lebegett; a Szovjetunió és a többi szocialista or-
szág pedig az ENSZ-ben a határok sérthetetlensége elvének
hangoztatásával a béke megőrzése mellett tette le a vok-
sot; az Egyesült Államok viszont a centralizált állammal és
Katanga elszakításának meggátolásával a maga befolyását ki-
vánta nemcsak erősíteni, hanem uralkodóvá is tenni. A katangai
probléma egyik kulcsfigurája, az ír Connor Cruise O'Brien. Az
ENSZ főtitkára őt bízta meg a szervezet fő kongói képviselőjé-
nek tisztevel, s ő később, átlátva a helyzetet és főként a britek
és a franciák képmutató magatartását a katangai ügyben, le-
mondott funkciójáról. Nos, ez az O'Brien írja, a katangai helyze-
tet elemezve: „Első pillanatra titokzatosnak látszik, hogy Kasza-
vubu, Ileo és Bomboko, akik márciusban képesek voltak Csom-
béval egyetérteni egy olyan tervben, amely gyakorlatilag me-
gerősítette volna Katanga de facto elszakadását, áprilisban már
bebörtönözték volna őt, amiért ezt a politikát keresztül akarta
vinni. Az egyetlen magyarázat, amit erre a teljes fordulatra ad-
hatok: ezeknek az uraknak a politikájában az állandó elem az
Egyesült Államok politikájához való alkalmazkodás volt. Az
Egyesült Államok egy »afro-ázsiai vonal«-hoz közeledett
(»Kongó egysége«), s távolodott egy »angol—francia—belga vo-
nal«-tól (»rendet Katangában«). Kaszavubu és barátai, némi vita
után és bizonyos ütemmódosulásokkal, ugyanebbe az irányba
mozogtak.”*

* C. C. O'Brien: To Katanga and Back. Hutchinson of London 1962.
99. old.

Még ennél is világosabban mondta ki véleményét O'Brien egy későbbi interjújában: „A jelenlegi kongói központi kormányt az ENSZ támogatása tartja fenn; ez a támogatás viszont az Egyesült Államoktól függ... Egyáltalán nem mondhatjuk, hogy Kongó visszanyerte függetlenségét. Az ország az ENSZ közvetítésével gyakorolt amerikai gyámság alatt áll... Ha igazságosak akarunk lenni, meg kell jegyeznünk, hogy a nyugat-európai országok nagy része, különösen Nagy-Britannia, képes a legnagyobb fokú tartózkodást tanúsítani, ha arról van szó — akár csak elméletben is — hogy támogassa az ENSZ valamely művelését, amely az Egyesült Államok afrikai befolyásának növekedését mozditja elő Nyugat-Európa rovására.”*

Csoda-e hát, ha Hammarskjöld felderítetlen körülmények között bekövetkezett halálát is sok forrás ezekkel az imperialista ellentétekkel hozta összefüggésbe? Például az accrai *Ghanaian Times* ezt írta „...teljes meggyőződéssel kijelentjük, hogy Hammarskjöld egy előre megfontolt támadás áldozata lett, amelyet Anglia sugalmazott és Roy Welensky és az áruló Csombe hajtott végre.”**

Ezekkel az érdekszövevényekkel magyarázható az is, hogy amikor később ismét feltámadt a szecesszió veszélye, de ezúttal már nem egy „lumumbista”, hanem a „nyugati világ részeként” elfogadott kormánnyal szemben, ugyanaz a Csombe, aki 1960-ban a belga — vagy az angol? — tőke javára törekedett elszakítani Katangát Kongótól, immár a központi kormányzat miniszterelnökévé kinevezve, maga töri le az elszakadási törekvéseket Katangában és Kivuban. Olyan törekvéseket, amelyek mögött már nem, vagy legalábbis nem elsődlegesen a nemzetközi tőke valamely csoportja állt, hanem a Lumumba meggyilkolása árán hatalomra jutott reakciós kormánnyal szembeni haladóbb erő.

Az Egyesült Államok tehát mindenképpen elégedett lehetett a kongói fejleményekkel. Amikor 1962 decemberében, miután az ENSZ-csapatok felszámolták a katangai elszakadást, és Csombét az akkor Adula vezette kormány letartóztatta, Kennedy maga eszközölte ki számára a kegyelmet. Néhány hónappal később pe-

* France Nouvelle, 1963. február 28.

** Idézi a *Démocratie Nouvelle*, 1961. november. — Roy Welensky az akkori Rhodésia—Nyasaföld Allamszövetség elnök-diktátora volt.

dig ugyanő személyesen tüntette ki Mobutut, az amerikai érdekek védelmezőjét, a később államcsínnyel hatalomra kerülő katonát, azzal az indokolással, hogy „országát az idegen, kommunista elemektől megtisztítva bebizonyította, hogy őrzője a szabadságnak és barátja a szabad népeknek”.

Íme, Mobutu hivatalos amerikai minősítése!

Csak hogy Mobutu további országvezetői tevékenységével már aligha érdemesült hasonló dicséretre. Az új és új beruházások ellenére mind világosabban bontakozott ki a fenyegető csőd. A nagy garral bejelentett államosítás és afrikanizálás, Mobutu „reformja”, a meghirdetett „mobutizmus”, pusztán szemfényvesztésnek bizonyult, s nem szolgált egyebet, mint legfőljebb a honi kizsákmányoló réteg gazdagodását. Semmivel sem rövidítette meg természetesen az Union Minière vagy a Forminière helyzetét és hasznát, de állást és aranymorzsát juttatott az uralkodó klikk tagjainak. Így a korrumpálódás, a pazarló és koncepciótlan vezetés következtében Zaire ma már nemcsak Afrika legeladósodottabb országa, hanem az egy lakosra számított adósságot tekintve már a világ legerősebben eladósodott országa is: 3 milliárd dolláros külföldi adóssága — 1977-ben — megfelel a zaire-i export három-négy évi teljes értékének.* Pedig Zaire gazdaságában az exportnak érthetően igen nagy a jelentősége: értéke 1975-ben megfelelt a teljes bruttó hazai termék (GDP) majdnem 22 százalékának, ami a hasonló szintű országokhoz viszonyítva igen magas. A vele — az egy főre számított bruttó hazai termék alapján — kb. azonos szinten levő 15 fejlődő országból mindössze egy van, Guinea, amelyben ez az arány még magasabb, és csak egyetlen másik, Malavi közelíti meg.**

Nagymértékben lezüllött az utóbbi években Zaire legfontosabb gazdasági ágazata, a kitermelő ipar, a bányászat teljesítménye is. A hetvenes évek közepén a rézkivitel évenként 55—75 százalékkal esett vissza. Ennek fontos oka a termelés csökkenése mellett, a rézárak csökkenésében és egyben a zaire-i szállítási nehézségekben is keresendő. Zaire politikai és gazda-

* Le Monde Diplomatique, 1978. 6. sz.

** Handbook of International Trade and Development Statistics, Supplement 1977. UN, New York 1978. 378—379. old.

sági magatartása következtében nem, vagy alig tudta igénybe venni akár az Angolán, akár a Zambián és Tanzánián keresztül vezető szállítási útvonalakat. E helyzetén csak az eredményezett változást, hogy 1978 derekán megállapodás jött létre Zaire és Angola között az Angolát átszelő vasútvonal használatáról. Ez könnyíthet Zaire gazdasági helyzetén, s egyben jelentős változást hoz Angola katonai-biztonsági körülményeiben: az ellenforradalmi intervenció által két fronton veszélyeztetett Angola így az egyik frontvonalat semlegesítette: a hátát biztosította, hogy erőivel a dél-afrikai agresszorok ellen védekezhessen. De csökkent Zaire kobalttermelése (a hetvenes évek derekán egy év alatt 46 százalékkal), valamint ón- (43⁰/₀-kal), mangán- (30⁰/₀-kal), gyémánt- (12⁰/₀-kal), arany- (18⁰/₀-kal) termelése is.*

Miért, hogy ennek a csődöt mondott, korrupt országnak és vezetőjének segítségére sietnek washingtoni és a Világbankból származó dollármilliók, francia ejtóernyősök, amerikai szállítógépek, marokkói hadsereg, kínai külügyminiszter?

A kérdésre leegyszerűsítő választ adnánk, ha ismét a zaire-i rézre, urániumra, kobaltra hivatkoznánk csupán. Zaire a hetvenes évek végén nem elsősorban önmaga miatt került időről időre a nemzetközi események, a világsajtó középpontjába. Ennek nagyjából az az oka, hogy napjainkban magának Afrikának, ezen belül a nem arabok lakta, úgynevezett Fekete-Afrikának is rendkívül megnőtt a jelentősége, s a világpolitika egyik legfontosabb területévé, konfliktusok, válságok új centrumává vált.

S ez nem Zaire-on múlt, még ha Zaire-nak meg is van a sajátos szerepe ennek az új afrikai helyzetnek a kialakulásában.

Fekete-Afrika helyét, szerepét legfőként az erőviszonyok változása tette mássá, mint amilyen addig volt. Nemcsak általában a nemzetközi erők viszonyáé, hanem ezen belül az afrikai erőké is. Az egykori portugál gyarmatok, Guinea-Bissau, Mozambik, Angola felszabadulása, és ugyanott a nemzeti forradalmaknak társadalmi forradalmi folyamattá való győzelmes továbbalakulása (ez Afrikában más esetekben addig csak kivételesen és alacsony szinten következett be) új helyzetet teremtett. A reakció egyik fő fellegetvárának, a dél-afrikai „végek” országainak, a Dél-afrikai Köztársaság, Zimbabwe—Rhodésia, Namíbia—Dél-

* Neue Zürcher Zeitung, 1977. szeptember 8.

nyugat-Afrika összefüggő háromszögének korábbi védett helyzete egy csapásra megváltozott. A NATO segítette portugál haderő harcaival éveken át nemcsak saját birtokát védte, hanem egyszersmind a déli uralkodó osztályok háborítatlanságát és fasiszta jellegű apartheid-rendjét. Az angolai és mozambiki forradalmi erők győzelme az ellenkezőre fordította a helyzetet: a déli végek a legvédettebből a „legfenyegetettebb” területté váltak. Az addigi NATO-csapatok helyett a forradalom erői — fegyveres erői is — sorakoztak fel a kapuk előtt. S hiábavaló volt mennyi kísérlet a helyzet gyors megváltoztatására. A déliek intervenciója az angolai forradalmi kormány ellen megtört az angolai—kubai fegyveres erők közös védvonalán. A mozambiki fejlődést sem sikerült feltartóztatni a néha százkilométeres mélységeig is benyomuló rhodésiai katonai betörésekkel. Nem tudták az újonnan kialakult erővonulatokat Etiópia földjén sem megtörni, hiába összpontosítottak oda is jelentős katonai erőket, és koncentrálták ellene a politikai harcnak is szinte minden eszközt.

Az ellenállás erősödik — és az angolai, mozambiki erők kisugárzó hatása következtében szükségszerűen erősödni fog — a reakció eddigi fellegvéraiban. A Dél-afrikai Köztársaságban a sowetói csemények adták — egyebek között — a figyelmeztető példát. Zimbabweban és már Namíbiában is erősödik a harc a függetlenségért. S mivel nem tudta leszerelni az ellenállás szellemét a fasiszta apartheid-rendszer ezernyi barbár kötöttsége, új eszközökkel kezdtek kísérletezni — főként amerikai tanácsra. Nosza, a „fehérekkel” tegnap még egy padra leülni sem engedett feketék közül sebtiben kiemelni parvenű burzsoákat, megteremtve még némi „fekete” bank- és kereskedelmi tőkét is, ami elképzelhetetlen volt akkor, amikor Angola még portugál birtok volt. Átszervezni a déli államot tíz állam „föderációjává”, új „házakat” — „homeland”-eket — teremtve a lakosság többségének a terület töredékén, hogy ezzel „státust” létesítsenek fekete „uralkodóknak” és a fekete bürokrata-burzsoáziának. Namíbiában és Zimbabweban most már nem megelégedni a hitelüket teljesen elvesztett kollaboránsok törvényesített együttműködésével, hanem megpróbálni megnyerni, nemzetközi méretű segédlettel, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, a Német Szövetségi Köztársaság és Kanada nyílt „jószoalgatá-

val' azokat, akik részben a polgári ellenállás talajáról, de kiktartottak a rendszer elítélésének platformján, sőt egykori erőszakmentességi ideáljukat kiegészítették a fegyveres ellenállás elvének elfogadásával és magával a fegyveres harccal is. Íme, micsoda földcsuszamlásokat idézhet elő egyes szomszédos államok nemzeti és egyben társadalmi jellegének megváltozása!

A Fekete-Afrika földjén megjelent új forradalmi hatalmak — amelyeket egyértelműen és hatékonyan támogatnak a velük szolidáris szocialista és más erők, elsősorban a szocializmus országai — valóságos pánikot keltettek az imperialisták soraiban. S a változások és a hatásukat elhárítani akaró intézkedések korántsem csak a déli végekre korlátozódtak. S nem is csak Afrika szarván kíséreltek meg újra teret nyerni a gyarmatosítás egykori nyílt hívei.

Zaire ekkor s mindezeken révén kapott ismét kulcsszerepet. Földrajzilag úgy helyezkedik el, hogy a déli végeket elszigetelő hatalom, Angola, északról Zaire és csakis Zaire területén át kerithető be. Így egy szilárd Zaire némi biztosítékot jelenthet a nemzetközi reakciónak arra, hogy az elszigetelő Angolát elszigeteljék — újabb „záróövezetet” hozzanak létre, de most már fentebb északon, Zaire és egyes más környező országok fokozott fölfegyverzése és még erősebb alárendelése révén.

Zaire fontosságát a reakció számára növeli az is, hogy egyik közvetlen északi szomszédja, a volt francia gyarmat, a mai Kongói Népi Köztársaság az antikapitalista fejlődés útját járja. Igaz, a másik északi szomszéd, a Közép-afrikai Császárság — amely napjaink általános mozgási irányával ellentétesen nemrég vedlett köztársaságból császársággá — némi biztosíték ezen a területen az imperializmus politikája számára.

Ezért fogott össze Zaire megmentésére e terület kincsei fölött tegnap még oly erősen marakodó nyugati világ. Fegyverek és sebtében odaszállított fegyveres csapatok mellett hitelmoratórium, sok százmillió dollár kölcsönök és segélyek, bilaterális és multilaterális csatornákon, nyugati fővárosokban nyíltan toborzott zsoldosok: egyszerre csak elkezdett minden ideáramlani a hetvenes évek utolsó szakaszában. Sajnálatosan logikus, hogy ott találjuk, a nyugatiakkal párhuzamos akcióban — mivelhogy Zaire politikai megerősítése a forradalmi vonulat gyengítését jelenti —, szovjetellenes politikája portékáit árulva Kínát is.

Sikerül-e a nyugati világ számára tartósan megmenteni, az ellenforradalom góciának megőrizni Zaire-t és az azt irányító Mobutu-rendszert — a jövő a megmondhatója. De az, hogy a reakció erői az új Angolát, Mozambikot minden eszközzel megfojtanák, nyíltan megkísérelve az ellenforradalom exportját, miközben újra meg újra amerikai repülőgépeken francia és marokkói csapatokat szállítanak Zaire-ba, hogy néhány ezer ember világeseményné felfújt helyi — shabai — megmozdulásaival szemben ingatag központi kormányzatát védelmezzék — az már nemcsak Zaire arculatát jellemzi, hanem az őt támogató erőket is. Azokét, amelyek nem áttallanak egyszerre ágálni emberi jogokról és támogatni orvgyilkosságok kitervezőit, megszervezőit.

Kamitatu könyve feltárja a nyugati imperialista-neokolonialista politika arculatát. Ezt a rendszert és ezt a vezetőt termelte ki, támogatta és támogatja ma is az amerikai, a francia, a belga, az angol és más nyugati — és a kínai — politika. S ha egyszer talán meg is akarnak szabadulni egyes személyektől, a rendszer és a törekvések lényege attól változatlan. És a nevek megmaradnak jelképként, emlékeztetőül egy korszakra és módszereire, amelyekkel a tegnapi gazdák meg akarták tartani maguknak az egykor gazdagságot ontó, a nyomorával mások tartós bőségét meg alapozó gyarmati világot.

TARTALOM

A francia kiadó előszava	5
Bevezetés	9
I. A függetlenség kikiáltása előtt	19
II. Kongó a függetlenség útján. 1960. június 30.	37
III. Az 1960. szeptember 5-i drámai fordulat	62
IV. Adula és Csorbe kormánya	94
V. Kimba kormánya és a baloldali fordulat	121
VI. Mobutu és az 1965. november 25-i államcsíny	147
VII. A Pax Mobutu és a rendszer belső ellentmondásai	210
Zárszó	275
Utószó	278
Rövid életrajzok	280
Eseménynaptár (1959—1967)	292
Megjegyzések egy arcképhez (<i>Írta: Kende István</i>)	295

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette Betlen Katalin

A borító Widerkomm Ervin munkája

Műszaki vezető Mózes Tibor

Műszaki szerkesztő Erdélyi Judit

Képszerkesztő Fábri Magda

A szedést 1978. IX. 7-én kezdték meg

Megjelent 1978. XII. 28-án

Terjedelme 19,5 (A/5) ív + $\frac{1}{2}$ ív képmelléklet

4027—78. Szikra Lapnyomda, Budapest